

**T.C.
FATİH ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

**HÜLASAT'ÜŞ-ŞÜRÛH (5. C. 81-160)'DA
ŞERH GELENEĞİ VE ÖZELLİKLERİNİN İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Nodirkhon KHASANOV**

**Hazırlayan
CANAN ÖZFİDAN**

İstanbul – 2011

ONAYLAMA SAYFASI

Öğrenci : Canan ÖZFİDAN
Enstitüsü : Sosyal Bilimler
Anabilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı
Tez Konusu : Hûlâsat'üş Şürûh Mesnevi Şerhinin (81-160 vr.)
Günümüz Harflerine Aktarımı, Özellikleri ve İncelenmesi.
Tez Tarihi : 26.09.2011

Bu tezin şekil ve içerik açısından Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Yazım Kılavuzunda belirtilen kurallara uygun formatta yazıldığını onaylıyorum.

İMZA

Doç.Dr. Mehmet GÜMÜŞKILIÇ
Anabilim Dalı
Başkanı

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı 51070819 numaralı öğrencisi Canan ÖZFİDAN tarafından hazırlanan bu tezin Yüksek Lisans Tezinde bulunması gereken yeterliliğe, kapsama ve niteliğe sahip olduğunu onaylıyorum.

İMZA

Yrd. Doç. Dr. Nodirkhon KHASANOV
Tez Danışmanı

Tez Sınavı Jüri Üyeleri

Yrd.Doç. Dr. Nodirkhon KHASANOV

Prof. Dr. Mahmut KAPLAN

Doç. Dr. Yusuf ÇETİNDAG

Bu tezin Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Yazım Kılavuzunda belirtilen kurallara uygun formatta yazıldığını onaylıyorum.

İMZA

Doç. Dr. Mehmet KARAKUYU
MÜDÜR

ÖZET

Canan ÖZFİDAN

Eylül 2011

“Ölümümüzden sonra mezarımızı yerde aramayınız, Bizim mezarımız âriflerin gönülleridir.” diyen büyük üstâd Hz. Mevlâna Celâleddin-i Rûmî eserleriyle gönüllerde taht kurmuştur. Ve herkesçe bilinen, “Mesnevî” denince ilk akla gelen “Mesnevî-i Şerîf”iyle geçmişte olduğu gibi günümüzde de insanlığa yol gösterici olmuştur. Bu yol gösterici rehberin çağımız insanına daha açık ve anlaşılır bir halde sunulmak istenmesi, çalışmamızın kaynağı olmuştur.

Molla Murâd’ın kaleme aldığı Hûlâsatü’ş-Şürûh adlı Mesnevî şerhinin çalışılmasındaki amaç ise günümüze yakınlığı hasebiyledir. Hûlasatüş-şürûh 6 ciltten oluşan hacimli bir eser olduğundan dolayı bu çalışmada Mesnevî-i Şerîf’in şerhinin tamamına yer verilememiştir. Ve belli bir kısmı ele alınıp Hûlâsatü’ş-şürûh adlı eserin 81-160 varakları üzerinde çalışılmıştır.

Çalışmanın yapısı beyân edilecek olursa; bir giriş bölümü ve iki bölümden oluşmaktadır:

Giriş bölümünde Mesnevî-i Şerîf’in önemine, tasavvufî şerh geleneğine ve Hûlasatüş-şürûh adlı eserin gerek yapı ve gerekse içerik özelliklerine kısaca değinilmiştir. Bu konular üzerinde fazla durulmamasının sebebi yeni bir şeyler ortaya koyabilmek kaygısıdır.

Birinci bölümde; Hûlâsatüş-şürûh’un 81-160 vr.larındaki dinî terimler, örneklerle îzâh edilmeye çalışılmış, Eski Türk Edebiyatı çerçevesinde tasavvufî terimler ve mazmûnlar incelenmiştir.

İkinci bölümde ise Hûlâsatü's-şürûh şerhinin 81-160 varaklarının günümüz harflerine aktarımına yer verilmiştir. Metnin ardından ek olarak tıpkıbasımı da eklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hûlâsatü's-şürûh, Murâd Molla, Tasavvuf, Mazmun, Mesnevî, Mevlevî.

ABSTRACT

Canan ÖZFİDAN

September 2011

"After death we do not call anywhere my grave"

Our volunteers cognition grave. " said the great maestro Hz. The works of Mevlana Celaledin-i Rumi had also won the hearts.

And the well-known, "Masnavi" is mentioned first that comes to mind, "Masnavi-i Şerîfiyle been guiding humanity in the past as now. This is more clear and understandable to the people of our time guiding the guide presented a case study has been the source asked.

Written by Murad Molla's Masnavi şerhinin çalışılmasındaki Hülâsatü's-Şürûh the present purpose hasebiyledir proximity. A voluminous work consisting of six volumes Hulasatüş-şuruh because in this study were not given all of şerhinin Masnavi-i Sharif. And a certain portion of the work handled by Hulastü's-şürûh studied foils of 81-160.

If the structure of the study, to be divine declaration, in general, consists of two parts:

The first chapter, the importance of Masnavi-i Sharif, the mystical tradition of commentary and Hulasatüş-şuruh need to work and content characteristics of the building and briefly touched upon. These issues are more skate on the cause of concern for something new to reveal.

The second section, examples of the potential to be explained in the text studied, mystical terms are examined within the framework of old Turkish literature.

The third and last section 81-160 Hulasatüş-şürûh explanation for the transfer of the letters pages of today have been given. In addition to the text, then added in just the printing.

Key Words: Hülâsatü'ŝ-şürûh, Murad Molla, Sufism, Mazmun, Masnavi, the Mevlevi.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR.....	viii
ÖNSÖZ	ix

GİRİŞ

1.Mesnevî-yi Şerîf'in Önemi	1
2. Hûlasatüş-şürûh'un incelenmesi.....	2

BİRİNCİ BÖLÜM

ESERİN TASAVVUFÎ ŞERH GELENEĞİNE GÖRE İNCELENMESİ

1.1. DİNÎ TERİMLER.....	15
1.1.1.Peygamberler.....	15
1.1.1.1.Hazret-i Muhammed(sav).....	15
1.1.1.2.Hz. Âdem.....	16
1.1.1.3.Hz. Ya'kûb.....	17
1.1.1.4.Hz. Yusuf.....	17
1.1.1.5.Hz. İsa.....	18
1.1.1.6.Hz. Mûsâ.....	19
1.1.1.7.İsmâil aleyhisselâm.....	20
1.1.1.8.Hz. Yunus.....	20
1.1.1.9.Hz. İbrâhim.....	21
1.1.1.10.Süleymân aleyhisselâm.....	21

1.1.1.11.Cercîs aleyhisselâm.....	22
1.1.1.12.Şua'yyib aleyhisselâm.....	22
1.1.2. Kur'ân-ı Kerîm.....	22
1.1.3. Sahabe-i Kiram.....	23
1.1.3.1. Hz. Osman (ra.).....	23
1.1.3.2. Hz. Fâtıma-tüz-Zehrâ (r.anhüma).....	23
1.1.3.3. İbn-i Mesût (ra).....	23
1.1.3.4. Ka'b bin Züheyr (ra).....	23
1.1.3.5. Hz. Zeyd bin Hârise (ra).....	24
1.1.3.6. Hz. Ömer (ra).....	24
1.1.4. Evliyâ-yı Kirâm.....	24
1.1.5. Kıyamet.....	25
1.1.6. İbâdet.....	26
1.1.7. Namaz.....	27
1.1.8. Oruç.....	27
1.1.9. Zekât-Sadaka.....	28
1.1.10. Şehitlik Mertebesi.....	28
1.1.11. Nikâh-Evlilik.....	28
1.1.12. Şehvet-Zinâ.....	29
1.1.13. Melekler.....	29
1.1.13.1.Cebrâil Aleyhisselâm.....	29
1.1.13.2. İsrâfil Aleyhisselâm	31
1.1.13.3. Mikâil Aleyhisselâm	31
1.1.13.4. Azrâil Aleyhisselâm.....	32
1.1.14. Şeytân.....	34
1.1.15. Cennet.....	36
1.1.16. Cehennem.....	36
1.1.17. Duâ.....	37
1.1.18. Amel defteri	38

1.2. TASAVVUFÎ TERİMLER	38
1.2.1. Aşk (Aşık, Mâşuk, Muhabbet)	38
1.2.2. Gözyaşı, Ağlamak	40
1.2.3. İnsan-ı Kâmil	42
1.2.4. Nefs-i Emmâre, Hevâ-yı Nefs	43
1.2.5. Bekâ ve Hayat-ı Ebediye	44
1.2.6. Seyr-i Sülûk	44
1.2.7. İmtihân	45
1.2.8. Şeyh (Mürşid)- Mürîd	45
1.3. TASAVVUFÎ MAZMÛNLAR	47
1.3.1. Âb, Âb-ı Hayat	47
1.3.2. Levh-i Mahfuz	47
1.3.3. Anâsır-ı Erbaa	47
1.3.4. Felek	48
1.4. ATASÖZLERİ	48
1.5. ESERDE ADI GEÇEN YER İSİMLERİ	49
1.5.1. Bağdat ve Tabas	49
1.5.2. Yemen – Darvân	49
1.5.3. Hindistan	50
1.5.4. Buhâra	50
1.6. ESERDE ADI GEÇEN ŞAHISLAR	50
1.6.1. Leyla ve Mecnûn	50
1.6.2. Ashab-ı Kehf	51
1.6.3. Ebu Cehl	52
1.6.4. Firavun	52
1.6.5. Âzer	52
1.6.5. Nemrûd	53
1.6.6. Sultan Mahmud ve Ayaz	53
1.6.7. Hz. Mevlâna	55
1.6.8. Ebu yezid el-Bestamî	55

1.6.9. Hasan-ı Basri (ra. el-bârî).....	55
1.6.10. Hazret-i Meryem.....	56
1.6.11. Hallâc-ı Mansûr.....	56
1.6.12. Cüneyd-i Bağdadî.....	56
1.6.13. Hârûn Reşid.....	57
1.6.14. Şeyh Sa'dî.....	57
1.6.15. Şem'i Efendi.....	57
1.6.16. Şeyh İsâ Efendi.....	58
1.6.17. Necâtî.....	58
1.6.18. Ferîdüddîn Attâr.....	58
1.6.19. Hazret-i Mısrî.....	58

İKİNCİ BÖLÜM

METİN.....	59
KAYNAKÇA.....	398
EK-1 TIPKIBASIM.....	401

KISALTMALAR

Ank.	:Ankara
Ans.	:Ansiklopedi
b.	:Bin
C.	:Cilt
Çev.	:Çeviri
DDA	: Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Ens.	:Enstitü
Fak.	:Fakültesi
Haz.	:Hazırlayan
Hız.	:Hazret
İst.	:İstanbul
Ktp.	:Kütüphanesi
M.	:Milâdî
mad.	:Maddesi
MEB.	:Milli Eğitim Bakanlığı
Neşr.	:Neşriyat
Nr.	:Numara
s.	:Sayfa
S.	:Sayı
TDK	:Türk Dil Kurumu
TDV	:Türk Diyanet Vakfı
TY	:Türkçe Yazmalar

ÖNSÖZ

Mesneviler Türk Edebiyatı'nda hikâye ve roman gibi birçok türün yerini tutmuştur. Bundan dolayı Mesnevilerin edebiyatımızda özel bir yeri vardır. Ve bu türdeki eserler günümüze kadar insanlar tarafından okuna gelmiştir.

Mesnevîler aşk hikâyeleri, savaş destânları, dinî ve tasavvufî konular, şehirlerin özellikleri, şairlerin yaşam tecrübeleri gibi konuların dile getirilmesinde kullanılmışlardır. Mesnevi geniş yelpazeye sahip bir türdür. Bu şekilde konu yönüyle zengin olan mesnevi türü, içinde barındırdığı çeşitli anlatımlarla her kesimden insanın dikkatini çekmiştir.

“Mevleviyye tarikatının kurucusu, mutasavvıf, âlim ve şair” (DİA,C.29, Ankara, 2004) Mevlâna Celâleddin-i Rûmî hazretlerinin yazdığı Mesnevî-i Şerîf bu eserlerin başında gelir. Bundan dolayı mesnevî denince ilk hatırlanan, Mevlânâ hazretlerinin kıymetli eseri Mesnevî-i Şerîf'dir. Aslında Mevlânâ eserini “Keşşâfü'l-Kurân, Fıkh-ı Ekber, Saykalü'l-ervah ve Hüsâmînâme”(DİA, C.29, Ankara, 2004) gibi isimlerle adlandırırsa da eser yazıldığı türün ismiyle anılır olmuştur.

“Kitabın Mesnevî adıyla yaygınlık kazanmasından sonra kelimenin geçtiği yerlerde çağrıştırdığı şey klasik şiirin mesnevi nazım şekli değil Mevlâna'nın mesnevisi olmuştur.” (DİA, C.29, Ankara, 2004)

Mesnevî'de yer alan menkıbeler, halk hikâyeleri darb-ı meseller (atasözleri), eğitici ve öğretici misâller insanlığın ahlâkını âlî tutmayı amaçlamıştır. İnsana “insân-ı kâmil” olmanın şerâitini sunmuş ve bu yolda yapılması ve yapılmaması gerekenleri izâh buyurmuştur. İnsanın sosyal ve rûhî hayatında düzeni sağlayarak ruh-beden bütünlüğünün insâna verdiği huzuru

tattırmayı amaçlamıştır. Yani Mesnevî-i Şerif bu özelliğiyle insana her zaman ve her çağda maddi ve mânevi yaşamında yol gösterici olmuştur.

“Mevlâna’nın seyr ü sülûkte bulunanlar için irşad kitabı olarak tanıttığı Mesnevî bir metnin insan ve toplumu nasıl dönüştürebileceğine örnek teşkil eder. Abdurrahmân-ı Câmî’nin Mevlâna için söylediği “Peygamber değil fakat kitabı vardır” sözü Mesnevî’nin bu fonksiyonuna işaret etmektedir. Tasavvufun bütün konularını didaktik bir üslupla ele alan eser zengin bir şerh geleneğine de zemin hazırlamıştır.” (DİA, C.29, Ankara, 2004)

Şerh geleneği içinde birçok şerhi bulunan Mesnevî-i Şerif adeta bu geleneğin öncüsü olmuş gibidir. Farsça olarak yazılan eser, yazıldığı günden bu yana birçok mütercim ve şarih tarafından Türkçe’ye çevrilerek şerh edilmiştir. Bu geleneği devam ettiren şarihlerden biri de Molla Murad Nakşibendî’dir. Murad Nakşibendî’nin Hulasatüş-şürûh adlı eseri Mevlâna’nın Mesnevî-i Şerif’inin şerhidir.

Bu çalışmada da 6 ciltten oluşan Hulasatüş-şürûh adlı mesnevî şerhinin 5.cildinin 81-160 varakları günümüz harflerine aktarılmıştır. Bu eserin seçilmesinin sebebi 19. yy. gibi günümüze yakın bir tarihte var olmuş olmasıdır. Hulasatüş-şürûh incelenirken İstanbul Üniversitesi El Yazmaları Kütüphanesi’ndeki TY-6313 No.lu nüsha dikkate alınmıştır.

Bu çalışma bir giriş ve iki ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde metnin incelemesi yapılmış, dil özellikleri ile ilgili örnekler sunulmuştur. Ve yine bu bölümde eserin 81-160 varaklarının konu kapsamından söz edilmiş, eserin içeriğinde Mesnevî-i Şerif’de yer almayan fakat esere Mollâ Murad tarafından eklenen kısımlardan bahsedilmiştir.

Hülâsatüş-şürûh adlı eser incelenirken özellikle dini terimler ve tasavvufî mazmunlar göz önünde bulundurulmuştur. Öncelikle bu terimlerin açıklaması yapılmış ardından metinde geçen örnekleri eklenmiştir. Bu bölüm çalışmanın birinci bölümünü oluşturmaktadır. İkinci bölümde ise Hülâsatüş-

şürûh adlı Mesnevî şerhinin 81-160 varaklarının günümüz harflerine aktarılmış hâli bulunmaktadır. İkinci bölümden sonra kaynakça eklenmiştir. Son olarak da eserin tıpkı basımının eklenmesi uygun görülmüştür.

Hülâsatüş-şürûh incelemesi uzun soluklu bir çalışma olsa da ciltler tamamlandığında çok değerli bir çalışma ortaya konulmuş olacağına inanıyorum. Ve bu değerli inceleme içinde küçük bir damla olan bu çalışmamı uzun uğraşlardan sonra tamamlamamda bana yardımcı olan Saygı değer hocalarım Doç. Dr. Yusuf ÇETİNDAG' a ve Yrd. Doç. Dr. Nodirkhon KHASANOV'a teşekkürlerimi sunuyorum. Bana bu zorlu süreçte destek olan eşim Murat ÖZFİDAN'a, her zaman yanımda olan sevgi değer anneme ve kıymetli babama çok teşekkür ederim.

Canan ÖZFİDAN

İstanbul-2011

GİRİŞ

1. Mesnevî-i Şerîf'in Önemi

Mesnevî-i Şerîf “Mevlâ’na Celâleddin-i Rûmî’nin tasavvuf anlayışını içeren İslâm kültürünün en önemli eserlerinden biri”dir.(DİA, C.29, Ankara, 2004)

Mevlânâ’nın Mesnevî’yi yazarken Kurân-ı Kerim’den ilhâm aldığını söyleyebiliriz. Çünkü Mesnevî’de de Kurân-ı Kerim’de olduğu gibi insanlara yol gösterici öğütler ve peygamber kıssaları yer alır. Ve bundan ders çıkarılması gerektiği anlatılır.

Mevlâna konu olarak Kurân-ı Kerim’den ilhâm aldığı gibi üslup olarak da Kurân-ı Kerim’in şiirsel yapısından ilhâm almıştır. Mevlâna, eserini nesir şeklinde değil, beyitler halinde şiirsel bir şekilde ifade etmiştir. Ses benzerliklerinden, tekrarlardan, kafiyelerden yararlanmış, kelimeleri özenle seçmiştir. Ahengi oluşturan bu itinalı yapı sayesinde okuyanlar ve dinleyenler mânâyı anlamasalar dahi Mesnevî’den etkilenirler.

Mesnevî’yi seyr ü sülûk yolunda olanlara bir rehber olarak tanımlayan Mevlânâ, Mesnevî’nin şiirsel yapısını bir çerçeve olarak kullanır. Ve asıl amacı eserde mânâyı layığıyla anlatabilmektir. Bunun için de anlatmak istediği her şeyi kıssalar, hikâyeler, darb-ı meseller, özlü sözler ve kıymetli vecizelerle süsler. Her türlü konudan bahseder ve insanların ufkunu açmaya, manevî âlemi göstermeye çalışır.

Mesnevî'deki hikâyeler insanlara insan-ı kâmil olma yolunda yapmaları ve yapmamaları gereken hususları anlatır ve her iki durumda da insanın sonuç olarak ne hâle geleceğini açıklar.

İnsanlara yol gösterici bir konumda olan Mesnevî-i Şerîf, yazıldığı günden bugüne kadar her dönemde okunagelmıştır. İnsanlar bu değerli eserin anlattığı dünyayı merak etmiş ve bu merak farsça yazılmış olan eserin birçok dile çevrilmesine zemin hazırlamıştır.

Eserin başka dillere çevrilmesinin yanı sıra Türkçe çevirileri de dönemden döneme, dil özellikleri göz önünde bulundurularak sadeleştirilmiş, şerh edilmiştir. Bu şerhlerden bazıları; “15. yüzyılda: Kemaleddin Hüseyin b. Harezmî, İbrahim Beg, Muinî, Molla Fenarî, Dede Ömer Ruşenî; 16. yüzyılda: Şahidi İbrahim Dede, Surûrî, Sûdî, Şem’î, Yûsuf-ı Sineçâk; 17. yüzyılda: İlmî Dede, İsmail Ankaravî, Abdülmecid Sivasî, Sarı Abdullah Efendi; 18. yüzyılda: İsmail Hakkı Bursevî, Nahifî Süleyman, Abdullah Salahi Efendi, Şeyh Galib; 19. yüzyılda: Mehmed Murâd Efendî, Yenişehirli Avni Bey; 20. yüzyılda: Abidin Paşa, Veled Çelebi İzbudak, Tahirü’l-Mevlevî, Abdülbaki Gölpınarlı, Reynold A. Nicholson, Şefik Can...” şeklinde sıralanabilir. Bu kıymetli eserin daha iyi anlaşılması ve içselleştirilmesi için yapılan çalışmalarla birlikte, değeri gün geçtikçe daha iyi anlaşılmaktadır. Bizim bu çalışmamızın da bu yolda atılan adımlardan bir adım olmasını arzu ederiz.

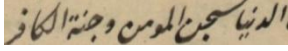
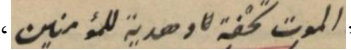
2. Hûlâsat’üş-şürûh’un İncelenmesi

Mesnevînin kıymetinin ve mânâsının anlaşılabilmesi adına çeviriler ve şerhler yapıldığından bahsetmiştik. Bu şerhlerden biri de 19.yüzyılda Mollâ Murâd tarafından yazılan Hulasatüş-şürûh adlı eserdir. Bu bölüm Hûlasatüş-şürûh adlı Mesnevî şerhinin 81-160 varaklarının yapı ve içerik bakımından incelenmesinden

oluşmaktadır. Mesnevinin bu kısmında hangi konuların anlatıldığı ve Şârih'in şerh yaparken nelere dikkat ettiği üzerinde durulmuş, metinden örnekler verilmiştir.

Mesnevî şârihi olan Molla Murâd Nakşibendî, Mesnevî'yi şerh ederken Mevlânâ'nın yolundan gitmiştir. Eserin şerhini yaparken eserin özünden uzaklaşmamaya hassasiyet gösteren Molla Murad, esere yer yer eklemeler de bulunmuş ve öğütler vermiştir. Bu eklemeleri yapmasının amacı anlatılanların daha iyi anlaşılmasını sağlamaktır.

Molla Murad, şerhe ayetler, hadîsler, atasözleri ve evliyaullah'ın kelâmları ile farklı bir boyut kazandırmıştır.

“Tenin mevti evliyaullahın indinde acı olmaz. Çünkü onlar, mevt ile kuyu gibi olan dünyadan cennet bahçesine giderler. Niteki hadîs-i şerifte “”¹ buyurulmuştur ki zindandan bir müferrah mahale gide, o kimse de asla teessüf olmaz. Niteki Hazret-i Mısırî kuddise sırrahu divanında buyurmuştur. Beyit, “Ne gam giderse dünyadan, niyaz-ı visâline (121b) erer elhamdülillah. Ve yine bir hadîs-i şerifte “” buyurulmuştur.”(122a)

Şârih, çeşitli deyimler ve atasözleri ile beyitlerin şerhine farklı bir renk katmıştır: “ Keçisi bin olmuş” demek “kemaliyle sevinmiş” demekten kinayedir. Niteki darb-ı mesel meşhurdur ki “Bin koyunlu kurt gibi kurulur” derler.(97a)”

¹ Dünya müminin zindanı, kafirin cennetidir.

“Cân nedir ki onu Kerîm olân zât-ı ecelden ve alânın üzerine tercih ve ihtiyâr edeyim. Elbette etmem, belki cânımı ona fedâ ederim. Pire nedir ki ona infîâl edip ondan için tahtıma ferş eylediğim kilimi yakayım yahûd kilimden murâd yorgandır. Ya’nî o sitemde ki yorganı pireden için yakmam demektir. (118b)” Burada yer alan, günümüzde de kullandığımız “ Pire için yorgan yakılmaz” atasözümüzdür. Ve bir başka örnekte “Kaz gelecek yerden tavuk esirgenmez” atasözümüz yer almaktadır: “Pâpûşçuya îrâd bu emvârı mezkûreden gelmiştir. Şüphesiz dahi oraya mâlını vermek ve kerem eyler. Darb-ı mesel meşhûrdur ki kâz gelen yerden tâvuk dirîg’ olunmaz derler. (107a)”

Diğer bir örnekte ise anlatılan hikâyeye uygun olarak “Bin nasihatden bir musîbet yeğdir” atasözümüzün kullanıldığını görmekteyiz: “Her ne kadar babası “Oğul, bu tatlıdan çok yeme sonra pişmân olursun ve damına hiddet gelmek ile çıbanlara mübtela olursun” dese dinlemez. Ve helva ve şekerden fâriğ olmaz. Çünkü çibânın derdi ona şûru’ ve ibtida’ etdi. Nasihatde onun iki kulağını küşâde eyledi. Ba’zı nüshâda “kerd” yerine iki mısra’da dahi şed vaki’dir. Bu cihetden darb-ı mesel meşhurdur ki bin nasihatden bir musîbet yeğdir, demişlerdir. (147a)”

“Niteki Necâtî’nin şiirinde “Gelir ey Necâtî severmiş yıkılanı yıkılan, onun için hep güzeller bî-vefâ olsun” der.” Bu örnekte şârih, şerhe Necâtî’nin şiirinden bir beyit eklemiştir.

Molla Murad Mesnevî’yi şerh ederken farklı nüshâları karşılaştırmıştır. Anlatılan konunun farklı nüshâlarda nasıl anlatıldığını ifâde etmiş ve nüshâlardaki farklılıkları ayrıntılı olarak belirtmiştir. Beyitlerin hangi nüshâda, ne şekilde, nasıl yer aldığını göstermiş ve birkaç nüshâ arasında karşılaştırma yaparak yorumda bulunmuştur. Kendisine göre en sahih nüshânın hangisi olduğunu söylemiş ve bunun sebebini açıklamıştır.

“Şârih Mevlevî’nin nüshâsında ve şârih Şem’i Efendinin nüshâsında çün Şua’yyib aleyhisselâm vâki’ olmuşdur. Ve lâkin indimizde bir nüshâ-i sâhihe vardır ki İdris köşkünde dergâh-ı Abdullah kâseferîde post-nişîn irşâd-ı fahrel-meşâyih şeyh İsâ Efendi el-nakşibendi kuddise sırrahu’nun nüshâsıdır. Onda muharrer olan çün Ya’kûb aleyhisselâm’dır. Ve bu nüshâ sahîhdir. Ve yine makâm-ı delâlet eder ki nüshâ-yı sahîha Ya’kûb’dur. Zîrâ hikâyemiz aşk hikâyesidir. Bu sûretde Şua’yb nüshâsı kalem-i nâsihden sehvolmak görünüyor.”(87b-88a) Mollâ Murâd burada Şarih Mevlevî’nin nüshasını, Şem’i Efendi’nin nüshasını ve üçüncü bir nüshâ olarak da Şeyh İsâ Efendi’nin nüshasını karşılaştırmıştır. Nüshâların ilk ikisinde kıssada geçen peygamber Hz. Şuayb olduğu hâlde üçüncü nüshâda kıssa Hz. Yakûb’a atfedilmiştir. Molla Murâd kendi yorumu ile birlikte üçüncü nüshânın sahihliğine kanaât getirmiştir.

Eserin genelinde olduğu gibi bu bölümde (81-160 vr.) de insanlara nasihatler verilmiş ve dinî şeraitlerden bahsedilmiştir. İnsanın, Allah-teâlâ’ya ulaşma yolunda neleri yapması ve neleri yapmaması gerektiği anlatılmıştır. Konular bu bölümde yer alan kırk bir hikâyenin içine zımmedilmiştir. Bu kırk bir hikâyeye de kendi içinde çeşitli hikâyeler ve anlatılar barındırmaktadır. Bu hikâyelerin her birini ayrıntılı olarak anlatamamakla beraber kısaca değinmeye çalışacağız.

Hikâyelerin içinde tasavvuftaki “seyr-i sülûk”, fenâfillâh, bekâbillâh makamları, aşk-aşık, mâşuk, muhabbet gibi kavramlar anlatılmış ve ilgili konulara dair kıssalar söylenmiştir. Meselâ; tasavvuftaki şeyh ve müridden söz edilmiştir. “İnsan-ı kâmil olup hakikâti kalp gözüyle görebilmek nasıl olur?” ve “Hakikâti gören insanın ağlaması nasıl olur?” gibi soruların cevapları verilmiştir.

Bu konuya dair anlatılan bir kıssa şöyledir: Bir mürid şeyhinin yanına gelir. Ve görür ki şeyhi ağlamakta ve mürid oturur şeyhi ile birlikte ağlar. Şeyh nasıl

ağlarsa o da öyle ağlar. Sonra bu mürid dergâhdan çıkarken şeyhin diğer bir müridi, ağlayan müride seslenir: “Hey kardeş! Şeyh ağladı ve sen de onunla birlikte ağladın ama zannetmeyesin ki senin ağlamanla şeyhin ağlaması birdir. . Şeyh hakikâti gördü ve ağladı. Ve sen hakikâti bilmeyerek şeyhe ittibâ ile ağladın. Bu iki bükânın denk olması için senin de şeyhin geçtiği zorlu yollardan geçmen ve türlü sıkıntılar çekmen gerekir ki şeyhin ağlayışına erişesin.” der.

Mevlânâ, bu kıssayı şuna benzetir: Bir mecliste iki dost birbirine lâtife eder. Ve meclistekiler gülerler. Mecliste bulunan sağır adam da gülenlerle birlikte güler. Sonra yanındakine gülünen hâlin ne olduğunu sorar. Aslında fıkrayı duymamıştır ama gülenlere ittibâ eder ve güler. Yanındaki şahıs hâli ona açıkladığı vakit ikinci defâ güler. Bu seferki gülme, anladığından hâsıl olur. Burada sağır adam müride benzetilmiştir. Müridin hakikâti bilmediği hâlde ağlaması, sağır adamın da hakikâti anlamadığı hâlde gülmesi denktir.

İnsanın kâmil olduğunda evvelki hâllerine gülmesine, sahabelerin bir kıssası örnek verilmiştir: “Bâd-el-kemâl kendinin evvelki şâdisine kendine hande‘ gelir. Ya’nî evvelki taklît vakti taklitle ettiği inbisâta sonra güler. Birgün sahâbe‘-yi Güzîn rıdvanallahu teâlâyı aleyhim ecmain Mescid-i Şerif’de söyleşip gülerlerdi. Fahr-i âlem Muhammed Mustafa Sallallahu Teâlâ vesellem üzerlerine gelip “Ne söyleşip gülersiniz?” buyurdular. Cevap verdiler ki “Cahiliyet vaktinde asnâme ettiğimiz hallerimizi söyleşip güleriz” derler. İşte insân kâmil olduğunda evvelki hâline güler. Niteki tıfl merd-i kâmil olduğunda tufuliyet vaktinde olan mela’besine güldüğü muhakkaktır.(91a)”

Mevlânâ, Mesnevî’sinde ünlü aşk hikâyelerine de değinmiştir. Bunlardan Leylâ ve Mecnûn, Hüsrev ü Şîrîn, Veys ü Ramîn gibi kahramanlar üzerinden aşk, aşık, maşuk mazmunları söz konusu edilmiş, bu aşkların gerçek aşk olmadığı ve gerçek aşkın Allah-teâlâ’ya duyulan aşk olduğu ifâde edilmiştir.

“...maşûka olan Veys’in ve onun âşığı olan Râmîn’in kitaplarını oku ve dahi Hüsrev dedikleri âşığın ve onun maşûkası Şirîn’in kitaplarını oku ki göresin. O ahmaklar hasedlerinden neler etdiler. Mesela Ferhad Hüsrev’in rakîbi olduğundan Husrev onu hîle ile katletti. Sonra kendini dahi öldürdüler. Şirîn ona dahi kalmadı. Rakibleri ile çok mücadele eyledi. Â’kıbet, rekabası onu dahi katletdiler. Ve yine Râmîn rakîpleriyle çok mücâdele eyledi. Â’kıbet rekabâsı dahi onu katletdiler. Veys ona da (84b) kalmadı. Zîrâ âşıkda fenâya gitti ve ma’şûkda fenâya gitti. Hem böyle âşıklarda ve ma’şuklarda bir şey değildir. Ve onların dahi bir şey değildir. Zîrâ âşık Allah-u Teâlâ’nın âşığı olandır. Ve aşk dahi muhabbet-i ilahîyeye denir. Böyle dünyânın güzellerine olan muhabbet aşk olmayıp hemân hevâ-yı nefis ve sevdâ makûlesidir.” (85a)

Mesnevî’de insanın asıl amacının ve ulaşması gereken noktanın ne olduğuna dair düşünceler de söz konusu edilmiştir. İnsanın asıl görevi; Allah Teâlâ’ya kul olmaktır ve insanlar bunun için Allah Teâlâ’ya söz vermişlerdir. İnsanın sözünde durması gerekir. Bu durum metnin bir bölümünde şu şekilde yer alır:

“İnsân ağaç gibidir. Ve insânın ahdi ağacın kökü gibidir. Ağacın köküne gâyet sa’y ile tımâr lâzımdır. Hâsılı insân ezelde etdiği ahde sebât göstermek ve onu bozmamak lâzımdır, demektir.”(82b) İnsan ağaca benzetilir. Nasıl ki ağacın güzel ve iyi meyve vermesi için budanması, bakımının yapılması gerekir; öyle de insana, insan-ı kâmil olma yolunda ağaç gibi bakım yapılmalıdır. Burada insanın ezelde ettiğı ahdden bahsedilir. Bu ahd ruhlar yaratıldığı vakit insanın Allah’a kul olduğuna dair verdiği sözdür.

“Kulak koy Mevlâ’nın “ahdinize vefâ edin” buyurduğuna ve iyi tea’kkil eyle. Ta ki ey derviş Yâr-ı Hakîki’den sana “Ben de sizin ahdinizi vefâ ve muhâfaza ederim” cevabı gele ve Hakk senin ahdini bozmaya ve sana ahdinde sebât vere.(83b)”

Şârih, Mesnevî-i Şerîf'te anlatılan öğüt ve nasihatleri etkili bir şekilde açıklamaya çalışmıştır. Bunun için bazen okuyucuyu cehennem ayetleri ve hadisleriyle korkutmuş, nefsin emirlerine uymaktan kaçınılması gerektiğini anlatmış bazen de nefsinin isteklerine uymaktan kaçınanların insan-ı kâmil olduğunu ve bu kişilerin mükâfatının cennet olacağını ifade etmiştir. Mesnevi'nin temelinde yer alan konulardan; nefsin dizginlenmesi, insanın mâsivadan uzak durması, dünyanın terki gibi konulara dikkat çekilmiştir. “Dünya nimetlerinden uzak dur ki ölüm vaktinde çirkinlik deryasının dalgaları arasında boğulmayasın. (140b)” Şerhin bu bölümünde güzel ve hayırlı bir ölüm için insanın dünya nimetlerinden uzak durması gerektiği anlatılır. Dünya nimetlerinden uzak durmak, Allah'ın emirlerini yerine getirmek, ibadet ü taâtte bulunmak insanı, insan-ı kâmil mertebesine ulaştırır.

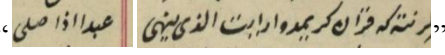
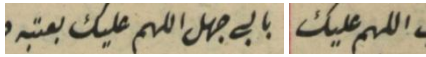
Mesnevî'de, insân-ı kâmil olma yolunda örnek alınacak bir şahıs olarak Ayaz anlatılır. Ayaz, Gaznelilerin hükümdarı Sultan Mahmud'un pek sevgili nedimidir.

Sultan Mahmud ve onun yâreni Ayaz'ın kıssasında; Ayaz'ın sultana çok sadık olması ve padişahın emîrlerinin, Ayaz'ı kıskanması anlatılır. Ayaz, padişahın himâyesine girmeden önce giydiği eski çarığının ve abasını odasına asmıştır. Ve her an gözünün önünde olsunlar istemiştir. Çünkü bunlara baktıkça eski günlerini hatırlar ve nefsinde “kibirlenme, nereden geldiğini unutma!” der. Odasının kapısını sürekli kilitli tuttuğundan dolayı padişahın emîrleri Ayaz'ın hücrelerinde altın ve mücevher sakladığını düşünürler ve bu düşüncelerini padişaha söylerler. Padişah Ayaz'a çok güvenmektedir fakat emîrlere ders olsun diye Ayaz'ın odasının aranmasını emreder. Bir gece yarısı emîrlere, Ayaz'ın odasına girerler ve her yeri kazarlar fakat hiçbir şey bulamazlar. Sultanın huzuruna elleri boş mahcûp bir şekilde gelirler. Mevlâna, bu sût-i zanda bulunan emîrleri peygamberler hakkında kötü düşünenlere benzetmektedir.

Daha sonra sût-i zan eden emîrlere, padişahın af dilerler fakat padişah bu

affi Ayaz'dan dilemeleri gerektiğini söyler. Mütevazı olan Ayaz odanın kapısını kilitlemekle onların sû-i zannına kendisinin sebep olduğunu söyler ve onları suçlamaz. Bu şekilde iyi huylu ve nefsinin dizginlemiş bir insan olan Ayaz'ın kıssası üzerinden insan-ı kâmil anlatılmıştır; “Yine Ayâz'dan insân-ı kâmil murâd olunur.(141a)”

Şârih, Mesnevî’de telmihe konu olan peygamber kıssalarına da açıklamalar getirmiş, anlattıklarını ayet ve hadislerle desteklemiştir. Mesnevî’de yer almayan birçok ayet ve hadis, şerhe şârih tarafından eklenmiştir.

“Burası onun beyânında der ki kötü işli adam çünkü o kötü işde temekkün edici olur. Ve dahi iyilerin devletinin eser ve alâmetini görür. O zamân şeytân olur. Hasedinden mâni’-yi hayr olur. Uluların güzel ilmini ve salâh ve takvâsını istemez. İblîs gibi zîrâ harmanı yanmışlar ve fakir olmuşlar, cümle-yi harmanı yanmış isterler ve fakir olmuş isterler. Niteki Kurân-ı Kerim’de “” buyurulmuştur. Bu ayet-i kerîme Ebû Cehl’in hakkında nâzil olmuştur. Zîrâ fahr-i âlem Muhammed Mustafa Sallallahu Teâlâ aleyhi vesellem’i Mescid-i Haram’da namâz kılmaktan men’ ederdi. Hatta birgün Haram’da kurbân olmuş bir devenin işkembesini fahr-i âlem secdeleyken râs-ı şerifine vuzu’ ederdi. İbn-i Mesu’d radiyallahu anha iâ’ne etmeye kâdir olmadı. Fahr-i âlem Efendimiz dahi işkembenin altından kalkmaya kâdir olamadılar. Hazret-i Fatımâ-tüz-Zehrâ radiyallahu teâla anha validemiz bu hâlden (82b) habîr oldular. Sûra’tle yetişip Ebu Cehl’e serzeniş edip ve bir şamar vurup işkembeyi râs-ı şerifinden kaldırdılar. O zamân secdeden Sultân-ı Enbiyâ hareket edip kalkdılar. Ve mübarek yed-i şeriflerini kaldırıp diyerek Kureyş ulularından yedi kimseyi ta’dâd ederek bedduâ’ buyurdular. Cümlesi onların Bedr günü mürd olup cânları cehenneme vâsıl oldu. Ma’nâsı; haber ver şu kimsenin hâlini ve insâf eyle ki iyi hâlmidir? Allah u Teâlâ’nın abd namâz kıldığında onu salâvatından men’ eder, demektir.(83a)”

Mollâ Murâd beyitleri şerh ederken açıklamaları sade bir dille yapmaya çalışmıştır. Şerhe uygun olarak eklediği açıklamaları, düşünceleri ve kıssaları Mesnevî'nin yapısına uygun bir şekilde yerleştirmiş ve bir bütünlük oluşturmuştur. Eser incelendiğinde yapılan şerhin, eserin bir parçası gibi olduğu görülür. Kısa, anlaşılır ve açıklayıcı yapıda bir şerh düşülmüştür.

Eserde kelimelerin mânâlarının yanında ses, yapı ve şekil özelliklerine de yer verilmiş bu konuda da açıklamalar yapılmıştır.

“Senin dostunun çünkü düşmanlığı peydâ eyleye, onun uyuz gibi olân kini ve hasedi taşra vura. “Kin” burada uyuz ma’nâsınadır. Kin ve hased eğerçi kalbededir. Velâkin teksir etdiğinde insânın yüzüne vurur ve zâhir olur. Uyuz illeti dahi içeridedir. Kâhice taşra vurur. Bu cihetle Hazret-i Mevlâna kuddise sırrahu kîni ve hasedi uyuza teşbiye buyurdular.(108b)”

Şerhin bu bölümünde “kin” kelimesinin mânâsı verilmiş ve beyitte hangi anlamda kullanıldığı söylenmiştir. “kin” kelimesinin “uyuz”a benzetilmesi ve benzetilme sebebi açıklanmıştır.

“Müşterî” muhabbetinden ve âşık muhabbetinden basîreti zâi’l olup ayağını lağv ve bâtıla koymuş keremdâr âşık ve ziyâde muhabbete derler. Fesâd sokmak ve hezeyân ve türrehâta denir. (104b)”Burada da “müşterî” kelimesinin anlamı verilmiştir. Metin incelendiğinde, bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Bazı kısımlarda ise kelimelerin anlamlarıyla birlikte vezinlerinin ve hangi kelimelerle aynı kökten geldiğinin açıklaması yapılmıştır.

“Fî el-vakıa’ cihânda böyle senahî olamaz ve meselî dahi yokdur. Ve dahi kasîlden öşür verirdi. Kasîl başaklanmamış tâze ve sebz arpaya derler. Lisân-ı

Türkî’de galat edip “hâsıl” denir. Ve dahi çünkü harmanda buğday ve arpadan bir nesne dökerdi. (105b) Saman ile karışmış olanından ya’nî kesmeğinden öşür verirdi. Ba’zı nüshada “ezkefe’i harman” vâki’ olmuştur. “Kefe” kesmek ta’bîr olunan nesneye derler. Niteki na’t şâhidide gelir. Mısra’ kefe kesmekdi. Ortaya enbâz ve dahi çünkü buğdâyı sâmanından ayrı ederdi.”(106a)

Mollâ Murad, Hûlastüş-şürûh eserini -yazıldığı dönemde- halkın anlayabileceği bir üslûpta yazmıştır. Bazı bölümlerde Arapça, Farsça kelimeler olmakla birlikte eserin genelinde sâde bir dil kullanmıştır. Zîrâ eserin yazılış amacı da Mesnevî’nin her kesimden insan tarafından anlaşılabilmesini sağlamaktır.

Hûlasatüş-şürûh’u incelediğimizde; Mollâ Murâd’ın beyitlerin anlaşılabilir olmasını sağlamak amacıyla öncelikle kısa bir şerh yaptığını daha sonra gerekli gördüğü yerlerde açıklamalara yer verdiğini söyleyebiliriz.

“... Allah Teâlâ’nın ihsânı ve kudretinin bir emre ta’alluku kabiliyete mevkuf değildir. Halkın ihsânı ve kudreti kabiliyete mevkuf olduğu gibi zîrâ nâsın ihsânında ve kudretinin bir şeye ta’allukda o nesne isti’dâd lâzımdır.(109b)” Buraya kadar beyitin mânâsı verilmiştir. Daha sonra şârih beyitin izâhını örnek vererek açıklamıştır:

“Meselâ kılıçcı demirden kılıç yapar. Lâkin demir kılıç olmaya kâbilidir ve ağaçtan kılıç yapmaya her ne kadar üstâd-ı kâmil olsa kâdir değildir. Zîrâ ağaçta kılıç olmaya isti’dâd yoktur. Ama kudret-i ilâhiye ademe teallük eder. İsti’dâd yokken ve adem dahi vücud bulur. (110a)” Burada Allah’ın yaratması için nesnenin istidâdının olmasına gerek olmadığı açıklanmaktadır. Hz. Mevlâna bu beyitte; Allah’ın yaratması için nesnede istidâd olmak zorunda değildir fakat insanın bir şeyi yapabilmesi için nesnenin o şeye kabiliyetinin olması gerekir, der. Ve şârih, bu meseleye demir ve ağaç nesnesini örnek verir. Bir kılıç ustası, demirden kılıç yapabilir fakat ağaçtan kılıç yapamaz. Çünkü demir serttir ve yapı olarak kılıç olmaya uygundur yani istidâdı vardır. Ağaç ise kırılkan yapıya sahiptir ve ağaçtan kılıç olmaz yani ağacın kılıç olmaya istidâdı yoktur. İnsanın bir şey yapabilmesi için

nesnenin istidâdına ihtiyacı vardır fakat Allah-teâla'nın nesnenin istidâdına ihtiyacı yoktur. Nitekim toprağın insan olmaya istidâdı yokken ondan insanı halk etmiştir. Şârih, bu mevzu ile ilgili ayeti de eklemiştir. “Kâlallahu Teâlâ “إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ “² شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ” ma'nâsı ancak bizim hâl ve şânımız bir şeye onun olmasını murâd eylediğimizde ona “³كُنْ” diye emreylemekdir. Ve başka bir mâdde ve alet lâzım değildir. O şey dahi her ne ise derâkab olur. (110a)”

Mesnevî-i Şerif iç içe geçmiş birçok hikâyeden meydana gelmektedir. Bu hikâyeler zamanın örf ve âdetlerini anlatmakta ve içinde tefsir, hadis, fıkıh, tasavvuf, tarih, tıp gibi ilimlerle ilgili bilgileri barındırmaktadır. Mesnevî-i Şerîf'in 81-160 vr.ları arasında temel olarak kırk bir hikâyenin anlatıldığını ifade etmiştik. Bu hikâyelerin bir kısmını şu şekilde sıralayabiliriz;

- Bir şahsın peygamberlik iddia etmesi; “Peygamberlik iddia edince ona, Ne yedin de böyle ahmakça ve beyhûde konuşuyorsun? denilip cevabında, “Eğer bir şey bulup yeseydim, ne ahmak ne de saçmalayan olurum” diyen şahsın hikayesi, ehlerinden başkasına söylenilen her iyi söz, saçma söylenmiş olur.”⁴ (81a)

- Halkın kendilerini doğru yola iletmek isteyenler ve hakikâti anlatanlarla alay etmeleri; “Öyle diyerek hayf getirirler ki “doğan ne acep eski hikâyeler getirdi. Zîrâ lâfdan söz dokur ve söylediğinin birinin aslı yoktur.” (82a) Doğan kuşu hakikâti anlatır fakat baykuşlar onun anlattıklarının efsâne olduğunu iddia ederler.

- Kötü kimsenin kötülükte sabit kalması ve insanların (şeytan gibi) hayır işlemesine mâni olması anlatılır. Ebu Cehl'in Peygamber Efendimiz (sav) namaz

² Onun emri bir şeyi murad edince ona sâde ol demektir, o olurur. (Yasin/82)

³ “ol!”

⁴ (ÇELEBİOĞLU, Âmil: Mesnevî-i Şerîf Tercümesi, s.558, Timaş yay., İstanbul, 2007)

kılarken başından aşağıya işkembe dökmesi ve O'nun (sav) namazını engellemeye çalışması.(83a)

- Mâşukuna, aşkı için yaptığı fedakârlıkları ve gösterdiği vefâyı anlatan aşığın hikâyesi ve mâşukunun ona cevâbı.

- Papağana ayna aracılığıyla, konuşma öğretilmesi ve buradaki papağanın müride aynanın da şeyhe benzetilmesi.

- Cârîyenin hanımının eşeğine cima' talim ettirmesi.

- Sözü ve hâli bir olmayan kâfirlerin hâlinin izâhı; Zâhidin cârîyesiyle zinâsı ve karısının bu durumu anlaması.

- Darvân ehlinin kıssası; Salih bir adamın malının zekâtını vermesi, malının bereketlenmesi ve çocuklarının bu bereketi göremeyip babalarının zekât vermesinden şikâyet etmeleri.

- Âdem (as.)' yaratılırken dört büyük meleğin (Cebrâil (as.), Mikâil(as.), İsrâfil (a.s), Azrâil (as.)) yeryüzünden bir avuç toprak istemeleri ayrı başlıklar hâlinde anlatılmıştır.

- Sultan Mahmud ve nedîmi Ayaz'ın kıssası,

- Bir maşuğun aşığına “kendini mi çok seversin yahut beni mi?” sorması ve imtihan etmesi.

- Tövbe-i nâsuhun, Nasûh adlı bir dellâğın hikâyesi üzerinden anlatılması vb.

Sonuç olarak, Mesnevî-i Şerîf’in ve buna yazılmış olan Hûlasatü’ş-şürûh adlı eserin bir bütünlük teşkil ettiğini söyleyebiliriz. Mollâ Murâd, hikâyelerden oluşan Mesnevî’nin üslûbuna uygun olarak beyitleri şerh etmiştir. Okuyucunun, beyitlerin anlamına hakkıyla vâkıf olmasını sağlamıştır. Molla Murad’ın yazmış olduğu bu şerh gayet açıklayıcı bir şerh olmuştur. Ve şerhin eserden ayrı düşünölemeyeceğini bize göstermiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ESERİN TASAVVUFÎ ŞERH GELENEĞİNE GÖRE İNCELENMESİ

1.1. DİNÎ TERİMLER

1.1.1. Peygamberler

1.1.1.1. Hazret-i Muhammed (sav)

“İslâm’a göre, peygamberlerin evveli Âdem, âhır Hz. Muhammed’tir. Hz. Muhammed, peygamberlerin efdalidir. Kur’an ona nazil olmuştur (Hâtem-ül-enbiya) olduğu için kıyamete kadar başka peygamber gelmiyecektir. (Levend:Âgâh Sırrı, s.77, İstanbul, 1984.)

O âdem Hazret-i Muhammed sallallahu teâla aleyhi ve sellem huyludur. Sen dahi onunla huy tut. Ve onun tabî’yle tabîa’t sâhibi ol. (86b)

Zîrâ Hazret-i Ahmed’e mensup ağaçdan onunla elmâ vardır. Ve semere’-yi Muhammedîye’ye vâsıl olmuştur. Ona yâr ol ki fâi’de-i azîme göresin. Hâsılı iyilere mukâren ol buyurmak isterler. (87a)

“Görmez misin Hazret-i Muhammed Mustafa sallallahu teâlâ aleyhivesellem Efendimiz’in cism-i şerîfinin eczâsı et ve deri idi. Eğerçi terkîbde her ten onun cinsidir ve her beşer zâhirde fahr-i âleme mümâsildir. Her beden et tutar ve deri tutar ve kemik tutar. Hiç bu terkip cism-i şerif-i Muhammedî için olan havas ve hâlât-ı başka cisimlerin terkinde olur mu? Belki olamaz.(93b)Zîrâ bu terkip cism-i Muhammedî’de mu’cizât-ı azîme zâhir oldu. Öyle ki cümle terkipler o mu’cizeler ile

mât ve mağlûp oldular. Ve Kurân-ı Kerîm'de dahi fahr-i âlem Efendimiz zâhirde küffârın misli olup bâtında olmadığı musarrahdır. (94a)

Vacib-i Teâla hazretleri halâvetli olarak matlûba vuslat için sünnet ve â'det koymuşdur. O sünnetle herkes maksûduna vâsıl olur. Dahi mu'cize'-i enbiyâ o â'deti hark edip sebep-i teşebbüs yokken vücûd bulur. Meselâ peygamberimiz Muhammed Mustâfa sallallahu teâla aleyhi vessellem hazretlerinin mübarek parmakları arasından su icrâ buyurdıkları gibi işte bu suyun esâbi' beynlerinden cereyânına zâhirde bir sebep yokdur. (110b)

Bunların taam-ı ilahiye ma'ni olması ancılayın der ki Resul-i Ekrem ve nebî-yi muhterem sallallahu Teala aleyhi vesellem buyurmuştur ki açlık Cenab-ı Hakk'ın taam-ı manevîsidir. Onunla mübalağa ile sâdık olanların bedenlerini ihyâ eder. (123b)

Fahr-i â'lem Muhammed Mustafâ sallallahu teâla aleyhi vessellem buyurdu ki rûku' ile sücud cenab-ı Hakk'ın kapısında halka gibi olan vücudunu dövmek (145b) ve vurmaktır. Ya'ni rûkû' ve sücûd bâb-ı Hak'daki vücud-ı hakikisini vurmaktır. Ve halkayı vurmak kapının küşadına sebeptir. Ve rûku' ve sücud ile tekarrüb alîyullah olur demek isterler. (146a)

1.1.1.2. Hz. Âdem

Burası onun beyânındadır ki Âdem aleyhisselâm'ın cism-i şerîfinin yaratılmasının ibtidasından Cibrîl aleyhisselâm'a Hak Teâlâ'dan emir geldi ki “yürü arzdan bir avuç toprak tut ve filân yere ilet”. Ve dahi bir gayrı rivâyetde geldi ki “her taraftan bir avuç toprak tut ve yine filân yere ilet” ki o yer Tâi'fle Mekke'nin mâbeyniymiş diye ba'zı mahalde yazmışlardır. (111b)

Ebû el Bişr künyesiyle mekni ve Cenâb-ı Hakk'ın halîfesi ve dahi melâike-yi Kirâmın tahiyyât için secde olunması ve dahi meleklerin malumu Âdem Aleyhisselâm'ın cism-i şerîfî terkîb ve tertîb için cihet bu makâmda için ma'nâsınadır. (113a)

Burası Âdem aleyhisselâm'ın cism-i şerîfî vücûd bulsun için Cenâb-ı Hakk'ın yerden bir avuç toprak alması için İsrâfîl aleyhisselâm'ı göndermesidir. (115b)

Lâkin hazreti Âdem aleyhisselâm o çarığını ve köhne kürkünü önüne getirdi. Öyle diyerek ben tînden halk olundum ve aslını bildi ve tînden halk olunduğuna mu'terif oldu. Bu cihetden Cenab-ı Kibriyâ kendinden sâdır olan zellesini kendine necis eyledi. Ve bir sünnet-i seyyie' vaz' edip iblîs gibi kimsenin dalâletine sebep olmadı. (140a)

Yani Cenab-ı Hakk her ne ki halk ederse yoklukdan halk eder. Ve onun tevcihi dâi'mâ adem tarafınadır. Böyle olunca sen dahi Hazret-i Âdem gibi yokluk izhâr eyle ki mazhar-ı Latif-i Bârî olasın. Eğer iblîs gibi varlık izhâr edersen matrud dergâh-ı Hüda olursun. Zîrâ varlığa Cenâb-ı Hakk'ın aslâ iltifatı yoktur. (140a)

1.1.1.3. Hz. Ya'kûb

Onda muharrer olan çün Ya'kûb aleyhisselâm'dır. Ve bu nüshâ sahîhdir. Zîrâ Ya'kûb aleyhisselâm'ın fırâk-ı Yusuf aleyhisselâm'dan bükâ ederek mübârek dide-i seâ'd-ı temendelerine imârî olduğu meşhûr ve mütevâtirdir. (87b)

1.1.1.4. Hz. Yusuf

“Şehvete meyil insanı kör ve sağır eyler. Hatta merkebi ve çirkin şeyleri gözüne Yusuf gibi eyler ve ecmel gösterir ve nârı dahi gözüne ve âlâ ve sâfî nur gösterir.”(97a)

Hazret-i Yusuf aleyhisselâm gibi bu zindanîlerin rü’yâsının ta’bîri onun katında nice a’yân ise Ayâz’ın dahi hakikât-ı hâli öylece i’ndinde a’yandır. (142a)

1.1.1.5. Hz. İsa

Kuran-ı Kerimdeki ilm- i vehm İsa aleyhisselâm’a mensup olan nefis gibidir. “Dem”den murâd Kurân-ı Kerîm’in hurûf-ı mukattaâtıdır. Her nefis bunun gibi değildir. Ya’nî “herkesin kelâmı hurûf-ı mukattaât-ı Kurânîye gibi değildir” demektir. Zîrâ halkın kelâmı ya ferahdan yahût gamından gelir. Ya’nî sürûrundan veyahût gamından söyler demektir. Ama kelam-ı ilahî böylece değildir. Zîrâ dem-i İsa gibi mürde-i delânı ihyâ etmektedir. İşbu ebyâd ile Kuran-ı azîmi a’sâ-yı Musâ ve nefes-i İsa aleyhisselâma teşbih buyurdular ve halkın kelâmını bayağı a’sâyı ve bayağı âdemin nefesini nefesine teşbiye buyurdular. Bayağı a’sâ a’sâ-yı Musâ’nın yanında ve bayağı nefes, nefes-i İsa’nın yanında nice mahv olurlar ise hâdis dahi kadîmin yanında öylece mahv olur. (93b)

Kabiliyet eğer fi’l-i Hakk’ın şartı olaydı aslâ bir ma’dûm vücûda gelmezdi. Zîrâ a’demde vücûda kâbiliyet yokdur...Ekseri ahvâl â’dat ve sünnet üzerine cârîdir. Ya’nî kere kudret Hak â’deti hark edici olur. Ve hilâf-ı â’dat o şey vücûda gelir. İsa aleyhisselâm’ın bâbâsız vücûda geldiği gibi. (110b)

Zîrâ sebebin halıkı olan Mevlâ sebepsiz her ne dilerse vücûda getirir. Allah Teâlâ’nın kudret-i mutlakası esbâbı yırtar görmez misin? İsa aleyhisselâm çamurdan kuş sûreti yapıp içine üfleyip ba’sûnallah kuş olup uçardı. (111a)

1.1.1.6. Hz. Mûsâ

Ba'da Mûsâ aleyhisselâmın peygamber değilim. Allah olacağına vahiy ile ârif oldukda Mûsâ aleyhisselâm'a buyurmuşlar ki Ben dua edeyim sen amîn de Şua'yb aleyhisselâm mübârek gözlerinden a'mânın zâi'ı olması için duâ buyurup Mûsâ aleyhisselâm dahi amîn buyurup duâ kabûl olduğunda Cennet-i âlâdan Cibrîl-i Emîn bir kadeh şerbet getirip nûş eylediğinde fî el-hâl mübârek gözleri bînâ oldu diye tasrîh olunmuştur. (87b)

“...Cenab-ı Hak, Tûr-ı Sina'ya yaklaştığı zaman tekrar Musa'ya hitap ederek, elindeki asâyı yere bırakmasını emretti. Musa asâyı yere bırakınca, asâ büyük bir yılan olup harekete başladı. Musa korkup kaçtı. Allah, onu al ve korkma, dedi. Musa'nın bu mucizesi bütün sihirbazları şaşırttı.” (Levend, İstanbul, 1984)

Vakt-i beyân görmez misin her kimse ki imtihândan için eline bir a'sâ alır. O a'sâ imtihân vaktinde Musâ aleyhisselâm'ın a'sâsı gibi kaçan olur eğerçi sûrette a'sâ-yı Mûsâ'ya benzer ise de hakikâtte benzemez. Zira o ejderhâ olur ve bu a'sâ olmaz. Bu sûrette bu a'sâ o a'sânın katında mahvolur. (93a)

Cenâb-ı Hakk'ın ihsânından hem ejderhâ olup a'sâ-yı Mûsâ-yı âleyhisselâm gibi bahri yarar. (94a)

Her birisinin elinde a'sâ vardır ki ben Mûsâ'yım diyerek ve yine herkesin eblehâne okur ve üfler. Öyle diyerek ki ben İsâ'yım Ve buna bir alây sâde diller dahi i'timâd ederler. (101a)

Ayet-i ilâhiyeyi ve hazret-i Musâ'nın aleyhisselâm nübüvvetine delâlet eden mu'cize-yi bâhireyi görüp ve müşahade etdikden sonra sizin kalpleriniz yine kasvet-i muttasıf oldu. Böyle olunca bu kulûb kasvetden taş gibidir. Belki kasvet ve şiddet yönünden eşidir demektir. (109b)

Bundan sonra kabiliyet şart olmadığına misâl-i îrâd ederek buyururlar ki buna Musâ aleyhisselâm'ın a'sâsı ejderhâ olurdu. A'sâda hayye-i azîme olmakda isti'dâd varmıydı? Ve dahi güneş gibi yed-i şerîfleri parlayıcıydı. Ve ziyası zulmet-i şeb-i izale ederdi. Elde böyle lemâ'ne-yi isti'dâd varmıdır? İşte isti'dâdsız a'sâyı hayye ve eli güneş eyledi. Fehm olundu ki a'tâ-yı Hak'da kâbiliyet lâzım değilmiş. (110b)

Ey Ayaz senin aşkının kıssasını canla çok okurum. Sen dahi şimdiden sonra benim kıssamı oku zira ben dahi şimdi hikâye oldum. Tahkik sen okursan ey muktedabe olan zât ben okumam. Zira ben Tur dağı'yım ve sen Hazreti Musa aleyhisselam gibisin ve bu efsane dahi seda gibidir. Biçare dağ guft u gûdan ne bilir ki nedir. Zirâ o guft u gûnun ne olduğunu (136a) Hazret-i Musa aleyhisselam bilir. Ve dağ böyle şeyleri bilmekden tehîdir. (136a)

1.1.1.7. İsmâil aleyhisselâm

İbrahîm aleyhisselâm namâzını teknil için ferzende-i mükerrerleri İsmâil aleyhisselâmı kurban eyledi idi. (90-a)

1.1.1.8. Hz. Yunus

Eğer Yunus aleyhisselâm gibi deryâda timsâhın ağzına düşmek var ise...(88a)

Burası Yûnus aleyhisselâm'ın kavminin kıssasıdır. Ve bu kıssa onun beyân ve bürhânıdır ki Mevlâ'ya yalvarmak ve ağlamak âlem-i bâlâdan nâzil olan belâyı edicidir. (115a)

Yûnus aleyhisselâm'ın kavmine çünkü belâ ve gadap ilâhi zâhir oldu. Belâdan bedel ateşle dolu bulut semâdan bunların üzerine nâzil olmak için cüdâ oldu ve gelmeye başladı. Bulut zemîne yıldırım atardı. Ve taşı yakardı. Ve yine bulut arslân gibi homurdanırdı. Ve işidenin yüzünün rengi havfından dökülürdü. Kavmin

cümlesi gece damları üzerinde idi. Bu cihetle görürlerdi ki yukarıdan böğürtüler ve bu şiddetli belâlar zâhir olurdu. Çünkü kavim bu hâli müşâhede etdiler. Dâmlardan aşağı geldiler. Zîrâ helâk olacaklarını cezmetdiler. Başı açık oldukları hâlde sahrâ cânibine tevcih etdiler. Ve yine mâderler evlâdını taşra etdiler. Ve yalnız sahrâya bıraktılar. Hatta cümlesi feryâd ve figân kaldırdılar. Akşam namâzı vaktinden seher vaktine dek o cemaât başına toprak eylediler ve taslarla dökdüler. Hatta kemâl-i feryâdlarından sedâları cümlesinin tutulmuş oldu. Bu cihetden o a'nûd kavim üzerine merhâmet-i ilâhiye geldi. Yasdan sonra ve sabırsız ahdan sonra ya'nî ümidlerini kat' etmişlerken ve ızdırarı bu kadar âh etmişlerken âheste âheste o ateşli bulut geri dönmek tuttu. Ve semâ sâf oldu. Menkûldür ki bir kavme azâb geldiğinde geri reddolunduğu yoktur. Fakat Yûnus aleyhisselâm'ın kavminden red olundu. Ve vakt-i yasda imânları (115b) kabûl oldu. Yûnus aleyhisselâm'ın kıssası uzundur ve ünlüdür. Tûrâb almayı söylemekliğin vaktidir. Ve dahi feyz verici kelâmı söylemek zamânıdır. Kavm-i Yûnus'un ahvâlinden bu kadarı ile iktifâ edelim. Ve evvel ki hikâyemize rücu' edelim buyurmak isterler. (116a)

1.1.1.9. Hz. İbrâhim

“...ey benim ma'sûğum eğer bu yolda ateşe gitmek İbrâhim aleyhisselâm gibi var ise...(87b)

Eğer o müslî ten hastalığını yahut oğlu ölmüş ve diyâr-ı ahire gitmiş, onun firâkını görmüş ise ve onun için ağlar ise onun namâzı batıl olur. Zîrâ asıl namaz, tenini ve veledini Hazreti İbrahîm aleyhisselâm gibi terk etmektir. (89b)

Ve dahi Hazret-i Muhammed Mustafa sallallahu Teâlâ aleyhi veselleme emr-i Cenâb-ı Bârî geldi ki “Bu huylar ile ol”. Zira Kuran-ı Kerim'de tahkîk Hazreti İbrahim'in dinine ittibâ' eyle buyurdu. Ve yine ayet-i ahirîde “sizin için Hazreti İbrahim'de ittibâ' edecek haslet-i hasene vardır” buyurdu. (89b)

1.1.1.10. Süleymân aleyhisselâm

Hücceti ve ahkâm-ı şeri'yeyi şişeye teşbihin sebebi Süleymân aleyhisselâm azgın cinleri şişeye hapsedip deryâyâ ilkâ ederdi. Ve nâs şerlerinden emîn olurlardı.

1.1.1.11. Cercîs aleyhisselâm

“...eğer yetmiş kere Cercîs aleyhisselâm gibi maktûl olmak var ise...(87b)”

1.1.1.12. Şua'yyib aleyhisselâm

“...bekâdan Şua'yyib aleyhisselâm gibi çeşmine adem-i rû'yeti târî olmak var ise...(87b)”

Şua'yyib aleyhisselâmın mübârek bâsirelerinin adem-i rû'yeti bükâdan öldüğü ma'lûm değildir. Ve şöreti dahi yokdur. Hatta mira'tül-kâinâtta Şua'yb aleyhisselâmın zai'f basirleri pîrlük sebebiyleydi. Ve hayli zamân rû'yeti sûryeleri olmadı. (87b)

Bu sûretde Şua'yb nüshâsı kalem-i nâsihden sehvolmak görünüyor. (87b)

1.1.2. Kur'ân-ı Kerîm

Oku Kurân'dan ki ins şeytânları Hakk'ın tebdîlinden nâşî şeytân ile cins olmuşlardır. (86b)

Sen Kurân-ı Azîm'de sûre-i Kevser'i okumuşsun. Böyle değilmidir? Böyle olunca niçin kuru ve susuz kalmışsın. O kevserden niçin nûş etmezsin? Ve böyle teşne-leb durursun? (87b)

Kurân-ı Kerîm'de vâki' olan ilm-i vehm hurûf-ı mukattaâtında olan harfler vesai'r hurûf-ı mukattaat dahi böylecedir. Zahirde durmakda ve görmekte Musâ aleyhisselâm'ın a'sâsı gibidir. Zirâ sâi'r harfler yani başka kimselerin tekellüm ettiği harfler meselâ “gök” desek zâhirde harf olmakda bunlara benzer. Velâkin bizim “gök” diyerek tekellüm ettiğimiz harfleri Kurân-ı Kerîm'de vaki' olan ilm-i vehm harflerinin yanına vuzu' eylesek bu harflerin ma'nâlarının yanında mahvolur ve yok

olur. Zîrâ bu hurûf meâni-yi azîmeye delâlet eyler ve müfessirleri ma'nâ vermekde aciz eder. Velâkin bizim harflerimizin ma'nâsı olmamak hasebiyle yok olur. (93a)

Eğerçi bu münzel olan huruf-ı mukattaa'nın terkîbi hurûfdur. Ey ulu olan zât avâmın terkibine benzer ise de müşabehat-ı sûriye olmakla ona itibâr yokdur. Zîrâ hakikatde benzemez, bu ikisinin beyninde fark-ı azîm vardır. (93b)

1.1.3. Sahabe-i Kirâm

Birgün sahâbe'-yi Güzîn rıdvanallahu teâlâyı aleyhim ecmain Mescid-i Şerif'de söyleşip gülerlerdi. Fahr-i âlem Muhammed Mustafa Sallallahu Teâlâ vesellem üzerlerine gelip “Ne söyleşip gülersiniz?” buyurdular. Cevap verdiler ki “Cahiliyet vaktinde asnâme ettiğimiz hallerimizi söyleşip güleriz” derler. İşte insân kâmil olduğunda evvelki hâline güler. Niteki tıfl merd-i kâmil olduğunda tufuliyet vaktinde olan mela'besine güldüğü muhakkaktır. (91a)

1.1.3.1. Hz. Osmân (ra.)

Cibril-i Emîn hayânın ma'deni Hazret-i Osmân radiyallahuanh gibi zeminin bu and vermesi ve böyle istirhâmı Cibrîl üzerine türâb almak yolunu bağladı. (112b)

1.1.3.2. Hz. Fâtıma-tüz-Zehrâ (r.anhüma)

Hazret-i Fatımâ-tüz-Zehrâ radiyallahu teâla anha validemiz bu hâlden habîr oldular. (82b)

1.1.3.3. İbn-i Mesûd (ra)

İbn-i Mesu'd radiyallahu anha iâ'ne etmeye kâdir olmadı. (82b)

1.1.3.4. Ka'b bin Zühayr (ra) ve Kaside-i Bürde

Menkuldür ki Ka'b bin Zühayr radiyallahu anh din-i islamı ve ehlini hicv etmişler Fahr-i Alem sallallahu aleyhi vesellem Hazretleri hicvini işitip “demni heder” buyurdular. Bu haber bir edri tarafından ki sahabe-i güzînden idi. Kendine vâsıl oldu. Ve sahabe-i güzîne her kanaati mahalde görür iseniz öldürünüz diye tenbih Muhammedi-yi kendine bilâ-haber ifade eyledi. Ve sana ba'del yevm hayat yoktur. Elbette seni Ashâb-ı Kirâm'dan birisi katleder. Bak kendine çâre bul, dedi.

Bu haber-i mevhus kendine vâsıl olunca o anda mazhar-ı hidâyet oldular. Ve evvelâ binti Sâi'd olan kaside-yi mübarekiye derakab-ı nazm edip salâvat-ı sabihden sonra mescid-i saadete tevci' buyurdular. Hazret-i Ömer bab-ı mescitte görüp gadapla kendine nazar buyurunca “Emân ya Ömer beni huzur-ı Rasulullah’a ilet diyerek yalvardı. Hazret-i Ömer mescid-i şerife dahil olup Ka’b geldiğini huzur-ı “Rasulallah’a götür” diye niyazını haber verince ruhsat buyurulup Hazret-i Ömer Ka’b’ı alıp içeri getirdi. Huzur-ı Rasulallah’da islâmını izhâr edip kaside-yi şerifesini dahi takdim eyledi ve bu hikâyeye delâlet eder. (126b)

1.1.3.5. Hz. Zeyd bin Hârise (ra)

Mesela; Zeyd’in namesi Ömer’e ve Ömer’in namesi Bekir’e gitmeyecek. Ve bazı ulemâ dahi “herkesin namesi sa’idden olur ise sağ eline ve eşkıyadan olur ise sol eline verilecek” diye beyan eylemişlerdir.(128a)

1.1.3.6. Hz. Ömer (ra)

Menkuldür ki hilafeti zamanında Hazret-i Ömer mescide geldiğinde görmüş ki Ka’b kendi kasidesini avaz-ı bülend ile okur. Ve zâkirleri ve müslîleri ta’ciz eder gibi anladılar ve buyurdular ki niçin refî’ savt edersin ve cehr ile okursun? Gizli oku! Cevabında buyurmuşlar ki ben bu kaside-yi hayrelbeşerin huzur-ı şerifinde bundan a’lâ avaz bülend ile okudum. Mesrur olup kemâl-i sürûrundan Bürde-i Saadetini bana elbas buyurdular. Sen kimsin ki beni avâz bülend ile okumaktan men’ edersin. Nâçâr hazret-i Ömer sükût ettiler. (127a)

1.1.4. Evliyâ-yı Kirâm

“Evliyâ, ermişler, erenler, kerâmet sahibi kişilerdir. Bu kişiler hayatlarını riyâzet ve mücadelelerle geçirip kendilerini ibadet ve tâate adarlar. Kendilerine gaybdan haber verme, durumu keşfetme gibi kerâmetler de verilen evliyâyâ bazen evliyâullah da denilir.”

Ülfet edecek yâr Allah-u teâlâdır. Yâhud Mevlâ'nın makbulü ve şefâat edicisidir. Murâd enbiyâ-yı azâm ve evliyâ-yı Kirâm'dır. İşte bunlar ile ins ve ülfet ile demektir. (108b)

Sebepsiz eğer i'zzet bize vâsıl olmuş değilse ve indellah makbûl olmaya mücâhede-yi nefis lâzım ise ki ekseri evliyâ'ullah derece'-i velâyeti mücâhede ile bulmuşlardır. Kudret-i ilâhiye sebep-i ref' edip belâ mücâhede makâm-ı velâyete (111-a) îsâl etmiştir. Böyle olması delâlet eder ki Cenâb-ı Hakk sebepsiz iş etmeye dahi kâdirmiş. (111a)

Bir kimseye kaçan acı olur ki yılanların meyânından sekr tarafına iletirler. Bu hoş bir ferde acı olmaz işte Evliya-yı Kirâma dünyadan ahirete gitmek bu niceleyindir. Bu cihetle mevtden huzurları yoktur. (122a)

Naîmin canından haberi olmaz belki naîmin ruhu kendi haliyle meşgul olur. Ve tenin hâliyle mukîd olmaz bunun gibi evliyaullahın ervah-ı tayyibeleri dahi kendi halleriyle ve safalarıyla meşgul olup bedeninin hâkda yattığı ve çürüdüğü asla vazifesinden değildir, demek olur. (123a)

Evliya-yı kiramın güzel gözleri dahi onun üzerine gayretleri cihetinden kötüdür. Zira onun hüsnü nihayetsizdir. Ehlullah mazhar-ı sırr-ı Muhammedî olan zâtlar için gayrette derler ve biz bu devlette niçin nâzil olmak diye gıpta ederler bu sebepden nazarları onlara değer. (134b)

1.1.5. Kıyamet

Hatta yevm-i kıyâmetde Allah rızâsı için sevdikle sen ve hubfillah edenlerin makâmını bulasın. (86b)

Zîrâ bizim nefsimize merkep sûretlerini Cenâb-ı Hak verir. Zîrâ sûretleri Mevlâ tabia' muvaffak eyler. Yevm-i kıyâmetde sırrî izhâr budur. Havf ile Cenâb-ı Hakk Teâlâ'dan merkep gibi tenden kaç ki rûz-ı kıyametde merkep şeklinde haşrolmayasın. (98b)

Çünkü kıyamet günü gelir veled bâbâsından firâr eder. Bu nazm-ı celîliden için her dost o saat sonra düşmân olur. Öyle dost ki sana meczup olmuşdu. Ve râh-ı Hakk'a gitmekden sana ma'nî olmuşdu. İşte dünyâ dostlarının (107b) Ve akrabânın hâli budur. Böyle dostları ve böyle hısımları neylersin Allah'a bak buyurmak isterler. (108a)

Bu vakit eğer senin dostların sana zıt olursa ve senden a'râz edip ve sana husumete ve düşmanlığa başlarsa agâh ol söyle ki benim günüm âlî oldu. O nesne ki kıyâmet günü olmak istedi. Bugün oldu çünkü kıyâmetde yarın birbirinden cüdâ olacaktır. Dünyada oldu diye söyle ve aslâ esef etme. Galallah-u Teâlâ “ illâ halâ yevmeizin ba'dehüm ba'd ilelmüttেকıyn” Bu sarây-ı dünyanın ehli bana zıt oldu. Tâ kıyâmet günü bana şimdi mukaddem-i nakd-i hâlloldu. (108a)

O yâr-ı sâdık dediğim bir yârdır ki senin mevtinden sonra onun muhabbetinin ayıplığı üç kat olur. Ve rûz-ı kıyâmetde senden kaçmaz. (108b)

Çünkü afîtab-ı kıyamet tulu' eder kabirdeki habend salih ve fasık derakab bilâ mahal sıçrarlar ve dahi “membeasena mimmer gadina haza mâ ve ader-rahman ve sadakal mürselin” derler. (129a)

Çünkü ey hilekâr senin dünyada terazin eğri idi. Yevm-i kıyamette ceza terazisini niçin doğru istersin.(131a)

1.1.6. İbâdet

Hâlin böyle vefâsızlık olunca sana kibir lâayık olmayıp dergâh-ı Bârî’de gelip ubudiyet etmen münasipdir. (83a)

Ey kullarına kuvvet ve temkîn ve sebât verici Mevlâ kullarına bu sebâtsizlikten necât ver. Ve onları tâat ve ibâdetinde sâbit ve dâi’ m eyle. (84b)

Zirâ nefsim bunun hikmetini bilmekte bana azim-i tekâzâ eder. Fî-el vâkı’ insânın bir müşkili oldukda zikirden ve fikirden ve ibâdetinden geri kaldığı mahsus ve mübessirdir. (104a)

1.1.7. Namaz

Bir kimse bir ârif-i billâhı âlemden sordu ki eğer bir kimse namazda âh ile ve âvâz ile feryâd figân ederek ağlar ise namazı bâtil olur mu yoksa olmaz mı? O âlim ârif cevap verdi ki o gözden çıkan yaşın adı ab-ı dîdedir. Görelim ki o giryende acaba ne görmüştür ki ağlar? Eğer Allah-u Teâlâ’nın aşkı ona galebe etmiş ise ve galebe-i aşktan ağlar ise yahut ettiği günâh hâtırına gelip ve ondan pişmân olup nedâmetten ağlar ise onun namâzı bâtil ve fasid olmaz. Belki o namaz kemâl tutar. Zirâ namâz yokdur ilâ huzur-ı kalb ile vardır diye hadis-i şerifde böylece buyurulmuştur. Ve bu bükâ huzur-ı kalbdendir. (89a)

O bir kimse bir âlim ârifden gizli olarak sordu; ona ki eğer bir kimse namâzda nevha ve feryâd ederek ağlarsa Onun namazı acep batıl olur mu? Yahut onun namazı cai’z ve kâmil olur mu ve bükâsı kendine muzarra olmaz mı? (89b)

Ah u zâr bir günde beş kere kulu anlamaya da’vet vardır. Öyle diyerek ki namâza gel ve anla. (114a)

Ya’ni rûku’ ve sücûd bâb-ı Hak’daki vücud-ı hakikisini vurmaktır. Ve halkayı vurmak kapının küşadına sebeptir. Ve rûku’ ve sücud ile takarrib alîyullah olur demek isterler. Gâle Allahu Teala “ve esced ve iktirab kâne bâb” Allah’ın

halkası imiş ve onu döğmek rüku' ve sücûdmuş. Kapı dik olunca küşâd olunduğu gibi rüku' ve sücûd ile dahi bâb-ı Hüdâ açılrsa gerekdir. Bab-ı Hakk'ın kapısının halkası makâmında olan halka'-yı vücudu rüku' ve sücud ile her kim ki dakk ederse onun için devlet bâşını kapıdan taşra eder. Ve ona yüz gösterir. Ya'ni devletli olur demektir. (146a)

1.1.8. Oruç

Ey taam-ı maneviye talip oruçta sabır edici ol. Ve savm-ı ısrar eyle ve dahi her nefes kuvvet-i hüdayı müterkib ol ve hakdan taam-ı manevi iste. Zira o işte güzel Mevlâ ve halîm olan Allah Teâlâ ibadını hediyelerini muntazır olmak vaktinde verir. Eğer kul hediye-yi ilahiyeye muntazır olmaz ise ona bir şey vermez.(124a)

1.1.9. Zekât- Sadaka

Ve yine öşrünü fukaraya tasadduk ederdi. Ve dahi çünkü onu hamur ederdi. Onun dahi ekmek yapmaksız öşrünü verirdi. Ve dahi çünkü hamuru ekmek ederdi. Onun öşrünü fukaraya ihsan ederdi. Bu senâhi böyle infâk etmesi cihetinden Allah Teâlâ hazretleri o çamurdan bâğına ve ekinine bir bereket-i a'zîme koymuşdu ki sâi'r bağların sahipleri hem meyvede ve hem akçede ona muhtaçdılar. . Ve bu merd-i cevâd ne meyve ve ne bâğda-yı istikrâdında vesâi'r husûsât-ı beşeriyeden bir hususda onlara muhtaç değildi. (106a)

Hem ekinin başağından hâlasâ lücellah fukarâya öşrünü tasdik ederdi. Ve yine Buğdayı çünkü samânından cüdâ olurdu. Ondan dahi fukaraya öşrünü verirdi. çünkü buğday un olurdu. Ondan dahi öşrünü verirdi. Çünkü ondan ekmek sana't olurdu. Ekmekden dahi öşrünü tasdik ederdi. Hâsılı sadakayı eksâr edici bir merd-i Kerîm ve cevâddı demektir. (106b)

1.1.10. Şehitlik Mertebesi

Ey Mevlâ senin kuluna cefâ etmekliğin ashab-ı vefânın vefâya taahhüd edip vefâ etmesinden iyidir. Niteki darb el-habîb zibeyb" demişlerdir dahi bâkîlerin şehid

gibi vefâsı senin ihsânındandır. Eğer sen murâd etmezsen kimse bir ferde vefâyâ kâdir değildir. (109a)

Zîrâ ulu Sultân gözyaşını kadr u kıymetde şehidin kanına beraber tutar. Ya'nî isyânı için ah edicinin nezd-i Hakk'da mertebesi şehidin mertebesi gibidir demektir. Böyle olunca ağla ki şehid rütbesini bulasın demektir. (115b)

Eğer mümin isen encâmda canın safına gel ve şehit ol zira senin bezmin âsumânda olmuştur ve şüheda muki'd sadıkta sakinlerdir. (122b)

1.1.11. Nikâh- Evlilik

Böyle olunca nikâh “Lâ havle velâ kuvvete illa billah” geldi yani bu kelâm seni nefis ve şeytan elinden nice halâs eder ise nikah dahi öyle halâs eder demektir. Hatta seni şeytan belaya itmeye. Çünkü taâma hırs edicisin. Tez bir avrat nikâh için iste. Yoksa şeytan kedisi geldi ve senin dünbe'-i halâsını ve takvânı kapdı. Böyle kesret-i ekîle ile ictinâb olmaz. (97b)

1.1.12. Zina- Şehvet

Çirkinleri ifrad-ı şehvet insanın gözüne güzel gösterir. Ey derviş bil ki şehvet gibi yolun afâtından beter bir şey' yoktur. Belki bu yolda şehvet sâlikine cemi' afâtından zararı ziyâdedir. Zîrâ râh-ı Hakk'a gitmeye men'i ziyadedir. şehvet nice ehl-i takvânın güzel adını çirkin eyledi yani zühd ve salâhda nâm-ı hüsn (97a) sahibi olmuş iken şehvetine sonra ittiba' sebebiyle bed-nâm oldu demektir ve dahi nice yüz bin âkılları şehvet hayrân eyledi ve ne edeceklerini bilemediler. (97b)

Şehvet çok yemekden hâsıl olur. Zîrâ kesret-i ekîll bedene kuvvet verir ve beden kavî olunca cimâ'ı hırs-ı ziyâde olur. Böyle olunca taâmdan ve serâbdan taklîl ile ki şehvet tezâyid etmesin. Eğer taklil-i gıdaya kâdir olamazsan bir avratı nikâh eyle ve onun ile cem' ol ve şerden kaçıcı ol. Şerden murâd zinâ ve livâtadır. (97b)

1.1.13. Melekler

Metinde dört büyük meleğin adı geçmektedir.

Ey Mevlâ sen melek nev'ine kuvvet ve kudret vermişsin. O rütbedeki bu eflâkı böyle metâneti var iken yırtarlar. İşden midir ki bir mikdâr türâb getire lakin zeminin istirhâmına mebnî ve senin nam-ı bâ-kelime and vermesine mebnî böyle iş pişmanda oldu dedi. (112b)

1.1.13.1. Cebrâil 'aleyhisselâm

Cennet-i âlâdan Cibrîl-i Emîn bir kadeh şerbet getirip nûş eylediğinde fî el-hâl mübârek gözleri bînâ oldu diye tasrîh olunmuştur. (87b)

Cibrîl-i Emîn ile berâber lisânını tahrik etme Kuran-ı Kerimin ahzine sen a'cele etdiğinden için zîrâ Peygamberimiz Aleyhisselâm Cibrîl vahiy getirdiği zamânda telkîn ederken berâber okurdu. Tez ahz ve zabt edeyim diye Vacib-i Teâlâ hazretleri habibini bu hâlden men' buyurdu. Nehy ve men'in i'lleti olarak yine buyururlar ki tahkîk o Kurân'ı senin kalbinde cem' yahûd musahafda cem' bizim üzerimizdir. Ve dahi onun kırâatini senin lisânında ispât bizim üzerimizdir. Biz sana lisân-ı Cibrîl'den Kurân'ı kırâa't eylediğimizde sen Cibrîl'in okumasına tâbî' ol ve onu dinle. Bu ayet-i Kerime'den Cibrîl vasıtasıyla Allah-u Teâlâ'nın ta'lîmi nümâyân olur. Zîrâ fî-elhakikat mua'llim Allah-u Teâlâ'dır. Ve Cibrîl aleyhisselâm âyîne makâmındadır. (101b)

Sıdk ve emânet ile mevsûf hazret-i Cibrîl'e Allah-u Teâlâ buyurdu ki yürü zeminden bir avuç türâb rehin al sonra yine zemine reddederiz. Cibrîl-i Emîn bu hizmet için kemer-beste oldu ki Mevlâ'nın emrini yerine getire ve zemîne dek geldi. (111b)

Cibrîl-i Emîn hâkî onu uzadınca hâk dilini açdı ve Cibrîl'e yalvarmak eyledi. Öyle diyerek ki ferdiyet ile muttasıf olan Halâk'ın ululuğuna ihtirâmâ –beyit atîye merhundur-. Yâ Cibril beni terk eyle ve yanımdan git ve benim cânımı bana bağışla ve yürü benden boz atının dizginini çevir. (111b)

Lâkin ya Cibrîl senin sa'y ve himmetin rûşen ve münevver olan gönle rızık verir. Murâd Enbiyâ'nın kulub-ı sâfiyeleridir. (111b)

Ve dahi kahr ve azâb ile muttasıf Azrail'den sen iyisin rahmetinin gadabının üzerine sâbık olması sebebiyle fî el-vaki' Cibrîl-i Emîn melâikenin efdâli olduğunda şüphe yoktur. (111b)

Arşın hâмили bu dört melekdir. Cibrîl dahi bu dörtde dâhildir. Ve sen cümlelerin şâhısın. Ve her dördün agâhlık yönünden ziyâde iyisi sensin dedi. (112b)

1.1.13.2. İsrâfil 'aleyhisselâm

Ondan için senin İsrâfil aleyhisselâm üzerine ululuğun olur ki o tenin hayatına sebep olursun. Cana lâıksın. Ya'ni sen vahy-i ilâhînin cânının hayatına sebepsin. İsrâfil'in sûru cesedlerin kabirden kalkıp arz-ı mahşere gitmesine bâa'ş olur. Lâkin senin vahy-i Hüda'yı nefhin bî-nazîr olan kulub-u Enbiyâ-yı Azâm'ın büyümesine sebep olur. (112a)

Bizim Rabbimiz İsrâfil aleyhisselâm'a fermân buyurdu ki yürü o hâlden onu tolu eyle ve gel çünkü Mîkâil aleyhisselâm dahi sıfır-ül yed geldi. Bu defa'türâb getirmeye Hazret-i İsrâfil me'mûr oldu. (115b)

Senin merhametin ve o senin müesser sûrunun nefesi ve sedâsı sebebiyle bu âlem senin ihyâ ettiğin mahlûkattan dolu olur. Yâ İsrâfil sen rahmet meleğisin. Bana rahmet göster ve dahi arş-ı âlânın hâmilisin ve yine ihsânların kabilesisin. (116a)

Dinle şimdi hâkin mâcerasını ki efsûn olarak İsrâfil aleyhisselâma ne söyler. Mihrâk "mim" in kesriyle mefâl vezninde ism-i aletdir. Ma'nâsı alet-i hareke demektir. İsrâfil aleyhissellâm dahi kabirden harekete alet olmakla bu makamda İsrâfil'e mihrâk ta'bir buyurdular. (116b)

İsrâfil aleyhisselâm'ın önünde yeryüzünü abûs eyledi. Yüz türlü teşekkür ve medahne eyler olduğu halde öyle diyerek yalvardı ki zül-celâl olan Allah Teâla'nın hakkı için bu kahrı benim üzerime lâıık tutma. (116b)

Tez İsrâfil aleyhisselem Cenâb-ı Hakk'a eli boş rücu' eyledi. Ve dahi kendi

özüünü ve zemin ile olan mâcerâyı Allah Teâla'ya nakl ve beyân eyledi. (117a)

Vaktaki İsrâfil aleyhisselâm nefh-i sûr edince sabah oldu gibi olup herkesin nezd-i Hakk'da olan emaneti kendine vasıl olur işte haşr-i ekberi bundan kıyas ile buyurmalarının ma'nâsı budur. (128a)

1.1.13.3. Mikâil 'aleyhisselâm

Tenin canının canı kalbin hayatına sebeptir. Böyle olunca senin ihsânın ihsânından ziyâdedir. Tenin cânının canından murâd vahy-i ilâhîdir ki ruha hayat verir. yine Mikâil aleyhisselâm tenin rızkını vermeye mükellidir. (112a)

Hazret-i Mikâil kile ile vermekle herkesin ettiğini dolu eylemiştir. Ama senin verdiği rızık ki vahy-i ilâhîdir. O kileye sığmaz. Bu sûretde İsrâfil'den efdâl olduğun gibi Mika'il'den dahi eşrefsin demek istedi. (112a)

Burası çünkü Cibrîl-i Emîn'in hâli beyân olunduğu vech üzere olduysa mertebe-i sâniyede Allâh Teâlâ'nın Mikâil Aleyhisselâm'ı zeminden bir avuç türâb kabz için göndermesi beyânındadır. (113a)

Bundan sonra Vâcib-ül Vücûd melek-i sâni Hazreti Mikâil Aleyhisselâm'a buyurdu ki yürü küre-i zemine nâzil ol arslân gibi zeminden bir avuç toprak kap. Ve filan mevziye ilet. Çünkü Mikâil Aleyhisselâm zemine dek gitdi. (113a)

Beyt-i sâbık mısra' evveline ta'lîl olarak buyururlar ki zîrâ Mîkâil lafzı kîl lafzından iştikâk tutar. Ve dahi Mikâil aleyhisselâm herkesin rızkını ölçücü oldu. Ya'nî herkesin rızkını Mikâil aleyhisselâm'ın (113a) Tarafından tevzi' ve taksîm olunurlar. (113b)

Vâcib-i Teâlâ hazretlerinin melek nevi' rahminin mui'dini geldi. Ya'nî Melâike-i Kirâm'ın şefkât ve merhâmeti çokdur demektir. Bu cihetle kendine dedi ki o yaraya bu tuzu nice dökerim? Zîrâ lâıyk ve münasip değildir. Ya'ni zemînin böyle ızdırıp hâli varken ondan türâb almakla ızdırabını tâ'kîd etmek münâsîp değildir diyerek türâb almakdan Mikâil aleyhisselâm fâriğ oldu demeyi murâd ederler. Hasılı

kemâl-i merhâmetinden emr-i Bârî'ye imtisâl Cibrîl gibi ona dahi mukaddir olmadı. Bunlar dahi rah-ı Hakk'a avdet etdiler. (113b)

Mikâil dedi ki ey gizliye âlim olan Mevlâ! Ve müsellî olmayan pâdişah toprak beni anlamadan ve bükâdan için kendinden türâb almakdan bağlanmış eyledi. Ve almaya kâdir olamadım. (114a)

1.1.13.4. Azrail 'aleyhisselâm

Bu şerh-i şerîf kasd ve ihtiyât meleği olan Azrâî'l aleyhisselâmı Âdem aleyhisselâm'ın cismini terkip için zeminden bir avuç toprak tutmak üzerine mertebî' rabia'da Azrâî'l aleyhisselâm'ı irsâl etmesi beyânındadır. Allah Teâla hazretleri dördüncü mertebede Azrâî'l aleyhisselâm'a buyurdu ki "git tez o evhâm ve hayâl ile dolmuş zemini gör ki kendinden toprak aldığını istemez ve feryâd ve figân eder hatta üç meleği sıfiralîd feryâdı ile geri döndürdü. O nefesine zâlim ihtiyâr sanayini bul bir avuç türâb ondan acele eyle al ve buraya getir diye Allah Teâla hazretleri Azrâî'l fermân eyledi. kaza-yı ilâhî ki gelecekte olacak mevtdir. Onun çavuşu ki Azrâî'l'dir. Kürei' zemin cânibine iktizâ etmesi sebebiyle gitdi. İktizâdan murâd emr-i Bârîdir. Küre'-i arz kendi âdeti üzerine feryâda ağâz eyledi ve Azrâî'l'e benden türâb alma diyerek çok and verdi. Ve kendisi dahi çok yemin eyledi. Yeminden murâd yalvarmasıdır. (117b)

Bu kadar kelâmdan sonra türâb almaya razı olmak lâzım iken yine o alçak türâb bir gayrı neva'dan hazret-i Azrâî'le yalvarmak ve tahiyyat eyledi. Sarhoş gibi insan dahi hâkdan mahluk olmakla Azrâî'lden bu kelâmları dinlese razı olmaz yine yine ruhumu kabz etmeye diye temellük eyler. Meğer ki insan-ı kâmil ola o zamân mevte ve dünyadan gitmeye gayet teşne olur. Defa'-yı sâniyede zemîn Hazret-i Azrâî'l'e yine temellük edince Azrâî'l yine dedi ki ben emri terk etmem. Kalk bundan sana ziyân olmaz. Eğer olursa işte benim başım ve canımı sana rehin koyarım. (118b)

Zemin lâyakıllar gibi Azrail'in sözünü dinlemeye meşgul olmuş idi. Bunun gibi insanın bedeninden ruhunu dahi gözü cenneti ve cemâl-i Muhammedî'yi görmeğe meşgul iken yahud derdiyle işigali var iken kapar. (120b)

Bu hâl böyle olunca Allah Teâlâ buyurdu ki benim münevver ilmime yemin ederim ki seni bu mahlûkâta cellâd yani ruhunu kabz edici edeyim. Zirâ bu kârın ahdesinden gelirsın Cibrilin ve Mikailin kârları değildir. Azrail dediki yâ Rab halk beni düşmân tutarlar. Çünkü halkın boğazını mevt katında sıkarım. Ey âlî Padişah sen revâ tutar mısın ki beni halka mebgûs ve düşman yüzlü edesin. “Senî” se’nin fettahıyla kadri âli olanı derler. Allah Teala buyurdu ki ben Mevte hummadan ve kılıç yarasından ve za’af-ı dimağdan ve mızraklar ile zahmdâr olmakdan aşikâre sebebler düzerim. Böyle eylemekden için onların nazarlarını senden döndürürüm. Onlara marazlar ve mevte esbâb metai’dde halk etmekte bu sûretde onlar senden bilmezler. Ve o hastalıklardan bilirler buyurarak Azrail’e böyle cevap verdi. Azrail cevabında dedi ki Yâ Rab dahi senin kulların vardır ki sebepleri yırtarlar ve esbâba nazarı terk edip müsebbibi bilirler. Azrail cevabında dedi ki Yâ Rab dahi senin kulların vardır ki sebepleri yırtarlar ve esbâba nazarı terk edip müsebbibi bilirler. (120b)

Burası Hak Teâlâ Hazretlerinden Azrail’e cevap kelimesi beyânındadır öyle diyerek ki Yâ Azraîl ol kimse ki onun nazarı sebeplere ve maraza ve yaraya ve tiğ zahmına gelmez. Ey Azraîl senin dahi işine gelmez ya’ni mevti dahi senden bilmez ve mümeyyit ancak beni bilir. (121a)

1.1.14. Şeytân

“Rivâyete göre Âdem’i, Havvâ’yı cennetten çıkaran, insanları azdıran metrud melektir. Kendisi ateşten mahluk olduğu için balçıktan yaratılan Âdem’e secde etmedi. Cennetten tard olundu. Sonra Âdem ve Havvâ’yı kandırarak cennetten koğulmalarına sebep oldu. Asıl adı Azâzil’dir. İtikada göre kıyamete kadar melânette bulunacak, insanları doğru yoldan azdıracaktır. Şeytân, Âdem yaratılmadan önce 600 bin sene ibâdet etmişti, meleklerin hocası idi.

Bir telâkkiye göre şeytân insanın kendi nefsidir. Eslâfın tâbirince nefs-i emmâresidir.” (Onay 2000:428)

O zamân şeytân olur. (82b)

İblîs gibi zîrâ harmanı yanmışlar ve fakir olmuşlar. (82b)

Eğer sen şeytânlığı istemezsen agâh ol gel demek ma'nâsına olur. (83a)

Her âdem ki Allah-u Teâlâ'ya isyân eyler şeytan olur. (83b)

Ve dahi hasvedlikden onları Ey Kerîm Mevlâ al! Hatta hasedlerinden matrûd ve şeytân olmasınlar. (84b)

Ve şeytânı şişe gibi olan hüccet içine vuzu' eder. (85a)

Fitne ilkâsında çünkü iblis aciz olur insan şeytânlarından yardım talep eder ki onlar da o idlâlde şeyâtine imdâd edeler. (86a)

Hırs seni kör eyledi. Ve dahi her şeyden seni mahrûm eyler. Ve şeytân kendi gibi dergâh-ı Hakk'dan tard olunmuş eyler. Hemen aklını bâşına cem' eyle. (105a)

Ancılayın ki ashab-ı fil ve kavm-i tay kendi gibi o mazharı saht olan iblîs-i metrûd bâb-ı Hâk etdi. Kendi gibi seni dahi öyle edecektir. (105a)

Ve bu şeytân ki seni tasaddukdan men' eder. Onu sülûk gibi nâfi' mücahede ile tez öldür ya'nî sözünü kabûl etme demektir. İblis seni her an fakirden ihâfa eder. (109a)

Murâdı kendine yâr olan pâdişâhın doğanı ona âr olur ki keklik onu sayd ede. Ya'ni insana ayıpdır ki şeytâna mağlup ola demektir. (109b)

Nevi' meleğin mui'dden merhâmet olması ancılayındır ki şeytan mui'dden kahr-ı Hüdâ'dır. Zîrâ kemâliyle kahr-ı ilahîye mazhar olmuşdur. (113b)

İblis bu gururdan (137a) Bir azîm şeytân oldu. Öyle diyerek ki niçin âdem bana baş oldu. Ben ondan efdal şeyden halk olunmuş iken ben hocayım ve dahi hocazâdeyim. Ve ben yüz hünere kâbil ve âmâdeyim. Çünkü meleklerin ma'lumu idi. Bu cihetden kendine hoca tabir etdi. Ve hocazâdenin ta'biri mücerred fahr içindir. Âlim ben âlimim, şâ'ir ben şâ'irim demek gibi. İlimde ve kemâlde ben bir kimseden aşağı değilim ki hatta hezimetle düşmanın önünde durayım ve ona ta'zim

edeyim. Hâl böyleyken niçin bana Allah Teala secde eyle, emreyledi diye kendi kendine ve ba'zı meleklerle söylenirdi. Ve yine derdi ki ben ateşden doğmuşum o âdem koyu çamurdan yaratılmışdır. Âteşin önünde tahkik çamurun ne mertebesi vardır. Zirâ nar u'lvîdir ve türâb sefildir. Ve ulviden halk olunan âli olur. Elbette benim âdem üzerine şerefim vardır. Mahal bu makâmda mertebe ma'nasınadır. Âdem kande idi ki o devirde ben âlemin ulusu idim. Ve zamânın mâ-bih-il-iftihârı idim. Böyle sonradan gelip bize takdimin manasınadır. Ben dahi ona secde etmem dedi. Ve Vacib-i Teâ'la hazretlerine böyle serkeşlik eyledi. (137b)

Bu yolun muktedası şeytândı. Zirâ o iblis mansıp şebekesine saydoldu. Ve riyaset ve ululuk davâsını ihtiyâr eyledi. Ve tenperest oldu. Bu cihetden Âdem aleyhisselamın dahi tenine nazar edip ve hakikatini görmemekle “innâ hayrî minna” kelâmını söyledi. (139b)

1.1.15. Cennet

Allah teâla müminlerden nefislerini ve mâllarını eğer Cenâb-ı Hakk'a verilerse onlara cennet vermek mukâbelesinde kabûl eyledi. (104b)

Zirâ Kurân-ı Kerîm'de “İnnallahişterî (Tevbe/111)” buyurulmuşdur. Her müşterînin gamından agâh ol yukarı gel ve fariğ ol. Zirâ müşterî' müflisdir. Metâî'nı mecânâsının elinden alır. Lâkin Allah-u Teâlâ hezâr (104b) Uzuvererek alır dahi cennet ve müşâhede'-i Cemâlullah'dır. (105a)

Erba'anın birisi sûd ırmağıdır ve birisi asel-i musaffi nehridir. Ve birisi şarâb-ı tahver ırmağıdır. Ve birisi ab-ı revân nehridir ki sure'-i Muhammed'de bir tevcih tafsîl beyân buyurulmuşdur. Ba'de arşdan cennete o ırmaktan gider. Dünyada dahi cûzi' şey o ırmakların dâdından zâhir olur. Gerçi o dört ırmağın suyu burada alûdedir. Alûdeliği nedendir fenâ zehrindendir. Ve hazmı âsân değildir. Enhâr cennetden bir cûra' bu tire hâkin üzerine döküldü ve o dört kedretli şeylerden için halk fitne kopardılar ve birbirine düşdüler. Ondan için bu dünyaya o enhâr erbaadan döküldü ki onun aslını bu bu haslar arasınlar tahkik bu nâkesler bunun üzerine kani' oldular ve aslını aramayı terk etdiler. Allah Teâlâ hazretleri bu dünyaya enhâr cennetten sûd verdi ve o sûd ile etfâle perureş ve terbiye verdi. Ve her (116a) avratın

sadrını süt çeşmesi eyledi. (116b)

O Hüdâ'nın kuluna Teâlâ demesi ve kulun o emre imtisâli ona çok lütuflar verir ve keyfinden mestlik verir ve cennetde hûrayn verir ve bahçeler verir. (118b)

1.1.16. Cehennem

Allah Teâlâ hazretleri (99a) kâfirleri ateşten korkutdu. Ve “sizi böyle küfür ederseniz cehennemde yakarım” dedi. Kâfirler dahi cevabında dediler ki “nârda azab olunmak iman edip âra giriftâr olmakdan evlâdır”.

Allah-u Teâlâ buyurdu ki sizin dediğiniz gibi değildir. Zirâ bu nar ârların aslıdır. Ve ârın azâbı ve hakâreti bu bizim nârımızdan husûle gelmiştir. Bizim nârımız bu nâra benzer ki bu avratı öldürdü. Âr ise kimseyi öldürmez. Bu sûretde bu nâr ârın aslı olmuş olur. (99a)

Âsilerin gözleri korkulu nesnelerden taşra sıçramış ve gözlerinden akan yaş cehennem havfindan on çeşme olmuş. “müstakir-i haml” karar demektir. Bu makamda makam-ı karînesiyle cehennem murad olunur. Yahut çeşm-i göz vehâsı tahsis içindir dense ve on gözlü olmuş duzah havfindan diyerek ma'na verilse bu dahi münasip ma'nâ olur.(129b)

Hâl böyle olunca cehennem zindanına gidici olur. Zira o güne ateşten çâre yoktur. Elbette tenini ateşte yakarlar.(130a)

1.1.17. Duâ

Eğer senâ edecek dâne sende yok ise ettiğin duâ' yine boşa gitmeyip o duâ' bir katıyla sana Cenâb-ı Hakk bir hurmâ ağacı bahşeder ki ve duâ'ndan dahi seni müntefi' eder. (84a)

Farz edelim ki şimdi tohumu ekdin bir zemine ki sebep zannetdin. (107a) Ya'nî sebep-i Hakîki olan Zât-ı şerîfi ferâş etdin ve ticârete ve zirâa'ta düşdün. Çünkü iki üç sene ekdin bitmese ne eylersin yâhud ticâretin revâç göstermese ve ziyân gösterse ne edersin? Ya'nî hiçbir şey yapmaya kâdir değilsin. İllâ elini duâyâ ve tazarru' ve niyâza kaldırırsın. Bundan fehmolundu ki sebep-i hâkîki ve rezzâk-ı

hâkiki Allah-u Teâlâ'ymış. Zirâa't ve ticâret sebebi sûrîymiş. Böyle olunca rızık için Cenâb-ı Hakk'a mütevekkil olmak ve rızkını Allah-u Teâlâ'dan istemek lâzım geldi. Binâberin â'rifler ticâreti ve zirâa'ti terk edip ve tââ't ile şegul gösterip sebeb-i Hakîki'den rızık istemişlerdir. (107b)

Vâcibül-vücûdun rezzâk-ı sûrîleri kârgir etmemesi ondan içindir ki rızkın aslının aslı Hüdâ-yı bîçün olduğunu bilesin ve dahi onun içindir ki o kimse ki ta'bir-i rızkdır. Hakk'a niyâz etsin ve ondan istesin. Hâsılı ticaretin ziyân göstermesi ve ekinin bitmemesi Mevlâ'nın ibâdını terbiyesi içindir demek isterler. (107b)

Hatta belânın üzerine def'asız gele ve nâzil ola. Çünkü onun tazarru' ve niyâzdan bir şefaât edicisi yoktur. Hâsılı kelâm bir kulunu Mevlâ afv murâd ederse. Münâcât ve recâ yolunu ona feth eder. Ve onu afveder. Ve eğer belâsını vermek murâd ederse niyâz ve yalvarmayı onun hatırına getirmez. Ve tez belâsını verir demektir. (114b)

Kurân-ı Kerîm'de buyurduk ki "O ümmetler ki onların üzerine kahr-ı azîm ki mevt ü helâkdır geldi. Çünkü o belâ geldiği anda tazarru' ve niyâz etmediler ki hatta o gelen belâ onlardan geri döndü. Bu beyitden dahi müstebân olur ki niyâz belâyı def' sebebiymiş. (114b)

1.1.18. Amel Defteri

Ancılayınki can cesedi tarafına tayeran eder. Defter-i a'mâlimiz dahi sol canibimize dek ve sağ canibimize dek uçar mısra'-yı evvel müsebbibedir. Ve mısra'-yı sani' müsebbibedir. An çenan gelmesi dahi edat-ı tesbiye olmakla müsebbebe canibinde zikrolunmuştur. Ma'lum olaki ba'sının indinde herkesin namesi semâ canibinden tayeran ederek mahşer yerinde kendine vasıl olacak ve asla hata olunmayacak. (128a)

Eğerçi mevti ve haşr-i ekberi hâb ve bidarı ile temsil eyledin. Lâkin bu nâme-i a'mâl naziri olmamak cihetiyle halkın zihninde evham ve hayal gibidir ve gizlidir ve bu dünyada bilinmez ve lâkin büyük mahşerde çok ayândır. (128b)

Asâtın gözü sağa ve sola bakıcıdır. Ve name ne canipten gelecek diye

mütehayyirdir. Zira ahrette sahih ve sevaplı name almak baht-ı âsan değildir. Name-i rasttan hayır defteri murâd olunur. Arsa-i mahşerde bir kulun eline bir defter gelir o defterin sahibinin cürmünden için defterin başı siyah fışk ve fücür taharrileriyle dolmuş. O defterde bir hayr amel ve bir Tevfik-i Hakk yazılı değildir. İllaki bir velinin kalbini incitmek yazılmıştır. (129b)

Baştan ayağa kadar defter-i amali çirkinlik ve günah dolu ve dahi rah-ı hakikatte salık olan zatlar üzerine istihza ve ıslık vurmak ile dolu(130a)

1.2. TASAVVUFÎ TERİMLER

1.2.1. Aşk (Âşık, Mâşuk, Muhabbet)

“Nefse galebe içinde yegâne vasıta aşktır. Nasıl ki, tecelliye sebep de aşk olmuştur. Bizi ancak aşk Hakk’a kavuşturabilir. Hakîki aşk insan ruhunun (ruh-ı mutlak) olan Allah’a karşı bir iştiyakıdır.” (Levend 1984:24)

Aşkın ise yüz nâzı ve yüz kibri vardır. Aşk adama yalvararak gelmez. Belki yüz istiğnâ ederek eline gelir. (81b)

Aşk çünkü vefâ sâhibidir. Vefâ ediciyi alır bî-vefâ olan musâhibe aşk iltifât etmez. (82a)

Şu makule-yi mahbûblar için meselâ ez-cümle maşûka olan Veys’in ve onun âşığı olan Râmîn’in kitaplarını oku ve dahi Hüsrev dedikleri âşığın ve onun maşûkası Şirîn’in kitaplarını oku ki göresin. O ahmaklar hasedlerinden neler etdiler. Mesela Ferhad Hüsrev’in rakîbi olduğundan Husrev onu hîle ile katlettirdi. Sonra kendini dahi öldürdüler. Şirîn ona dahi kalmadı. Rakibleri ile çok mücadele eyledi. Â’kıbet rekabası onu dahi katletdiler. Ve yine Râmîn rakîpleriyle çok mücadele eyledi. Â’kıbet rekabâsı dahi onu katletdiler. Veys ona da kalmadı. (84a)

Zîrâ âşıkda fenâyâ gitdi ve ma’şukda fenâyâ gitti. Hem böyle âşıklarda ve ma’şuklarda bir şey değildir. Ve onların dahi bir şey değildir. Zîrâ âşık Allah-u Teâlâ’nın aşığı olandır. Ve aşk dahi muhabbet-i ilahîyeye denir. (84b)

Hatta aşkın gayreti senin üzerine ta’un-ı vadm tutmasın. (86b)

Burası evvel âşığın hikâyesidir ki kendi ma'şûğuna etdiği hizmetleri ve dahi etdiği vefâları ta'dâd ederdi. (86b)

Metiyyem ve o hizmet makbûldür diyerek ma'şûğuna söyledi. (87a)

Ol bir âşık kendi yârinin önünde kendi hizmetlerinden ve kendi işinden ve ma'şûğunun hakkında etdiği hareketden ta'dâd ederdi. (87b)

Âşığın bu çekdiklerini ta'dâdı ma'şûğuna imtinân ve tevbih için değildi. Belki kendi muhabbetinin dürüstlüğü üzerine çok şâhid-i âdil gösterirdi. Ve bunun için râh-ı aşkda çekdiği derd ve muhannatları ta'dâd eyledi. (87b)

O nesne ki aşkın aslının aslıdır. Ve dahi muhabbetin aslıdır onu etmeden o etdiğin şeyler muhabbetin fûruatindendir. Onlara itibâr olunmaz aslını etmek lazımdır, diye cevap verdi. Meğer âşık söylediği kelâmlarında sâdıkmiş. Ma'şûğuna dedi ki buyur ki o “asıl” dediğin nedir? Ma'şûk dahi cevabında dedi ki “aşkda asıl olan ölmekdir ve yoklukdur” dedi. (88a)

Müşterî muhabbetinden ve âşık muhabbetinden basîreti zâî' olup ayağını lağv ve bâtila koymuş keremdâr âşık ve ziyâde muhabbete derler. (104a)

Ancılayın ki âyîne sûretsizdir ve dahi sûretten sâdedir. Ve bî-sûret olmak dahi sûretin zıddıdır. Hâsıl-ı kelâm âyine ve sûret zâhirde zıd ve hakîkatde bence muhted ise â'şık ve mâşuk dahi zâhirde zıd ve hakîkatde öylecelerdir, demektir. (142a)

Eğer aşk olmayaydı bu dünya kaçan olurdu. Ve bu varlık â'lemi nice vücûd bulurdu. Kaçan ekmek sana takarüb ederdi ve kaçan nân senin ecra-yı vücudunda olmakla sen olurdun. Bu emvâr-ı mezkûrenin birisi olmayıp hiç birisi vücûd-ı pezîr olmazdı. Belki adem-i sarfda kalırdı. (143a)

Bir ma'şûk kendi âşığından sordu ki; kendini mi ziyâde seversin yoksa beni mi? (143b) Âşık dahi cevabında dedi ki; ben kendimden ölmüşüm ve a'lâkayı kat' etmişim. Ve kendi sıfâtımdan dahi yok olmuşum. Ve seninle vâir olmuşum. Ve kendi ilmimi unutmak eylemişim ve senin ilminden âlim olmuşum. Ve dahi kendi kudretimi hatırımdan vermişim ve ihrac etmişim. Ve bende kudret vardır demem. Ve senin kudretinden kudret sâhibi olmuşum. Bu suretde eğer kendimi sevmiş olursam, tahkik seni sevmiş olurum. Ve eğer seni sevmiş olursam tahkik kendimi sevmiş olurum. Zîrâ meyânımızda fark kalmadı dedi. (143b)

Bir maşuk aşığına imtihân yüzünden sabâh vakti dedi ki ey filânın oğlu filân kimse tahkik sen beni ziyâde mi seversin acep yahud ki kendini mi ziyade seversin doğru söyle. Âşık dahi cevabında dedi ki ben sende ancılayın fâni oldum ki senden tepelerimden ayağıma dek doluyum. Sâr tepe ma'nâsınadır. Benim üzerime benim varlığımdan fakat nâmdan gayrı bir şey' yokdur. Benim vücûdumda ey murâd-ı güzel senden gayrı bir kimse mevcûd değildir, dedi. Bu sebepten (144a) Ben buncılayın sirke gibi sende fâni oldum ve mahv-ı vücûd etdim. Ey bâl deryâsı olan yârim dedi. Bahr, engübîn mânâdadır. Harf nidâsı ey kelimesi mahzufdur. Â'sık işâret eder ki sende fâni olmak cihetiyle sirkengübîn ma'cûnu oldum. (144a)

1.2.2. Gözyaşı, Bükâ'

Gözyaşı ve bükâ Allah katında çok kıymetlidir. Kul, Allah'a (c.c) gözyaşlarıyla yakarış ve niyazda bulunursa duâsının ve tövbesinin daha çabuk kabûl olacağına ve bükâ'nın ahirette kurtuluş vesilesi olacağına inanılır.

Eğer o müslî ten hastalığını yahut oğlu ölmüş ve diyâr-ı ahire gitmiş, onun firâkını görmüş ise ve onun için ağlar ise onun namâzı batıl olur. (89b)

Müftü cevabında dediki o gözyaşının adı Fârisî lisânında ab-ı dîdedir o yaş gözünden niçindir nazar edesin o Bâkî kendi ile ne gördü ve ağladı. Acaba o Bakinin ab-ı dîdesi ömr-i mahfiyeden ne gördü ki onunla kendi çeşminesinden hareket ederek revân oldu. eğer o müslî o alem-i ahireti gördü ise o namaz o nevhadan bir revnâk bulur. (89b)

Bir gün bir derviş ziyâret için şeyhin huzuruna geldi. Şeyhi bükâda ve feryâdda idi. Bu halde a'zîzini gördü. O mürîd çünkü şeyhi giryân gördü o dahi giryân oldu. Ve gözyaşı onun gözünden seğırtti ve taşra akdı. (90b)

Kork Mevlâ'dan ey vefâ edici derviş! Eğerce azizi bu taklitde müstefîd eden Agâh ol! Hatta ki şeyh ağladı ve ben dahi ağladım demeyesin. Zîrâ bu kelâm a'zizin hâlini münkerliktir. Zîrâ cehâlet ve taklît ve zân ile dolu olan bükâ o Hakk'ın emîni

olan zâtın bükâsı gibi değildir. Sen ey mürîd bükâyı bükâya kıyâs etme. Zîrâ bu senin bükândan a'zîzin bükâsına dek fark-ı azîm vardır. Ve iki bükânın arasında uzun yol vardır” dedi. (92a)

Onun gözü yaşı onun gözü gibidir. Kâmiller ab-ı didesiyle dahi görürler. Halkın kör gözü kaçan böyle göz olur belki olmaz. (92b)

Gözyaşı Yâ Rab! Senin önünde kadr u şerefliydi. Ve ağlayan kulunu sen ziyâde seversin. Bu cihetle ben kâdir olamadım ki hâkin nâlesini dinlemeyeyim. Âh etmek ve ağlamak senin önünde çok kadr tutdu. Ben kâdir değilim ki o hukuku geçeyim. Çünkü zemîn ağladı ben dahi türâb almakdan fâriğ oldum. Yâ Rab! Senin önünde yaş göz çok kıymet tutar. Böyle olunca ben ne günâh edici olayım bükâ edici göz ile. (114a)

Mevzu'nun neresi ki dar-ı âhiretde felâhınıza sebep olan şeye geliniz der. O felâh nedir dersen o ağlamak ve gönül yârasıdır. O kimseyi ki dilerse ki gâmdan hasta eylesin. Ağlamak yolunu onun kalbi üzerine bağlanmış eylesin. Ya'ni onu kendine tazarru' ve niyâz etdirmezsin demektir. (114a)

Bâlânın yoluna gitmek ümidi üzere mihrabın önündeki mum gibi ey oğul kaim ol ve gecelerde Mevla'ya yalvar. Gözyaşı yağdır ve Mevla'yı talep için daim nar-ı aşka yan. Cümle gecede yaşı kesilmiş şem' gibi ola ki muradına eresin. (122b)

1.2.3. İnsan-ı Kâmil

“İnsan, bu kadar aziz olmakla beraber, derecesi bir değildir. Sôfiler insanları üç kısma ayırırlar. Birinci kısım, son mertebeye varan (insan-ı kâmil)lerdir. İkincisi, tarikata giren (sâlik)lerdir. Üçüncüsü de, bunların haricinde bulunan ve henüz dalâlette kalmış olan kimselerdir.

Madem ki insan mevcudatın en azizidir, bulunduğu derecede kalmıyarak haiz olduğu (nûr-ı ilâhî)nin esasına yani asıl menbaa vamağa çalışmalıdır.”(Levend:1984:22-23)

Tarikat-ı tıfli için merdân-ı kâmilânın fikri kandedir? Hani onun hayali ve doğru tahkîk kandedir? Belki ikisinin beyinde mesafe-i bai'de vardır. (91b)

O nesneyi ki o görür ve şeyh-i kâmilin gözü görür. Ona ne akıl kıyâsından

ve ne havâs yüzünden messeylemek mümkün değildir. Çünkü uzakdan gündüzün nûru gelir gibi firâr eder. Böyle olunca gecenin zulmeti gündüzün nûrunun hâlini ne bilir. Belki bilmez. Bunun gibi insân-ı kâmilin gözünün idrâk ettiği nesneyi a'kıl insânı ve havâs idrâke kâdir değildir demektir.(92b)

Zîrâ insân-ı kâmile teslîm (94a) olmamakda nice ince ve gammaz nesneler fevt oldu. Mu'teriz iftiâ'l bâbından masdar mîmi olup 'itirâz ma'nâsınadır. Ya'nî şeyhe teslim olmayıp 'itirâz edenler vakf-ı dakâyık ve ısrâr olamadılar demek o mürîd-i hâs murâd eyledi demektir. (94b)

Ey kimse çok kimse vardır ki nâr-ı şehvetin sermestidir. Ve kendini nûrun tâlibi bilir ve kendisini nur-ı mutlak zanneder. Hâsılı ehl-i hevâdar ve merd-i kâmil değildir. Lâkin mürşîd-i kâmilim ve şeyh-i arif billâh oldum zanneder. Ve nâr-ı şehvetle nûrun farkında değildir. (97a)

Eğerçi bu eblehler sana böyle i'timâd ederler ve seni şeyh-i kâmil bilirler. Ve lâkin ah evvel günden ki sâdıkların sıddıkısından mehekk isterler. Ve seni o mehekke sürerler ve kalb olduğun zâhir olur o gün rezîl olursun. O günü tefekkür eyle buyurmak isterler. (101a)

Elbette ey müzevvir rezîl olmamak için hayy-ı lâ yemût olan mürşîd-i kâmilden bu esrâr-ı tarîkatı ve hakikati ihzâ eyle. Ba'da mürşîdliğe öyle başla ve müzevvirlere sorma. Zîrâ bu dünyaya harîs olan müzevvirler cümlesi körler ve ayıdırlar. Onlardan ahz-ı tarikat etmek etmemek gibidir. (101a)

1.2.4. Nefs-i Emmâre, Hevâ-yı Nefs

“İnsanların tali, (kitab-ı Huda) olan (levh-i mahfuz) da yazılıdır.”(Levend 1984:90)

Bizim nefsimize o işde kaim olmak ver. Zîrâ nefis o işin tahdında iki kât olmuşdur ve müztaribdir. (84b)

Belki hevâ-yı nefislerine muhâlif geldiğindendir diyerek padişâha böyle söyledi. (81b)

Böyle dünyânın güzellerine olan muhabbet aşk olmayıp hemân hevâ-yı nefis ve sevdâ makûlesidir. (85a)

Bir merkep ki yükü hafif olmak hasebiyle sıçrar. Tez bir ağır taş yükünü onun üzerine koy. Ondan evvel ki arkasındaki hafif yükü yere vurur ve bütün bütüne yükden kurtulur. Zira sonra ziyade sıçrar ve çifte atar ve böyle çok edepsizlik eder. Nefs-i emmâre dahi böyledir. Hemen bâriatî tahmil etmek gerektir. Sen ateşin fi'lini bilmezsin önünden savl-ı ateş gibi nefis-i emmârenin önünden buncılayın (97b) kalil-i ilm ve irfân ile dönme ve dolaşma ya'nî hem çok yiyip hem avratsız olma demek isterler. (98a)

Bil ki bu hayvâne mensup nefis-i emmâre bir erkek eşekdir. Ve bunun tahtında ve hükmünde olmak avratın merkebinin tahtında olmasında ziyade ârlıdır. Nefis yolunda eğer benlikde olursan hakikat olarak bil ki o avrat gibisin. Hemân nefis-i emmâreyi yok etmeye sa'y eyle. (98b)

Belki bu ahmak cemâat ki murâd meşâyih-i müzevirindir. Kurd gibi olan şeytânların saydıkları ve nefsi emmârelerinin zebûnudurlar. Bu cihetle bayâğı a'vâm-ı nâsdırlar. (101a)

Ey ambar sahibi kendi aklından dinle. Zîrâ sana aklın der ki kendi buğdayını arz-ı Hakk'a ısmar ki ya'nî akıl mâlını Allah Teâlâ'nın yoluna harceyle diye söyler demektir. Ama nefis-i emmâre koymaz ki sarf edesin. (109a)

1.2.5. Bekâ ve Hayat-ı Ebediye

Ve bu mevt â'leminden zehire ve ni'met tarafına gel çünkü bekâ ve hayat-ı ebediye mümkün olur. Fânî olma ve niçin yok olursun desen senin kanına ve senin i'dâmına sa'y ederler ve başını kesmeye hücum ederler. (81b)

1.2.6. Seyr-i Sülûk

Mâdem ki sen lâyı okumazsın ya'nî râh-ı Hakk'da yok olmazsın ve dahi “âlâ ilahî” okumazsın ya'nî bekâbillah mertebesini bulmazsın böyle bir meslek senin için olamaz. Ve Allahu Teâlâ için bir kimseye buğz edemezsin. Kime infîâ'l etsen nefsin için olmuş olur. Ve kimi seversen yine nefsin için sevmiş olursun. (87a)

“Ey kardeş... Eğer bu kadar ukbâdan sonra Tevfîk-i Bâri’den için erişirsen elhamdülillah rah-ı sülûkde olan ârâz-ı ma’nevîye (90b) bana tayyolundu diye çok şükürler edesin. Zîrâ â’zîm i’nâyet-i ilahîyedir, demek ister. (90b)

Mukallidin delilde ve eşkâl getirmekde olan derinliği onu basiretten ve makam-ı müşahededen kırıcı eyler. Eğer öyle keçş ü cidâl ile iştigâl edeceğine Hakk’a sülûğa istigâl edeydi çokdan makam-ı müşâhedeye vâsıl olup işi tekmil olmuş olurdu, buyururlar vakıa’da dahi böyledir. (91b)

Ey kimse bil ve agâh ol çok mürâi‘ ve ahmak ve vukûfsuz merşed şeklinde adamlar vardır ki merdân-ı kâmilenin yolundan külâh ve ibâddan gayrı bir şey görmemiştir. Ya’nî dervişlikden gördüğü ve bildiği heyet-i zâhiresidir. Ve seyr u sülüğün hakikatinden bî-haberdır demektir. (100b)

1.2.7. İmtihan

Bu cihan ovada yığılmış bir harman olur idi. Öyle harman ki ihmal olunmuş ve dövülmesi terk olunmuş. Ya’ni dünyada mevt olmasa dünya şol harmana benzer idi ki bir sahrada yığın olmuş ve dövülüp buğdayı samanından cüdâ olmamış ve o harmandan asla intifâ’ olunmamış. Şu evsâf ile mevsûf bir harman gibi olurdu. Böyle harman ise makbul olmaz. Bu cihanın mevt olmadığı sûrette makbuliyeti olmaz. Zîrâ insân-ı kâmil mevt olmayınca ashâb-ı gafletten farkı ve imtiyâzı olmaz idi. Ve hüsn-i hâl ve sûi-hâl mahv olur idi. Ve iyilere ve ashab-ı mücahedeye kadr-ı külli olmak lâzım gelir idi. Bu cihetten daima arifler mevti ve rûz-ı kıyameti tâlip olurlar. Hatta kendilerinin kemâli zahir ola görmez misin ashab isti’dâd daima imtihanı temenni ederler. Ama nâmüstei’ d olanlar imtihan olunmayı istemezler. (125a)

1.2.8. Şeyh (Mürşid)-Mürid

Bir bez parçası ki ziyâde merkebin yarası üzerine yapışmıştır. Çünkü o merkepden onu pâre pâre koparmak istersen. O merkep yakîn bil ki çifte atar ızdırabından. Ne güzeldir o şeyh ki böyle yaralı merkebe ilaç etmez ve kendi vahdetinde kûşe-i uzletinde sefâsında olur. (81b)

Sen şeyhin ilmine aldanma ve ahdi dürüst müdür onu iste. (82b)

Bir mürid kendi şeyhinin huzuruna geldi. Bu şeyhden muradım yaşta pîr demeği istemem belki akl u ma’rifet şeyhi ve insan-ı kâmil demek isterim. Eğerçi o şeyh-i kâmil İsâ aleyhisselâm gibi beşikde tıfl ise de ve dahi Yahyâ aleyhisselâm etfâl-i mekkinde ise de ya’nî her ne kadar pîr akl u ma’rifet tıfl ise de yine şeyhden murâdım irfân sahibi şeyh demektir. Ve pîrsin değildir. O gelen mürîd şeyhini giryân gördü. O mürîd dahi şeyhine muvâfakat eyledi ve ağladı. Çünkü mürîd bükâdan fariğ’ geldi ve şeyhinin huzurundan taşra geldi. O şeyhin bir gayri mürîdi var idi ki dâi‘ma şeyhinin yanında idi ve hizmetinde kâi‘m idi. Bu cihetle şeyhin haline o gelen müritden ziyâde vâkıf idi. Kemâliyle şeyhine gayretinden o mürîd-i zâi‘rin a’kabinde o dahi şeyhin huzurunda idi ve bunların bükâlarını görmüş idi. Tez taşra geldi. Ve dahi mürîde dedi ki “Ey kardeş ben sana seni sevdiğimden söylemiş olayım; Allah Teâlâ’dan havf ile sakınıp tefekkür etmeyesin ve hatırına gelmesin ki ve demeyesin ki Hazret-i şeyh ağladı ve ben dahi ağladım. Ya’nî kendini bükâda Hazret-i Aziz’e sakın tesviye etmeyesin” demek murâd eder. Zîrâ bu hâl tesviye mahallidir. Zîrâ çok sene riyâsız riyâzat eylemek gerekdir ve dahi bu yolda çok ukbalardan ve dahi timsâh ile dolu deryâlardan ve dahi arslan ve kaplan ile dolu yüksek dağlardan geçmek gerekdir ki hatta şeyhin giryesine ya erişesin yâhut erişmeyesin. Yani a’ziz büyük mertebeden girye eder. Senin o mertebelere reside olmağına çok zaman râh-ı sülûkde meşakkat çekmekliğin lâzımdır. Sen kendi giryeni zâhirine nazar ederek a’zizin giryesine müsâvi tutmayasın” demek istedi. (90a)

Ve dahi serçenin üzerindeki şemsin ve mâhın nûru gibidir ki o nûr şişenin değildir. Belki şemsin veyâhut mâhın nûrudur. Eğer sepet ve şişe, suyu ve nûru kendilerinden bilirler ise o hâl akıllarının ihtilâc ve perişânlığıdır. Bunun gibi mürîde gerek inbisât ve gerek bükâ her ne var ise şeyhindir ve mürîde aks etmiştir. (91a)

Bu meşâyih müzevvirini cümlesini aradın ve onlarla görüşdün ve çok zamân ihtilât etdin ki ben şeyh-i kâmil oldum ve şeyh-i kâmilinden ahz-ı tarikat etdim. O ise böyle değildir. Zîrâ onlar tarikatden bir şey bilmezler ki onlardan sülûk ederek ahz edesin. (101a)

Cevap geldi ki o kelblerin sütü bir kavmin hâlini beyândır ki hicâbından halâs olmadan ve gönlünün gözü açılmadan basîret da'vâsını eylerler ve söz söylerler. O kelâmdan onlara ne kût gelir ve ne bir yârlık erişir. Ve ne dinleyenlere bir hidâyet erişir bu sûretde mürşîd ve üstâd-ı kâmil olmaksız hakîkatden kelâm söylemek abes olur. (103b)

Çünkü bu çilehânede müşkili hâlledecek bir mürid-i kâmil yoktur. İlla senin dergâhın vardır. Böyle olunca sana ilticâ ederim. Ve derim ki benim aklımın kuşunun kanadını aç hatta ben uçucu olayım ve murg aklım âlem-i bâlâyâ tayerân etmekle bu müşkilim hâllola ki senin zikrinin bahçesinde ve elmalığında olayım. (103b)

Zîrâ o sedâ ne saydı yerinden kaldırmak içindir ve ne gece bekçiliği içindir. Bu sûretde abesdir. Bunun gibi mürşîd-i kâmil olmadan hakîkatden lâf etmek dahi böylecedir. (104b)

1.3. TASAVVUFÎ MAZMÛNLAR

1.3.1. Ab, Ab-ı Hayat

“Türkçe adı bengisudur. Kaynağı karanlıklar demek olan zulmât, zulûmât, zulmet denilen ve menbaı meçhul diyarda bulunan sudur ki içen ölmez, dünya durdukça yaşamış.

Şark rivâyetlerindendir. Bu suyu ibtidâ Hızır ve İlyâs peygamberler bulup içmişler; sonra Allah bu pınarı insanların gözünden sakladığından İskender Zulûmât'a kadar gittiği halde suyu bulamamıştır.”(Onay 2000:55)

Fütûrsuz âşık söylemesini tekrar görmez misin? Balık işte ab-ı zelâl diye işaretden kaçan iktifâ eder. Belki ab-ı zelâle vaki' olur. Ve içine tâlâ yahut ab-ı zelâlin nakline işaret tarikiyle kaçan iktifâ eder. Belki işâret ile iktifâ etmeyip ab-ı zelâlin vasf u beyânını tefsil eder demek ola. (88b)

Zîrâ onları Cenâb-ı Hakk'a ve ab-ı hayat-ı ebedîye davet ederler. (81b)

Ve dahi bu sözleri kim dinler ve yine âb-ı hayât tarafına seğirdici içimdici bir merd-i teşne hani? (82a)

Ey sûr sâhibi olan melek ve ey âb-ı hayat gibi hayat bağışlayıcı zât zîrâ senin nefeslerinden mürdeler cân bulur. (115b)

1.3.2. Levh-i Mahfuz

O lutf-u Bârî hakkı için ki Allah Teâlâ seni ihtiyâr etdi. Ve dahi senin üzerine levh-i mahfûzun ilmini aşikâre eyledi. Ve seni serâir-i ilâhîyesine vâkıf eyledi. (112a)

1.3.3 Anasır-ı Erbaa

“Eskilere göre su, toprak, hava, ateş dört esas unsurdur ki buna (anasır-ı erbaa) derler.” (Levend, İstanbul, 1984)

Deryâlar ve dağlar onlara musahhar oldu. Ve dahi anâsır-ı erba’a o cemâatın bendeleridir. (84a)

Teklîf-i ilâhiye çekmeye ve mahûf o emre getirmeye Allahu Teâlâ’nın rızası için beni terk eyle ve benden türâb alıp iletme dedi. (112a)

Eğer seni o âb ve âteş sebebiyle olan rızk-ı manevî âsumana ve alem-i bâlâyâ götürür ise aceb değildir. Kâne dedi ki ben asumana nice giderim. Benim gibi aciz hiç asumana uruc eder mi? Cevap buyurlar ki sen kendi aczinin tarafına nazar eyleme. Belki kendi talebine ve isteğine nazar eyle zîrâ taleb insanı maksûduna vâsıl eder. (122b)

1.3.4. Felek

“Gök demektir. Cem’i eflâktir. Eskilere göre gök tabakası felekler dokuzdur. Her semada bir yıldız tasavvur edilmiştir. Bu yedi seygar yıldızdan her birinin dünyaya ve dünya üzerindeki canlı cansız her şeye hâkim ve müessir oluğu farz olunmuş, her yıldız az çok uğurlu, uğursuz sayılmış ve her birinin hususi tabiatleri, hâkim olduğu iklimleri, hâkimiyet saatleri olduğu sanılmış işte bu sebeple dünyada olup biten her şey feleğe isnad olunmuştur.”(Onay 2000:209)

“O müneccim çünkü gözü tez olmaz ona bir ıstırlab sana’t edici şart olamaz olur ki ahval-ı feleğe ve ahval-ı şemse vâkıf ola ama müneccim tez çeşm olursa usturlaba haceti kalmaz ve usturlabsız ehval-i semâya vukuf-ı tamî olur.” (136-b)

1.4. ATASÖZLERİ

Arayan bulur; İnsânın cânı ced ve sa’ye kul ola. Zîrâ ced çünkü bir şey arayıcı olur. Elbette onu bulucu olur. (95a)

Zevk ve sefâsından avradın keçisi bin olmuş ve dahi merkebin (96a) şehvetinin nâzında bî-karar olmuş ve yanmış. “Keçisi bin olmuş” demek “kemâliyle sevinmiş” demekten kinayedir. Niteki darb-ı mesel meşhurdur ki “Bin koyunlu kurt gibi kurulur” derler. Fi el vaki’ insan mâlî çok oldukça hem sefâyâb olur ve hem mağrur olur. (96b)

Pâpûşçuya îrâd bu emvârı mezkûreden gelmiştir. Şüphesiz dahi oraya mâlını vermek ve kerem eyler. Darb-ı mesel meşhûrdur ki kâz gelen yerden tâvuk dirîg’ olunmaz derler. (106b)

Pire için yorgan yakılmaz: Cân nedir ki onu Kerîm olân zât-ı ecelden ve alânın üzerine tercih ve ihtiyâr edeyim. Elbette etmem belki cânımı ona fedâ ederim. Pire nedir ki ona infîâl edip ondan için tahtıma ferş eylediğim kilimi yakayım yahûd kelimden murâd yorgandır. Ya’nî o sitemde ki yorganı pireden için yakmam demektir. (118a)

Vakitsiz öten horozun başı kesilir; Şeytân der ki hele şu hâm herife bakınız ne hezeyân eder şu bî-vakit öten horozun başını kesiniz. (139b)

Bin nasihatden bir musîbet yeğdir; Her ne kadar babası “Oğul, bu tatlıdan çok yeme sonra pişmân olursun ve damene hiddet gelmek ile çıbanlara mübtela olursun” dese dinlemez. Ve helva ve şekerden fâriğ olmaz. Çünkü çibânın derdi ona şüru’ ve iptida’ etdi. Nasihatde onun iki kulağını küşâde eyledi. Ba’zı nüshâda kerd yerine iki mısra’da dahi şed vaki’dir. Bu cihetden darb-ı mesel meşhurdur ki bin nasihatden bir musîbet yeğdir demişlerdir. (146b)

1.5. ESERDE ADI GEÇEN YER İSİMLERİ

1.5.1. Bağdat ve Tabas

Baykuş tıynet olanların hânemânı virane-i dünyâdır. Ancak ona mâ'ildir. Şehr-i azim olan Bağdad'ın ve şehr-i Tabas'ın evsafını nakilden dinlemez. Zîrâ umrânâta kat'â meyli yokdur.

1.5.2. Yemen – Darvan

Hırs ediciler üzerine hased içinde oldukları hâlde Darvân ehli gibi ebedî hasret kaldı. Burası Darvân memleketi ehlinin kıssasıdır. Ve dahi onların fukara üzerine hasedinin kıssasıdır. Darvân Yemen diyârında bir vilâyetin adıdır. İşbu şerhde ba'zı lafzı mukadderdir. Zîrâ bu hikâye cümlesi hakkında olmayıp belki ba'ziyesi hakkındadır. (105b)

Hakk Teâlâ'ya mensub bir sâlih adam vardı. O merd tâm akıl tutdu. Ve akıbeti bilicilik tutdu. Hâsılı agâh ve â'kildi demektir. O adam Yemen ikliminde Darvân-ı nâm köyde sâkindi. Fukarâya tasaddukda ve ahlâk-ı hamîdede meşhûr nâs olmuşdu. (106a)

1.5.3. Hindistan

Sırr-ı Hak kâbilinde ki beyte illet olarak buyururlar ki; zira benim filim diyar-ı Hindî rüyâsında gördü. Binaberin bana cenûn geldi. Şimden sonra harac almakdan kat'ı ümit ile zîrâ köy harab oldu. Ve haraca razı verecek kimse kalmadı. Meşhur der ki; fil Hindistan'da doğmuştur. Ve vatan-ı aslîsi Hindistan'dır. Diyar-ı gurbette iken kâhice vatan-ı aslîsini rüyasında görür ve bidar oldukta zabıta olunmaz. Mertebede izhar-ı cenûn eder imiş.(135b)

1.5.4. Buhâra

Ey mukallid ma'den-i i'lm-i zâhiri olan Buhâra'dan dön ve avdet eyle. Ve dahi havarlık ve dervişlik tarafına git hatta sen arslan gibi adam olasın. (91b)

1.6. ESERDE ADI GEÇEN ŞAHISLAR

1.6.1. Leylâ ve Mecnûn

Fuzûlî'nin ünlü mesnevîsidir. Leylâ ve Kays adlı kahramanların aşkları anlatılır.

Muhabbet şu'lesinden kân coşa geldi. Ve mecnûnun kanı kaynadı. Hatta o mecnûnun üzerine hınak dedikleri illet zâhir oldu. Hâl böyle olunca i'laç için mecnûna hekim geldi dedi ki bunun damarını vurmaktan gayrı aslâ çare yokdur. Yani bundan kan almak lâzım gelir dedi. Bunun damarını bu kanın kesretini def' için vurmak lazımdır diye tabib böyle cevap verdi. Bir kan alıcı üstâd oraya getirdiler ki mecnûndan kan ala. O mecnûnun, fassâd kan almak için kolunu bağladı. Onun neşterini o aşk tabia'tli mecnûn o zaman tuttu. Öyle diyerek ki ücretini al ve fasdı terk eyle. Eğer alırsam söyle ki bu köhne cism varsın gitsin ve sen öl. Fassâd dedi ki; encâmında neden havf edersin. Ve havfın bu neşterden midir? Çünkü sen arslân yatağı olan arsanın arslânından (141b) korkmazsın. Ve böyle bir âşık-ı dilâversin. “Garîn” gayn-ı mua'ccimenin fethiyle arslân yatağı olan mahale denir ki Arapçası mâ'sdadır. Arslân ve kurd ve ayı ve her humâr-ı vahşî ve yırtıcı hayvan senin etrafında gecene cem' olmuşlardır. Gerd ber gerd etrâf demektir. O hayvanâtı sende insân reyhası gelmez. Ve senin insân olduğunu kemâl-i hayretten anlamazlar. Böyle olması sende ki aşkın kesretinden ve ciğerindeki vecddendir, diye fassâd, Mecnûna böyle söyledi. (142a)

Mecnûn dedi ki ben neşterden havf etmem. Zîrâ benim sabrım taşa mensub dağdan ziyâdedir. Hiç böyle sabrı olan neşterden havf eder mi? Bir ok rahmedecek mahlem benim kalbim oksuz ve zahmsız rahat etmez ve ben ok yaralarına aşığım ve bana ok gelsin ve beni mecrûh etsin için dolanırım dedi. Minbelemullah mekândır, okun düştüğü yere derler. Zîrâ “nebel” ok ma'nâsınadır. Âsaid-i fi'l masdâridir. Rahat eder demektir. Evveline nûn-ı nâfiye gelmekle gelmekle hemzesi “yâ”ya münkalib olup zaruret-i vezn için yâ huzef olunmuşdur.

Lâkin Leyla'nın aşkından benim vücudum doludur. Ve bu sadef vücud odur gibi Leylâ'nın saffetlerinden memlûdur. Mısra'-yı sâni onun ma'nâsınadır. Korkarım ey kan alıcı eğer beni fâsâd edersen. Neşteri nâgâh Leylâ'ya vurarsın ve Leylâ'yı azâr edersen. İstemem ki Leylâ mu'azzab ola diyerek bu vecihle fassâd cevâp bâsevâp verdi. Yine Mecnûn fassâda der ki sana söylediğim bu kelâmı o kimsenin aklı bilir ki onun kalbi rûşendir. O kelâm odur ki Leylâ ile benim meyânımda fark yokdur. Zîrâ âşık ile ma'şuk beyninde ittihâd-ı zâtî ve mugayyirât-ı sûrî olduğu erbâbının ma'lumudur. (143a)

1.6.2. Ashâb-ı Kehf

Kurd, ayı ve arslân bilir ki aşk nedir. Zîrâ onların dahi muhabbet bâşındadır. Köpekden alçaktır o kimse ki yârin muhabbetinden hâlîdir.

Eğer kelbin aşk damarı olmayaydı ve aşk ne olduğundan kelb bî-haber olaydı kaçan ashab-ı kehf mensub olan kelb ehl-i kalbi arardı. Ve onlar ile refâkat dilerdi. Ve onlar tard edince gitmezdi ve gârın kapısında ellerini bast edip onları uyurken beklerdi. Kelb kehf müdâfidir ve ehl-i mukadderdir. Ve yâsı nisbet içindir. Dahî ehl-i kehf kelbinin cinsinden çünkü sûrette kelbler meşhûr olmadı ise yine dünyada vardır ve Kıtmîr gibi meşhûr olmak lâzım gelmez menkûldür ki kıyamete dek her belde o cinsden bir kelb olurmuş. Binâberîn her kelbi itâ'm etmek lâzımdır ki o kelbe tesadûf olsun çün burada çünkü ma'nâsınadır.

Gene dedi ki çünkü Kıtmîr cinsi vardır. Ya biz niçin bilmeyiz olsa bilirdik. Bu beyit ile cevap buyururlar ki sen kendi cinsinden gönül kokusunu duymadın kaçan kurd cinsinden ve koyun cinsinden reyhâ iletirsin. Cinsinden gönül kokusu almak ehvândı. Onu alamadık Cins-i ahırdan koku almak ziyâde sa'bdır. Onu hiç alamazsın. (143b)

1.6.3. Ebû Cehl

Sûra'tle yetişip Ebu Cehl'e serzeniş edip ve bir şamar vurup işkembeyi râs-ı şerifinden kaldırdılar. (83a)

1.6.4. Firavun

Böyle kevseri nûş etmediğinden mâmû'l olur ki sen Fira'vûna mensupsun. Ve Kevser-i Nîl ırmağı gibi senin üzerine kân ve nâ-hoş olmuşdur. Ey a'lîl ve marîz âdem bunu böyle bil! (86b)

Tâşlık makâmında olmak ve bundan sonra benlik izhâr eylemek münâsîp değildir. Zîrâ vakitsiz benlik izhârı fira'vuniyet olmuş olur. Ey derviş senin şimdi miskîn ve fakîr olmaklığının vaktidir. Ve rah-ı Hak'da fânî olmaklığının zamanıdır ki nigîn olasın. (139a)

1.6.5. Âzer

Yine Azrail zemîne der ki Allah Teâla sanatta Hazreti İbrâhim aleyhisselâmın pederi yahut â'mîsi olan Âzer-i nâm kimse gibidir. Ve ben büt makâmındayım. Büt Âzere muhalefete kadir olamadığı gibi ben dahi Mevla'ya muhalefete kâdir değilim. Benden istirhâmın sana fâidesi yoktur.

1.6.5. Nemrûd

Zira asıl namaz, tenini ve veledini Hazreti İbrahîm aleyhisselâm gibi terk etmektir. Zîrâ İbrahîm aleyhisselâm namâzını tekmiil için ferzende-i mükerrerleri İsmâil aleyhisselâmı kurban eyledi idi. Ve dahi cesed-i şerîfini Nemrûd'un ateşine yansın için ısmarlamışdı. Ve terk-i ten buyurmuşlar idi. (89b)

1.6.6. Sultan Mahmud ve Ayaz

Ayaz Sultan Mahmud'un gayet sevgilisi bir nedimin ismidir. Bir gün sultan Mahmud saydı çok şikârgâha gidip bir ehveyi kovup itbaından cüdâ oldu. Ve yalnız olduğu halde Ayâzın karyesine geldi. Köyde dahi Âyaz'dan gayri bir ferd bulunmayıp Ayaz Sultan Mahmud'u istikbal etdi. Ve padişah olduğunu anladı gördü ki padişah dirilmişdir o halde su matlub etdi. Ayaz dahi pederim soğuk su getirmeye gitdi, şimdi gelir bir aramadın diyerek padişahı attan indirdi ve mükâlemeye meşgul

etdi. Gördü ki padişahın teri gitti ve harareti teskin oldu. Kalkıp hanesinden bir soğuk su içmek için padişaha getirdi. Padişah dedi ki “ya sen su yokdur, pederim şimdi soğuk su getirecekdir, dedin idi deyince Ayaz dahi cevabında dedi ki belki vücuda bir zarar isabet eder. Bu hile ile sizi terli soğuk su içmekden uvk etdim deyince Sultan Mahmud bunun aklını kemaliyle tahsin edip ve beraber alıp sarayına getirip hüdam-ı has zümresine ilhak eyledi. Ve günbegün itibarı tezayüd edip cümle hüdamına faik olduğundan mâa’da ittihatını dahi kendine bahşeyledi diye bazı mahalde yazılmışdır. Ve bu nakl olunacak kıssadan dahi Ayazın kemaliyle rüşd ve fetaneti nümâyan olur. Ve böyle hizmetkâra insan malını değil canını verir. (132b)

Ve dahi onun köyde iken ayağına giydiği çarık için ve yine köhne kürkü için hücre tutması ve o hücrede onları hıfz eyleyip ve bir ferdi o hücreye duhule ruhsat vermemesi beyanındadır. Ve dahi onun kapı yoldaşlarına zan ve vehm gelmesi beyanındadır ki Ayazın o hücrede definesi vardır. Ve bu gümanın sebebi hücre kapısının muhkem ve metin olmaklığıdır. Ve dahi kapının üzerinde olan ka’lan büyük olması ve ağırlığıdır. Ayaz’ın kapı yoldaşları derler idi ki bunun içinde mâl-i azim olmayaydı kapısına ve kilidine bu ihtimamı etmez idi. Niteki hikâyede beyan olunsa gerekdir. (133a)

O Âyaz âkıllıktan hâsıl olmuş idi. Ve âkıllık kâne mâderi idi. Âlem-i fakirde lâbes olduğu kürkünü ve çarığını o hücre-yi mezkûrede asıp zayi’ etmemiş idi. Ta ki nefsi şimdiki devletini görüp mütekebbir olmaya. (133a)

Padişaha bir gün gammâzlar bil-münasebet dediler ki Ayaz’ın bir hücreci vardır. Ve o hücrede altını ve gümüşü ve hamrası vardır. Zirâ kapısı muhkemdir. Ve kilidi gayet ağır ve mesnu’dur. Hamra ha’nın zimmiyle ve mim’in sükûnuyla küçük olan küpe derler. Murâd altın küpe demektir. O hücrenin içine duhule bir ferde ruhsat vermez dai’mâ onun kapısını kapanmış tutar. (133a)

Yine padişâh der ki Ayaz padişahların padişahıdır. Belki bir kimesneyi şah düzücüdür cism beden nazariyenin isabeti havfından onun namı Ayaz oldu. Fielvaki’ insan-ı kâmil şahşah muazzamdır Belki himmetiyle nice denîleri sultan etmişdir. Velâkin nazar-ı hafvından nâmı filan şeyh ve filan dervîşdir. (134b)

Ayazın sana'tından ve hâlinden bu huy bai'ddir. O huy odur ki onun namazı niyazı gele. Ve dahi o Ayaz ezelde asumânın horozu olmuştur. Ve onun cümle na'raları vaktinde olmuştur. Ya'nî Âyaz öyle bî-vakt na'ra eden hâmlardan değildir. Belki cemi' na'raları vakit ve zamân iledir. Zîrâ âkildir ve vakitsiz na'ra Âyaz'ın aklından dûrdur, diyerek Sultan Mahmud Âyaz'ı böyle senâ eyledi. (141a)

Sultan Mahmud'un o galbazan olan emirleri bu sui' zannı Ayâz gibi nedîm-i pâkin çehresine iletdiler. Öyle diyerek ki o Ayâz defîne tutâr ve o hücrede hazinesi vardır. Böyle denîlere deki gayrılara kendi ayinenden bakma ve herkesi kendin gibi zannetme. Padişâh Ayâz'ın pâklığını bilirdi. Ve pâdişâhın araması o hasved emirler içindi ki; onlar dahi Ayâz'ın böyle edhâr etmeyeceğini bilsinler. Ve ehl-i dünya olmadığını nefes etsinler. Pâdişâh hücreyi küşâde ruhsat verdiği zamanda emirlere dedi ki; o altın ve inciye tahkîk size tahbis eyledim. Ve ben Ayâz'ın şu kadar altını varmış diye bana haber vermekden gayrı bir şey istemem, dedi. Sultân Mahmûd emirâna bu kelâmı böyle söyledi. Ve lâkin onun kalbi ıstırabından (141b) hareket ederdi. O a'kıl ve kemâlde misli olmayan Ayâz için öyle diyerek ki; bu ki benim zebânım üzerine bu kelâm ki vâkı' oluyor. Eğerçi murâdım Ayâz'ın pâk dâmenliğini bunlara izhârdır. Ve lâkin bu cefâyı Ayâz işidince o nice olur, diyerek yine şâh mükedder olurdu ki yine şâh derdi ki; Ayâz'ın dinine yemin ederim ki Ayâz'ın temkîni bundan ziyâdeydi. Ki benim çirkin ta'nma gadaba gele ve dahi benim garizimden ve bâtınımdan gâfil ola ya'ni şâh, Ayâz benim murâdımı bilir ve bana hâtır mânde olmaz demek istedi. (142a)

1.6.7. Hz. Mevlâna

Zîrâ melâik-i saffet rahmetin mazharı ve şeytanın sıfatı kahr ve gadabın mazharı olmuşlardır. Ba'zı kimseler şeytan nevi'nin melek nev'i üzerine faziletine zâhib olmuşlardır. Bu beyit ile Mevlâna kuddüsü sırrahu onları dahi red buyururlar. (113b) Cenâb-ı Hakk'ın evliyâsı elbette Mevlâ'nın huyunu (114a) tutarlar. Ve merhamet ve şefkatleri kahr ve gadaplarına sâbık olur. Ve onların misk kalpleri o Hüdâ'nın ırmağının âbdan doludur. (114a)

Fikri fasid zeminin türabını Hazret-i Hakk'a dek ilettiler. Ve dahi mektebe dek o kaçıcı ayağı ilettiler. Hazret-i Mevlâna kuddüsü sırrehu zemîni mektepten firar eden

tıfla tesbiye buyurdular. (120b)

Ey Mevlanâ geri dön Ayaz'ın aşkının kıssasına. Zirâ o Ayaz sır ile dolmuş bir hazinedir. (137a)

Bundan sonra nefse hitap edip Hazret-i Mevlâna kuddüsü sırrahu buyururlar ki; Sultân Mahmud lisânından bu affın ve bu hışmın ezeli olduğunu söyledik. Ve buna meta'lık hîle-yi dakâyık dahi beyân eyledik. Bu bahsi terk eyleye. Hay bu bahis hâm kalsın ve nâmahremler anlamasınlar. Hâsların sahnını, a'vâmın seferesine koyma. (152a)

1.6.8. Ebu Yezid el-Bestamî

Kutub el-ârifin şeyhül Ebu yezid el-Bestamî kuddüsü sırrahü buyurdu ki “bu kader seni der ki ben mahlûka söz söylememişimdir. Bil ki Cenab-ı Hakk’a söylerim. Ve dahi mahlukdan söz dinle mümessemidir. Yani zahirde mahlûkdan dinle. Hak’dan bilirim ve ondan dinlerim diye buyurdu. İşte ashab-ı mağrifetin hâli budur.

1.6.9. Hasan-ı Basri (ra. el-bârî)

Bu halkın sana cefâsı dünyada eğer bilersen gizli bir altın hazinesi geldi. Gerçi zâhir ia'dânın cefâsı şekil görünürse de menkuldür ki Hasan-ı Basri radi anha el-bârînin bir düşmanı varmış. Ve kendine çok cefâ edermiş. Fevt oldukda azîm teessüf etmişler ve baka kalmışlar. Hikmetinden sû'al olundukda ben ondan fâi'de'-yı azime görürdüm diye cevâp vermişler. (109a)

1.6.10. Hazret-i Meryem

Bilâ-sa'y duâdan intifâ' eden Hazreti Meryem radiyallahu teâla anha validemiz gibi zîrâ onun derdi vardı. Ve dânesi yokdu. O sâhib-i fenn ve kemâl olan Mevlâ o sahrâda olan hurmâ ağacını Hazret-i Meryem için dera'kab yeşil ve meyvedâr etdi. Ve kendi için bir nehir dahi halk eyledi. (84a)

Zîrâ bu kuş gibi ötmek insânın ağzının ve boğazının işi değildi. Lâkin kuşların safrininin ma'nâsından nâs agâh değildir. Âlâ nazrı hoş sâhib-kırân Süleymân zamân-ı nâsdan müstesnâdır. Zîrâ o anlar. (103a)

1.6.11. Hallâc-ı Mansûr

Fir'avuna mensub olan “ene-l-hakk” dedi ve mertebesi alçak oldu. Mansûra mensup olan “ene-l-hakk” dedi ve pislîkden kurtuldu. Firavnîden murâd ehl-i nefisdir. Ve Mansurîden murâd makâm-ı fenâfillahı ihrâz eyleyen zevât-ı kirâmdır. Zîrâ her firavunî “inna rabbiküm ilâ a’lî” dedi. Ve her Mansurî ene-l-hakk ba’zısı kâlâ ve ba’zısı hâlâ “yâ”lar nisbet içindir. O anânın la’netullah kafasındadır. Zîrâ firavun uluhiyet da’vasının a’kabinde ırak oldu. Ve lâkin Mansurî’nin enel-hâk akabinde ey âşık neyl-i rahmet vardır. Ezcümle Hazreti Hallâc şehadeti buldu. Ve ahirette devlet-i uzmâyâ erdi. Zîrâ firavun olan kara taş idi ve Mansurî a’kîk idi. O firavunu nûrun düşmanıydı. Ve Mansurî a’kîkdi. Bu cihetden beyinlerinden fark-ı a’zîm vardı. O ana dediği Allah Teala idi. Bu surette ben hakîm demek olur. Ve lâkin nûrunu mazhariyetden ene-l-hakk yoksa vücud-ı hak ve zat-ı bâri Mansur hazretlerine hâlul etdi de ondan için ene-l-hakk dedi böyle değildir zira Allah Teâlâ hulul ve ittihaddan münezzehdir. (145a)

1.6.12. Cüneyd-i Bağdadî

Çünkü kadîm gelir. Hadûs ile mevsuf olan yok olur. Böyle olunca kadîm olanı hâdis olan nice anlar. Nitekim Cüneyd-i Bağdadî kuddüsü sırrahü “izâ Kuranel muhdis bil kadîm lem yekile eser” buyurmuştur. Hâdis üzerine çünkü kadîm tecelli eyledi ve zahir oldu. (92b) Ve hâdisin vücûdunu mahveyledi. Onu kendine hemreng eder. Zîrâ Cenâb-ı Hakk’ın zâtâ ve saffete ve ifâ’le tecellîsine mazhar olur. Bu makâmda “En-el Hakk” yahut “Leyse fi cübbeti sivallah (Cübbemin altında Allah’dan başkası yokdur)” kelâmını söyler ve kizb dahi değildir. Zira demiri ateşe mukârren eylesen ateş gibi yakar ve kırmızı olur. Eğer o demir ben ateşim dese hilâf değildir. (93a)

1.6.13. Hârûn Reşid

Meşhurdur ki (102a) Hârûn Reşid’in bir mua’llim tûtîsi varmış. Sure‘-i Yâsin tilâvet edermiş. İşte bu mertebede âyînenin verâsından tûtî ta’lîme kâdir olur

imiş. Kelâm etmeyi o üstâddan o tûtî öğrendi. Lâkin o kelâmın ma'nâsından ve hakikatinden bî-haberdur. Meselâ sûre-i yâsin tilâvet eden tûtî kelâm-ı Bârî olduğunu ve ma'nâsını bilmez ve sai'r tekellüm ettiği kelimâtın ma'nâsını dahi bilmez. Hemen bir sâde lafz ta'lîm eder. (102b)

1.6.14. Şeyh Sa'dî

Niteki Gülistan'ında Şeyh Sa'dî buyururlar. (119b) Ve yine bazı ârifin demişlerdir. Beyit Hakk kulundan intikamını yine abdiyle alır. Bilmeyen ilm-i ledünnî onu abd etti sanır. (120a)

1.6.15. Şem'i Efendi

Şârih Mevlevî'nin nüshâsında ve şârih Şem'i Efendinin nüshâsında çün Şua'yyib aleyhisselâm vâki' olmuştur. (87b)

1.6.16. Şeyh İsâ Efendi

Ve lâkin indimizde bir nüshâ-i sâhihe vardır ki İdris köşkünde dergâh-ı Abdullah kâseferîde post-nişîn irşâd-ı fahrel-meşâyih şeyh İsâ Efendi el-nakşibendi kuddüsü sırrahü'nün nüshâsıdır. (87b)

1.6.17. Necâtî

Niteki Necâtî'nin şiirinde “Gelir ey Necâtî severmiş yıkılanı yıkılan onun için hep güzeller bî-vefâ olsun” der.

1.6.18. Ferîdüddîn Attâr

Niteki Hazret-i Şeyh Ferîdüddîn Attâr aleyhi tecelliyât-ı efkâr Mantıku't-Tayr nâm kitâb-ı celîinde buyurmuştur. “Kaf-ı küffar incâ behakkel ma'rife hoşterem âyed, zefâ'felsefe Allahümme ihdinâ âlî sûi el-ıstırab. Âmin” (115a)

1.6.19. Hazret-i Mısri

Niteki şahidi la'netinde gelir ciğere damla küflü ekmek fağfura ma'lûm ola ki Ayaz'dan murad mazhar-ı sırr-ı Muhammedî ve Halife-yi Cenab-ı Musdaffî olan

veli-yi kâildir. Fielvakî' cihan onun derya-yı vücudundan bir katre olduğu mahal şüphe değildir. Niteki Hazret-i Mısırî kuddüsü sırrahu buyurur; “arş ve kürsiden (134a) güneşdir bir velinin eyâyesi halk cemi’ pâklıkları ol deryadan iletirler ve takdis ve tenzihi onlardan ahzederler ve o zatın katreleri birbir ince ve dakik sanat sahipleridirler. Minyager sanat sahibine denir. Katrelerden murad insan-ı kâmilin halifeleri olur. Eğer Ayaz’dan murâd peygamberimiz sallalallahu Teâlâ aleyhi vessellemdir. Der isen katrelerden murâd ashab-ı ikram rıdvanallahu Teâlâ aleyhim ecmaindir deriz Gerek sahabe-yi kiram ve gerek insan-ı kâmilin halifesi ulûm-ı zahirenin dakayıkına ve ulum-ı batinenin hakayıkına arif olduklarından minager tabir buyurdular. (134b)

İKİNCİ BÖLÜM

METİN

HÜLÂSAT’ÜŞ-ŞÜRÛH

(81a) ve lâf ve gurur ile dolmuşsun?

گفت: اگر نادم بُدی خشک و تری

کردمی کی دعوی پیغمبری؟

Cevabında dedi ki benim kuru ve taze ekmeğim olaydı kaçan böyle peygamberlik davası eder idim? Bir şeyim olmayıp yemediğimden ve aç kaldığımdan böyle dava-yı nübüvvet ederim. Çünkü şahs-ı mütenebbî gördüğüm şâh lâtîfeye mâildir. O dahi şâhı güldürmek için böyle lâtîfe eyledi.

دعوی پیغمبری با این گروه
همچنان باشد که دل جُستن ز کوه

Bu azgın cemâate nübüvvet da'vâsı dağdan gönül istemek gibi olur. Dağın gönlü olmaz ki tasdik ede. Bunlar dağ gibi muânid kavim olmakla insanı tasdik etmezler.

کس ز کوه و سنگ عقل و دل نجُست
فهم و ضبطِ نکته مشکل نجُست

Bir kimse dağdan ve taşdan akıl ve gönül istemedi. Ve dahi dağ ve taş bir şeyi fehmetsin. Ve bir müşkil nükteyi fehmetsin. Kimse böyle demedi. Zîrâ dağ ve taş hakkında bunlar muhâl oldu. Bunlar dahi bu makuleden olmakla beni tasdik etmediler. Ve benim kelâmımı anlamazlar diye pâdişaha böyle cevap verdi.

هر چه گوئی باز گوید کُهِ همان
می کند افسوس چون مستهزئان

Her ne ki söylersen dağ onu söyler ancak. Ve seni müstehzîler gibi maskaraya alır ve sana gadr eder.

از کجا این قوم و پیغام از کجا ؟
از جمادی جان کهر را باشد رجا ؟

Bu kavim kanden ve bunlara Hakk'dan haber kanden? Bu ikisinin beyni gayet uzaktır. Zîrâ bir cemâdden can recâ'sı kime olur? Ya'nî bunlara söz tefhîm etmek, cemâdden cân ummak gibidir demektir. Bu kelâmların cümlesi hakk peygamberler içindir. Her ne kadar kâzibin feminden söylenmişse de.

گر تو پیغام زنی آری و زر

پیش تو بنهند جملہ سیم و سر

Yine mütenebbî, şâha der ki “Eğer bunlara bir avratın haberini veresin ya falân mahalde altın vardır” diyesin. Cümle sîm ü zerini sana kemâl-i muhabbetlerinden önüne korlar. Belki sana cân fedâ ederler.

کہ فلان جا شاہدی می خواندت
عاشق آمد بر تو و می داندت

Öyle diyerek ki haber veresin ki filan yerde bir dilber var seni davet eder. Sana o âşık geldi ve o seni bilir, sana cân feda eder o zaman memnûn olur ve sende alâ peygamber olamaz ve o anda seni tasdik eder.

ور تو پیغام خدا آری چو شہد
کہ بیا سوی خدا، ای نیک عہد

Eğer sen ona Hûda’nın asel gibi leziz peygamını getiresin. Öyle diyerek ki ey ahdi güzel gel Hûdâ’nın canibine.

از جهان مرگ، سوی برگ رو
چون بقا ممکن بود، فانی مشو

(81b) Ve bu mevt â’leminden zâhire ve ni’met tarafına gel. Çünkü bekâ ve hayat-ı ebedîye mümkün olur. Fânî olma ve niçin yok olursun desen – beyit-i atîye merhûndur-

قصد خون تو کنند و جان و سر
نہ از برای حمیتِ دین و ہنر

senin kanına ve senin i'dâmına say' ederler ve başını kesmeye hücum ederler. Bunların bu hâli dinlerini muhâfaza ve ilm ü hünerlerinden değildir. Belki hevâ-yı nefislerine muhâlif geldiğindendir diyerek padişâha böyle söyledi ve iş bu kelimeler yine nebî-yi sâdığın ahvâlini beyân ve ifâde için yazılmıştır.

سبب عداوت عام و بیگانه زیستن ایشان به اولیا که به حقشان می خوانند و
به آب حیات ابدی
میکشانند

Burası a'vâm-ı nâsın adâvetinin sebebidir. Ve dahi onların bigâne ve ecnebî Evliyâ'ullah ile olmalarının sebebi beyânındadır. Zîrâ onları Cenâb-ı Hakk'a ve âb-ı hayat-ı ebedîye davet ederler. Bu cihetle iyileri a'vâm sevmezler.

بلکه از چسبیدگی بر خان و مان
تلخ آیدشان شنیدن این بیان

Bunların a'dâveti gayret-i dinîyelerinin olmayıp belki hân mânlarına ziyade meyl ü muhabbeti olduklarından nâşî bu kelâmı onlara dinlemek acı gelir. Zîrâ bu nasîhat, hân mânı ve dünyâyı terk-i mutazammındır.

خرقه ای بر ریش خر چفسید سخت
چونکه خواهی بر کنی زو لخت لخت

Bir bez parçası ki ziyâde merkebin yarası üzerine yapışmıştır. Çünkü o merkebden onu pâre pâre koparmak istersen. -Beyt-i âtiye merhûndur.-

جفته اندازد یقین آن خر ز درد

حبذا آن کس کز این پرهیز کرد

o merkep yakîn bil ki çifte atar ıztırâbından. Ne güzeldir o şeyh ki böyle yaralı merkebe ilaç etmez ve kendi vahdetinde kûşe-i uzlet sefâsında olur.

خاصه پنجه ریش و هر جا خرقه ای

بر سرش چسبیده در نم غرقه ای

Hususâ ki merkebin elli yarası vardır. Ve her yerde her yaranın üzerine bir hırka-yı yaş ve tere gark olduğu halde mevcuttur. Böyle olursa çifte atması dahi ziyâde olur ve onu tımar dahi güç olur.

سیم و زر چون خرقه و، این حرص، ریش

حرص هر گه بیش باشد ریش بیش

Gümüş ve altın merkebin yarası üzerindeki bez gibidir ve hırs dahi yara gibidir. Böyle olunca her kimsenin ki hırsı dünyaya ziyadedir yarası artık olmuş olur.

خان و مان جغد ویران است و بس

نشنود اوصاف بغداد و طبس

Baykuş tıynet olanların hân mânî virane-i dünyâdır. Ancak ona mâ'ildir. Şehr-i azîm olan Bağdat'ın ve şehr-i Tabas evsâfını nakilden dinlemez. Zîrâ umrânâta kat'â meyli yokdur. (82-a)

گر بیاید باز سلطانی ز راه

صد خبر آرد بدین جغدان ز شاه

Eğer padişâhın doğânı Hakk’ın yolundan gelirse ve baykuşlara Şah-ı Hakîki’den çok haber getirirse –beyit-i âtîye merhûndur-.

شرح دار الملك و باغستان و جو
بس بر او افسوس دارد هر عدو

Şâhdan bedel dâr-ül mülk hakîkatin şerhini ve cennetin ve enhârının şerhini getirirse böyle olunca onun üzerine çok düşman hayf ve gadr getirirler. Ve onu tahkîr ve tekdîr ederler. Niteki küffârın Enbiyâ-yı Azâma ve münkerlerin Evliyâ-yı Kirâma halleri böyledir. “Efsûs” bu makâmda “zâlim” demektir.

که چه باز آورد افسانه کهن ؟
کز گزاف و لاف می بافد سخن

Öyle diyerek hayf getirirler ki “doğan ne acep eski hikâyeler getirdi. Zîrâ lâfdan söz dokur ve söylediğinin birinin aslı yoktur.”

کهنه ایشانند و پوسیده ابد
ور نه آن دم کهنه را نو میکند

Belki köhne ve abdın çürüğü onlardır. Yoksa o kelâm köhneyi yeni eyler. Ve çürük ve eski değildir.

مردگان کهنه را جان میدهد
تاج عقل و نور ایمان میدهد

O doğanın kelâmı belki eski ölümlere can verir. Ve dahi insânın aklına tâc-ı ilbâs eder. Ve imân nûru, ihsân eder. Böyle olunca ey tâlib

دل مدزد از دلربای روح بخش
که سوارت میکند بر پشتِ رخس

hayât-ı ebedî verici dilberden kalbinin muhabbetini alma. Zîrâ seni atın arkası üzerine binici eyler.

سر مدزد از سر فراز تاج ده
کاو ز پای دل گشاید صد گره

İnsanı sultân-ı âlem edici serfirâz zâtıdan başını çalma, ya'nî a'râz etme. Zîrâ öyle zât senin kalbinin ayağından çok ukde ve bend açar. Ve gönlün ayağı râh-ı Hakk'da seyre başlar.

با که گویم؟ در همه ده زنده کو؟
سوی آبِ زندگی بهینده کو؟

Bu kelâmları eyvâh kime söyleyeyim? Dünyânın köylerinin cümlesinde diri hani? Ve dahi bu sözleri kim dinler ve yine âb-ı hayât tarafına seğirdici içimdici bir merd-i teşne hani? İşte dünya bu hâli buldu, buyurmak isterler.

تو به يك خواری گریزانی ز عشق
تو بجز نامی چه میدانی ز عشق؟

Sen bir adını aşkın tahkîr ile aşkdan firâr edersin. Böyle olunca sen aşkdan bir kuru nâmın gayrısını ne bilir.

عشق را صد ناز و استکبار هست
عشق با صد ناز می آید به دست

Aşkın ise yüz nâzı ve yüz kibri vardır. Aşk adama yalvararak gelmez. Belki yüz istiğnâ ederek eline gelir.

عشق چون وافیست، وافی می خرد
در حریفِ بی وفا، می ننگرد

(82b) Aşk çünkü vefâ sâhibidir. Vefâ ediciyi alır bî-vefâ olan musâhibe aşk iltifât etmez.

چون درخت است آدمی و
بیخ عهد بیخ را تیمار می باید به جهد

İnsân ağaç gibidir. Ve insânın ahdi ağacın kökü gibidir. Ağacın köküne gâyet sa'y ile tımâr lâzımdır. Hâsılı insân ezelde etdiği ahde sebât göstermek ve onu bozmamak lâzımdır, demekdir.

عهدِ فاسد، بیخِ پوسیده بود
وز ثمارِ لطفِ بُیریده بود

Fâsid ve çürük olan ahd çürümüş kök gibi olur. Ve dahi güzel yemişlerden kesilmiş olur ve gayrı meyve vermez olur.

شاخ و برگِ نخل اگر چه سبز بود
با فسادِ بیخ، سبزی نیست سود

Ağacın yaprağı ve dalı her ne kadar yeşil ise kökünün fesâdıyla, yeşil olmasının bir fâ'idesi yokdur.

ور ندارد برگِ سبز و، بیخ هست
عاقبت بیرون کند صد برگ، دست

Eğer ağaç yeşil yaprak tutmaz ise ve kökü sağ olarak mevcûd ise akıbet o ağaç el gibi yüz yaprak izhâr eder.

تو مشو غرّه به علمش، عهد جو
علم چون قشر است و، عهدش، مغز او

Sen şeyhin ilmine aldanma ve ahdi dürüst müdür onu iste. Ya'nî ahd-i ezeli üzerine sebâtı var mıdır, ona bak. Zîrâ ilim kabuk gibidir. Ve ahid onun mağzı gibidir ve lâzım olan mağzın vücûdudur. Kabuğun vücûdu değildir.

در بیان آنکه مردِ بد کار چون متمکن در بد کاری شود و اثر دولت نیکو
کاران ببینند، شیطان شود
و مانع خیر گردد از حسد همچون شیطان، که خرمن سوخته مهر را خرمن
سوخته خواهد
"أَرَأَيْتَ
الَّذِي يُنْهَى عَبْدًا إِذَا صَلَّى"

Burası onun beyânındadır ki; kötü işli adam çünkü o kötü işde temekkün edici olur. Ve dahi iyilerin devletinin eser ve alâmetini görür. O zamân şeytân olur. Hasedinden mâni’-yi hayr olur. Uluların güzel ilmini ve salâh ve takvâsını istemez. İblîs gibi zîrâ harmanı yanmışlar ve fakir olmuşlar, cümle-yi harmanı yanmış isterler ve fakir olmuş isterler. Niteki Kur’ân-ı Kerîm’de “عَبْدًا ذَا صُلَىٰ” ” buyurulmuştur. Bu âyet-i kerîme Ebû Cehl’in hakkında nâzil olmuştur. Zîrâ fahr-i âlem Muhammed Mustafa sallallâhu teâlâ aleyhi ve sellem’i Mescid-i Harâm’da namâz kılmakdan men’ ederdi. Hatta birgün Haram’da kurbân olmuş bir devenin işkembesini fahr-i âlem secdeyken re’s-i şerîfine vaz’ ederdi. İbn-i Mes’ûd radiyallahu anha iâne etmeye kâdir olmadı. Fahr-i âlem Efendimiz dahi işkembenin altından kalkmaya kâdir olamadılar. Hazret-i Fatîmâ-tüz-Zehrâ radiyallahu teâlâ anha vâlidemiz bu hâlden (83a) habîr oldular. Sür’atle yetişip Ebû Cehl’e serzeniş edip ve bir şamar vurup işkembeyi râs-ı şerifinden kaldırdılar. O zamân secdeden Sultân-ı Enbiyâ hareket edip kalkdılar. Ve mübarek yed-i şerîflerini kaldırıp diyerek Kureyş ulularından yedi kimseyi ta’dâd ederek bed-duâ’ buyurdular. Cümlesi onların Bedr günü mürd olup cânları cehenneme vâsıl oldu. Ma’nâsı; haber ver şu kimsenin hâlini ve insâf eyle ki iyi hâl midir? Allahu Teâlâ’nın abd namâz kıldığında onu salâvatından men’ eder, demektir.

وافیان را چون ببینی کرده سود

تو چو شیطان‌ی شوی آنجا حسود

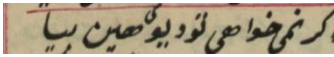
Emr-i Bârî’ye vefâ edicileri çünkü görürsün ki intifa’ etmişsin İblîs gibi o makâmda hased edici olursun. Zîrâ

هر که را باشد مزاج و طبع سُست

می نخواهد هیچ کس را تن درست

her kimsenin ki mizâcî ve tab'ı zayıf olur. O adam bir kimseyi ten-i dürüst ve sahîh istemez ve herkes hasta olsun ve benim gibi alîl olsun diye söyler. Niteki Necâtî'nin şiirinde “Gelir ey Necâtî severmiş yıkılanı yıkılan, onun için hep güzeller bî-vefâ olsun” der.

گر نخواهی رشکِ ابلیسی بیا
از در دعوی، به دربار وفا

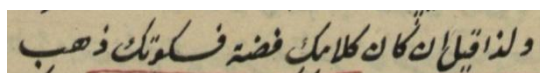
Eğer iyilere, İblîs gibi hased olmayayım dersen benlik da'vâsından fârig olup dergâh-ı Bârî'ye gel ve züll ve tevâzu' ihtiyâr eyle. O zamân hased etmezsin. Ba'zı nüshada vâki' olmuştur. “Eğer sen şeytânlığı istemezsen agâh ol, gel” demek ma'nâsına olur.

چون وفایت نیست، باری دم مزن
که سخن دعویست، اغلب، ما و من

Çünkü senin emr-i Bârî'ye vefân yokdur. Bârî vefâdan dem vurma. Zîrâ ekserî sözün “ben” ve “biz” da'vâsıdır. Ve azîm kibrin vardır. Hâlin böyle vefâsızlık olunca sana kibir lâyıf olmayıp dergâh-ı Bârî'de gelip ubûdiyyet etmen münâsibdir.

این سخن در سینه دخل مغز هاست
در خموشی مغز جان را صد نماست

Benim bu sözüm senin kalbinin içinde sana mağzlar ve lübbler hâsıl olmaya îrâddır. Zîrâ sükût içinde ve da'vâdan ferâgatde cân mağzına çok büyüme vardır.

چون پیامد در زبان، شد

خرج مغز خرج کم کن، تا بماند مغز، نغز

Çünkü sühan zebâne geldi. Mağz-ı cân harcoldu. Masraf-ı az eyle ya'nî az söyle hatta cân bî-güzel ve lâtif olarak kalsın.

مرد کم گوینده را فکریست زفت
قشر گفتن، چون فزون شد، مغز رفت

(83b) Az söyleyici adamın fikri azîm olur. Köpük gibi olan kelâmı söylemek çünkü ziyâde oldu. Mağz-ı cân dahi telef oldu. Hâsılı rûhun ve kalbin selâmeti sükûtdadır, buyurmak isterler.

پوست افزون گشت، لاغر بود مغز
پوست لاغر شد، فزون شد مغز نغز

O zaman ki meyvenin kabuğu kalındı. Bî-ziyâde nâkısıdı. Çünkü kabuk nâkıs oldu ve ince oldu. Güzel iç ziyâde oldu. Bunun gibi kışra benzeyen kelâm ziyâde olur ise mağza benzeyen cân küçük olur. Kelâm kalîl olursa cân mağzı neşv ü nemâ bulup büyümekde olur.

بنگر این هر سه ز خامی رسته را
جوز را و، لوز را و، پسته را

Nazar eyle bu her üçe. Öyle üç ki hamallıktan kurtulmuşdur. Üçden bedel cevize ve bademe ve fıstığa nazar eyle. Zîra bunların kabuğu kalın iken içleri küçükdür. Ve kabukları ince oldukda içleri büyür ve neşv ü nemâ bulur.

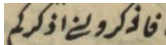
هر که او عصیان کند، شیطان شود
کاو حسودِ دولتِ نیکان شود

Her âdem ki Allahu Teâlâ'ya isyân eyler, şeytân olur. Zîrâ iyilerin devletine hasvet olur. Ve iyilerin hasveti elbette şeytân olmasa mukarrerdir.

چونکه در عهدِ خدا کردی وفا
از کرم، عهت نگه‌دارد خدا

Çünkü sen Cenâb-ı Hakk'ın ahdinde vefâ eyledin. Ve ahdi bozmadın. Allahu Teâlâ Hazretleri Kemâl-i Kerem'inden senin ahdini hıfz eder. Tevfîk-i Bârî ile ahdin dürüst olur.

از وفای حق، تو بسته دیده ای
اذکروا اذکرکم "نشینده ای؟"

Allahu Teâlâ'ya vefâ etmekden sen gözü bağılsın. Kurân-ı Kerîm'de “”⁵ nazm-ı celîlini işitmemişsin. Sen hakkı zikredersen Cenâb-ı Hakk dahi seni zikr eder. Bunun gibi sen ahde vefâ murâd eder isen Mevlâ dahi seni muvaffak edip ahdini şikest ettirmez.

گوش نه" اَوْفُوا بِعَهْدِي "گوش دار
تا که" اوف عهدکم "آید ز یار

⁵ “Beni anınız, ben sizi anayım.” (Âyet-i Kerîme)

Kulak koy Mevlâ'nın "ahdinize vefâ edin"⁶ buyurduğuna. Ve iyi ta'kil eyle. Ta ki ey derviş Yâr-ı Hakîki'den sana "Ben de sizin ahdinizi vefâ ve muhâfaza ederim" cevabı gele ve Hakk senin ahdini bozmaya ve sana ahdinde sebât vere.

عهد و قرض ما چه باشد ای حزین ؟
همچو دانه خشک کشتن در زمین

Bizim ahdimiz ve ferdâmız ey mahzûn âdem, ne olur dersen, bir kuru dâneyi yere ekmek gibi olur.

نی زمین را ز آن فروغ و
لمتری نی خداوند زمین را سروری

Ne yere o dânededen bir ziyâ ve revnâk ve ululuk gelir. Ve ne yerin sahibine bir kudret ve gınâ gelir. Zîrâ Sâhib-i Arz o dânededen bir hububla (84a) alacak değildir. Belki sen ek ve mahsûl senin olsun, demiş idi.

جز اشارت، که از این می بایدم
که تو دادی اصل این را از عدم

İllâ senin işâretin var ki lisân-ı hâl ile yere dersen ki bana bu dânededen lâzımdır. Öyle dâne ki bunun aslını ademden sen getirirsin.

خوردم و دانه بیاوردم نشان
که از این نعمت به سوی ما کشان

⁶ "Ahdime vefâ edin" âyetine kulak tut daHak'tan "Ahdinize vefâ edeyim" âyetini dinle. (ÇELEBİOĞLU, Âmil: Mesnevî-i Şerîf Tercümesi, Timaş yay., İstanbul, 2007)

Ben onu yedim ve bu dâneyi nişân getirdim ki bu ni'metten bizim cânımıza çekesin.

پس دعای خشکِ هِل، ای نیکِ بخت
که فشاند دانه میخواست درخت

Böyle olunca kuru duâ'yı ey bahtı iyi, terk eyle ve dâne nisâr etmeye bak. Zîrâ dâne kim saçar ise dıraht ve mahsûl tâlibidir. Ve ehline mahsûl girmiş olur.

گر نداری دانه، ایزد ز آن دعا
بخشدت نخلی، که نعم ما سعی

Eğer senâ edecek dâne sende yok ise etdiğin duâ' yine boşa gitmeyip o duâ' bir katıyla sana Cenâb-ı Hakk bir hurmâ ağacı bahşeder ki ve duâ'ndan dahi seni müntefî' eder. "Nahl"den murâd bu makamda fâ'ide demektir. Hâsılı külli fâ'ide sa'yden olur ve lâkin say' etmez ise ve Cenâb-ı Hüdâ'dan duâ' tarîkiyle isterse yine boş kalmaz demek zîrâ Allahu Teâlâ mu'tîdir ve Cevvâd ü Kerîm'dir.

همچو مریم، درد بودش، دانه‌نی
سبز کرد آن نخل را صاحب فنی

Bilâ-sa'y duâ'dan intifâ' eden Hazret-i Meryem radiyallahu teâla anhâ vâlidemiz gibi zîrâ onun derdi vardı. Ve dânesi yokdu. O sâhib-i fenn ve kemâl olan Mevlâ o sahrâda olan hurmâ ağacını Hazret-i Meryem için der-akab yeşil ve meyvedâr etdi. Ve kendi için bir nehir dahi halk eyledi.

ز آنکه وفاى بود آن خاتون راد
بى مرادش داد یزدان صد مراد

Zîrâ o cömerd hâtûn Hakk'ın emrine vefâ ediciydi. Onun murâdı olmaksız ve talebsiz Mevlâ ona çok murâd verdi.

آن جماعت را که وفاى بوده اند
بر همه اصنافشان افزوده اند

Evvel cemâat için ki vâfî olmuşlardır. Cümle esnâf üzerine örtmüşlerdir. Ve bu vâfî olanların cümleye meziyyeti vardır.

گشت دریاها، شکم پردازشان
صحن میدانها نتابد رازشان

Deryâlar ve dağlar onlara musahhar oldu. Ve dahi anâsır-ı erba'a o cemâatin bendeleridir.

این خود اکرامیست از بهر نشان
تا ببینند اهل انکار، آن عیان

Bu tahkîk-i a'lâmet ve nişân için bir ikrâmdır. Hatta ehl-i inkâr âşikâre onu görsünler.

آن کرامتهای پنهانشان که آن
در نیاید در حواس و در بیان

O ikrâm-ı îlahîler ki onlar mahfîdir. Hislere ve beyâna gelmez. Hâsıl-ı kelâm ashâb-ı vefâya Cenâb-ı Hakk'ın (84b) sûrî ve manevî çok ikrâmı vardır, demektir.

کار آن دارد، خود آن باشد ابد
دائماً، نی منقطع، نی مُسترد

İşi o kimse tutar ki o dâ'imî ebedî olur. Öyle ki Hakk'ın ihsânı ondan ne münkâtı' olur ve ne ister dâd olunmuş olur. Ya'nî onlar ki Hakk'ın ihsânı kendilerinde münkâtı' olmayarak ebedî ve dai'mî olmuşlardır. İşi onlar görmüş olurlar demektir.

Burası Vâcib-i Teâlâ'ya Hazret-i Mevlâna (Kuddise sırrahu)'nın münâcât ve tasrî'i beyânındadır. "Ey dehende kuvvet ve temkîn ve sebât halk-ı râzîn bî-sebâtı da necât". Ey kullarına kuvvet ve temkîn ve sebât verici Mevlâ, kullarına bu sebâtsizlikten necât ver. Ve onları tâat ve ibâdetinde sâbit ve dâi'm eyle.

اندر آن کاری که ثابت بودنیست
قائمی ده نفس را، که منتنیست

Evvel işde ki ilahî sebât olmaklık lazımdır. Bizim nefsimize o işde kaim olmak ver. Zîrâ nefis o işin tahdında iki kât olmuşdur ve muztaribdir. Ona yardım eyle. "Münsenî" "duta" ma'nâsındır.

صبرشان بخش و کفه میزان گران
وار هانشان از دم صورتگران

Ya Rab! Halka sabır ver ve mizânın kefesini ağır eyle ve onları sûret-perestlerin şerrinden emîn eyle.

وز حسودی بازشان خر ای کریم تا
نباشند از حسد دیو رجیم

Ve dahi hasûdlukdan onları Ey Kerîm Mevlâ al! Hatta hasedlerinden matrûd ve şeytân olmasınlar.

در نعیم فانی مال و جسد
چون همی سوزند عامه از حسد ؟

Fânî olan dünyânın ni'meti hakkında mâlını ve cesedini avâm-ı nâs hasedinden nice yakarlar ve mahvederler.

پادشاهان بین که لشکر می کشند
از حسد خویشان خود را می کشند

Padişâhları gör ki asker çekerler ve hasedlerinden karîb hısımlarını öldürürler.

عاشقان لعبتان پُر قدر
کرده قصد خون و جان یکدگر

Murdârlık ile dolmuş o yanacakların âşıkları, murâd-ı dünyânın güzelleridir. Birbirinin kanına ve cânına kastetmişlerdir. Şu makule-yi mahbûblar için meselâ ez-cümle

ویس و رامین، خسرو و شیرین بخوان
که چه کردند از حسد، آن ابلهان

maşûka olan Veys'in ve onun âşığı olan Râmîn'in kitaplarını oku ve dahi Hüsrev dedikleri âşığın ve onun maşûkası Şîrîn'in kitaplarını oku ki göresin. O ahmaklar hasedlerinden neler etdiler. Meselâ Ferhâd Hüsrev'in rakîbi olduğundan Hüsrev onu hîle ile katletti. Sonra kendini dahi öldürdüler. Şîrîn ona dahi kalmadı. Rakîbleri ile çok mücâdele eyledi. Â'kıbet, rukabâ'sı onu dahi katletdiler. Ve yine Râmîn rakîpleriyle çok mücâdele eyledi. Â'kıbet rukabâ'sı dahi onu katletdiler. Veys ona da (85a) kalmadı.

که فنا شد عاشق و معشوق نیز
هم نه چیزند و، هواشان هم، نه چیز

Zîrâ âşıkda fenâya gitdi ve ma'şûkda fenâya gitti. Hem böyle âşıklarda ve ma'şûklarda bir şey değildir. Ve onların dahi bir şey değildir. Zîrâ âşık, Allahu Teâlâ'nın aşığı olandır. Ve aşk dahi muhabbet-i ilahîyeye denir. Böyle dünyânın güzellerine olan muhabbet aşk olmayıp hemân hevâ-yı nefis ve sevdâ makulesidir. Bundan sonra bu ef'âl dahi Hakk'ın olduğunu beyâna şürû' edip buyururlar ki

پاك الهی، کاو عدم بر هم زند
مر عدم را، بر عدم عاشق کند

pâk ve mûnezzehtir. Şol bikri ki ademden nice şeyler yaradır ve vücûda getirir. Lâkin vücûd-ı zıllî ile sonra o yok mesâbesinde olanı öbür yok mesâbesinde olana âşık eder. Ve bu kavgâları etdirir.

در دل بیدل حسدها سر کند

نیست را هست این چنین مضطر کند

Âşığın kalbinde hasedler zâhir olur. İşte yoku var olan Mevlâ böyle âciz ve muztarr eder. “Nist”den murâd âşıkdır ve “hest”den murâd Vâcib-i Teâlâ’dır.

این زنائی کز همه مشفق ترند
از حسد دو ضرّه خود را میخورند

Bu nisâ cemaati ki cümle-yi ricâlden ziyâde merhametlidir. Öyle iken hasedlerinden iki ortak kendilerini yerler. “Darra” “dâd”ın fethi ve râ’-yı meşedde ile avratın ortağına denir.

تا که مردانی که خود سنگین دل اند
از حسد اندر کدامین منزل اند ؟

Acaba şol adamlar ki kalpleri taş gibi katı olmuşdur. Kendi hasedlerinden hangi menzildedirler ve hasedin ne mertebelerine ermişlerdir? Hemân Cenâb-ı Allahu Teâlâ cümlemizi sû-i nazarlarından ve hasedlerinin ziyân ve zararlarından mahfûz eyleye, buyurmak isterler.

گر نکردی شرع افسونی لطیف
بر دریدی هر کسی جسم حریف

Şeri’-i şerîf bu hasûdlara bir lâtif-i efsûn okumamış olaydı. Murâd ahkâm-ı şer’iyedir. Her hasûd kendi musâhibinin cismini yırtardı. Lâkin ahkâm-ı şer’iye yırtmaya koymaz.

شرع بهر دفع شر رائی زند

دیو را در شیشهٔ حجت کند

Şer'-i şerîf hasûdların şerrini def' için bir rây eder. Ve şeytânı şişe gibi olan hüccet içine vaz' eder. Bu cihetle mahsûdlar onların şerlerinden emîn olur.

از گواه و، از یمین و، از نکول تابه شیشه در رود دیو فضول

Şer'-i şerîfın şişe'-i hüccetindendir dersin şâhidden ve dahi yeminden ve dahi yemin teklif olunduğunda yemin etmemekden bunların cümlesinin üzerine terettüb edecek ahkâm vardır. Hatta diye fuzûl hüccete gider. (85b) Hücceti ve ahkâm-ı şer'iyyeyi şişeye teşbihin sebebi Süleymân aleyhisselâm azgın cinleri şişeye hapsedip deryâya ilkâ ederdi. Ve nâs şerrlerinden emîn olurlardı. Hüccet-i şer'îye dahi zâlimi ve hasûdu hapsedmekde şişeye müsâvi olmakla binâberîn ahkâm-ı şer'iyyeyi şişeye teşbiye buyurdular ve hem de ahkâm-ı şer'iyyenin şişe gibi nezâketi dahi vardır. Bundan sonra ahkâm-ı şer'iyyeyi yine mîzâna ve kileye teşbiye edip buyururlar ki

مثل میزانی که خشنودی دو ضد جمع می آید یقین در هزل و جد

Ve yine ahkâm-ı şer'iyye bil ki bir müstakîm terâzi gibidir. Zîrâ iki zıddın hoşnudluğu vardır. Zıddan gerek latîfe tarîkiyle ve gerek cedâ ile olan muâ'razalarında yakîn bil ki ittifâk eder.

شرع را همچون ترازو دان یقین که بدو خصمان رهند از جنگ و کین

Şer'-i şerîf kile ve terâzi gibidir. Böyle yakîn bil. Zîrâ şer'i ile hasımlar cenkden ve a'dâvetden halâs olurlar. Kile ve terâzi def'-i nizâ' etdiği gibi şer'-i şerîf dahi def'i nizâ' eder. "Bedû"daki "o" zamîri şer' iye râci'dir.

گر ترازو نبود، آن خصم از جدال
کی رهد از وهم حیف و احتیال؟

Eğer terâzi olmazsa o hasım mücâdeleden kaçân halâs olur? "O mücâdele nedendir?" dersin "Bana gadr oldu ve hîle oldu" vehmindendir. "Hakkım yüz vakıyye idi, seksen vakıyye verdiler" der ve böyle tevehhüm eder. Zîrâ o metâ' ne ise gözüne az görünür.

پس در این مردار زشت بی وفا
این هم رشك است و خصم است و جفا

Bu murdâr, vefâsız, çirkin dünyânın hitâmında hâl ve şân mâ-zıkr gibi olduysa ve bu cümle hased ve husûmet ve cefâ ve ezâ a'dâ'dan ve cümleden vaki' olduysa

پس در آن اقبال و دولت چون بود؟
چون شود انسی و جنی در حسد

böyle olunca o bâtın ikbâlinde ve o devlet-i ebedîyeye vuslâtta hâl nice olur. Ve ona hasedde cin ve ins nice olur. Ve ne mertebede ona hased ederler. Var bu dünyâdan kıyâs eyle.

آن شیاطین خود حسودِ کهنه اند

يک زمان از ره زنی، خالی نیند

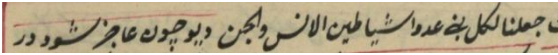
O şeytânlar eski hasûdlardır. Her zaman yol vurucu olmakdan hâlî değildirler. Bu devlet-i ebedîyeyi gördüklerinde neler ederler.

و آن بنی آدم که عُصیان گشته اند
از حسودی نیز، شیطان گشته اند

O insanîler ki isyân tohumunu ekdiler. Hasûdlukdan onlar dahi şeytân gibi olmuşlardır.

از نبی بر خوان که شیطانان انس
گشته اند از مسخ حق، با دیو جنس

Oku Kurân'dan ki ins şeytânları Hakk'ın tebdîlinden nâ-şey şeytân ile cins olmuşlardır. Kalallahu teâlâ

و کذک (86a)

دیو چون عاجز شود از افتتان
استعانت جوید او از انسیان

Fitne ilka'sında çünkü İblîs âciz olur, insân şeytânlarından yardım taleb eder ki onlar da o idlâlde şeyâtine imdâd edeler.

که شما یارید با ما، یارئی

جانب مائید، جانب دارئی

Öyle diyerek ki “siz yârsınız, bize yârenlik ediniz. Filân kimseyi biz ıdlâl edemedik. Belki siz de yardım etseniz ıdlâl ederiz ve siz bizim tarafımızdansınız. Bize tarafdârlık ediniz.”

گر کسی را ره زنند اندر جهان
هر دو گون شیطان بر آید شادمان

Eğer bi-l-ittifâk bir kimsenin yolunu cihânda evirirlerse her iki nev’-i şeytân şâdumân oldukları hâlde gelirler ve azîm mesrûrlar.

ور کسی جان بُرد و شد در دین بلند
نوحه میدارند آن دو رشك مند

Eğer bir kimse onların ıdlâlinden cânını selâmete iletirse ve dahi dinde bir merd-i âlî olursa o hasûd o iki nev’-i şeyâtîn feryâd tutarlar. Niteki ba’zı kütübde mezkûrdur.

فَعَايَظُهُ بِغَيْبَتِهِ سَلْبَ الْإِيمَانِ وَالْمَحْمُودِ الدَّائِمِ فِي الْبِرِّ انْشَيْتَهُ بَعْدَ بَرَعِهِ وَكَرَمِهِ

İşte böyle bir adüvv-ü ekberdir. Hemân Allahu Teâlâ cümlemizi şerrinden mahfûz eyleye. Amîn.

هر دو میخایند دندان حسد
بر کسی که داد ادیب او را خرد

Her ikisi hased dişini çekerler ve mütehayyir olurlar. Şol kimse üzerine ki edîb-i kâmil ona akıl verdi. Ve onu terbiye etdi. Ya’nî “şeyhine gazab ederler” demektir.

سوال کردن شاه از مدعی پیغمبری که: چه وحی به تو آمده؟

Burası padişâhın o nübüvvet da'vâsı eden şahısdan sorması beyânındadır. Öyle diyerek ki o kimse ki resûl-i hakkdır. Ve hakkda sâbitdir. Onunla ne olur ki bir sevdiğine bağışlaya ve onun hizmetinde ona inkıyâd edenler ne atıyyeler bulurlar. Lisân ile olan nasîhatden gayrı olarak ya'nî lisân ile penddir kârdır onu istemem. Ondandır mâ-adâ dünyevî ve uhrevî ne verebilirler? Bana şunu söyle” dedi.

شاه پرسیدش که: باری، وحی چیست؟ یا
چه حاصل دارد آن کس کاو نبیست؟

-Şerhde beyân olunmayarak- şâh sordu ki “hele ey nebî vahiy nedir ve neden i'bâretdir? Sana sorarım. Cevap ver yâhûd onun cevâbını bilmezsen o kimse ki peygamberdir ne hâsıl tutar? Mütenebbî dahi kiffet-i vahye âşinâ olmamakla onun cevâbından sükût ederek Enbiyâ'nın hâsılının cevâbına şürû' ederek (86b) der ki

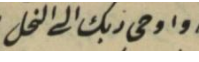
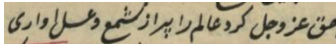
گفت: آن خود چیست کاو حاصل نشد؟
یا چه دولت ماند کاو واصل نشد؟

mütenebbî dedi ki o tahkîk nedir ki peygamber olana hâsıl olmadı. Yâhûd ne devlet kaldı ki nebî ona vâsıl olmadı. Belki cemi' atâyâ'-yı ilahîye onun oldu. Ve her bir devlete o vâsıl oldu.

گیرم این وحی نبی گنجور نیست
هم کم از وحی دل زنبور نیست

Farz edelim peygamberin vahyi bir defîne olsun. İnsâf ile arının, kalbine olan vahiyden aşağı mıdır?

چونکہ" اوحی الرب الی النحل "آمدہ ست
خانہ وحیش پر از حلوا شدست

Çünkü Kurân-ı Kerîm’de ⁷ buyurulmuştur. Onun hâne-i kalbi asel-i musaffâdan dolu olmuştur ki yaptığı mesnu’ mûmlar içinde olan aseller ona şehadet eder. O binnûr vahiy “ ” Azîz ve Celîl Mevlâ’nın nûruyla â’lemi mûmdan ve aselden dolu eyledi.

اینکہ کرّ مناست، بالا میرود
وحیش از زنبور کی کمتر بود ؟

Bu evlâd-ı âdem ki hakkında ⁸ buyurulmuştur. Elbette buna olan vahiy arının vahyinden yukarı vâkî olur. Ve bunu âdemin vahyi arıdan kaçan ednâ vâkî olur belki olmaz. Zîrâ insân ile hayvân berâber değildir.

نی تو" اعطیناک کوثر "خوانده ای ؟
پس چرا خشکی و تشنه مانده ای ؟

Sen Kur’ân-ı Azîm’de sûre-i Kevser’i okumuştun. Böyle değil midir? Böyle olunca niçin kuru ve susuz kalmışsın. O kevserden niçin nûş etmezsin? Ve böyle teşne-leb durursun?

⁷ “Allah, bal arısına vahyetti.” (Ayet-i Kerime) (ÇELEBİOĞLU, Âmil: Mesnevî-i Şerîf , s.562, Timaş yay., İstanbul, 2007)

⁸ Biz âdemoğluna kat kat ikram ettik (isrâ/70)

یا مگر فرعونى و کوثر چو نیل ؟
بر تو خون گشته است و ناخوش، ای علیل

Böyle kevseri nûş etmediğinden mâmû'l olur ki sen Fira'vûna mensupsun.
Ve Kevser-i Nîl ırmağı gibi senin üzerine kân ve nâ-hoş olmuştur. Ey a'lîl ve marîz
âdem bunu böyle bil!

توبه کن، بیزار شو از هر عدو
کاو ندارد آبِ کوثر در کدو

Tövbe eyle ve her bir düşmân-ı Hüdâ'dan müteneffir ol. Zîrâ Hakk'ın
düşmânı âb-ı Kevser için nûş edecek boğaz tutmaz. Sen dahi onları sevdiğinde
onlardan olursun. Sana dahi Kevser nâsib olmaz. A'dâ-yı ilahîyenin muhabbetinden
fariğ ol ki Kevser-i ilim ve a'meli nûş edesin.

هر که را دیدی ز کوثر سرخ رو
او محمد خوست، با او گیر خو

Her kimseyi ki i'lim ve a'mel Kevser'inden nûş etdiğinden kırmızı yüzlü
görürsün. O âdem Hazret-i Muhammed sallallahu teâlâ aleyhi ve sellem huyludur.
Sen dahi onunla huy tut. Ve onun tab'ıyla tabîat sâhibi ol.

تا احبّ لله آئى در حسیب
کز درختِ احمدی، با اوست سیب

Hatta yevm-i kıyâmetde Allah rızâsı için sevdiğinle sen ve hubfillah
edenlerin makâmını bulasın. Zîrâ Hazret-i (87a) Ahmed'e mensup ağaçdan onunla
elmâ vardır. Ve semere'-yi Muhammedîye'ye vâsıl olmuştur. Ona yâr ol ki fâi'de-i
azîme göresin. Hâsılı iyilere mukâren ol, buyurmak isterler.

هر که را دیدی ز کوثر خشک لب
دشمنش میدار، همچون مرگ و تب

Kimi Kevser-i i'lm-i Muhammedî'den dudağı kuru gördün onu mevt gibi ve
sıtma gibi düşmân tut. Her ne kadar karîb akrabâ ise de

گر چه بابای تو هست و مام تو
او حقیقت هست خون آشام تو

Eğerçi o sût-i karîn senin pederin ve vâliden ise de onu terk eyle. Zîrâ
hakikatde o senin hısmın olmayıp belki senin kanını içicidir.

از خلیل حق بیاموز این سیر
که شد او بیزار اول از پدر

Allahu teâlâ'nın dostundan bu revşî öğren. Zîrâ cümle küffâreden evvel
pederinden müteneffir oldu. Cenâb-ı Hakk'a işte yol budur.

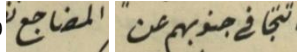
تا که "ابغض لله" آنی پیش حق
تا نگیرد بر تو رشکِ عشقِ دق

Böyle eyle ki Mevlâ'nın indinde kendi rızâsı için buğz edici gelesin. Hatta
aşkın gayreti senin üzerine tâ'ûn-ı vâdk tutmasın.

تا نخوانی لا و "الا الله" را
در نیابی منهج این راه را

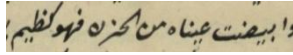
Mâdem ki sen lâ'yı okumazsın ya'nî râh-ı Hakk'da yok olmazsın ve dahi okumazsın ya'nî bekâbillah mertebesini bulmazsın böyle bir meslek senin için olamaz. Ve Allahu Teâlâ için bir kimseye buğz edemezsin. Kime infî'âl etsen nefsin için olmuş olur. Ve kimi seversen yine nefsin için sevmiş olursun.

داستان آن عاشق که با معشوق خدمتها و وفاهای خود را میشمرد و شبهای
دراز "تَنَجَافِي
جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ" را و بی نوایی و جگر تشنگی روزهای دراز را
شرح میداد و میگفت که: من
جز این خدمت ندانم اگر خدمت دیگر هست مرا ارشاد کن، که هر چه
فرمائی منقادم، اگر در آتش رفتن
است چون خلیل علیه السلام و اگر در دهان نهنگ دریا فتادن است چون
یونس علیه السلام، و اگر
هفتاد بار کشته شدن است چون جرجیس علیه السلام، و اگر از گریه نابینا
شدن است چون یعقوب علیه
السلام، و وفا و جان بازی انبیا را علیه السلام شمار نیست، و جواب گفتن
معشوق او را

Burası evvel âşığın hikâyesidir ki kendi ma'sûğuna etdiği hizmetleri ve dahi etdiği vefâları ta'dâd ederdi. Ve dahi uzun gecelerde nazm-ı Celîl'inin sırrına mazhariyetinden söylerdi. Ve dahi uzun günlerde bî-nasîp olduğundan ve ciğerinin harâretinden ve aşkın kendine verdiği elem ve ızdırabdan söylerdi. Ve dahi derdi ki ben bunların gayrısını bilmiyorum. İşte indimde etdiğim budur. Ve âşığa lâzım olanı edâ eyledim. Eğer bir hizmet râh-ı aşkda varsa ben

⁹ "Yanlarına ve sırt üstü yatarak Allah'ı zikrederler." (ÇELEBİOĞLU, Âmil: Mesnevî-i Şerîf Tercümesi, s.562, Timaş yay., İstanbul, 2007)

bilmiyorum. Beni o hizmete delâlet eyle. Her ne ki buyurursan (87b) mu'tîyim ve o hizmet makbûldür diyerek ma'sûğuna söyledi. O yine dedi ki "Ey benim ma'sûğum eğer bu yolda ateşe gitmek İbrâhim aleyhisselâm gibi var ise ve dahi eğer Yunus aleyhisselâm gibi deryâda timsâhın ağzına düşmek var ise ve dahi eğer yetmiş kere Cercîs aleyhisselâm gibi maktûl olmak var ise ve dahi bekâdan Şua'yyib aleyhisselâm gibi çeşmine adem-i rü'yet-i târî olmak var ise ve dahi Enbiyâ-yı aleyhim es-selâmın cân fedâ etmeklikleri ve vefâları ki vardır onların adedi yokdur.

Onları eylemek eğer lâzım ise onları dahi eyleriz. Hemen sen emreyle" dedi. Ve dahi ma'sûğun ona cevâp vermesi beyânındadır. Şârih Mevlevî'nin nüshasında ve şârih Şem'i Efendinin nüshasında çün Şu'ayyib aleyhisselâm vâkî olmuştur. Ve lâkin indimizde bir nüsha-i sâhihe vardır ki İdris köşkünde dergâh-ı Abdullah kâseferîde post-nişîn irşâd-ı fahrel-meşâyih şeyh İsâ Efendi el-nakşibendi kuddise sırrahu'nun nüshasıdır. Onda muharrer olan çün Ya'kûb aleyhisselâm'dır. Ve bu nüsha sahîhdir. Zîrâ Ya'kûb aleyhisselâm'ın firâk-ı Yusuf aleyhisselâm'dan bükâ ederek mübârek dide-i saâdet-mendlerine imârî olduğu meşhûr ve mütevâtirdir. Ve Kurân-ı Kerîm'de dahi buyurulmuştur. Velâkin Şu'ayyib aleyhisselâm'ın mübârek bâsirelerinin adem-i rü'yeti bükâdan öldüğü ma'lûm değildir. Ve şöhreti dahi yokdur. Hatta mira'tül-kâinâtta Şu'ayb aleyhisselâmın za'f-ı basirleri pîrlik sebebiyleydi. Ve hayli zamân rü'yeti sûriyeleri olmadı. Ba'da Mûsâ aleyhisselâmın peygamber değilim. Allah olacağına vahiy ile ârif oldukda Mûsâ aleyhisselâm'a buyurmuşlar ki Ben dua edeyim sen amîn de. Şu'ayb aleyhisselâm mübârek gözlerinden i'mânın zâ'il olması için duâ buyurup Mûsâ aleyhisselâm dahi amîn buyurup duâ kabûl olduğunda Cennet-i âlâdan Cibrîl-i Emîn bir kadeh şerbet getirip nûş eylediğinde fî el-hâl mübârek gözleri bînâ oldu diye tasrîh olunmuştur. Ve yine makâm delâlet eder ki nüsha-yı sahîha Ya'kûb'dur. Zîrâ hikâyemiz aşk hikâyesidir. Bu sûretde Şu'ayb nüshası kalem-i nâsihden sehvolmak görünüyor. (88a)

آن یکی عاشق به پیش یار خود
میشمرد از خدمت و از کار خود

Ol bir âşık kendi yârinin önünde kendi hizmetlerinden ve kendi işinden ve ma'sûğunun hakkında etdiği hareketden ta'dâd ederdi.

کز برای تو چنین کردم، چنان
تیرها خوردم در این رزم و سنان

Öyle diyerek ki senin için bu yolda buncılayın eyledim ve ancılayın eyledim ve dahi senin aşkında oklar ve mızrâklar ile zahmdâr oldum. “Razm” râ'nın fethiyle “cenk” ma'nâsınadır. Bu makâmda aşk murâddır.

مال رفت و، زور رفت و، نام رفت
بر من از عشقت بسی ناکام رفت

Senin yolunda benim mâlım ve kuvvetim gitdi. Ve dahi iyi nâmım gitdi. Ve senin aşkınla bed-nâm oldum. Ve yine benim üzerime senin aşkından çok nâ-murâd olmak vâki' oldu.

هیچ صبحم خفته یا خندان نیافت
هیچ شامم با سر و سامان نیافت

Hiçbir sabah vakti beni uyumuş ve rahat etmiş bulmadı. Yâhûd gülücü ve münbit bulmadı. Hiçbir akşam beni nizâm-ı hâl ile bulmadı.

آنچه او نوشیده بود، از تلخ و درد
در حضورش او یکایک می شمرد

O nesneyi ki o âşık aşk acısından ve derdden nûş eylemişti. O âşık tafsîl ile onu birbir ma'sûğuna sayardı.

نه از برای منتی، بل مینمود
بر درستی محبت صد شهود

Âşığın bu çekdiklerini ta'dâdı ma'suğuna imtinân ve tevbih için değildi. Belki kendi muhabbetinin dürüstlüğü üzerine çok şâhid-i âdil gösterirdi. Ve bunun için râh-ı aşkda çekdiği derd ve mihnetleri ta'dâd eyledi.

عاقلان را يك اشارت بس بود
عاشقان را تشنگی ز آن کی رود ؟

Eğer denirse ki çekdiği derd ve mihnete işâret etse o işâret kâfî değil midir? Bu beyitle ona âşık tarafından cevâp verirler ki akıllara bu husûsâ bir işâret ve adını beyân-ı kifâyet eder. Ya'nî âkil mütekellim bir hususu tefsil etmeyip ona işâret-i cüz'îye eyle. İşâret eğer muhâtab âkil ise onu anlar, velâkin âşıklar derdini işâret tarikiyle söylediği vakitte o derd kaçân teskin olur ve o ızdırap âşıktan kaçân gider. Ve zâi' olur belki olmaz. Binâberîn âşıklar derdlerini tafsil ederler ki elem-i aşk kendinden gide. Ve kalbi meh-mâ-emken rahat ede. Hâsıl-ı kelâm âşıklar cemi' ömürde âkillere zıt olduklarından derdlerini tafsîl ve beyân ederler. Ve âkiller gibi işâret ile iktifâ etmezler.

میکنند تکرار گفتن بی ملال
کی ز اشارت بس کند حوت از زلال ؟

Fütûrsuz âşık (88b) söylemesini tekrar görmez misin? Balık işte âb-ı zelâl diye işâretten kaçan iktifâ eder. Belki âb-ı zelâle vaki' olur. Ve içine tâlâ yahut âb-ı zelâlin nakline işâret tarikiyle kaçan iktifâ eder. Belki işâret ile iktifâ etmeyip âb-ı zelâlin vâsf u beyânını tafsîl eder demek ola.

صد سخن میگفت ز آن دردِ کهن
در شکایت، که نگفتم يك سخن

O âşık eski derdinden şikâyetde yüz söz söyledi. Öyle ki “yüzde birini söylemedim”.

آتشی بودش، نمی دانست چیست
ليك چون شمع، از تفِ آن میگریست

O âşığın kalbinde bir ateşi var idi. Velâkin bilmez idi ki bu ateş nedir, lâkin şem’ gibi onun harâretinden erir idi.

گفت معشوق :این همه کردی و ليك
گوش بگشاپهن و اندر ياب نيك

Ma’şûk dedi ki bunların cümlesini eyledin ve lakin kulağını yassı aç bu kelâmı iyi anla! “Pinhan bîkes” kemâliyle asgâdan kinâyedir. Ba’ında ki ender-yâb iyi anla demek olur ki asgânın lâzımıdır.

كانچه اصل اصل عشق است و ولاست
آن نکردی، آنچه کردی فرعهاست

O nesne ki aşkın aslının aslıdır. Ve dahi muhabbetin aslıdır onu etmeden o etdiğin şeyler muhabbetin fûrûâtındendir. Onlara itibâr olunmaz aslını etmek lâzımdır, diye cevap verdi.

گفت آن عاشق: بگو آن اصل چیست ؟
گفت: اصلش مردن است و نیستیست

Meğer âşık söylediği kelâmlarında sâdıkmış. Ma'şûğuna dedi ki buyur ki o “asıl” dediğin nedir? Ma'şûk dahi cevabında dedi ki “aşkda asıl olan ölmekdir ve yokluktur” dedi.

تو همه کردی، نمردی، زنده ای
هان بمیر، ار یار جان بازنده ای

“Sen bunların cümlesini eyledin, lâkin ölmedin, dirisin. Agâh ol öl, eğer cân fedâ edici yâr isen” dedi.

هم در آن دم شد دراز و جان بداد
همچو گل در باخت، سر خندان و شاد

Ve bu kelâmı âşık ma'şûkdan gûş ettiği demde yatdı ve can verdi. Ve gül gibi başını fedâ etdi. Gülücü ve mesrûr olduğu halde

ماند آن خنده بر او، وقفِ ابد
همچو جان و عقل عارف بی کبد

o gülmek o âşık üzerine ebedî ve daimî vakıf kaldı. Ârifin aklının ve cânının üzerine zahmetsiz idi. Gülmek vakıf kaldığı gibi.

نور مہ آلودہ کی گردد ؟ ابد

گر زند آن نور بر هر نیک و بد

Ayın nûru daimî kaçan alûde olur. Eğer o nûr kendini iyi şey ve kötü şey üzerine vurur ise de

اوز جمله پاک و اگردد به ماه
همچو نور عقل و جان سوی اله

o nûr-ı cemi' umûr-ı kabîhaya alûdelikten pâk olarak mâha rücû' eder. Aklın ve cânın nûru pâk olarak (89a) Hakk celle ve âlâ'ya rücû' ettiği

وصف پاکی وقف بر نور مه است
تابش گر بر نجاسات ره است

pâklık ve saflık nûru üzerine vakfeder. Her ne kadar onun ziyâsı yol necâsetlerine isâbet eder ise de bunun gibi hande dahi âşığın cânına vakf idi ile vakfeder.

ز آن نجاسات ره و آلودگی
نور را حاصل نگردد بد رگی

O yolun necâsetinden ve âlûdeliğinden nura bir kötü damarlılık hâsıl olmaz görmez misin?

ارجعی بشنید نور آفتاب
سوی اصل خویش باز آمد شتاب

Güneşin nûru “ircâ”¹⁰ hitâbını işitdi. Kendi tarafına acele ile geri geldi.

نی ز گلخنها بر او ننگی بماند
نی ز گلشنها بر او رنگی بماند

Nûr-u şemsin külhânlarâ isâbetinden bir ârı kaldı ve ne gülşenlere isâbetinden bir rengi kaldı. Belki sâde olduğu cerm-i şemse avdet eyledi

نور دیده، نور دیده باز گشت
ماند در سودای او صحرا و دشت

Gözün nûru göz nûru olduğu halde göze avdet eyledi. Yani bir kimse bir mer'îyi görmek murâd eylediğinde gözünden nur çıkıp o mer'îye vâsıl olur. Ve onu ihâta eder. Ba'de o nûr avdet edip yine göze vâsıl olur. O zamân o râyi' o mer'îyi idrâk eyler ve o avdet eden nura ve mer'înin hüsnden ve kubhdan bir nesne ile âlûde olmaksız avdet eder. Bu cihetle nûr dîde-âlûde olmamış olur. Sahrâ o vâhanın âlûde olmadığına hayran kaldı, demek olur. Hâsılı hiçbir nev'î nûr için âlûdelik yoktur, buyurmak isterler.

یکی از عالمی پرسید که اگر کسی در نماز بگرید به آواز و آه کند و نوحه
کند نمازش باطل شود؟
جواب گفت که: نام آن "آب دیده" است، تا آن گرینده چه دیده است؟ اگر شوق
خدا یافته یا از
پشیمانی گناه گرید، نمازش تباه نشود، بلکه کمال یابد که "لا صلاة الا
بحضور القلب"، و اگر از

¹⁰ “Geri dön!” (ÇELEBİOĞLU, Âmil: Mesnevî-i Şerîf Tercümesi, s.563, Timaş yay., İstanbul, 2007)

رنجوری تن، یا فراق فرزند گرید، نمازش تباه شود که، اصل نماز ترکِ تن
 است و ترکِ فرزند، ابراهیم
 وار که فرزند را قربان میکرد از بهر تکمیل نماز و تن را به آتش نمرود
 میسپرد، و امر آمد مصطفی را
 علیه السلام بدین خصال که "فَاتَّبَعَ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ وَ قَدْ كَانَتْ لَكُمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِي
 إِبْرَاهِيمَ"

Bir kimse bir ârif-i billâhı âlemde sordu ki eğer bir kimse namazda âh ile ve âvâz ile feryâd figân ederek ağlar ise namazı bâtil olur mu yoksa olmaz mı? O âlim ârif cevap verdi ki o gözden çıkan yaşın adı âb-ı dîdedir. Görelim ki o giryende acaba ne görmüştür ki ağlar? Eğer Allahu Teâlâ'nın aşkı ona galebe etmiş ise ve galebe-i aşktan ağlar ise yâhûd ettiği günâh hâtırına gelip ve ondan pişmân olup nedâmetten ağlar ise onun namâzı bâtil ve fâsid olmaz. Belki o namaz kemâl tutar. Zirâ namâz yokdur ilâ huzur-ı kalb ile vardır, diye hadîs-i şerîfde böylece buyurulmuştur. Ve bu bükâ huzûr-i kalbden gelir.(89b) Eğer o musallî, ten hastalığını yâhud oğlu ölmüş ve diyâr-ı ahire gitmiş, onun firâkını görmüş ise ve onun için ağlar ise onun namâzı bâtil olur. Zirâ asıl namaz, tenini ve veledini Hazret-i İbrahîm aleyhisselâm gibi terk etmektir. Zirâ İbrahîm aleyhisselâm namâzını tekmi için ferzend-i mükerrerleri İsmâil aleyhisselâmı kurban eyledi idi. Ve dahi cesed-i şerîfini Nemrûd'un ateşine yansın için ısmarlamışdı. Ve terk-i ten buyurmuşlar idi. Ve dahi Hazret-i Muhammed Mustafa sallallâhu teâlâ aleyhi ve sellem'e emr-i Cenâb-ı Bârî geldi ki "Bu huylar ile ol". Zirâ Kur'ân-ı Kerîm'de tahkîk Hazret-i İbrahîm'in dinine ittibâ' eyle buyurdu. Ve yine âyet-i ahirîde "sizin için Hazreti İbrahîm'de ittibâ' edecek haslet-i hasene vardır" buyurdu. "Üsvet" huy demektir. Hemzenin zammıyla ve kesriyle okumak câ'izdir.

آن یکی پرسید از مفتی به راز
 گر کسی گرید به نوحه در نماز ؟

O bir kimse bir âlim ârifden gizli olarak sordu; ona ki eğer bir kimse namâzda nevha ve feryâd ederek ağlarsa –beyt-i âtîye merhûndur-

آن نماز او عجب باطل شود ؟
یا نمازش جایز و کامل بود ؟

Onun namazı acep bâtil olur mu? Yâhûd onun namazı câ‘iz ve kâmil olur mu ve bükâsı kendine muzırr olmaz mı?

گفت :آب دیده، نامش بهر چیست ؟
بنگری تا او چه دیده که گریست ؟

Müftü cevâbında dedi ki o gözyaşının adı Fârisî lisânında âb-ı dîdedir, o yaş gözünden niçindir? Nazar edesin o bâkî kendi ile ne gördü ve ağladı.

آب دیده، تا چه دیدست از نهان
تا چنین از چشمهٔ خود شد روان

Acaba o bâkînin âb-ı dîdesi umûr-i mahfiyyeden ne gördü ki onunla kendi çeşminesinden hareket ederek revân oldu. “An cihan ger dide est an per niyaz revnâkı namaz” eğer o musallî o âlem-i âhireti gördü ise o namaz o nevhadan bir revnâk bulur.

ور ز رنج تن بود و ز دردِ سوگ
ریسمان بُگسست و هم بشکست دوك

Eğer o girye ten rencinden ise ve-yâhûd bir yasdan ise iplikde kırıldı ve dahi iğde kırıldı ya'nî namaz da gitti ve abdestde gitdi demektir.

مریدی در آمد به خدمت شیخ و از این شیخ پیر در سن نمی خواهم بلکه پیر
عقل و معرفت، اگر

چه عیسی است در گهواره، و یحیی است در مکتب کودکان، و مرید شیخ را
گریان دید. او نیز به

موافقت بگریست. چون فارغ شد و به در آمد، مریدی دیگر، که از حال شیخ
واقف تر بود، از سر

غیرت در عقب او تیز بیرون آمد. گفتش: ای برادر، من تو را گفته باشم، الله
الله تا نیندیشی و نگوئی

که: شیخ میگریست و من نیز گریستم، که سی سال ریاضت بی ریا باید کرد
و از عقبات و دریاها پر

نهنگ و کوههای بلند پر شیر و پلنگ میباید گذشت تا بدان گریه شیخ رسی یا
نرسی. اگر رسی، شکر

زویت لی الارض گوئی بسیار

(90a) Bir mürîd kendi şeyhinin huzuruna geldi. Bu şeyhden murâdım; yaşda pîr demeği istemem, belki akl u ma'rifet şeyhi ve insân-ı kâmil demek isterim. Eğerçi o şeyh-i kâmil Îsâ aleyhisselâm gibi beşikde tıfl ise de ve dahi Yahyâ aleyhisselâm etfâl-i mekînde ise de ya'nî her ne kadar pîr akl u ma'rifet-i tıfl ise de yine şeyhden murâdım irfân sahibi şeyh demektir. Ve pîrsin değildir. O gelen mürîd şeyhini giryân gördü. O mürîd dahi şeyhine muvâfakat eyledi ve ağladı. Çünkü mürîd bükâdan fariğ' geldi ve şeyhinin huzurundan taşra geldi. O şeyhin bir gayri mürîdi var idi ki dâ'imâ şeyhinin yanında idi ve hizmetinde kâ'im idi. Bu cihetle şeyhin haline o gelen mürîdden ziyâde vâkîf idi. Kemâliyle şeyhine gayretinden o mürîd-i zâi'rin akabinde o dahi şeyhin huzurunda idi ve bunların bükâlarını görmüş idi. Tez taşra geldi. Ve dahi mürîde dedi ki "Ey kardeş ben sana seni sevdiğimden söylemiş olayım; Allahu

Teâlâ'dan havf ile sakınıp tefekkür etmeyesin ve hatırına gelmesin ki ve demeyesin ki Hazret-i şeyh ağladı ve ben dahi ağladım. Ya'nî kendini bükâda Hazret-i Aziz'e sakın tesviye etmeyesin" demek murâd eder. Zîrâ bu hâl tesviye mahallidir. Zîrâ çok sene riyâsız riyâzat eylemek gerekdir ve dahi bu yolda çok ukbâlardan ve dahi timsâh ile dolu deryâlardan ve dahi arslan ve kaplan ile dolu yüksek dağlardan geçmek gerekdir ki hatta şeyhin giryesine ya erişesin yâhûd erişmeyesin. Ya'nî azîz büyük mertebeden girye eder. Senin o mertebelere resîde olmaklığına çok zamân râh-ı sülûkde meşakkat çekmekliğinin lâzımıdır. Sen kendi giryeni zâhirine nazar ederek azîzin giryesine müsâvi tutmayasın" demek istedi. Eğer bu kadar ukbâdan sonra Tevfîk-i Bârî'den için erişirsen elhamdülillah râh-ı sülûkde olan arâzî-i ma'neviyye (90b) bana tayyolundu diye çok şükürler edesin. Zîrâ âzîm i'nâyet-i ilahîyedir, demek ister.

يك مريدی اندر آمد پیش پير
پير اندر گريه بود و در نفير

Bir gün bir derviş ziyâret için şeyhin huzuruna geldi. Şeyhi bükâda ve feryâdda idi. Bu halde azîzini gördü.

شيخ را چون دید گريان آن مريد
گشت گريان، آب از چشمش دوید

O mürîd çünkü şeyhi giryân gördü o dahi giryân oldu. Ve gözyaşı onun gözünden seğırtti ve taşra akdı.

گوشور يکبار خندد، گر دو بار
چون که لاغ املا کند ياری به يار

Kulağı işidici bir kere güler ve sağır iki kere güler. Çünkü bir dost bir dostuna bir latîfe yazmak eder. O latîfeyi meclisde okurlar ve gülerler. Sağır dahi onların güldüğünü görüp beraber güler. İşte sağırın dahkının birisi budur.

بار اول، از ره تقلید و سوم
که همی بیند که میخندند قوم

Evvel ki defa sağır taklit ve zan yolundan güler. Zîrâ görür ki kavm-i meclisde gülerler. Bu dahi ne olduğunu bilmeyerek onlara ittibâ' ile güler.

کر بخندد همچو ایشان آن زمان
بی خبر از حالتِ خندندگان

Sağır anlar gibi güler ise de ne olduğunu bilmeyerek ve gülücülerin hâlinden bî-haber olarak güler. Ve buna hande-i taklît denir.

باز او پرسد که: خنده بر چه بود؟
پس دوم کَرّت بخندد، چون شنود

Geri meclisde olanlara sorar ki hande ne üzerineydi. Onlar dahi sağır hakikat-i hâle vâkıf edince ikinci kere yine güler. Çünkü o latîfeyi idrâk etti. İşte hande-yi sâniye budur.

پس مقلد نیز مانند کر است اندر
آن شادی که او را رهبر است

Böyle olunca hâl-i mukalled dahi sağır gibidir. O sürûrdaki o mukalledin başında vardır.

پَرّ تو شیخ آمد و منهل ز شیخ
قبض و شادی، نر مریدان، بل ز شیخ

Şeyhin ziyâsı mürîde geldi ve şeyhin mukalledi olarak mürîd sevindi ve sūrûr pikâr-ı şeyhdendir. Ve sūrûr feyzi dahi müritden olmayıp yine şeyhdendir. Münhâl “mîm”im fethi ve “nûn”un sūkûnuyla şol yeryüzünde kaynayan pınârdır ki otlaklarda olup develer vesair hayvanât ondan su içerler. İşte mürîd-i mukallidin şâdisi dahi sağırın handesi gibi iki kere olur. Bir keresi şeyhin sūrûr-ı aksi eder, ondan olur. Ve bir şâdi dahi şeyh-i kâmilin mertebesine erer. Ondandır bir şâdi gelir. İşte şâdi-i hakîki budur. Ol ki şâdi-yi taklîtdir.

چون سبد بر آب و، نوری بر زُجاج
گر ز خود دانند آن، باشد لجاج

Mürîdin gerek şâdisi ve gerek giryesi âb içinde olan sepetin içindeki su gibidir ki o su âbındır sepetin değildir.

(91a) Ve dahi serçenin üzerindeki şemsin ve mâhın nûru gibidir ki o nûr şişenin değildir. Belki şemsin ve-yâhûd mâhın nûrudur. Eğer sepet ve şişe, suyu ve nûru kendilerinden bilirler ise o hâl akıllarının ihtilâc ve perişânlığıdır. Bunun gibi mürîde gerek inbisât ve gerek bükâ her ne var ise şeyhindir ve mürîde aks etmiştir.

چون جدا گردد ز جو، داند عنود
کاندر او، آن آبِ خوش، از جوی بود

Çünkü sepet ırmaktan cüdâ olur. O anûd sepet o zaman bilir ki kendinde olan o güzel su ırmaktanmış ve kendinden değilmiş. Bunun gibi mürîd dahi şeyhin yanından cüdâ olduğunda o inbisât ve bükâ mürşîdin olduğunu anlar. Mürted olan kâtib-i vahyin kıssası bâlâda mürûr etdi.

آبگینه هم بداند از غروب
کان لمع بود از مهتابان خوب

Şîşe dahi gurûbdan bilir ki o ziyâ‘ ki kendindedir, hûb olan parlayıcı edendir. Ve kendinin ziyâ‘ı değildir. Lem’a ve lemeân “lâm”ın fethiyle “parlamak” ma’nâsıdır.

چونکه چشمش را گشاید امر قُم
پس بخندد چون سحر بار دوم

Çünkü mürîdin gözünü Cenâb-ı Hakk’ın “kum” emri açar. Ya’nî vakti geldiğinde ey derviş kalk hayvanât mertebesinden diye emrolunur ve gözü açılır. Ve her bir şeyi olduğu gibi görür. Böyle olunca seher vakti gibi ikinci kere dahi güler. Seherin evvelki gülmesi fecr-i kâzibin tûlû’udur. Ve ikinci gülmesi fecr-i sadığın tûlû’udur. Mürîdin taklît ile şâdi ve inbisâtını fecr-i kâzibe ve bâ’d-el-kemâl gülmesini fecr-i sâdığa teşbiye buyurdular.

خنده ش آید هم بر آن خنده خودش
که در آن تقلید بر میآمدش

Bâd-el-kemâl kendinin evvelki şâdisine kendine hande gelir. Ya’nî evvelki taklît vakti taklitle ettiği inbisâta sonra güler. Bir gün sahâbî‘-yi güzîn rıdvanallahu teâlâyı aleyhim ecmaîn Mescid-i Şerîf’de söyleşip gülerlerdi. Fahr-i âlem Muhammed Mustafa sallallâhu teâlâ ve sellem üzerlerine gelip “Ne söyleşip gülersiniz?” buyurdular. Cevap verdiler ki “Câhiliyyet vaktinde asnâme ettiğimiz hallerimizi söyleşip güleriz” derler. İşte insân kâmil olduğunda evvelki hâline güler.

Niteki tıfl merd-i kâmil olduğunda tufûliyyet vaktinde olan mel'abesine güldüğü muhakkaktır.

گوید: از چندین ره دور و دراز
کاین حقیقت بود و، این اسرار و راز

Mürîd der ki bu kadar uzak yoldan ki hakikat budur ve esrâr ve râz-ı mektûm budur. -Beyit-i âtiye merhûndur-

من در آن وادی چگونه خود ز دور؟
شادئی می کردم از عمیان و سور

(91b) Ben bu taklît vâdisinden ne acep ve ne gûne hak'ikatin olduğu vâdiden ki benim vâdî'-i taklîdimi gayet ba'iddir. Görülmekden ve ihtilâlîmiden şâdî edermişim. Şâdî kande ve benim hâlîm kande diye söyler ve şâdî-i hakikîyi bulduğunda evvelki şâdine taaccüb eder.

من چه می بستم خیال و، این چه بود؟
درکِ سُستم، سُست نقشی مینمود

Ben taklîd âlemindeyken ne hayâl bağlar idim ve bastı ne zanneder idim. O ise ne imiş. Şâdî-i hakikî şimdi ne olduğunu anladım diye mürîd söyler.

طفل ره را فکرت مردان کجاست؟
کو خیال او و، کو تحقیق راست؟

Tarîkat-ı tıflî için merdân-ı kâmilânın fikri kandedir? Hani onun hayâli ve doğru tahkîk kandedir? Belki ikisinin beyinde mesâfe-i bâide vardır.

فکر طفلان دایه باشد، یا که شیر

یا مویز و جوز، یا گریه و نفیر

Etfâlin fikri dâyesi olur yâhûd sūd olur yâhûd yemek için kuru üzüm ve ceviz olur yâhûd bükâ olur ve feryâd olur. Etfâl-i tarîkatın fikri dahi bu makûle şeylerdir.

آن مقلد هست چون طفل علیل

گر چه دارد بحثِ باریک و دلیل

Mukallid olan âdem alîl-i tıfl gibidir. Gerçi dakik bahisler eder ise de müddeâsına delîl götürür ise bir şey'e yaramaz.

آن تعمق در دلیل و در شکیل

از بصیرت میکند او را گسیل

Mukallidin delilde ve eşkâl getirmekde olan derinliği onu basiretten ve makam-ı müşahededen kırıncı eyler. Eğer öyle bahs ü cidâl ile iştigâl edeceğine Hakk'a sülûğa istigâl edeydi çokdan makam-ı müşâhedeye vâsıl olup işi tekmîl olmuş olurdu, buyururlar vâkıa'da dahi böyledir.

مایه ای، کان سرمه سِرِّ وی است

بُرد و، در اشکال گفتن، کار بست

Bir mâye ki onun batının sermayesidir. Eşkâl söylemekde onu eyletdi ve işini bağladı.

ای مقلد، از بُخارا باز گرد

رو به خواری، تا شوی تو شیر مرد

Ey mukallid ma'den-i ilm-i zâhiri olan Buhâra'dan dön ve avdet eyle. Ve dahi havarlık ve dervişlik tarafına git hatta sen arslan gibi adam olasın.

تا بُخارای دگر بینی درون

صف در آن در مجلسش لا یفقهون

Hatta kalbinde başka bir ma'den-i ilm göresin. Öyle ki o ma'den ilmin meclisinde ulûm-ı zâhirenin pehlivânları bir şey'i anlamazlar olurlar.

پیک، اگر چه در زمین چابک تگ است

چون به دریا رفت، بُگسسته رگ است

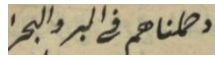
Ulûm-ı zâhire âlemi gerçi karada yürümekde ya'nî âlem-i zâhirde cümlesi tezdir. Çünkü deryâ gibi olan âlem-i bâtına gitdi. Orada damarı kırılmışdır. Ve bedeni alîldir. Bu cihetle bir iş (92a) görmeğe kâdir değildir. Zîrâ

او "حملناهم" بود "فی البرّ" و بس

آن که محمول است، در بحر، اوست کس

o zahir âlemi ancak karada mahmûldür yani ulûm-ı zâhireye akli erer. Bu

cihetle bu âdem değildir. O âlem ki bahrde mahmûldür. İnsan odur. Bu beyitden ¹¹“

” âyet-i Kerîmesi’nde “berr”den murâd ulûm-ı zâhire ve “bahr”den murâd ulûm-ı bâtine olduğunu beyân buyururlar.

بخشش بسیار دارد شه بدو

ای شده در وهم و تصویری دو تو

Sultan-ı Zîşân çok âtiyye ve ihsân tutar. Hemen Nîl-i ihsana koş ve seğirt.
Ey vehim ve hayâl tasvîrinde rehin olan kimse

آن مرید ساده، از تقلید نیز

گریه ای میکرد، وفق آن عزیز

o irfândan sade olan mürîd dahi o azîze muvâfakat ile bükâ eder idi.

او مقلدوار، همچون مردِ کر

گریه میدید و، ز موجب بی خبر

O dervîş mukallidlere lâayık o sâğır gibi şeyhden bükâyı görür idi. Ve bükânın mûcibinden bî-haber idi.

چون بسی بگریست، خدمت کرد و رفت

از پی اش آمد مریدِ خاص، تفت

Çünkü çok ağladı ve hidmet etti ve gitdi. Hidmetden murâd şeyhe tâ’zimdir. Onun arkasından bir hâs mürîd kızgın olarak ya’nî acele ederek geldi ve o giden mürîde yetişdi.

¹¹ (isra/70)

گفت: ای گریان چو ابر بی خبر

از وفاق گریه شیخ از نظر

Ve dedi ki “Ey bir bî-haber gibi nazar ve basîret sâhibi şeyhin gerçekden giryesine muvâfakat üzerine giryân olan mürîd! –Beyt-i âtîye merhûndur-

الله الله، الله ای وافی مُرید

گر چه در تقلید هستی مستفید

Kork Mevlâ’dan ey vefâ edici dervîş! Eğerçe azîzi bu taklîdde müstefîd eden -yine beyt-i âtîye merhûndur-

تا نگوئی: دیدم آن شه میگریست

من چو او بگریستم، کان منگریست

Agâh ol! Hatta ki şeyh ağladı ve ben dahi ağladım demeyesin. Zîrâ bu kelâm azîzin hâlini münkerlikdir.

گریه ای کز جهل و تقلید است و ظن

نیست همچون گریه آن مؤتمن

Zîrâ cehâlet ve taklîd ve zân ile dolu olan bükâ o Hakk’ın emîni olan zâtın bükâsı gibi değildir.

تو قیاس گریه، بر گریه مساز

هست زین گریه، بدان، راه دراز

Sen ey mürîd bükâyı bükâya kıyâs etme. Zîrâ bu senin bükândan azîzin bükâsına dek fark-ı azîm vardır. Ve iki bükânın arasında uzun yol vardır” dedi.

هست آن، از بعد سی ساله جهاد

عقل اینجا هیچ نتواند فتاد

Şeyhin o bükâsı otuz sene mücâhededden sonradır. (92b) Âkıl o bükânın olduğu yere düşmeye kâdir olamaz.

هست ز آن سوی خرد صد مرحله

عقل را یاوه مکن اینجا هله

O âkıl cânibinden şeyhin bükâsı tarafına yüz konak ve menzil vardır. Eğer âkıl o bükâdan bir şey söylerse hele inanma. Zîrâ bilemez ve zannı söyler.

گریه او، نز غم است و نز فرح

روح داند گریه عین الملح

Azîzin bükâsı gamından için değildir ve dahi bir şey'e fîrakından dahi değildir. Bu sûrette akıl böyle bükâyı müdrik olamaz. Belki rûh-ı insanî bilir. Melâhatle muttasıf olan gözün bükâsını demek murâd buyururlar.

گریه او، خنده او، زآن سربست

زانچه وهم و عقل باشد، زآن بریست

Onun bükâsı ve handesi Cenâb-ı Hakk cânibinedir. O nesneden ki akıl onu tevvehhüm eder. O bükâ ve hande ondan berîdir.

آب دیده او، چو دیده او بود

دیده نادیده، دیده کی شود ؟

Onun gözü yaşı onun gözü gibidir. Kâmiller âb-ı didesiyle dahi görürler. Halkın kör gözü kaçan böyle göz olur belki olmaz.

آنچه او بیند، نتان کردن مساس

نز قیاس عقل و، نز راه حواس

O nesneyi ki o görür ve şeyh-i kâmilin gözü görür. Ona ne akıl kıyâsından ve ne havâs yüzünden mess eylemek mümkün değildir.

شب گریزد چونکه نور آید ز دور

پس چه داند ظلمتِ شب، حال نور ؟

Çünkü uzakdan gündüzün nûru gelir gibi firâr eder. Böyle olunca gecenin zulmeti gündüzün nûrunun hâlini ne bilir. Belki bilmez. Bunun gibi insân-ı kâmilin gözünün idrâk ettiği nesneyi akıl insânı ve havâs idrâke kâdir değildir, demektir.

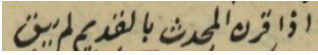
پشه بگریزد ز بادِ باده‌ها

پس چه داند پشه ذوقِ باده‌ها ؟

Sivrisinek fitnat ve zekâ sahibi rûzgârdan firâr eder. Ve rûzgâr estiği yerde durmaya kâdir olamaz. Böyle olunca sivrisinek rûzgârların zevkini ne bilir. Belki bilmez. Rûzgârdan sivrisineğe haber sorsan cevaba kâdir değildir. Akl u havâs dahi ehlullâhın dîdesinin idrâk etdiği kavî ve azîm şeyleri görmeye ve anlamaya kâdir değildir. Zîrâ sivrisinek gibi za'yıdır.

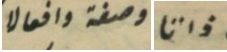
چون قدیم آید حدث گردد عبث

پس کجا داند قدیمی را حدث ؟

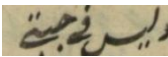
Çünkü kadîm gelir. Hadûs ile mevsuf olan yok olur. Böyle olunca kadîm olanı hâdis olan nice anlar. Nitekim Cüneyd-i Bağdadî kuddise sırrahu buyurmuşdur.

بر حدث، چون زد قدم، دنگش کند

چونکه کردش نیست، همرنگش کند

Hâdis üzerine çünkü kadîm tecelli eyledi ve zâhir oldu.(93a) Ve hâdisin vücûdunu mahveyledi. Onu kendine hemreng eder. Zîrâ Cenâb-ı Hakk'ın zâtâ ve saffete ve if'âle tecellîsine mazhar olur. Bu makâmda ¹²

¹² Cübbemin altında Allah'dan başkası yoktur.

 yâhûd kelâmını söyler ve kizb dahi değildir. Zîrâ demiri ateşe mukârren eylesen ateş gibi yakar ve kırmızı olur. Eğer o demir ben ateşim dese, hilâf değildir.

گر بخواهی، تو بیابی صد نظیر

لیک من پروا ندارم، ای فقیر

Eğer istersen hadis-i kadîme mukarin olduğunda vücûdundan eser kalmadığına yüz nezir ve misâl bulursun. Hemân lâzım ise var misâl bul lâkin ben misâl bulmayı kayırmam ve bana lüzûmu yoktur. Zîrâ ben bu hâli kendi zâtında müşahade etdim. Ve bu makâmları ra'yel-ayn gördüm ve Rabbimin bana vakt-i tecellisinde vücûdumdan eser kalmadığını ve beni kendine hem-reng etdiğini gördüm ve anladım. Binâberîn misâl bulmağa ihtiyacım kalmadı. Velâkin sen bu makâmlara vâsıl olmamakla misâle muhtaçsın. Ve bunun çok misâli vardır. Bulmayı sa'y eyle, buyurmak isterler. Velâkin her ne kadar böyle buyurdular ise yine tercüme hâdisin kadîmin yanında vücûdu olmadığını temsîl için buyururlar ki

این "الف لام میم" و، "حامیم" این حروف

چون عصای موسی آمد در وقوف

Kur'ân-ı Kerîm'de vâki' olan ilm-i vehm hurûf-ı mukattaâtında olan harfler vesai'r hurûf-ı mukattaat dahi böylecedir. Zâhirde durmakda ve görmekte Musâ aleyhisselâm'ın a'sâsı gibidir. Zîrâ

حرفها ماند بدین حرف از برون

لیک باشد در صفات این زیون

sâi'r harfler ya'nî başka kimselerin tekellüm ettiği harfler meselâ "kaf" ve

“kef” desek zâhirde harf olmakda bunlara benzer. Velâkin bizim “kaf” ve “kef” diyerek tekellüm ettiğimiz harfleri Kur’ân-ı Kerîm’de vaki’ olan “elif lam mîm” ve “ha mîm” harflerinin yanına vaz’ eylesek bu harflerin ma’nâlarının yanında mahvolur ve yok olur. Zîrâ bu hurûf meâni-yi azîmeye delâlet eyler ve müfessirleri ma’nâ vermekde aciz eder. Velâkin bizim harflerimizin ma’nâsı olmamak hasebiyle yok olur.

هر که گیرد او عصائی ز امتحان

کی بود چون آن عصا، وقت بیان ؟

Vakt-i beyân görmez misin, her kimse ki imtihândan için eline bir a’sâ alır. O a’sâ imtihân vaktinde Musâ aleyhisselâm’ın a’sâsı gibi kaçan olur eğerçi sûretde a’sâ-yı Mûsâ’ya benzer ise de hakikâtde benzemez. Zîrâ o ejderhâ olur ve bu a’sâ olmaz. Bu sûretde bu a’sâ o a’sânın katında mahvolur. Bunun gibi hâdis dahi kadîmin yanında yok olacağı muhakkaktır. (93b)

این دم عیس است، نی چون هر دمی

کان بر آید از فرح، یا از غمی

Kur’ân-ı Kerîm’deki “elif lam mîm” ve “ha mîm” Îsâ aleyhisselâm’a mensup olan nefis gibidir. “Dem”den murâd Kur’ân-ı Kerîm’in hurûf-ı mukattaâtıdır. Her nefis bunun gibi değildir. Ya’nî “herkesin kelâmı hurûf-ı mukattaât-ı Kur’ânîyye gibi değildir” demektir. Zîrâ halkın kelâmı ya ferahdan yâhûd gamından gelir. Ya’nî sūrûrundan veyâhûd gamından söyler, demektir. Ama kelâm-ı ilahî böylece değildir. Zîrâ dem-i Îsâ gibi mürde-i dilânı ihyâ etmektedir. İşbu ebyâd ile Kur’ân-ı azîmî a’sâ-yı Musâ ve nefes-i Îsâ aleyhisselâma teşbih buyurdular ve halkın kelâmını bayağı a’sâyı ve bayağı âdemin nefesini nefesine teşbiye buyurdular. Bayağı a’sâ a’sâ-yı Mûsâ’nın yanında ve bayağı nefes, nefes-i Îsâ’nın yanında nice mahvolurlar ise hâdis dahi kadîmin yanında öylece mahvolur.

این "الف لام میم" و "حا میم"، ای پدر
آمدست از حضرت مولى البشر

Bu “elif lam mîm” ve “ha mîm” “ümme baba insânın Rabbisi olan Mevlâ’dan münzel olarak gelmiştir. Nâsın tekellüm ettiği hurûfa benzemez. Zîrâ bunda meânî -i kesîre ve havâs-ı azîme vardır. Niteki beyân buyururlar.

هر الف، لامی، چه میم اند بدین ؟
گر تو جان داری بدین چشمش مبین

Nâsın tekellüm ettiği “elif” ve “lâm” bu münzel olan “elif lam mîm” ve “ha mîm” elfâz-ı şerîfesine ne benzer belki benzemez. Eğer sen cân tutucu isen ve hayy isen bu göz ile o “elif lâm mîm” mi ve “ha mîm” mi görme. Zîrâ çeşm-i zâhiri onu idrâke kâdir değildir. Buna çeşm-i bâtinî lâzımdır.

گر چه ترکیبش حروف است ای همام
مینماید هم به ترکیبِ عوام

Eğerçi bu münzel olan hurûf-ı mukattaa’nın terkîbi hurûfdur. Ey ulu olan zât avâmın terkebine benzer ise de müşabehât-ı sûriye olmakla ona itibâr yoktur. Zîrâ hakikatde benzemez, bu ikisinin beyninde fark-ı azîm vardır. Bundan sonra zâhirde benzeyip ve bâtında benzemediğini temsîl için buyururlar ki;

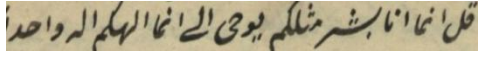
نیست ترکیبِ محمد لحم و پوست
گر چه در ترکیب، هر تن جنس اوست

görmez misin; Hazret-i Muhammed Mustafa sallallahu teâlâ aleyhi ve sellem Efendimiz'in cism-i şerîfinin eczâsı et ve deri idi. Eğerçi terkîbde her ten onun cinsidir ve her beşer zâhirde fahr-i âleme mûmâsildir.

گوشت دارد، پوست دارد، استخوان
هیچ این ترکیب را باشد همان؟

Her beden et tutar ve deri tutar ve kemik tutar. Hiç bu terkib cism-i şerîf-i Muhammedî için olan havâss ve hâlât-ı başka cisimlerin terkinde olur mu? Belki olamaz. “Başed” (94a) kelimesinde istifhâm mukadderdir.

کاندر آن ترکیب باشد معجزات
که همه ترکیبها گشتند مات

Zîrâ bu terkib cism-i Muhammedî'de mu'cizât-ı azîme zâhir oldu. Öyle ki cümle terkibler o mu'cizeler ile mât ve mağlûp oldular. Ve Kurân-ı Kerîm'de dahi fahr-i âlem Efendimiz zâhirde küffârın misli olup bâtında olmadığı musarrahdır. Gâle Allahu Teâlâ İşte bu “yûhâ” ilâ” lafz-ı şerifinden başkalık zâhir olur.

همچنان ترکیب "حا میم" و الکتیب
هست بر بالا و، دیگرها نشیب

Buncılayındır Kurân-ı azîmin terkîbi ve hurûf-u mukattaânın terkîbi yani başkadır. Zîrâ bu terkipler çok yukarı ve âlîdir. Vesâir halkın kitaplarının terkibi çok aşağıdır. Niteki ulemâ belâgât-den bîharedâr olan fûseha-yı Arap böyle olduğunu bildiler.

زانکه زین ترکیب آید زندگی
همچو نفخ صور در درماندگی

Zîrâ bu terkipden ki kelâm-ı Hüdâ'dır. İnsâna hayât gelir. Mevt vaktinde sûr üflendiğinde hayât geldiği gibi "der mâned kisd"den murâd mevtdir.

ازدها گردد، شکافد بحر را
چون عصا "حامیم" از دادِ خدا

Cenâb-ı Hakk'ın ihsânından hem ejderhâ olup a'sâ-yı Mûsâ-yı âleyhisselâm gibi bahri yarar. Ve hem böyle azim işler görür. Ama halkın kelâmı dere ve gölü yaramaz.

ظاهرش ماند به ظاهرها، ولیک
قرص نان، از قرص مه، دور است نیک

Kelâm-ı İlahînin zâhiri halkın kâlâmının zâhirlerine benzer. Velâkin ayın karsı etmek karsından iyi baiddir. Kars meh ile kars-ı nân surette beraber olup hakikatte beraber olmadığı gibi Kelâm-ı Hüdâ dahi sûretde halkın kelâmına benzer ise bâtını kelâm-ı nâsdan gâyet bai'ddir demektir.

گریه او، خنده او، نطق او
*فهم او و خلق او و خلق او

عقل او و وهم او و حس او*
نیست از وی، هست آن جمله ز هو

Yine bâlâda şeyhin ve mürîdin kıssasına şüru' edip buyururlar ki mürîd dedi ki onun bükâsı ve gülmesi ve söylemesi Hazret-i şeyhin zâtından değildir. Belki Cenâb-ı Hakk'ın mahz-ı sana'yidir. Ya'nî "cümlesi Hakk'dandır" demektir diyerek o mürîd-i hâs mürîd-i mukallide böyle beyân eyledi.

چونکه ظاهرها گرفتند احمقان
آن دقایق ماند از ایشان بس نهان

Yine mürid-i hâs dedi ki çünkü ahmaklar herşeyin zâhirine bakdılar ve o hakikat onlardan çok nihân oldu. Ve bâtınına nazara kâdir olamadılar. -Beyit altıya merhundur-

لاجرم محبوب گشتند از عرض
که دقیقه فوت شد در مفترض

Bu ecelden zâhir beyinler gârazdan mahcûp oldular. Zîrâ insân-ı kâmile teslîm (94b) olmamakda nice ince ve gammaz nesneler fevt oldu. Mu'teriz iftiâ'l bâbından masdar mîmi olup 'itirâz ma'nâsınadır. Ya'nî şeyhe teslim olmayıp 'itirâz edenler vakf-ı dakâyık ve ısrâr olamadılar demek o mürîd-i hâs murâd eyledi, demektir.

داستان آن کنیزك كه با خر خاتون شهوت میراند و او را چون بز و خرس
آموخته بود شهوت

راندن آدمیان، و کدوئی در قضیب خر میکرد تا از اندازه نگذرد، خاتون بر
آن وقوف یافت لکن دقیقه کدو را ندید. کنیزك را به بهانه ای به راه کرد جائی دور و
با خر جمع شد بی کدو و بفضیحت هلاک شد. کنیزك بیگاه باز آمد و نوحه کرد که:
ای جانم، و ای چشم روشنم، کیر دیدی کدو ندیدی، ذکر دیدی آن دگر ندیدی، "کل
ناقص ملعون" یعنی کل نظر و فهم ناقص ملعون و اگر نه ناقصان ظاهر مرحومند،
نه ملعون، بر خوان لیسَ عَلَى الْأَعْمَى حَرَجٌ، نفی حرج و نفی لعنت و نفی عتاب و
غضب کرد

Burası o câriyenin hikayesidir ki kendi sahibesinin merkebi ile şehvetini sürer ve icrâ eder idi. Ve o merkebe insan ile şehvet sürmeyi yani cimâ' etmeyi o câriye ta'lim etmiş idi. Ancılayın ki keçiye sarıgın ve dereğin tepesi üzerine oyun öğretirler ve dahi ancılayın ki ayıya raks ve gûnagûn oyun ta'lim ederler. Bu cariye dahi merkebe insan ile cimâ' etmeyi ta'lîm etmiş idi. Zîrâ hayvanât dahi ta'limi kâbildir. Ve dahi câriye bir kabak merkebin zekerine cimâ' vakti vaz' eder idi. Hatta zekeri endâzeden ve kendine kifâyet miktarından tecâvüz etmeye. Merkebin ve câriyenin sâhibesi olan avrat bu hâl üzerine vukûf ve ittıla' buldu. Velâkin bu cima'ını zâhirini fakat görüp ve bu cimâ'da mahfî olan nûkte ki merkebin zekerine vakt-i cimâ'da kabak geçirmek idi. Onu dikkat etmediğinden görmedi. Hâtun câriyeyi bir bahâne ve iş ile uzak mahale gönderdi. Ve dahi ahırda merkep ile cimâ' oldu. Kabak olmaksızın ve rezâlet ve hakâret ile helâk oldu yani herkes işidip cümlelerin rezil ve rüsvâ oldu. Vay ne kızmış kahbe imiş dediler. Câriye bu işin böyle olacağını hissetti, vakitsiz geldi. Gördü ki sâhibesi merkebin altında ölmüş ve feryâd eyledi ki “ey benim cânım ve ey rûşen gözüm! Merkebin zekerini görmüşsün velâkin ona geçmiş kabağı görmemişsin. Sen zekerini görmüşsün evvel gayrısını ki kabaktır onu görmemişsin. Ve işte böyle kendini helâk etmişsin. (95a) Yine câriye der ki “her nakıs mel'undur” buyurulmuştur. Bunun ma'nâsı şöyle demektir ki “her nakıs nazar ve fehm melundur”. Eğer böyle demek olmayaydı cismde nâkıs olanlar Cenâb-ı Hâk tarafından rahmet olunmuştur. Onlar Hakk Teâlâ'nın tarafından metrud değildir. Fehm olundu ki “akılda ve nazar u fehmde nakıs olanlar melun imiş” demek oldu. Sen dahi merkep ile benim cima'mı gördün. Velâkin vakt-i cima'da zekerine kabak geçirdiğimi görmedin ve nâkıs nazar etdin. İşte böyle kendini helâke reside etmiş oldun demek istedi.

برخوان لبس علی الاعمالی
و علی الاعمالی خرج کرد و نفی لعنت و نفی عتاب و غضب

Câriye-i mezkûre “gel nâkıs melûn, kazaya senin ma'nâsını nazar u fehmde nakıs demeye tahsîs eyledi ise ve onu istidlâl akli ile istidlâl eyledi ise delîlini dahi Kurân-ı Kerîm ile istidlâl edip der ki “Eğer inanmaz isen nâkısın-ı cismın merhum olup mel'un olmadıklarını şu nazm-ı Celîli oku. Gör ki öyle değil midir?”manası a'mâ üzerine güçlük yokdur ve dahi a'rac yani total üzerine sûu'bet-i şer'iyye

yokdur demektir. İşte Vacib-ül-vücûd bu nazm-ı celîlinde a'mâdan güçlüğü nefyetdi. Ve dahi matrûdluğu nefyetdi. Eğer matrûd olaydı harcı a'mâdan kaldırmazdı. Belki gör kör sağ gözlüler gibi onlara dahi teklîf buyurur idi. Vâcib-i Teâlâ ise onlardan çok evamiri aşağı verdi. Hac gibi ve salâvat-ı Cuma' gibi ve salâvat-ı ıydîn gibi ve dahi ahirette onlara i'tâb ve gazabını nefyetdi. İşte bu ahval delâlet eder ki nâkıs el-cism olanlar mel'un değil imiş belki lûtf-ı dîde-yi Bâri-yi Teâlâ imiş.

يك كنيزك، نر خرى بر خود فكنند
از وفور شهوت و فرط گزند

Bir câriye merkebi kendi üzerine şehvetinin ifrâdından için ve zararının ziyadeliğinden için bıraktı. Ya'nî “merkebi kendini düzdürmek için üstüne çıkardı” demektir.

آن خر نر رایگان خو کرده بود
خر جماع آدمی پی برده بود

O erkek eşek ki kendi cinsi dişi eşekler ile cima'-yı huy ve tabiat etmişti. O eşek âdemi ile cima' etmeye dahi o câriyenin talimi ile îzeyletmişti.

يك كدوئى بود حيلت سازه را
در ذكر كردى پى اندازه را

O hîle düzücü câriyenin bir kabağı vardı. Cima' vaktinde ölçü için ve haddini tecavüz etmemek için onu merkebin zeketine eyler idi. Niteki beyân ederler.

در قضيش آن كدو كردى عجز
تا رود نيم ذكر وقت سپوز

(95b)O cariye o kabağı merkebin zekerine takar idi. Hatta idhâl vaktinde yarısı fercine gire ve yarısı taşrada kala. “Sebûz” “sîn”in zammıyle ve bay-ı acemiye ile idhâl ma’nâsınadır.

گر همه لختِ خر اندر وی رود
هم رحم، هم روده ها را بر درد

Eğer cümlesi merkebin zekerinin ona vaki' olur ise câriyenin o rahmini ve o bağırsaklarını yırtar ve harap olur. Bundan için kabağı merkebin zekerine takar idi.

خر همی شد لاغر و، خاتون او
ماند حیران، کز چه شد این خر چو مو؟

Merkeb câriye ile cimâ' olmak hasbiyle zayıf olur idi ve o merkebin sâhibi hâtun hikmetini bilmekte aciz oldu ki bu merkep neden böyle zayıf oldu? Ayâ bunun böyle bir illeti mi var?

نعل بندان را نمود آگه، که چیست؟
علت خر، که نتیجه اش لاغریست

Hân merkebi nalbandlara gösterdi ki bunun illeti nedir ki o illetin encâmı zayıfdır?

هیچ علت اندر او ظاهر نشد
هیچ کس از سیر آن مخبر نشد

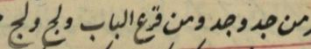
Hiç bir illet onda zâhir olmadı ve hiçbir nalband bunun zaafının hakikatinden haber verici olmadı. Zîrâ kimin aklına gelirdi ki câriye kendini düzdürmeyi merkebe ta'lîm etmişdir. Ve câriyeyi düzmekden merkep zayıf olmuştur.

Bu akla gelir şey değildir. Binabirin zaafının hikmeti bilinmedi ve sahibesi dahi müttehayyire oldu.

در تفحص اندر افتاد او به جدّ
شد تفحص را دمام مستعد

Çünkü merkebin zaafına sebep ne olduğunu kimse bilemeyince avrat vaki' hâli gümân edip ced ile tefahhusa geldi. Ve o merkebin hâlini tecesse-i dâ'imâ hazırlanıcı oldu.

جد را باید که جان بنده بود
ز آنکه جد، جوینده یابنده بود

İnsânın cânı ced ve sa'ye kul ola. Zîrâ ced çünkü bir şey arayıcı olur. Elbette onu bulucu olur. Niteki denmiştir;

چون تفحص کرد از احوال خر
آن کنیزک بود زیر و، خر زبر

Çünkü sâhibesi merkebin hâlinden aramak eyledi. Bir kapı deliğinden gördü ki o Nergîs ismiyle müsemmât alçak câriye merkebi üzerine çıkmış ve zekerini ve fercine sokdurmuş ve zevkinden merkebin altında uyumuş. “Nergisin” kelimesinde olan “Kâf” tasfîr içindir. Ve tasfîr dahi tahkîre mahmûldür. Zîrâ böyle merkebin tahtına yatan kızgın avratı tahkîr lâzım gelir.

از شکافِ در بدید آن حال را
بس عجب آمد از آن، آن زال را

Kapı yarığında sâhibesi bu hâli gördü. O kocakarıya ondan çok acayip geldi.

خر همی گاید کنیزك را چنان
كه به عقل و رسم، مردان با زنان

Zîrâ merkebin câriyeye ancılayın ve tayy için gelir ki erkekler avratlara akıl ile ve resim ile geldiği gibi.

در حسد شد، گفت: چون این ممکن است
پس من اولیتر، كه خر ملك من است

(96a) Avrat hasedde vaki' oldu. Zîrâ dedi ki “Çünkü bu iş böyle mümkündür. Böyle olunca ben bu câriyeden ziyâde olayım ki merkep benim mülk ve mâlımdır. Bâhusus ki böyle bu merkep ta’lîm olunmuşdur. Niteki beyân buyururlar.

خر مهذب گشته و آموخته
خوان نهادست و چراغ افروخته

Merkep muallim olmuş ve bu işi böyle öğrenmiş demek olur. Yahûd “sefere”den murâd avratdır. Ve “çerağdân” merkebin zekeridir desek bu dahi latîf-i ma’na olur. Ya’nî merkep bu işi öğrenmiş ve avratı altına sefere gibi yatmış ve zekerini avratın fercine mûm gibi dikmiş demek olur.

کرد نادیده و در خانه بكوفت کای
کنیزك، چند خواهی خانه روفت ؟

Sâhibesi bu işi her ne kadar görmüş ise kendini görmezlenmiş eyledi. Öyle diyerek ki “Ey câriye nice bir hâneyi süpürürsün, aç kapıyı diyerek dakk-ı bâb eyledi.

از پی رو پوش میگفت این سخن

کای کنیزك، آمدم، در باز كن

Bu sözü câriyeye hîle için söyledi. Öyle diyerek ki ben geldim kapıyı aç ve hâne süpürmeyi terk eyle.

کرد خاموش و كنيزك را نگفت
راز را از بهر طمع خود نهفت

Sâhibesi kendini hâmûş eyledi. Ve câriye bu sırrı merkebe kendi tama' ve şehvetinden için söylemedi ve gizledi.

پس كنيزك جمله آلاتِ فساد
کرد پنهان، پیش شد، در را گشاد

Avrat dak-ı bâbda ısrâr edince câriye zinâ aletlerinin cümlesini sakladı. Ve ileri gitdi ve kapıyı açdı.

رو ترش کرد و دو دیده پُر ز نَم
لب فرو مالید، یعنی صائِم

Câriye yüzünü abûs eyledi. Ve ağlar gibi kendini gösterdi. Ve dudağını aşağı sarkıtdı. Ya'nî ben sâi'mim demek istedi.

در كف او، نرمه جاروبی، كه من
خانه را میروفتم بهر عطن

Câriyenin elinde bir zeker mikdârı süpürge var. Öyle der ki ben ahır süpürürüm. Hayvân yatması için “nerm” yumuşak şeye derler. Bunda zeker murâd olunur. Ve ahırındaki “hâ” dahi mikdâr ma'nâsını ifâde eder. Benaberin ma'nâsı zeker mikdârı demek olur. “Hâ”dan murâd bu makâmda ahır demektir. “Adn” deve

ahırına denir. Burada hayvânın yatması demek murâd olunur. Beyitin ma'nâsı şerh olunduğunda bu vecihle beyân olundu.

چونکہ با جاروب در را واگشاد
گفت خاتون زیر لب :کای اوستاد

Çünkü süpürge ile kapıyı açdı. Hân kendi kendine mahfî olarak dedi ki (96b) Ey mel'unet ve fesatda üstâd-ı kâmil olan câriye! Sen beni ahmak zannetme.

رو ترش کردی و، جاروبی به کف
چیست این خر بر گسسته از علف؟

Sâhibesi hâtun dedi ki yüzünü abus eyledin ve elinde bir süpürge vardır. Bu hîleleri tertip etdin velâkin bu merkep böyle ulûfden niçin maktu' oldu yani arpasını ve samanını niçin akıl etmez? Hayvan ise daima ulûf akıl etmededir.

نیم کاره و خشمگین، جنبان ذکر
ز انتظار تو دو چشمش سوی در

Merkebin işi yarım kalmış. Niçin kârim tamam olmadı diye gadaplı ve zekeri hareket edici ve yine senin intizarından iki gözü kapıda lisân-ı hâl ile sana gel der. Bundan fehm olundu ki sen merkep ile cima' olmakta idin dedi. Velâkin

زیر لب گفت این، نهان کرد از کنیز
داشتش آن دم، چو بی جرمان عزیز

zîr-i lebinden söyledi. Ve bu sırrı câriyeden pinhan eyledi. Ve onu suçsuzlar gibi aziz tuttu ve tekdir etmedi.

بعد از آن گفتش که: چادر کن به سر

رو فلان کس را ز من پیغام بر

Bundan sonra hâtun câriyesine dedi ki yaşmağını başına koy. Filân dostun hânesine git ve benden haber ver ilet.

این چنین گو، وین چنین کن، و آنچنان

مختصر کردم من افسانه زنان

Ve buncılayın söyle ve ancılayın eyle diyerek câriyeyi aslı yoktan bir az kelâmlar söyledi. Ancak avradın murâdı cariye-yi oradan def’ edip merkep ile kendisi cima’ olmak idi. Ve bu avrat çok nesneler söyledi. Velâkin zinanın efsanesini ve mekrini ben sana muhtasar eyledim.

آنچه مقصود است، مغز آن بگیر

چون به راهش کرد آن زال ستیر

Ol nesne ki maksuttur onun mağzını ahz eyle. Zinânın efsâne-i tavîlesinin faydası yokdur. Ve terkin sebebi dahi budur. Hikâyeden maksut şu ki çünkü o afîfe câriyeyi yola eyledi. “Setîr” ta’biri avratı istihza içindir.

بود از مستی شهوت شادمان

در فرو بست و همی گفت آن زمان

Şehvetin mestliğinden için avrat cariye-nin gitmesine mesrur oldu ve kapıyı kapadı. Ve o zaman sürûrundan der idi.

یافتم خلوت، زنم از شکر بانگ

رسته‌ام از چار دانگ و از دو دانگ

Ki merkep ile halvet buldum. Şükürden sadâ vurayım. Dört dânek miktarı ve iki dânek miktarı erkek zekerinden kurtuldum. Zeker işte böyle bir endâze miktarı olmak lazımdır ki işime gele dedi.

از طرب گشته بُز آن زن هزار

در شرار شهوتِ خر بی قرار

Zevk ve sefâsından avradın keçisi bin olmuş ve dahi merkebin (97a) şehvetinin nâzında bî-karar olmuş ve yanmış. “Keçisi bin olmuş” demek “kemaliyle sevinmiş” demekden kinayedir. Niteki darb-ı mesel meşhurdur ki “Bin koyunlu kurt gibi kurulur” derler. Fi-el-vaki’ insan mâlı çok oldukça hem sefâyâb olur ve hem mağrur olur.

چه بُزان؟ کان شهوت او را برگرفت

بز گرفتن گنج را نبود شگفت

“Bin keçisi vardır” demek lakırdıdan bile değildir. Zîrâ keçisi vardır demek nedir belki hiçbir şey değildir. Zîrâ şehvet onun için keçi tuttu ve keçiye kendini düzdürdü. Ahmak olan kimseye kendini düzdürmek için keçi tutmak ve tedârik etmek aceb değildir. Yahut şehvet düzmeye onun için keçi tuttu demektir. Ve keçiye düzmek tutmak ahmağa aceb değildir demek ola.

میل و شهوت کر کند دل را و کور

تا نماید گرگِ یوسف شهد شور

Zîrâ şehvete meyîl insanı kör ve sağır eyler. Hatta merkebi ve çirkin şeyleri gözüne Yusuf gibi eyler ve ecmel gösterir ve nârı dahi gözüne ve âlâ ve sâfî nur gösterir.

ای بسا سر مستِ نار و نار جو

خویشتن را نور مطلق داند او

Ey kimse çok kimse vardır ki nâr-ı şehvetin sermestidir. Ve kendini nûrun tâlibi bilir ve kendisini nur-ı mutlak zanneder. Hâsılı ehl-i hevâdar ve merd-i kâmil değildir. Lâkin mürşîd-i kâmilim ve şeyh-i arif billâh oldum zanneder. Ve nâr-ı şehvetle nûrun farkında değildir.

جز مگر بندهٔ خدا، کز جذب، حق

بار هش آرد، بگرداند ورق

Bu kimse bu hâlden hâlâs olmaz. Lâkin Cenâb-ı Hakk'ın bir velîsi yahut bilazât Vacib-i Teâlâ'nın cezbesi olur ise o zaman bu halden hülâsâ-i mâ'muldür. Meğer adât-ı tercîdir. Lâkin bu makamda yakînde müsta'meldir. Ya'nî bu iki sûrette o hâlden hülâsa müttekındir demektir.

تا بداند کان خیال ناریه

در طریقت نیست الا عاریه

Hatta bilir ki o kendinde tahayyül ettiği nâr ki nûr zannetmiş idi. O kendinde değildir. İllâ arîyetdir ve hiçbir şey değildir. Zîrâ cezbe evliyâ ile yahud cezb-i Hak ile dîde-i hakikat beyni şâd olur.

زشتها را خوب بنمايد شره

نيست از شهوت بتر ز آفاتِ ره

Çirkinleri ifrad-ı şehvet insanın gözüne güzel gösterir. Ey derviş bil ki şehvet gibi yolun afâtından beter bir şey yoktur. Belki bu yolda şehvet sâlikine cemi' afâtından zararı ziyâdedir. Zirâ râh-ı Hakk'a gitmeye men'i ziyâdedir.

صد هزاران نام خوش را کرده ننگ

صد هزاران زیرکان را کرده دنگ

şehvet nice ehl-i takvânın güzel adını çirkin eyledi yani zühd ve salâhda nâm-ı hüsn (97b) sahibi olmuş iken şehvetine sonra ittiba' sebebiyle bed-nâm oldu demektir ve dahi nice yüz bin âkılları şehvet hayrân eyledi ve ne edeceklerini bilemediler. Zîrek akıl ve “deneg” “dal”ın fethiyle “hayran” ma'nâsınadır.

چون خری را، یوسفِ مصری نمود

یوسفی را چون نماید آن جهود ؟

Çünkü şehvet merkebi kişinin gözüne gayet dilber gösterdi. Var bundan anla ki o şehvet gibi şehvet-i güzel ve dilber olanları nice gösterir ve onunla insanı nice aldar.

بر تو سرگین را فسونش شهد کرد

شهد را خود چون کند وقت نبرد ؟

Senin üzerine necâseti onun efsûnu bal gibi leziz eyledi. Ayâ balı şehvet seninle muâ'raza vakti nice eyler. Var bundan kıyas eyle

شهوت از خوردن بود، کم کن ز خور

یا نکاحی کن، گریزان شو ز شر

Şehvet çok yemekden hâsıl olur. Zirâ kesret-i ekıll bedene kuvvet verir ve beden kavî olunca cimâ'ı hırs-ı ziyâde olur. Böyle olunca taâmdan ve serâbdan taklîl eyle ki şehvet tezâyid etmesin. Eğer taklil-i gıdaya kâdir olamazsan, bir avratı nikâh eyle ve onun ile cem' ol ve şerden kaçıcı ol. Şerden murâd zinâ ve livâtadır.

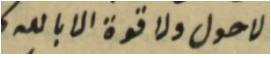
چون بخوردی میکشد سوی حرم

دخل را خرجی ببايد لاجرم

Çünkü taam yersen seni haram tarafına çeker. Ve galebe-i şehvet galebe eder. İrâde elbette bir masraf lâzım olur.

پس نکاح آمد چو "لاحول و لا"

تا که دیوت نفکند اندر بلا

Böyle olunca nikâh geldi yani bu kelâm seni nefis ve şeytan elinden nice halâs eder ise nikah dahi öyle halâs eder, demektir. Hatta seni şeytan belaya itmeye.

چون حریص خوردنی، زن خواه زود

ور نه آمد گریه و دُنْبه ر بود

Çünkü taâma hırs edicisin. Tez bir avrat nikâh için iste. Yoksa şeytan kedisi geldi ve senin dūnbe'-i halâsını ve takvânı kapdı. Böyle kesret-i ekile ile ictinâb olmaz.

بار سنگین، بر خری کاو میجهد

زود بر نه، پیش از آن کاو بر نهدهد

Bir merkep ki yükü hafif olmak hasebiyle sıçrar. Tez bir ağır taş yükünü onun üzerine koy. Ondan evvel ki arkasındaki hafif yükü yere vurur ve bütün bütüne yükden kurtulur. Zira sonra ziyade sıçrar ve çifte atar ve böyle çok edepsizlik eder. Nefs-i emmâre dahi böyledir. Hemen bâriatî tahmil etmek gerekdir.

فعل آتش را نمیدانی تو برد

گرد آتش با چنین دانش مگرد

Sen ateşin fi'lini bilmezsin önünden savl-ı ateş gibi nefs-i emmârenin önünden buncılayın

(98a) Kalil-i ilm ve irfân ile dönme ve dolaşma ya'nî hem çok yiyip hem avratsız olma demek isterler.

علم" دیگ و آتش "ار نبود تو را

از شرر، نی دیگ ماند، نی ابا

Tencerenin ve ateşin ilmi eğer sende olmaz ise ya'nî tabbahlık ilmini bilmez isen ateşin kıvılcımından ne tencere kalır ve ne içindeki şûrba kalır. İşte böyle nefis ile mücahedenin tarîkini bilmeyince kendini telef etmek mukarrerdir. “dîg” çömleğe denir. “Ebâ” hemzenin fethiyle “çorbaya” derler.

آب، حاضر باید و، فرهنگ نیز

تا پزد آن دیگ سالم در ازیز

Taâm tabbahı zamanında su yanında hazır gerekdir. Ve tabbahlık ilminde dahi marifet lâzımdır. Hatta o tencer-i sâlim olarak o taâmı kaynamakda pişir valâ tencere sâlim olarak o taamı tabbah edemez. Bundan sonra bir misâl-i ahîre şüru’ edip buyururlar ki;

چون ندانی دانش آهنگری

ریش و مو سوزد چو آنجا بگنری

Çünkü demircilik ilmini bilmezsin bu cehl ile o tarafa geçersin ve demircilik san’atını işlemeğe başlarsın, sakalın ve saçın o anda yanar. Hâsıl-ı kelâm her ne ki işlersen onun ilmi lâzımdır. Ve cehl ile iş yetmez demektir. Yine hikâyeye avdet edip buyururlar.

در فرو بست آن زن و خر را کشید

شادمانه لاجرم کیفر چشید

O avrat kapıyı câriye gidince kapadı. Mesrûr olarak bu ecelden intikâm-ı ilahîyi tatdı.

در میان خانه آوردش کشان

خفت اندر زیر خر هم در زمان

O merkebi ahırdan çekerek hânenin ortasına getirdi. O erkek merkebin altına arkası üzerine yattı. “Hoft” bunda “yattı” demektir. “Sitân” “se”nin kesriyle arka üzerine yatmağa derler.

هم بر آن کرسی که دید او از کنیز

تا رسد در کام خود آن قحبه نیز

Dahi o gerisi üzerine ki o câriyeden gördü idi. Onun üzerine yattı. Hatta o kahbe avrat muradına erişe.

پا بر آورد و خر اندر وی سپوخت

آتشی از کیر خر در وی فروخت

O gerisinin üzerine yatıp ayağını avrat yukarı kaldırdı. Merkep ma'lum olmakla zekerini o avratın fercine sokdu. Ve merkebin zekerinden ateş-i ıstırab avratın fercinde alev-gîr oldu.

خر مؤدب گشته، در خاتون فشرد

تا به خایه، در زمان، خاتون بُرد

Merkep çünkü mua'llim olmuş idi. Avrata zekerini sokdu, hayasına dek. O anda hâtun geberdi.

بر درید از زخم خر لختِ جگر

روده ها بگسسته شد از یکدگر

Avratın ciğeri merkebin gerinik zahmından yırtıldı. Ve dahi bağırsakları birbirinden kırıldı. Hâsılı bütûnunda olan âlât-ı cümlesi harab oldu demektir.

(98b)

کرسی از یک سو، زن از یک سو فتاد

دم نزد در حال و در دم جان بداد

O avrat o halde nefes dahi almaya kâdir olamadı. Ve can verdi. Gerisi bir tarafdán avrat bir taraftan düşdü.

صحن خانه پُر ز خون شد، زن نگون

مُرد او و، بُرد جان ریب المنون

Hânenin meydanı kandan dolu oldu. Ve avrat başı aşağı oldu ve öldü. Ve onun canını havadis-i rüzgâr iletdi.

مرگِ بد، با صد فضیحت، ای پدر

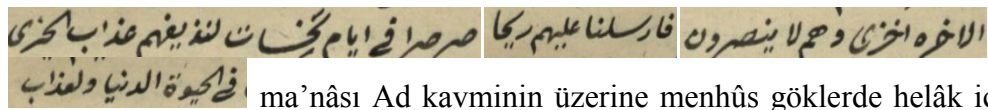
تو شهیدی دیده ای از کیر خر ؟

Bu avratın mevti ey bâbâ yüz fedihat ve rüsvâyılık iledir. Zîrâ sen merkebin zekerinden sehîd görmedin. “dîde” kelimesinde istifhâm mukadder olup ve istifhâm inkârı dahi olmakla “hâsıl” manâsı verildi.

تو عَذَابِ الْخِزْيِ بشنو از نبی

در چنین ننگی مکن جان را فدی

Sen Kurân-ı Kerîm'den rezâlet azâbını dinle. Zirâ şehvetine tâbi olanlara dünyada ve ahirette rezâletli azâb olacaktır. Buncılayın âr lâ-hak olacak nesnede ve ittiba'-ı hevâda cân verme ki hakâretli azâba giriftâr olmayasın. Gâle Allahü Teala

ma'nâsı Ad kavminin üzerine menhûs göklerde helâk için şedid ve semli rüzgar irsal etdik. Onlara hakâretli azâbı hayat-ı dünyada tattıralım için ve dahi azâb-ı ahiret dünya azâbından hakâretlidir. Hâlbuki onlar bu azâb içinde yardım olunmazlar demektir.

دان که این نفس بهیمی، نر خر است

زیر او بودن، از این ننگین تر است

Bil ki bu hayvâne mensup nefis-i emmâre bir erkek eşekdir. Ve bunun tahtında ve hükmünde olmak avratın merkebinin tahtında olmasında ziyade ârlıdır

در ره نفس ار بمیری در منی

در حقیقت دان که کمتر زان زنی

Nefis yolunda eğer benlikde olursan hakikat olarak bil ki o avrat gibisin. Hemân nefis-i emmâreyi yok etmeye sa'y eyle.

نفس ما را صورتِ خر بدهد او

ز آنکه صورتها کند بر وفق خو

Zîrâ bizim nefsimize merkep sûretlerini Cenâb-ı Hak verir. Zîrâ sûretleri Mevlâ tabia' muvaffak eyler.

این بود اظهار سرّ در رستخیز

الله الله، از تن چون خر گریز

Yevm-i kıyâmetde sırrî izhâr budur. Havf ile Cenâb-ı Hakk Teâlâ'dan merkep gibi tenden kaç ki rûz-ı kıyâmetde merkep şeklinde haşrolmayasın.

کافران را بیم کرد ایزد ز نار

کافران گفتند: نار اولی ز عار

Allah Teâlâ hazretleri (99a) kâfirleri ateşten korkutdu. Ve “sizi böyle küfür ederseniz cehennemde yakarım” dedi. Kâfirler dahi cevabında dediler ki “nârda azab olunmak iman edip âra giriftâr olmakdan evlâdır”.

گفت: بی، آن نار اصل عارهاست

همچو آن ناری که آن زن را بکاست

Allah-u Teâlâ buyurdu ki sizin dediğiniz gibi değildir. Zîrâ bu nar ârların aslıdır. Ve ârın azâbı ve hakâreti bu bizim nârımızdan husûle gelmiştir. Bizim nârımız bu nâra benzer ki bu avratı öldürdü. Âr ise kimseyi öldürmez. Bu sûretde bu nâr ârın aslı olmuş olur. “Kâst” fii’l-i mâzîdir. “Noksan etti” demektir. Masdarı “kâsten”dir.

لقمه اندازه نخورد از حرص خود

در گلو بگرفت لقمه، مرگ بُد

Lokma, merkepdır. Bu avrat lokmayı kendi hırsından için endaze ile yemedi. Benâberîn kötü mevt lokması boğazını tuttu.

لقمه اندازه خور ای مردِ حریص

گر چه باشد لقمه حلوا و خبیص

Lokmayı endaze ile ye. Ey haris adam, her ne kadar o lokma tatlı taam ise de ve dakîk-i hâsdan yapılmış helva ise de zirâ mua'ddiye-yi ziyân verir. Helva mutlaka tatlı olan taâma derler. "Habis" hâ'i muacemenin fethiyle un helvâsına tabir olur. Bu sûrette atıf enhâs alî ül-taâm olur. Endazeden bu makamda murâd olan ma'nâ "kifayet mikdarı" demektir.

حق تعالى داد میزان را زبان

هین ز قرآن سورة رحمان بخوان

Hak celle ve âlâ hazretleri dünyaya terazi ve sani' edip teraziye lisan verdi ki doğru söyleye ve "bunun miktarı budur" diye. Ve miktarından ziyade olmaya eğer itimad etmez isen Kurân-ı Azîmden sure-i Rahmân'da وَالسَّمَاءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيزَانَ nazm-ı celilini oku bu dediğimden agâh ol! Zîrâ mizân ve za'ından matlûb ziyâde ve noksan olmamaktır. Öyle ise her ne olur ise olsun mikdar nice olup haddinden ziyâde olmamak lâzım imiş. Ayet-i ahirede dahi Cenâb-ı Kebir

وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ

buyurmuşdur. Akılda isrâf doyduktan sonra taâm yemek olduğuna müfessirîn ittifak etmişlerden bundan için karnı aç değil iken taâm yemek ve taâm yerken karnı doyunca taâmı terk etmeyip yine taâm yemek haramdır, diye kütüb-i fikhiyyede musarrahdır.

هین ز حرص خویش میزان را مهل

آز و حرص آمد تو را خصم و مضل

Agâh ol kendi hırsından için mizânı ve endazeyi terk etme. Zîrâ hırs seni idlâl edici hasım geldi. Fi el-vaki' hırs insanı (99b) kesreti ekle ve kesreti cemi' mâla delâlet eder. Bu cihetle Cenâbı Hakk'ın taat ve ibadetinden mahrûm eder. Ve insanı dalâlete ilkâ edici hasım kavî olmuş olur ve hırs sebebiyle dahi meyânı nâsda hor ve hakîr olmuş olur. Eğer hırsı terk edip kanaat yoluna gitmiş olsaydı azîz ve muhterem olurdu. Niteki İmam Ali Keremallahü veche

عز من قنع ذل من طمع

buyurmuşdur.

حرص جوید کل بر آید او ز کل

حرص مَپرست، ای فجل ابن الفجل

İnsanın hırsı külli olan mâlî ister sonra o külli mâldan yukarı gelir ya'nî vakti mevtte cümle mâlını terk edip ahirete bir kefen ile gider. İşte böyle hırs insana galip ve beğiddir. Ve insan hırsının mağlubudur. Ey turb oğlu turb! “fecl” “fa”nın ve “cim”in zammlarıyla turp dedikleri meyvedir ki ekin olunur. “Fecl”den bu makâmda tahkîr murâd ederler. Ve ibnil fıcıl tabirinden dahi ziyâde tahkir murâd ederler. Güya sen insan değilsin belki acı ve bî-kıymet olan turb-u makûlesisin demek olur. Vâkıada insan odur ki cemi’ dünyaya haris olmayıp tarîk-i kanâata sâlik ola.

آن کنیزك میشد و میگفت: آه

کردی ای خاتون، تو اُستارا به راه

Yine hikâyeye avdet edip buyururlar ki; o cariye sâhibesi hâtunun emir eylediği mahale giderdi. Ve derdi ki “Eyvah! Ey hatun, sen üstâdı yola eylersin yani bir bahâne ile def edersin.” Üstâd kelimesinin “dal”ı vezin için hazır olunmuştur.

کار بی استاد خواهی ساختن

جاهلانہ جان بخواهی باختن

“Üstâdsız iş eylemek istersin, cahillere lâıyk abes yere cân feda etmek istersin.

ای ز من دزدیده علمی ناتمام

ننگت آمد که بپرسی حال دام؟

Ey benden ilmi nâkıs olarak ahzeden kimse sana âr mı geldi ki bu dâmın halini benden su‘âl edesin. Dâmdan murâd merkep ile mucâma’atdır.

هم بچیدی دانه مرغ از خرمنش

هم نیفتادی رسن در گردنش

Hem kuşun harmanından düşürmüş olaydın hem tuzağı kuşun boynuna düşürmeyeydin.” Ya’nî câriye der ki “Ey benim mevlâm! beni bahâne ile hânedan def’ etdin ve murâdın merkebi üzerine çekmektir. Eğer bana hicâb etmeyip derdini söylemiş olaydın ve ben dahi merkebe kendimi vedi ettirmek ne vecih olacak. Sana ta’lîm edeydim ve sen dahi kâm almış olaydın olmazmıydı? Şimdi beni def’ ettin tarîkı’nı bilmeden bu işe şûru’ edeceksin ve beyhûde kendini telef edeceksin hayf sad hayf diyerek câriye mevlâsının gönderdiği mahale giderdi.

دانه کمتر خور، مکن چندین رفو

چون کُلو خواندی، بخوان لا تسرفوا

(100a) Ey derviş taâmı yiye köhne vücûdu bu kadar yemeye vurma. Çünkü Kurân-ı Kerîm’de ¹³ ”وَكُلُوا“ emrini okudun ve onunla ruhsat buldun. Ba’ dında ki¹⁴ ”لَا تُسْرِفُوا“ nehyini dahi oku ve “ben Mekke hâfızı değilim” deme.

تا خوری دانه، نیفتی تو به دام

این کند علم و قناعت و السلام

Oku ki hatta dane yiyesin, hem dâma düşmeyesin. İşte ilim ve kanâat hem yeyip hem dâma düşmemeyi eyler. Bu ise az yemek ile olur.

نعمت از دنیا خورد عاقل، نه غم

جاهلان محروم مانده در ندم

¹³ ...yeyin...(Araf/31)

¹⁴ ...israf etmeyin...(Araf/31)

Âkıl dünyadan ni'met yer gam yemez. Gâm yemek çok yemekle olur ve haram yemekle olur cahiller harâm yer ve çok yer sonra nedâmetde mahrûm olduğu kalır.

چون در افتد در گلویشان حبل دام
دانه خوردن گشت بر جمله حرام

Çünkü onların boğazına tuzağın ipi düşer. Dâne yemek o zamân onların cümlesine harâm olur.

مرغ اندر دام، دانه کی خورد ؟
دانه چون زهر است، در دام ار چرد

Kuş tuzakda dâneyi kaçân ekl eder. Zîrâ tane dâm içinde zehir gibidir. Eğer o dâneden kuş otlar ise fi-el-vaki' dânenin kuş zevkini duyar. Eğer giriftârı dâm olmaz ise bunun gibi nimet dünya faide verir eğer harâm olmaz ise ve haddinden ziyade yenmez ise

مرغ غافل میخورد دانه ز دام
همچو اندر دام دنیا این عوام

gâfîl kuş dâma giriftâr olduktan sonra yine dâne-i ekl eder. Ve giriftârlığını mülâhaza etmez. Dünyâ dâmında avam-ı nâs ni'met-i dünya tenavül ettiği gibi

باز، مرغان خبیر هوشمند
کرده اند از دانه خود را خشک بند

dahi haberdâr ve âkîl olan kuşlar düm içinde dâneden kendilerini kavî bağlamışlardır. Zîrâ bilirler ki bu iş mevte netice verecektir. Artık tane ekıl etmek

fikri agâh olan kuşun derûnundan çıkar. Bunun gibi dünya dâmında âkil olanın teni'm etmek hatırası kendi de olamaz. Belki dâi'ma ölümü mülâhaza eder.

کاندرون دام، دانه زهر هاست
کور آن مرغی که در فخ دانه خواست

Zîrâ dâmın içinde dâne-yi zehir kâtildir, kördür. Evvel kuş ki tuzak içinde dâne istedi. “Kûr” bunda ahmak ma'nâsına “zehri bâsm” katile denir, diye ni'metullah'da masarrahdır.

صاحبِ دام، ابلهان را سر بُرید
و آن ظریفان را به مجلسها کشید

Dâm sahibi ahmak kuşların başını kesdi. Zîrâ lehmi ekıl olunmakdan mâa'da bir işe yaramaz ve lâkin zarîf olan kuşları mecâlis ve mahâfil çekdi. (100b) Zîrâ esvat-ı hasene sahibleridir bülbül gibi Vâcib-i Teâla hazretleri dahi bu dâm-ı dünyada âşıkları mu'teber eyledi. Ve âşık olmayanları idâm eyledi. Zîrâ âşık olanlar bülbül gibi nağme ederler ve öldürmeye lâayık değildirler. Ama âşık olmayanlar nağmesâz olmak ve Mevla'ya ibâdet etmek ellerinden gelmez, hemen idâma lâayıkdırlar.

که از آنها، گوشت می آید بکا
روز ظریفان، بانگ و ناله زیر و زار

Zîrâ onlardan ise et gelir ve eti yenmekten gayri bir kâra yaramazlar ve dahi zarîflerden na're ve sâzın alt teli nağmesi ve inlemek nağmesi gelir. Binâberîn bunları öldürmezler, buyururlar.

پس کنیزك آمد از اشکافِ در

دید خاتون را بمرده زیر خر

Hâl ve lisân böyle olunca câriye geldi, kapının yarığında gördü ki hâtun merkebin altında ölmüş.

گفت: ای خاتون احمق، این چه بود؟

گر تو را استاد خوش نقشی نمود

Dedi ki “Ey ahmak hâtun bu merkep ile gördüğün iş ne acep işdi. Eğer sana üstâd bir sûret gösterdiyse hemen o sûretin hakikâtine bilâ vukûf etmek lâzımmıydı? Zîrâ

ظاهرش دیدی، سِرَش از تو نهان

اوستا ناگشته بُگشادی دکان

merkep ile cima’ın zâhirini gördün bâtını senden mahfîydi. Hoca olmadan ve iş verişden öğrenmeden dükkân açdın. Ziyânın muhakkaktır” dedi.

کیر دیدی همچو شهد و چون خبیص

آن کدو را چون ندیدی ای حریص ؟

Bâl gibi ve helvâ gibi merkebin zekerini gördün. Benim vakt-i cima’da zekerine takdığım kabağı niçin görmedin. Asıl bu işin hurdesi kabâkdı.

یا چو مستغرق شدی در عشق خر

آن کدو پنهان بماندت از نظر

Yahud merkebin zekerinin aşkında müstağrik oldun. O istiğrâk ile kabâk senin nazarından mahfî kaldı. Ve onu görmedin.

ظاهر صنعت بدیدی ز اوستاد
اوستادی بر گرفتی، شاد شاد

Bu sana'tın zâhirini üstâddan gördün ve öğrendim zannıyla mesrûr olarak üstâdlık tutdun ve sana't işlemeye başladın.

ای بسا ز راق گول بی وقوف
از ره مردان ندیده، جز که صوف

Ey kimse bil ve agâh ol çok mürâi‘ ve ahmak ve vukûfsuz merşed şeklinde adamlar vardır ki merdân-ı kâmilenin yolundan külâh ve ibâddan gayrı bir şey görmemiştir. Ya'nî dervişlikden gördüğü ve bildiği heyet-i zâhiresidir. Ve seyr u sülüğün hakikatinden bî-haberdir, demekdir.

ای بسا شوخان ز اندک احترام
ز آن شهان ناموخته، جز گفت و لاف

Ey kimse yine bil ve agâh ol ki (101a) çok edepsizler vardır ki bir mikdâr sana't ta'lim etmekle hakikat padişâhlarından lâfdan gayrı ve kıyl u kâlden gayrı bir şey öğrenmedin. “Şûh” dilbere ve bî-edep olana derler.

هر یکی در کف عصا، که موسی ام
می دمد بر ابلهان، که عیسی ام

Her birisinin elinde a'sâ vardır ki ben Mûsâ'yım diyerek ve yine herkesi eblehâne okur ve üfler. Öyle diyerek ki ben Îsâ'yım. Ve buna bir alây sâde diller dahi i'timâd ederler.

آه از آن روزی که صدق صادقان
باز خواهد از تو سنگِ امتحان

Eğerçi bu eblehler sana böyle i'timâd ederler ve seni şeyh-i kâmil bilirler. Ve lâkin ah evvel günden ki sâdıkların sıddıkısından mehekk isterler. Ve seni o mehekke sürerler ve kalb olduğun zâhir olur, o gün rezîl olursun. O günü tefekkür eyle, buyurmak isterler. “Beyt-i Seyfî biliyorum” deme sakın. İlm-i ledünnî erbâb-ı tarikat seni ta'bîre çekerler.

آخر از استاد، باقی را بپرس
که حریصان جمله کوراند و خُرس

Elbette ey müzevvir rezîl olmamak için hayy-ı lâ yemût olan mürşid-i kâmilden bu esrâr-ı tarîkatı ve hakikatı ihzâ eyle. Ba'da mürşidliğe öyle başla ve müzevvirlere sorma. Zîrâ bu dünyaya harîs olan müzevvirler cümlesi körlere ve ayıdırlar. Onlardan ahz-ı tarikat etmek etmemek gibidir. Hers “hâ”nın kesriyle “ay” dedikleri hayvandır. Bu beyitte meşâyih müzevvirini körlere ve aylara teşbiye buyururlar.

جمله جستی، باز ماندی از همه
صیدِ گرگانند این ابله رهم

Bu meşâyih-i müzevvirini cümlesini aradın ve onlarla görüşdün ve çok zamân ihtilât etdin ki ben şeyh-i kâmil oldum ve şeyh-i kâmilinden ahz-ı tarikat etdim. O ise böyle değildir. Zîrâ onlar tarîkatden bir şey bilmezler ki onlardan sülûk ederek ahz edesin. Belki bu ahmak cemâat ki murâd meşâyih-i müzevvirindir. Kurd gibi olan şeytânların saydıdırlar. Ve nefsi emmârelerinin zebûnudurlar. Bu cihetle

bayâğı a'vâm-ı nâsdırlar. “Reme” “ra”nın ve “mim”in fetheleriyle “sürü” ma'nâsınadır.

صوتکی بشنیده گشته ترجمان بی خبر از گفتِ خود چون طوطیان

Dervişlikden ve tasavvufdan bir kuru sûret istimâ' ederek tercümân-ı ilm-i bâtın oldun. Hâlbuki kendi kelâmından tûtiler gibi agâh değilsin. Ya'nî tûtî söyler ve söylediğini bilmez. Sen dahi evliyâ'ullahın kelâmını müzevvirlerden işitdiğin gibi nakledersin ve hakîkatine vâkîf ve murâdane olduğunu bilmezsin. Bu sûretde bir şeyh-i kâmil bulup sana başdan sülûk etmek gerekdir. Buyurmak isterler. (101b)

Bundan sonra tûtiler kendi kelâmını anlamadıklarını ve hemen söyledikleri sâde lafz olduğunu ve tûtîye ta'lîm ne vecihle olduğunu beyâna şûru' edip buyururlar.

تمثیل تلقین شیخ مریدان را و پیغمبر امت را که ایشان طاقت تلقین حق
ندارند و با حق الفت

نتوانند گرفت چنانکه طوطی با صورت آدمی الفت ندارد که از او تلقین تواند
گرفت حق سبحانه و تعالی شیخ را چون آینه پیش مرید همچون طوطی دارد و از پس
آینه تلقین می کند لا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ إِنَّهُ هُوَ إِلَّا وَحْيُ يوحى ، این است ابتدای مسئله
بی منتهی چنانکه منقار جنبانیدن طوطی اندرون آینه که خیالش میخوانی بی اختیار
و تصرف اوست عکس خواندن طوطی برونی که متعلم است نه عکس آن معلم که
پس آینه است و لیکن خواندن طوطی برونی تصرف آن معلم است پس این مثال آمد
نه مثل

Burası şeyhin mürîdlere ve peygamberin ümmetine telkîninin temsîlidir. Zîrâ müridler ve ümmet Hakk'ın telkînine tâkat ve tahammül tutmazlar. Binâberîn ara ara Cenâb-ı Hakk vâsıta ta'yin etmiştir. Tâkat tutmadıkları gibi ancılayındır ki tûtî insânın sûretiyle ülfet tutmaz ki insândan telkin tutmaya kâdir ola. Bunun gibi mürîd ile ümmetin dahi Cenâb-ı Hakk ile ülfeti yokdur ki Mevlâ'dan telkin edeler. Hâl ve şân böyle olunca Hâk celle ve a'lâ tûtînin önünde ayîne tuttukları gibi şeyhi dahi mürîdin önünde ayîne gibi tûtâr. Ve şeyhin ayîne-i vücudunun verâsından mürîde telkîn eyler. Kalallahu-teâlâ ¹⁵ “لَا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتُوعَظَ بِهِ إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ” ve dahi “وَقُرْآنُهُ فَإِذَا قُرَأْنَاهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ” ma'nâsı Cibrîl-i Emîn ile berâber lisânını tahrik etme. Kuran-ı Kerimin ahzine sen a'cele ettiğinden için -zîrâ Peygamberimiz Aleyhisselâm Cibrîl vahiy getirdiği zamânda telkîn ederken berâber okurdu. - Tez ahz ve zabt edeyim, diye Vacib-i Teâlâ hazretleri habibini bu hâlden men' buyurdu. Nehy ve men'in i'leti olarak yine buyururlar ki tahkîk o Kurân'ı senin kalbinde cem' yahûd musahafda cem' bizim üzerimizdir. Ve dahi onun kırâatini senin lisânında ispât bizim üzerimizdir. Biz sana lisân-ı Cibrîl'den Kurân'ı kırâat eylediğimizde sen Cibrîl'in okumasına tâbi' ol ve onu dinle. Bu ayet-i Kerime'den Cibrîl vasıtasıyla Allah-u Teâlâ'nın ta'lîmi nümâyân olur. Zîrâ fi-elhakikat mua'llim Allah-u Teâlâ'dır. Ve Cibrîl aleyhisselâm âyîne makâmındadır. İzâ kalallahu Teâlâ ¹⁶ “إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ” ma'nâsı “O mantûk-ı Muhammedî olan kelâm değildir. Ancak bizim tarafımızdan Cibrîl vasıtasıyla olan vahy-i ilâhidir. Bu ayet-i Kerîme dahi Cibrîl vasıtasıyla ta'lîm-i ilahiye işâ'r eder. Ma'nâ-yı terkip Kurân-ı Kerîm'de “لَا تُحَرِّكْ بِهِ” ve dahi “إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَى” nazm-ı kerimlerinin ma'nâsı bu müddeâyı ispât eder ve söylediğimize delîl-i kavîdir demektir. Hâsılı şu iki ayet-i Kerîme'yle şerhde buyurduklarına istidlâl ederler. İşte nihâyetsiz mese'lenin ibtidası budur. Mese'le' (102a) Bî müntehâdan murâd sülûkdur. Ya'ni sülüğün evveli işte böyle mürşidin âyîne-yi vücûdu vasıtasıyla ta'lîm-i ilâhi ve vahy-i Rabbâniyedir demektir. İn kelimesinin meşâr-ı ilahi şeri'-i şerîfin mâ'lı olmuş olur. Ancılayın ki

¹⁵ Depretme ona dilini iyvedinden onu, Çünkü bize aiddir onun cem'i ve Kur'anı Biz okuduk mu o vakit takib et o Kur'anı. (kıyame/16,17,18)

¹⁶ O sade bir vahiydir ancak vahyolunur (necm/4)

âyine içinde ki tûtînin aksinin münkârını tahriği ki vardır ona sen hayâl okursun. O onun kendi ihtiyârı ve tasrifî olmaksızındır. Zîrâ taşrada olan tûtînin okumasının aksidir. Öyle tûtî ki müte'ellimdir ve lisân öğrenicidir. O mua'llimin aksi değildir ki âyinenin verâsındadır. Velâkin taşrada olan tûtînin okuması o mua'llimin tasrifîdir.

Böyle olunca bu bir temsîl geldi. Ve telkîn şeyhin meseli dinlemedi. Hülâsa'î kelâm ayînedeki aksin tahrik-i münkârda iradesi yokdur. Belki irade ve tahrik taşradaki tûtîdendir. O taşradaki tûtînin hâli dahi ayîne ardındaki mua'llimdendir. Bunun gibi mürid de dahi irâde cümlesi hakkındır demekden i'bâretidir.

طوطی در آینه می بیند او
عکس خود را پیش او آورده رو

Bir tûtî ayine içinde o tûtî kendi aksini aksi kendine müteveccih olduğu hâlde görür idi.

در پس آئینه آن اُستَا نهان
حرف می گوید ادیب خوش بیان

Âyinenin arkasında o üstâd gizliydi. Ve tûtî ondan bî-haberdi. O hoş zebân olan üstâd âyine arkasında kelâm söylerdi. Ve o tûtîye söz ta'lîminde olurdu.

طوطیك پنداشته كین گفت پست
گفت آن طوطی است، كاندَر آینه ست

O tûtîcık zannederdi ki bu nerm ü hazîn avâz ayînede olan tûtînin avâzıdır. Zîrâ kendi gibi âyînede bir tûtî var zannederdi. Ve hayvanatı cihetiyle kendinin aksi olduğunu fehme kâdir değildi.

پس ز جنس خویش آموزد سخن

بی خبر از مکر آن گرگِ کهن

Böyle olunca o tûtî kendi cinsinden ya'nî aksinden söz öğrenirdi. O köhne kurdun mekerinden bî-haber olduğu hâlde

کز پس آئینه می آموزدش
ور نه ناموزد، جز از جنس خودش

verâsından ona ta'lîm eder. Hâl böyle olmasa kendi cinsinin gayrısından bir şey ta'lîm etmeye kâdir olamaz. Bu cihetle böyle hîle ile ta'lîm lâzımdır. Meşhurdur ki (102b) Hârûn Reşid'in bir mua'llim tûtîsi varmış. Sure'-i yâsin tilâvet edermiş. İşte bu mertebede âyînenin verâsından tûtî ta'lîme kâdir olur imiş.

گفت را آموخت ز آن مردِ هنر
لیک از معنی و سیرش بی خبر

Kelâm etmeyi o üstâddan o tûtî öğrendi. Lâkin o kelâmın ma'nâsından ve hakikatinden bî-haberdir. Meselâ sûre-i yâsin tilâvet eden tûtî kelâm-ı Bârî olduğunu ve ma'nâsını bilmez ve sai'r tekellüm ettiği kelimâtın ma'nâsını dahi bilmez. Hemen bir sâde lafz ta'lîm eder.

از بشر بگرفت منطق يك به يك
از بشر جز این چه داند طوطيك ؟

İnsândan beraber tûtî nutk tutdu. Ve ta'lîm etdi. Ve lâkin o tûtîcîk mahîyet-i insâniyeden ne bilir ya'nî insân gibi her ne kadar tekellüm ederse ahval-i insâniyeden bir şey bilmeye ve idrâk etmeye kâdir olamaz. Yine hayvânâtı mukarrerdir. Niteki ba'zı şua'râ demişdir. Beyt ile sen tûtîye ta'lîm edâ-yı kelimât nutk-u insân olur ama

özü insân olmaz. Çünkü özü insân olmaz. Ahvâl-i beşeriyeden dahi bir nesne bilmeye kâdir olamaz.

همچنان در آینهٔ جسم ولی
خویش را بیند مریدِ ممتلی

Bunun gibi mürşid-i kâmilin âyine-yi cisminde kusur ve noksân ile dolmuş olan mürid kendini görür. Beyt-i âtîye merhundur.

عقل کلّ را از پس آئینه او
کی تواند دید وقتِ گفت و گو؟

Ayinenin arkasından âkıl gele, kelâm-ı vakitte bu vaki' olan emvârın zamânında kaçan görür. Belki görmez ve söyleyen şeyhdir zanneder. Niteki tûtî ayinenin verâsında merd-i mua'llimi görmeyip söyleyen ayinedeki aksi zannetmişti. Ve fî-el-hadis-i şerif “innallahe Teâlâ yegûlü âlâ lisâni abdihi”¹⁷ bu cihetden ulemayı ehl “el-sünnet velcemaat” buyurmuşlardır ki mua'llim-i hakîki Allah-u Teâlâ'dır. Zahirde olan üstâd mua'llim-i sûrîdir. İlm-i bâtın dahi böyledir. Zîrâ feyyâz Allah-u Teâlâ hazretleridir. Şeyh değildir. Şeyhin âyine-i vücudundan müridin kalbine ifade-i feyz eder. Bu beyitte akl-ı Küllî'den murâd Vacib-i Teâlâ hazretleri'dir. Hâsılı mu'tî Allah Teâlâ'dır. Şeyh ve üstâd değildir buyurmak isterler.

او گمان دارد که می گوید بشر آن
دگر سرّ است و، او ز آن بی خبر

O mürid zanneder ki bu kelâmı beşer ya'nî şeyh söyler. Bu bir gayrı sırdır. Ve mürid bu sırdan bî-haberdır. Eğer denirse ki mürîd şeyhine ve şakird üstâdına bu sûretde ta'zîm ve hâtırını riâyet iktizâ etmez çünkü ta'limde bunların medhâli

¹⁷ Şüphesiz Allah, kulunun lisani üzere buyurur.

yokdur. Cevabında denir ki her ne kadar feyz Cenâb-ı Hakk'ın ise de bunlar o feyz-i ilâhiyeye nasdar ve mazhar oldular. Bu cihetle ta'zîmleri mürîde ve şâkirde lâzım gelir görmez misin? Ebûuna ta'zîmi Cenâb-ı Kibriyâ veled üzerine farz eyledi. Her ne kadar veledin hâlîkî Allah Teâlâ ise de zîrâ ebûunun ictima'ından Mevlâ-yı Mûteâ'l (103a) veledi yaratdı. Ve zâhirde bunlar sebeb-i vücûd oldular. Her ne kadar vücûd Mevlâ'dan ise de ve fî el-hadis-i şerif "Menlem yeşkürunnâse lem yeşkürullahü"¹⁸ teâla"

حرف آموزد، ولی سِرِّ قدیم
می نداند طوطی است او، یا ندیم

O tûtî harf öğrenir. Velâkin kadîm olan Mevlâ'nın sırrını tûtî bilmez. Zîrâ tûtîdir. Musâhib-i Bârî değildir. Sırr-ı kadîmi nedimlik rütbesini ahrâz edenler bilir esrâr-ı Hakk'a mahrem olmak her dervişin kârı değildir.

هم صفر مرغ آموزند خلق
کاین سخن اندر دهان افتاد و خلق

Tûtî elfâzı ta'lîm edip ma'nâdan bî-haber olduğu gibi nâs dahi kuşun ötmesini öğrenirler. Zîrâ bu kuş gibi ötmek insânın ağzının ve boğazının işi geldi.

لیک از معنی مرغان بی خبر
جز سلیمان قران خوش نظر

Lâkin kuşların saffirinin ma'nâsından nâs agâh değildir. Âlâ nazrı hoş sâhib-kırân Süleymân zamân-ı nâsdan müstesnâdır. Zîrâ o anlar.

حرف درویشان بسی آموختند

¹⁸ İnsanlara teşekkür etmeyen Allah'a da şükretmez.

منبر و محفل بدان افروختند

Dervişlerin harfini çok kimseler öğrendiler. Ve onlarla kürsüyü ve meclisi parlatdılar. Hâlbuki dervişlerin kelâmının ma'nâsından o vâi'zler bî-haberdirler.

یا بجز آن حرفشان روزی نبود
یا در آخر، رحمت آمد، در گشود

Bu mukallidlere dervişlerin harfinin zâhirinden gayrı yâ nasip yokdu yâhud encâmında ona rahmet-i Hakk geldi. Ve yol gösterdi ve bâtınına dahi agâh oldu.

صاحب دلی در چلّه به خواب سگی دید حامله، در شکمش آن سگ بچگان
بانگ می کردند، در
تعجب ماند که حکمت بانگِ سگ پاسبانی است، بانگ در اندرون شکم مادر
پاسبانی نیست، و نیز بانگ
جهت یاری خواستن و شیر خواستن باشد و غیره، و اینجا هیچ از این فایده
ها نیست. چون به خویش
آمد و با حضرت مناجات کرد و ما یَعْلَمُ تَأْوِيلُهُ إِلَّا اللَّهُ جواب آمد، که آن
صورتِ حال قومی است از
حجاب بیرون نیامده و چشم و دل باز ناشده دعوی بصیرت کنند و مقالات
گویند، از آن نه ایشان را
قوتی و یاری رسد و نه مستمعان را هدایتی و رشدی

Bir sâhib-i dil rû'yâsında gördü ki bir hamile gelip onun karnında köpek yavruları sedâ vururlardı. O zât taaccüpde kaldı ki kelbin sedâsının sırrı ve hikmeti

bekçilikdir ve dahi mâderin karnı içinde bekçilik yokdur. Ve dahi kelbin sedâsının hikmeti bir kimseden muâ'venet istemek içindir. O der ki mâderi gele ve süt vere ve dahi bunların gayrıları içindir. Meselâ fukarâyı ve kelâb-ı sâi'reyi mahallesinden tard gibi şekm-i maderde aslâ bu fâi'delerden birisi yokdur. Böyle olunca bu yavruların ürmeleri a'bes olur ve fâi'deden tehî olur. Allah Teâla a'bes işden berîdir diye taaccüpde kaldı. Çünkü o zât uyandı yahud murâkabeden fâriğ oldu. (103b) Allah Teâlâ'ya münâcât eyledi ki hakikat-i hâle vâkıf etsin. Zîrâ bunun ma'nâsını kimse bilmez. Âlâ Allah Teâlâ bilir. Cevap geldi ki o kelblerin sütü bir kavmin hâlini beyândır ki hicâbından halâs olmadan ve gönlünün gözü açılmadan basîret da'vâsını eylerler ve söz söylerler. O kelâmdan onlara ne kût gelir ve ne bir yârlık erişir. Ve ne dinleyenlere bir hidâyet erişir bu sûretde mürşîd ve üstâd-ı kâmil olmaksız hakikatden kelâm söylemek abes olur.

آن یکی میدید خواب اندر چله
در رهی، ماده سگی، بُد حامله

Ol bir kimse aşikâre ya'nî hak rû'yâ gördü. Rû'yâsı şu ki bir yolda bir derviş kelb hâmile idi.

ناگهان آواز سگ بچگان شنید
سگ بچه اندر شکم بُد ناپدید

Kelb yavrularının avâzını işitdi. Hâlbuki kelb yavruları anasının karnında nâ-bedîd idi ve iyice belirmemiş idi.

بس عجب آمد ورا آن بانگها
سگ بچه اندر شکم چون زد ندا ؟

O zât o kelp yavrularının sedâları çok acep geldi. Öyle dedi ki kelp yavrusu anasının karnında ne acaip nidâ vurdu.

سگ بچه اندر شکم ناله کنان
هیچ کس دیده ست این اندر جهان ؟

Kelp yavrusu mâderinin karnında nâle edici olsun. Bu hâli dünyada bir kimse görmüşmüdür? Zîrâ bir yavru mâderinin karnında sedâ vermeye kâdir değildir. Hâl böyleyken bu kelp yavrulara mâderinin karnında sayha ederler. Bu acaip şeydir dedi.

چون بجست، از واقعہ آمد به خویش
حیرتِ او دم به دم میگشت بیش

Çünkü o zât-ı şerif gördü ki vaka'dan sıçradı ya'nî kalkdı ve kendine geldi. Onun hayreti bu vâka'da gördüğü hâle dem-be-dem zîyâde olur idi.

در چله، کس نی که گردد عُقده حل
جز ز درگاه خدا عزّ و جل

Halvethânesinde o zâtın yanında müşkilini hâlledecek kimse yoktur ki ona sûa'l ede ve ondan müşkilini feth ola. İlla aziz ve celîl olan Allahu Teâlâ'nın dergâhı içinden müstesnâdır ya'nî çilehânesinde bâb-ı Hüdâ'dan gayrı yanında arz-ı eşkâl edecek bir kimse yokdu demekden i'bâretdir. Binâ'aleyh

گفت: یا رب، ز عنّ شکال و گفت و گو
در چله و امانده ام از ذکر تو

O zât dedi ki “Ey benim Rabbim bu müşkilden ve bu nefsimin bana bu kelb yavrularının mâderinin karnında feryâdı nedendir?” diye kâl u kıylinden çilehânemde seni zikretmekden geri kalmışım. (104a) Zîrâ nefsim bunun hikmetini bilmekte bana

azim-i tekâzâ eder. Fî-el vâkı' insânın bir müşkili oldukda zikirden ve fikirden ve ibâdetinden geri kaldığı mahsus ve mübessirdir.

پَرّ من بگشای تا پَرّان شوم
در حدیقه ذکر و سیستان شوم

Çünkü bu çilehânede müşkili hâlledecek bir mürid-i kâmil yoktur. İlla senin dergâhın vardır. Böyle olunca sana ilticâ ederim. Ve derim ki benim aklımın kuşunun kanadını aç hatta ben uçucu olayım ve murg aklım âlem-i bâlâyâ tayerân etmekle bu müşkilim hâllola ki senin zikrinin bahçesinde ve elmalığında olayım. Ya'nî müşkilim hâllolsun da yine senin kelâmınla tâatına iştigal edeyim buyurmak istedi. Sibestân elmâ bahçesine derler.

آمدش آواز هاتف در زمان
کان مثالی دان ز لاف جاهلان

Âlem-i gaybın âvâz vericisinin âvâzı ilticâ etdiği zamânda o zâtın semî'ne vâsıl oldu. Öyle diyerek ki sen bu mâderinin karnında olan yavruların âvâzlarını ve sedâlarını tarîkat-ı a'liyyeden ve hakikatden bî-behre olan câhillerin hakikatden lâf etmesi âvâzının temsîli ve teşbîhi ve bu ona işâretidir olduğunu anla.

کز حجاب و پرده بیرون نامده
چشم بسته، بیهده گویان شده

Zîrâ bu câhillер hicâbdan ve perdeden dışarı gelememiş oldukları hâlde gözleri açılmamış olarak bu kelp yavruları gibi hezeyân olmuşlardır. Hâsılı kelâm ba'zı kimseler şeyh-i arifî billâh olmadan ben mürşid-i kâmilim diye tarîkatden ve hakikatden lâf eder. Ve vakîtsiz lâf etmiş olur. Bu cihetden bunlar şu kelp yavrularına benzer ki mâderinin karnında tevellüd etmeden ürür ve âvâz verir. Bu hikâyeden müstebân olan budur ki bu hâle Cenâb-ı hakk'ın rızâsı yokmuş. Zîrâ o

zâtın müşkili Vacip-i Teâlâ hazretleri hâl vaktinde onları kelp yavrusuna teşbih buyurdu. Niteki şu ayet-i Kerime'den dahi bu hâlin kubh-ı zâhir olur. Gale Allahu Teâlâ “ve men ezlâmü mimeniftera alallâhi keziben evkâle ûhiye ileyye velem yûha ileyhi şeyün.”¹⁹ Ma'nâsı Allahu Teâlâ hazretlerine kizbe nisbet eden kimseden ziyâde zâlim kim vardır yâhud ki bâkî Hak tarafından haber gelir ve vahy olunur. Hâlbuki ona bir şey hakîr vahyolunduğu bizim tarafımızdan yokdur. Bundan elzem kim vardır demektir. Eğerçi âyet-i Kerîme aslı yokdan nübüvvet da'vâsı edenler hakkındadır velâkin mürîdi hâs ve hükmî â'm olmak hasebiyle velâyet ve kerâmet aslı yokken da'vâ edenlere dahi şâmilidir. Bu sûretde bunlar dahi azlem halk olmuş olurlar.

بانگِ سگ اندر شکم باشد زیان
نه شکار انگیز و، نه شب پاسبان

Kelbin şekmi (104b) mâderde sedâsı reyân olur. Ya'nî abesdir demektir. Zîrâ o sedâ ne saydı yerinden kaldırmak içindir ve ne gece bekçiliği içindir. Bu sûretde abesdir. Bunun gibi mürşid-i kâmil olmadan hakikatden lâf etmek dahi böylecedir. Zîrâ ne kendisi kelâmından müntefi' olur ve ne müstemâ'n müteneffi' olurlar.

گرگ نادیده که منع او بود
دزد نادیده که دفع او شود

Kelp yavrusu mâderinin karnında kurd görmedi ki sedâsı o kurdu men' ola ve koyunlardan kurdu tard için sedâ vura. Yine hırsız görmedi ki o yavrunun ürmesi onu def' ola. Hâsıl-ı rahm-ı mâderde kelbin âvâzının fai'delerinden bir fai'de yokdur. Rahm-ı mâderde kelp yavrusu cemâd-ı makûlesindendir demektir.

از حریصی وز هوای سروری
در نظر کند و، به لافیدن جری

¹⁹ Allah'a yalan uydurandan veya kendisine bir şey vahyedilmediği halde “bana vahyediliyor” diyenden daha zâlim kim olabilir?

Harislikden ve ululuk hevâsından nazarda künddür. Velâkin lâf etmekte meşayih-i müzevvirin gâyet kavîdir. Cerî kavi ma'nâsınadır.

از هوای مشتری و کار و بار
بی بصیرت پا نهاده در فشار

“Müşterî” muhabbetinden ve âşık muhabbetinden basîreti zâi’l olup ayağını lağv ve bâtıla koymuş keremdâr âşık ve ziyâde muhabbete derler. Fesâd sokmak ve hezeyân ve türrehâta denir.

ماه نادیده، نشانها میدهد
روستائی را بدان کثر مینهد

Şeyh-i müzevvir mâhı görmeden nişânlar verir. Bu sebebe karveyi eğri kor. Ya’ni aldâr demektir.

از برای مشتری در وصفِ ماه
صد نشان نادیده گوید بهر جاه

Müşteriden için mâh hakîkatinin vasfında yüz nişân görmeksiz câh için ve rifa’t-ı kadr için nişân söyler.

مشتری کاو سود دارد، خود یکیست
لیک ایشان را در او ریب و شک نیست

Müşterî ki halka fai‘de tutar. O bir zâtdır ki Allah Teâlâ’dır. Lâkin o meşâyih-i müzevvirînin Cenâb-ı Hakk’ın müşterî olduğunda şüphesi vardır.

Binâberîn başka nâsdan müşteri ararlar. Ve Allah Teâlâ'ya iltifât etmezler. Gale Allahu Teâlâ ²⁰”إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْحَيَاةُ“ ya'ni Allah Teâla müminlerden nefislerini ve mâllarını eğer Cenâb-ı Hakk'a verirlerse onlara cennet vermek mukâbelesinde kabûl eyledi.

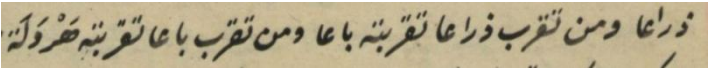
از هوای مشتری بی شکوه
مشتری را باد داده این گروه

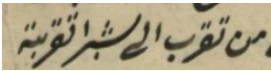
A'zameti ve kaderi yok müşterinin hevâsından ve onları celeb sevdâsından murâd ehl-i dünyadır. Fai'desi ve işe yarar gerçek müşteri elden giderdiler. Murâd Vâcib-i Teâlâ'dır. Niteki beyân buyururlar.

مشتری ماست الله اشترى
از غم هر مشتری، هین برتر آ

Bizim müşterimiz Allah-u Teâlâdır. Zîrâ Kurân-ı Kerîm'de “إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى” buyurulmuşdur. Her müşterinin gamından agâh ol yukarı gel ve fariğ ol. Zîrâ müşteri' müflisdir. Metâi'nı mecânâsının elinden alır. Lâkin Allah-u Teâlâ hezâr (105a)uzuv vererek alır dahi cennet ve müşâhede'-i Cemâlullah'dır. Böyle bil

مشتری ئی جو که جویان تو است
عالم آغاز و پایان تو است

ey derviş bir müşteri iste ki seni işidicidir. Ve dahi senin evveline ve encâmına âlîmdir. Fî-el-vakıa' Allah-u Teâlâ muhabbet eder ki kulu kendine rağbet ede. Ve fî el-hadis-i kudsî “

”ma'nâsı “bir kimse bana bir karış tekarüb ederse ben ona bir

²⁰ Allah mü'minlerden canlarını ve mallarını; Cennet muhakkak kendilerinin olmak bahasına satın aldı.(Tevbe/111)

arşın tekarüb ederim. Ve dahi bir kimse bana bir arşın tekarüb ederse ben ona bir kulaç tekarüb ederim. Ve dahi bir kimse bana bir kulaç tekarüb ederse ben ona hervele yönünden tekarüb ederim demektir. “Hervele” koşmak ve seğırtmek ma’nâsınadır. Ey derviş böyle tâlip ve müşteri varken senin nâzla olur müşteriye neylersin hemen Mevlâ’ya müteveccih olasın.

هین مکش هر مشتری را تو به دست
عشق بازی با دو معشوقه بد است

Agâh ol her müşteriye sen elinle çekme. Zîrâ iki mahbûba çirkindir. Belki hemen Hâkk Teâlâ ile aşkbâz olmak ahsendir. Belki farzdır.

خود نیابی سود و مایه گر خرد
نبودش خود قیمت عقل و خرد

O müşteri ki Hakk’ın gayrıdır. Eğer seni alırsa ondan fayda ve maya bulamazsın. Zîrâ onun aklının tahkîk-i kıymeti yokdur ve ahmâk müşteridir. Senin kadrini bilmez.

نیست او را خود بهای نیم نعل
تو بر او عرضه کنی یا قوت و لعل

O müşterinin tahkîk bir yarım pâpûş iştira’ edecek akçesi yokdur. Sen onun üzerine ya’kût ve la’l cevherlerini arz edersin ki bunu alır mısın diye

حرص کورت کرد و محرومت کند
دیو همچون خویش مرجومت کند

hırs seni kör eyledi. Ve dahi her şeyden seni mahrûm eyler. Ve şeytân kendi gibi dergâh-ı Hakk'dan tard olunmuş eyler. Hemen aklını bâşına cem' eyle.

همچنان کاصحابِ فیل و قوم لوط
کردشان مرجوم چون خود، آن سخوط

Ancılayın ki ashâb-ı fil ve kavm-i Lût kendi gibi o mazharı saht olan iblîs-i metrûd bâb-ı Hâk etdi. Kendi gibi seni dahi öyle edecektir. İftah-ı aynın

مشتري را صابران دریافتند
چون سوی هر مشتري نشناختند

sabrediciler müşteri-yi Hakîki'yi buldular. Çünkü onlar her müşteri tarafına koşmadılar ve acele etmediler. Bu cihetle Allah-u Teâlâ hazretlerini buldular.

وآنکه گردانید روز آن مشتری
بخت و اقبال و بقا شد زو بری

O kimse ki bu müşteri-yi Hakîki'den yüz döndürdü. Baht-ı sa'id ve ikbâl-i ebedî ve hayat-ı ebediye ondan berî oldu.

ماند حسرت بر حریصان تا ابد
همچو حال اهل ضروان در حسد

(105b)Hırs ediciler üzerine hased içinde oldukları hâlde darvân ehli gibi ebedî hasret kaldı.

قصه اهل ضروان و حسد ایشان بر درویشان که پدر ما از سلیمی اغلب

دخل باغ را به مسکینان

میداد از انگور و مویز و حلوا و پالوده و دوشاب و دانه و آرد و نان همه
عشر دادی، لاجرم خدایتعالی در باغ و کشت او برکتی نهاد که همه محتاج او بدند و
او محتاج کس نبود. فرزند آن خرج و عشر میدیدند و برکت نه. همچون آن زن که آلت
خر دید و کدو ندید

Burası darvân memleketi ehlinin kıssasıdır. Ve dahi onların fukara üzerine hasedinin kıssasıdır. Darvân Yemen diyârında bir vilâyetin adıdır. İşbu şerhde ba'zı lafzı mukadderdir. Zîrâ bu hikâye cümlesi hakkında olmayıp belki ba'ziyesi hakkındadır. Öyle diyerek hased etdiler ki bizim bâbâmız bâğın îrâdının ekserîsini fakîrlere verirdi. Kemâl-i hamâkatından nâşî selîmi ahmaklık ve iğlab ma'nâsınadır. Bu makâmda çok ve dahl îrâd ma'nâsınadır ki mukâbele harcıdır. Meskîn kuvvet-i yevmiyesine mâlik olmaya derler. Cemi' mesâkin gelir. Fakîr nisâb-ı şerî'ye mâlik olmayana denir ki cemi' fukara gelir. Bu sûretde beynehmâda a'vam ve havas muttalık vardır. Zîrâ meskîn ahs ve fakîr iâ'mdır. Bundan sonra bağ sahibinin ihsân ve iâtâsı ne vecihle olduğunu beyâna şûru' edip buyururlar ki, çünkü bağda üzüm olurdu. Onda birini fukaraya verirdi. Ve dahi çünkü üzüm kuru ezme ve pekmez olurdu. Yine aşrını fukaraya verirdi. Ve yine pekmezden helvâ ve pâlûde eylerdi. Yine helvânın ve pâlûdenin aşrını tasadduk eylerdi. Bu senihânın sâir sünuhâya rûchânî üzümünden öşr vermişken mevîzeden ve pekmezden yine vermesidir. Ba'de, helvâ ve pâlûde pekmezden tabh olunca yine vermesidir ki üç defa' öşrünü tasdik oluyor. Bunu bir senihi etmez ve bu senihinin böyle üç defa' vermesi gûyâ indinde unb mevîz olduğunda ve pekmez olduğunda mâhiyet-i ahiriye münkalib oldu. Gene evvelki verdiği mahvoldu. Ve bunlardan yine öşrünü tasdik lâzım geldi. Binâberîn yine bir defa' dahi vermek lâzım geldi. Ba'da pekmezden helvâ ve pâlûde tabh olduğunda yine şeyi' aher olmakla bir öşür dahi lâzım geldi. Bu cihetden helvâdan ve pelteden yine bir öşür dahi tasdik lâzım geldi. Bu sebepten üç defa' öşrünü ihrac edip tasdik ederdi. Fî el-vakıa' cihânda böyle senahî olamaz ve meselî dahi yoktur. Ve dahi kasîlden öşür verirdi. Kasîl başaklanmamış tâze ve sebz arpaya derler.

Lisân-ı Türkî’de galat edip hâsıl denir. Ve dahi çünkü harmanda buğday ve arpadan bir nesne dökerdi. (106a) Saman ile karışmış olanından ya’nî kesmeğinden öşür verirdi. Ba’zı nüshada “ezkefe’i harman” vâki’ olmuşdur. “Kefe” kesmek ta’bîr olunan nesneye derler. Niteki na’t şâhidide gelir. Mısra’ kefe kesmekdi. Ortaya enbâz ve dahi çünkü buğdâyı sâmanından ayrı ederdi. Ve kesmeklik mertebesinden kurtarırdı. Ve yine öşrünü fukaraya tasadduk ederdi. Ve dahi çünkü onu hamur ederdi. Onun dahi ekmek yapmaksız öşrünü verirdi. Ve dahi çünkü hamuru ekmek ederdi. Onun öşrünü fukaraya ihsan ederdi. Bu senâhi böyle infâk etmesi cihetinden Allah Teâlâ hazretleri o çamurdan bâğına ve ekinine bir bereket-i a’zîme koymuşdu ki sâi’r bağların sahipleri hem meyvede ve hem akçede ona muhtaçdılar. Ve bu merd-i cevâd ne meyve ve ne bâğda-yı istikrâdında vesâi’r husûsât-ı beşeriyeden bir hususda onlara muhtaç değildi. İşte dünyâda senihânın böyle menfaa’t-ı azimisini görmüşdü. Vâr ahiretini bu dünyadaki hâlinden anla. Pederlerinin kuvvetinden sonra o merd cevâdın evlâdları bâbâlarının verdiği öşrü mükerrer ve haddinden ziyâde gördüler. Ve bâbâlarının yoluna gitmediler. Ve bu ihsanı fukarâdan kat’ etdiler. Ve dahi bâbâlarının mâlında ve ömründe olan bereketi görmediler. Bunların hâli evvel bedbaht olan avrata benzer ki merkebin zekerini gördü. Velâkin câriyenin kabak takdığını cimâ’ vaktinde görmedi. Ve kendini helâk etdi. Bunlar dahi öşrü görüp bereketi görmemek hasebiyle bağları kurudu. Ufkarlarına sebep oldu.

بود مردی صالحی ربانئى

عقل کامل داشت، پایان دانئى

Hakk Teâlâ’ya mensub bir sâlih adam vardı. O merd tâm akıl tutdu. Ve akıbeti bilicilik tutdu. Hâsılı agâh ve â’kildi demektir.

در ده ضروان به نزدیک یمن

شهره اندر صدقه و خلق حسن

O adam Yemen ikliminde Darvân-ı nâm köyde sâkindi. Fukarâyâ tasaddukda ve ahlâk-ı hamîdede meşhûr nâs olmuşdu.

کعبهٔ درویش بودی کوی او
آمدندی مستمندان سوی او

(106b) Sûâd o zâtın mahalle-yi fukarânın melcâ‘ ve penâhıydı. Â‘cizler ve fakirler onun tarafına ihsân almak için gelirlerdi.

هم ز خوشهٔ عشر دادی بی ریا
هم ز گندم، چون شدی از گه جدا

Hem ekinin başağından hâlisân livechillah fukarâya öşrünü tasdik ederdi. Ve yine buğdayı çünkü samânından cüdâ olurdu. Ondan dahi fukaraya öşrünü verirdi.

آرد گشتی، عشر دادی هم از آن
نان شدی، عشر دگر دادی ز نان

çünkü buğday un olurdu. Ondan dahi öşrünü verirdi. Çünkü ondan ekmek sana’t olurdu. Ekmekden dahi öşrünü tasdik ederdi. Hâsılı sadakayı eksâr edici bir merd-i Kerîm ve cevâddı, demekdir.

عشر هر دخلی فرو نگذاشتی
چار باره دادی آنچه کاشتی

Yerden hâsılât her neyse onun öşrünü tasdiki terk etmezdi. Ve dahi her o nesneden ki yere ekerdi. Ondan dört kere öşrünü tasdik ederdi. Ve cenâb-ı Hakk Teâlâ’dan musannâa’f avz görür idi.

بس وصیتها که کردی هر زمان
جمع فرزندان خود را آن جوان

Her vakit o meydân senihânın yekti evlâdının cemâatine çok vasiyetler eylerdi. Öyle diyerek

کانه الله، قسم مسکین بعد من
وا مگیرید از غرور خویشتن

havf ediniz Allah Teâ'ladan. Benden sonra fakirin nasîb ve hissesini kendi hırsınızdan için geri tutmayınız ve benim gibi edâ ediniz.

تا بماند بر شما کِشت و ثمار
در پناه طاعتِ حق، پایدار

Hatta sizin üzerinize mezra'adayken ve bağda meyveler kalsın tâa't-ı Hakk'da dâi'mî olduğunuz hâlde. Zîrâ senihâ-yı azim tâa'tdır.

دخلها و میوه ها جمله ز غیب
حق فرستادست بی تخمین و ریب

Mahsûlât ve meyvelerin cümlesini bilâ-zan ve lâ şek âlem-i gaybîden Allah Teâlâ irsâl buyurmuşdur. Tahmîn-i zan verip şek ma'nâsınadır.

در محل دخل اگر خرجی کنی
در گه سود است، بر سودی زنی

Cenâb-ı Hak sana verdiği zamânda eğer onun rızâsı için sarf edersen bâb-ı hüdâ intifâ' kapısıdır. Sen dahi meyve yersin ve intifâ' edersin. Kalallahu Teâla

« حَسْبُنَا يَافَعْلَهُ لَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ شَكُورٌ حَلِيمٌ مَعْنَاهُ اِكْرَسْنَا بِهٖ تَعَالَى نَكْ »

« اِنْ تَقْرَضُوا مِنَ اللَّهِ قَرْضًا حَسَنًا »²¹

ma'nâsı eğer siz Allah Teâlâ'nın rızası için fukarâyâ tasadduk ederseniz. O sadakayı Allah Teâlâ sizin için katlar. Ya'nî sizin verdiğinizin çok za'flarını size verir. Ve dahi fazlı olarak günâhlarınızı afveder ve dahi Mevlâ sadaka verici kuluna mübâlağa ile teşekkür edicidir. Ve mutasaddıklar hakkında hilm edicidir demektir.

ترك اغلب دخل را در كشتزار
باز كارد، چون وی است اصل ثمار

görmez misin ekinci hâsılının ekserîsini mezra'ya (107a) geri eker. Zîrâ mahsulâtın asl-ı hâsılı tarlaya ekmekdir. Sen dahi Cenâb-ı Hakk'ın sana ihsânında fukaraya bezleyle ki yine Mevlâ'dan muzâa'f olarak ahzedesin.

بیشتر كارد، خورد ز آن اندكى
كه ندارد او به روئیدن شكى

Terk-i mahsülünün ziyâdesini eker ve ondan azını yer. Zîrâ ekdikde bitmesinde şek tutmaz. Senin dahi şekkin yoksa Cenâb-ı Kibriyâ'nın verdiği azını kendi masrafına sarf edip çoğunu fukaraya harceyle buyurmak isterler.

ز آن بیفشاند به لُشْتَن تُرْك دست
كان غله اش هم ز آن زمین حاصل شد دست

Terk ondan için elini ekmeye saçır ki oğlu ve mahsül dahi yerden bitmiştir. İşte böyle kişi sadaka-yı belâ dirîg' vermek lâzımdır. Zîrâ o verdiği mâlî dahi Hüdâ-yı lem-yezel vermiştir.

²¹ Eğer Allah'a güzel bir borç verirsiniz, onu sizin için katkat artırır ve sizi bağışlar. Allah ziyadesiyle şekûrdur, gayet halîmdir.

کفشگر هم، آنچه افزاید ز نان
میخرد چرم و ادیم و سختیان

Bir misâl-i ahire dahi şüru' edip buyururlar ki görmez misin! Pâpûşçu o akçeyi ki ekmekden artırır ona. Kendine sermâye olsun diye. Kün ve deri ve sahtiyân alır. Zîrâ ondan nefi' göreceği i'ndinde müsellemdir. "Çerm" cim-i Fârisi'nin kesriyle çizme ve pâpûşun tahtındaki gûna derler.

که اصول دخل اینها بوده اند
هم از اینها می گشاید رزق بند

Öyle diyerek bunları benim îrâd ve nefi'n asılları bunlar olmuştur. Dahi bunlardan rızk bendini açar.

دخل از آنجا آمدستش لاجرم
هم از آنجا می کند داد و کرم

pâpûşçuya îrâd bu emvârı mezkûreden gelmiştir. Şüphesiz dahi oraya mâlını vermek ve kerem eyler. Darb-ı mesel meşhûrdur ki; "kâz gelen yerden tâvuk dirîg' olunmaz" derler. Bundan sonra Rezzâk-ı Hakîki'nin beyânına şüru' edip buyururlar ki;

این زمین و سختیان پرده ست و بس
اصل روزی از خدا دان هر نفس

bu yer ki ikinciye göre deri sahtiyân ki pâpûşçuya nisbetledir. Hakk'dan rızkı görmemek ve bilmemek ancak bir perdedir. Rızk bunlardan gelir. Bilsinler içindir. Ve hakikatde rezzâk-ı zemîn ve sahtiyân değildir. Belki rızkın aslı her an Hüdâ-yı lem-yezelîdendir. Zîrâ rezzâk Allah-u Teâlâ'dır.

چون بکاری در زمین اصل کار
تا بروید هر یکی را صد هزار

Ey kimse çünkü ekin ekersin. Asıl olan zemîne ek. Hatta bir dâneye bedel yüz bin uzuv verilsin. Ve hâsıl olsun. Kalallah-u Teâlâ “وَاللَّهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَاءُ” (Vallahu yûdafau limeyyeşâu vallahu vasiun alîm)²² “Kâr” bunda emri hazır olup “ek” ma’nâsınadır. Masdarı “kâriden” gelir.

گیرم اکنون تخم را گر کاشتی
در زمینی که سبب پنداشتی

Farz edelim ki şimdi tohumu ekdin bir zemine ki sebep zannetdin. (107b)
Ya’nî sebep-i Hakîki olan Zât-ı şerîfi ferâş etdin ve ticârete ve zirâa’ta düşdün. Beyt-i âtiye merhundur.

چون دو سه سالی نروید چون کنی؟
جز که در لابه و دعا کف در زنی؟

Çünkü iki üç sene ekdin, bitmese ne eylersin yâhud ticâretin revâç göstermese ve ziyân gösterse ne edersin? Ya’nî hiçbir şey yapmaya kâdir değilsin. Îllâ elini duâya ve tazarru’ ve niyâza kaldırırsın. Bundan fehmolundu ki sebep-i

²² ...Allah dilediğine daha da katlar, Allah vası'dır alîmdir.

hâkiki ve rezzâk-ı hâkiki Allah-u Teâlâ'yı. Zirâa't ve ticâret sebebi sûrîymiş. Böyle olunca rızık için Cenâb-ı Hakk'a mütevekkil olmak ve rızkını Allah-u Teâlâ'dan istemek lâzım geldi. Binâberîn â'rifler ticâreti ve zirâa'ti terk edip ve tââ't ile şegul gösterip sebeb-i Hakikî'den rızık istemişlerdir.

دست بر سر میزنی سوی اله
دست و سر، بر دادن رزقش گواه

Ve yine elini başına huzur-ı Hakk'da vurursan bu suretde senin elin ve başın o Hüdâ'nın sana rızık verdiği şâhiddir.

تا بدانی کاصل اصل رزق اوست
تا هم از وی جوید آنکو رزق جوست

Vâcibül-vücûdun rezzâk-ı sûrîleri kârgir etmemesi ondan içindir ki rızkın aslının aslı Hüdâ-yı bî-çün olduğunu bilesin ve dahi onun içindir ki o kimse ki ta'bir-i rızkdır. Hakk'a niyâz etsin ve ondan istesin. Hâsılı ticaretin ziyân göstermesi ve ekinin bitmemesi Mevlâ'nın ibâdını terbiyesi içindir, demek isterler. Böyle olunca ey derviş

رزق از وی جو، مجو از زید و عمر
مستی از وی جو، مجو از بنگ و خمر

Rızkı rezzâk-ı Hakikî'den iste. Meselâ reyden ve ömürden isteme. Ve yine mest ve hayranlığı Hüdâ'dan iste. Lisân-ı Türkî'de esrâr ta'bîr etdikleri nesneden ve dahi bâdeden isteme.

منعمی، زو خواه، نه از گنج و مال
نصرت از وی خواه، نی از عمّ و خال

Zenginliği o Hüdâ'dan iste hazineden ve dünyâ mâlından isteme. Ve yine yardımı Allah-u Teâlâ'dan iste, sakınıp amca ve dayıdan isteme.

عاقبت زینها بخواهی ماندن
هین کھ را خواهی در آن دم خواندن؟

Encâmında bunlardan kalmak istersen ya'nî onlar ölür sen kalırsın. Böyle olunca o zamân kimi okumak istersen hemen kişi hayyi lâ-yemutu okuya.

چون یفرُ المرءُ آید مِنْ أخیه
یهرب المولود یوما من ابیه

Çünkü kıyamet günü gelir, veled bâbâsından firâr eder.

ز آن شود هر دوست آن ساعت عدو
کھ بت تو بود و، از ره، مانع او

Bu nazm-ı celîliden için her dost o saat sonra düşmân olur. Öyle dost ki sana meczup olmuşdu. Ve râh-ı Hakk'a gitmekden sana ma'nî olmuşdu. İşte dünyâ dostlarının (108a) ve akrabânın hâli budur. Böyle dostları ve böyle hısımları neylersin, Allah'a bak buyurmak isterler. Sen ise

روی از نقاش بر میتافتی
چون ز نقشی اُنس دل می یافتی

yüzünü kendi nakkâşından çevirdin ne acep bir sûretten gönlün ülfetini buldu.

این دم، ار یارانت با تو ضد شوند
وز تو بر گردند و، در خصمی روند

Bu vakit eğer senin dostların sana zıt olursa ve senden a'râz edip ve sana husumete ve düşmanlığa başlarsa -gelecek beyite merhundur-

تو بگو: نك روز من پیروز شد
آنچه فردا خواست شد، امروز شد

agâh ol! Söyle ki benim günüm âlî oldu. O nesne ki kıyâmet günü olmak istedi, bugün oldu. Çünkü kıyâmetde yarın birbirinden cüdâ olacaktır. Dünyada oldu, diye söyle ve aslâ esef etme. Kalallah-u Teâlâ “ اَلْاٰخِلَاءُ يَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ اِلَّا الْمُتَّقِينَ ”²³

ضدّ من گشتند اهل این سرا
تا قیامت عین شد پیشین مرا

Bu sarây-ı dünyanın ehli bana zıt oldu. Tâ kıyâmet günü bana şimdi mukaddem-i nakd-i hâlloldu.

پیش از آنکه روزگار خود برَم
عمر با ایشان به پایان آورم

Ondan o hâle düşen bana zâhir oldu ki kendi vaktimi onlarla izâa' ederim. Ve ömrümü onlar ile encâma götürürüm. Beyit-i âtiye merhundur.

کاله معیوب بخریده بُدم
شکر کز عیش پگه واقف شدم

Ayıplı meta' olmuş olurum. Rabbim'e şükür olsun ki erken bu hâle vâkıf oldum.

²³ Dostlar o gün birbirlerine düşmandırlar, müstesnâ ancak müttekîler.(Zuhurf/67)

پیش از آن، کز دست، سرمایه شدی

عاقبت، معیوب بیرون آمدی

Ondan evvel ki elden sermâye giderdi. Sonra ma'yûb-ı meta' zâhir olurdu.

مال رفته، عمر رفته، ای نسیب

مال و جان داده پی کاله معیب

Sonra görürdüm ki mâl gitmiş, ömür gitmiş. Ey yâslı pâk kimse ve dahi bir ayıplı meta' için mâl ve cân fedâ olmuş.

رخت دادم، زرّ قلبی بستدم

شاد شادان سوی خانه میشدم

A'lî metâi'mı vermiş olduğum hâlde kalb-i altın almış olurdum. Ve böyle aldanmış olurdum. Ve sevinerek hâne tarafına giderdim ve ziyânımı bilmez idim.

شکر کاین قلبیش پیدا شد کنون

پیش از آنکه عمر بُگذشتی فزون

Allah Teâlâ'ya şükür olsun ki bu kalbi altın gibi olan yârân-ı dünyânın mâhiyeti bana ma'lûm oldu. Ondan evvel ki ömür ziyâde geçmişti. Ya'nî ömrüm çok geçmezden anladım, demektir.

قلب ماندی تا کنون در گردنم

حیف بودی عمر ضایع کردنم

(108b) O kalb-i altın gibi olan yâran benim boynum üzerine mevte dek kalırdı. Sonra benim ümmetimi zâyî ettiğimi benim hayfım ve ah eylemekliğim olurdu. Elhamdülillah ki evvel beni terk etdiler ve ömrüm onlarla telef olmadı, diyerek hamd ve şükr eyle buyururlar.

چون پگه تر قلی او رو نمود
پای خود را وا کشم من زود زود

Çünkü ziyâde erken kalbliği onun bana yüz gösterdi. Kendi ayağımı ondan tez tez geri çekerim, diye hamd eyle. “bekâ” evvel varken ma’nâsınadır.

یار تو، چون دشمنی پیدا کند
گر رشک و حق او بیرون زند

Senin dostunun çünkü düşmanlığı peydâ eyleye, onun uyuz gibi olân kini ve hasedi taşra vura. “Kin” burada uyuz ma’nâsınadır. Kin ve hased eğerçi kalbdedir. Velâkin teksir etdiğinde insânın yüzüne vurur ve zâhir olur. Uyuz illeti dahi içeridedir. Kâhice taşra vurur. Bu cihetle Hazret-i Mevlâna kuddise sırrahu kîni ve hasedi uyuza teşbiye buyurdular.

تو از آن اعراض او افغان مکن
خویشتن را ابله و نادان مکن

Sen onun o i’râzından feryâd ve şikâyet eyleme. Belki bâşından bir belâ-yı azîm def’ olduğuna şükür ile vâki’ hâl budur. Kendini ahmak ve câhil edip eyvâh gitdi yârim elimden deme.

بلکه شکر حق کن و، نان بخش کن
که نگشتی در جوال او کهن

Belki seni terki için Mevlâ’ya şükür eyle. Ve fukaraya ekmek tasadduk eyle. Zîrâ onun çuvâl ülfetinde köhne olmadın.

از جوالش زود بیرون آمدی
تا بجوئی یار صدق سرمدی

O s  i‘ kar  nin ülfeti   valından tez taşra geldin. Ag  h ol! Ebed   bir y  r-ı sadık iste. Mur  d-ı hüsn kar  ndir.

نازنین یاری، که بعد از مرگِ تو
رشته یاری او گردد سه تو

O y  r-ı s  dık dediğim bir y  rdır ki senin mevtinden sonra onun muhabbetinin ayıplı  ı     kat olur. Ve r  z-ı kıy  metde senden kaçmaz.

آن مگر سلطان بود، شاه رفیع
یا بود مقبول سلطان و شفیع

Ülfet edecek y  r Allah-u te  ladır. Y  hud Mevl  ’nın makbul   ve   f  at edicisidir. Mur  d enbiy  -yı az  m ve evliy  -yı Kir  m’dır.    te bunlar ile ins ve   lfet eyle, demektir.

رسته باشی تو ز آشوب و دغل
عزّ او دیدی عیان پیش از اجل

M  r  i‘den ve hilek  rdan kalb-zenden kurtuldun ve onun seni mağrur etmesini ve aldamasını mevtten evvel gördün. Çok    k  r ve hamd eyle.

این جفای خلق با تو در جهان
گر بدانی، گنج زر آمد نهان

Dünya y  ranının ziy  nını bey  n buyurdularsa d    m  nın menfaatinin bey  nına     r   edip buyururlar ki; (109a) bu halkın sana cef  sı dünyada eğer bilirsen gizli bir altın hazinesi geldi. Gerçi z  hir ia’d  nın cef  sı   kil görünürse de menkuldür ki Hasan-ı Basri radi anha el-b  r  n  n bir düşmanı varmış. Ve kendine çok cef   edermiş. Fevt oldukda az  m teessüf etmişler ve baka kalmışlar. Hikmetinden s  ’al olundukda “Ben ondan f  i‘de‘-yı azime görürdüm” diye cev  p vermişler.

خلق را با تو چنین بد خو کند

تا تو را ناچار روز آن سو کند

Senin düşmanların halkı sana beddua ederler. Ve herkesi sana menku'l ederler. Zîrâ seni dâima zemmetmekle halkı senden tenkîr edip yanına gelmez ederler. Tâ ki seni nâ-çâr Hakk tarafına ittirirler. Bu vecihle düşmanın fî-el-hakîkat dostun olmuş olur.

این یقین دان، کاندرا آخر جمله شان

خضم کردند و عدو و سرکشان

Bunu yakîn bil ki encâmında o dostlarının cümlesi sana düşmân olurlar. Fî el-vaka' insan ahirete gittiğinde çok olur ki ahabâtı düşmân olup zemmederler. “Serkeş” bu makâmda “adûv” demektir.

تو بمانی با فغان اندر لحد

لا تذرنی فرد خوانان از احد

Sen kabirde onların ağusundan için nâle ve fîgân ile kalırsın. Cenâb-ı Hakk'dan “Beni yalnız koyma” diye isteyici olduğun hâlde

ای جفايت بهر عهد و افیان

هم ز داد توست عهد باقیان

bundan sonra Cenâb-ı Hakk'a münâcâat şüru' edip buyururlar ki; ey Mevlâ senin kuluna cefâ etmekliğin ashab-ı vefânın vefâya taahhüd edip vefâ etmesinden iyidir. Niteki “darb el-habîb zibeyb” demişlerdir. Dahi bâkîlerin şehid gibi vefâsı senin ihsânındandır. Eğer sen murâd etmezsen kimse bir ferde vefâya kâdir değildir.

بشنو از عقل خود ای انبار دار

گندم خود را به ارض الله سپار

Ey ambar sahibi kendi aklından dinle. Zîrâ sana aklın der ki “kendi buğdayını arz-ı Hakk’a ısmar” ki ya’nî akıl “mâlını Allah Teâlâ’nın yoluna harceyle” diye söyler demektir. Ama nefs-i emmâre koymaz ki sarf edesin.

تا شود ایمن ز دزد و از شپش
دیو را با دیوچه زوتر بکش

Senin buğdayın hırsızdan ve dahi bittten emîn olsun. Ve bu şeytân ki seni tasaddukdan men’ eder. Onu sülûk gibi nâfi’ mücahede ile tez öldür ya’nî sözünü kabûl etme, demektir.

کاو همی ترسندت هر دم ز فقر
همچو کبکش صید کن ای نرّه صقر

İblis seni her an fakirden ihâfa eder. Kalallahu Teâlâ “الشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ” (eşşeytânü yeud kûm el fakîr)²⁴ sen ey erkek çakır! O deve keklik gibi ola ve i’dam ile ve alâ o seni saydeder. Sonra sana büyük hakaret olur. (109b) Görmez misin?

باز سلطانی عزیز و کامیار
ننگ باشد گر کند کبکت شکار

Murâdı kendine yâr olan pâdişâhın doğanı ona âr olur ki keklik onu sayd ede. Ya’ni insana ayıpdır ki şeytâna mağlup ola, demektir.

بس وصیت کرد و تخم و عذ کاشت
چون زمینشان شوره بُد سودی نداشت

Çok bu bâbâ evlâdına vasiyet eyledi. Ve tohum-ı va’azı mezra’a’-yı kalplerine ekdi. Ve lâkin onların mezra’a’-yı kalplerinin arzı tozlu ve çorakdı. Bir fâi’de tutmadı. Va’az tohumu bir ekin bitirmedi. Zîrâ ayn-ı sâbite fâsid olunca pendin fâi’desi olmaz.

²⁴ ... Şeytan sizi fakirlikle korkutub çirkin çirkin şeylere teşvik ediyor. (Bakara/268)

گر چه ناصح را بود صد داعیه

پند را اذنی ببايد واعیه

Gerçi nâsuh vâi'z için yüz da'vet olur. Lâkin nasîhat için o nasîhati hıfzedici bir kulâk gerekdir. Vâlâ nâsihin nashi abes olur.

تو به صد تلطیف پندش میدهی

او ز پندت میکند پهلوتھی

Sen çok melâmiyetle ona nasîhat verirsin. O senin nasîhatinden yanını boş eyler ve onu kabûl etmez.

يك كس نامستمع ز استيز و رد

صد كس گوینده را عاجز كند

İ'nâdından ve reddinden için bir dinlemeyici yüz nâsih-i günîdeyi â'ciz eyler ve nasuhdan ferâgat edici eyler.

ز انبیا ناصح تر و خوش لهجه تر

کی بود؟ که گرفت دمشان در حجر

Enbiyâ-yı a'zâmdan ziyâde nasihat edici ve dahi vechî ziyâde sabîh kim olur? Zîrâ onların nefsi hücre-i tee'ssîr eyledi.

ز آنچه سنگ و کوه در کار آمدند

می نشد بد بخت را بگشاده بند

Ol nesneden için ki Enbiyâ'nın emrinden dağ ve taş işe geldiler. Lâkin Enbiyâ'nın nasihinden şakînin bendi açılmadı.

آنچنان دلها که بُدشان ما و من

نعتشان شد بل أَشَدُّ قسوةً

Ancılayın gönüller ki onların işi biz ve ben diye iftihâr etmektir. Kurân-ı Kerîm’de onların vasfı “أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً”²⁵ (bel eşeddü kasveh)²⁵ dir. Kalallah-u Teâlâ fî-hak benî isrâî’l²⁶ “ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً”²⁶ ma’nâsı bu kader-i tevhîde delâlet eder. Ayet-i ilâhiyeyi ve hazret-i Musâ’nın aleyhisselâm nübüvvetine delâlet eden mu’cize-yi bâhireyi görüp ve müşahade etdikden sonra sizin kalpleriniz yine kasvet-i muttasıf oldu. Böyle olunca bu kulûb kasvetden taş gibidir. Belki kasvet ve şiddet yönünden eşidir, demektir. Na’t vasf ma’nâsıdır.

بیان آنکه عطای حق و قدرت او موقوف بر قابلیت نیست همچون دادِ خالقان،
که آن را قابلیت‌باید، زیرا که عطای حق قدیم است و قابلیت حادث. عطا صفت حق
است و قابلیت صفت مخلوق، و قدیم موقوف حادث نباشد و اگر نه حدوث محال باشد

Burası onun beyânındadır ki Allah Teâlâ’nın ihsânı ve kudretinin bir emre ta’alluku kabiliyete mevkuf değildir. Halkın ihsânı ve kudreti kabiliyete mevkuf olduğu gibi zîrâ nâsın ihsânında ve kudretinin bir şeye ta’allukda o nesne isti’dâd lâzımdır. (110a) Meselâ kılıçcı demirden kılıç yapar. Lâkin demir kılıç olmaya kâbidir ve ağaçdan kılıç yapmaya her ne kadar üstâd-ı kâmil olsa kâdir değildir. Zîrâ ağaçta kılıç olmaya isti’dâd yoktur. Ama kudret-i ilâhiye âdeme teallük eder. İsti’dâd yokken ve âdem dahi vücud bulur. Kâlallahu Teâlâ “إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا”²⁷ ma’nâsı ancak bizim hâl ve şânımız bir şeye onun olmasını murâd eylediğimizde ona “كُنْ”²⁸ diye emreylemektir. Ve başka bir mâtde ve alet lâzım değildir. O şey dahi her ne ise derâkab olur. Zîrâ a’tâyî ilahi kadîmdir. Ve isti’dâd-ı hâdisdir. Ve dahi ihsân sıfat-ı ilâhîdir. Ve isti’dâd-ı mahlûk-ı Hüdâ’dır. Ve dahi kadîm hadise mevkuf olmaz. Eğer olaydı o hâdis mahâl olurdu. Zîrâ o hâdis hadûs ile muttasıf olmayıp kadîmi lâzım gelirdi. Ve kadîm ona mevkuf olunca o

²⁵ ...katılaştı...(Bakara/74)

²⁶ Sonra bunun arkasından kalbleriniz katılaştı, şimdi onlar taşlar gibi hattâ daha duygusuz...(Bakara/74)

²⁷ Onun emri bir şeyi murad edince ona sâde ol demektir, o olurur. (Yasin/82)

²⁸ “Ol!”

hâdis dahi elbette o kadîm ile bulunurdu. Bu sûretde cihânda hâdis kalmazdı. Bu ise bâtıldır. Bilbedâhe görürüz ki nice hâdiseler dünyada mevcuddur.

چاره آن دل، عطای مبدلیست
داد او را، قابلیت شرط نیست

Böyle kasvetle muttasıf kalbin çâresi tebdil ve tasrife kâdir Allah Teâlâ'nın ihsânıdır. Eğer murâd buyurursa o kasveti mülâyemet tebdil eder. Her ne kadar o kalbin salahı kabiliyeti yoksa da zîrâ Allah Teâlâ Hazretleri'nin ihsânına isti'dâd şart ve lâzım değildir. İsti'dâdsız dahi verir. Eğer felâsefe isti'dâdsız veremez, demişlerse de lâkin isti'dâd geldiğinde vermemek istemez. Zîrâ vermese necl lâzım gelir, derler. Bu mezhep bâtıldır.

بلکه شرط قابلیت داد اوست
داد، لبّ و، قابلیت هست پوست

Belki kâbiliyetin şartı onun vermesi ve ihsânıdır. Ya'ni isti'dâd mahluğudur. Dilediği anda yaradır ve verir demektir. Görmez misin devlet-i a'lîye-i Osmâniye'de nice nâ-kâbil ve nâ-müstei'dler kâra gelmişlerdir. Devletin vergisinde kâbiliyet şart olmayınca Allah Teâlâ'nın a'tasına kâbiliyeti şart etmek a'zîm hamâkatdır. İhsân-ı ilâhi lebdır ve isti'dâd post makâmındadır. Post lebin mahsûlûdür. Ve i'tibâr lebedir posta değildir. Sen hemen kâbil ol ve nâ-kâbil ol. Oraya nazar etmeyip Mevlâ'dan iste demeyi irade buyurlar.

اینکه موسی را عصا ثعبان شده
همچو خورشیدی کفش رخشان شده

(110b) Bundan sonra kabiliyet şart olmadığına misâl-i îrâd ederek buyurlar ki buna Musâ aleyhisselâm'ın a'sâsı ejderhâ olurdu. A'sâda hayye-i azîme olmakda isti'dâd varmıydı? Ve dahi güneş gibi yed-i şerîfleri parlayıcıydı. Ve ziyası

zulmet-i şeb-i izale ederdi. Elde böyle lemâ'ne-yi isti'dâd var mıdır? İşte isti'dâdsız a'sâyı hayye ve eli güneş eyledi. Fehm olundu ki a'tâ-yı Hak'da kâbiliyet lâzım değilmiş.

صد هزاران معجزاتِ انبیا
کان نگنجد در ضمیر و عقل ما

Bundan sonra ey derviş bil ki nice yüz bin Enbiyâ'nın aleyhimesseleâm mu'cizât-ı bâhirâtı ki bizim kalbimize ve aklımıza sığmaz. Onların isti'dâdı varmıydı? Belki isti'dâdsız Allah Teâlâ onların cümlesini iyâde-i peygamberânda yaratmışdır.

نیست از اسباب، تصریفِ خداست
نیستها را قابلیت از کجاست ؟

Bu mu'cizât esbâbdan değildir. Belki Mevlâ'nın halkî ve tasrîfidir. Zîrâ adamlara kâbiliyet kandendir?

قابلی، گر شرطِ فعلِ حق بُدی
هیچ معدومی به هستی نامدی

Kabiliyet eğer fi'l-i Hakk'ın şartı olaydı aslâ bir ma'dûm vücuda gelmezdi. Zîrâ a'demde vücuda kâbiliyet yokdur.

سنتی بنهاد و اسباب و طرق
طالبان را، زیر این ازرق تتق

Allah Teâlâ her nesnenin husûlüne bir yol koydu ve sebepler vuzu' etdi. Tâlip olanlar bu mai' duvak tahtında o matlûba o sebepten yol bulsunlar için. "tutuk" gelinlerin yüzüne örttükleri nesnenin adıdır. Bu makâmda "felek" murâd olunur.

بیشتر احوال بر سنت رود

گاه قدرت خارق سنت شود

Ekseri ahvâl â'dat ve sünnet üzerine cârîdir. Ba'zı kere kudret-i Hakk â'deti hark edici olur. Ve hilâf-ı â'dat o şey vücûda gelir. İsâ aleyhisselâm'ın bâbâsız vücûda geldiği gibi.

سنت و عادت نهاده با مزه

باز کرده خرق عادت معجزه

Vacib-i Teâla hazretleri halâvetli olarak matlûba vuslat için sünnet ve â'det koymuşdur. O sünnetle herkes maksûduna vâsıl olur. Dahi mu'cize'-i enbiyâ o â'deti hark edip sebab-i teşebbüs yokken vücûd bulur. Meselâ peygamberimiz Muhammed Mustâfa sallallahu teâla aleyhi vessellem hazretlerinin mübarek parmakları arasından su icrâ buyurdıkları gibi. İşte bu suyun esâbi' beyinlerinden cereyânına zâhirde bir sebep yoktur.

بی سبب، گر عزّ بهما موصول نیست

قدرت از عزل سبب معزول نیست

Sebepsiz eğer i'zzet bize vâsıl olmuş değilse ve indellah makbûl olmaya mücâhede-yi nefis lâzım ise ki ekseri evliyâ'ullah derece'-i velâyeti mücâhede ile bulmuşlardır. Kudret-i ilâhiye sebab-i ref' edip belâ mücâhede makâm-ı velâyete (111a) îsâl etmiştir. Böyle olması delâlet eder ki Cenâb-ı Hakk sebepsiz iş etmeye dahi kâdirmiş.

ای گرفتار سبب، بیرون مَیَر

لیک عزل آن مسبب، ظن مبر

Ey sebebe kalbini rabt eden sebepden taşra uçma. Ve dâi'mâ sebebe temessükden hâlî olma. Lâkin o müsebbibin sebebi azledip bilâ sebep bir işi yapmasından dahi zannını eyletme ve yapar diye zanneyle.

هر چه خواهد آن مسبب آورد

قدرت مطلق، سببها بر درد

Zîrâ sebebin halıkı olan Mevlâ sebepsiz her ne dilerse vücûda getirir. Allah Teâlâ'nın kudret-i mutlakâsı esbâbı yırtar görmez misin? İsâ aleyhisselâm çamurdan kuş sûreti yapıp içine üfleyip ba'sûnallah kuş olup uçardı. Niteki Kurân-ı Kerim'de iki mevzu'da beyân olunmuşdur.

لیک اغلب بر سبب راند نفاد

تا بداند طالبی جُستن مراد

Lâkin ekserî o şeyi'n husûlünü sebep üzerine sürer ve sebep ile vücûda getirir. Hatta bir tâlip murâdını aramayı bile. Ve murâdının sebebine yapışa. "Nefâd" bu makâmda "husûl" ma'nâsınadır.

چون سبب نبود، چه ره جوید مرید؟

پس سبب در راه می آید پدید

Çünkü Vacib-i Teâlâ sebep-i vuzu' etmeyeydi murâd edici adam maksûdunun husûlüne ne yol gitmeyi tâlip olsun. Böyle olunca sebep yolda zâhir gerekdir. Yahut sebebi görmek gerekdir ki sebebe doğru gide. "Bedîd" bâ'sı kelimededen olarak "zâhir" ma'nâsınadır. Bu sûretde bâ-yı müteveccihe ile isim olur. Yahût bâ'sı zâi'd olarak "dîd" fi'l-i mâzidir "gördü" ma'nâsınadır.

این سببها بر نظرها پرده هاست

که نه هر دیدار صنعش را سزااست

Bu sebepler nazarlara perdelerdir. Zîrâ her görücü Cenâb-ı Hakk'ın sana'tını müşahedeye lâayık değildir. Belki sebebi görmeye münâsıptır. Binâberîn her yola esbâb ve sun' olunmuşdur.

دیده ای باید سبب سوراخ کُن
تا حجب را بر کند از بیخ و بُن

Sebebi delk edici bir göz lâzımdır. Hatta hicâpları kökünden ve dibinden kopar.

تا مسبب بیند اندر لامکان
هرزه بیند جهد و اکسابِ دکان

Hatta müsebbibi lâ-mekânda göresin ve esbâbın halkı Mevlâ olduğunu bilesin. Ve esbâb Hakk'ın ruhsatıyla kârgir olduğunu anlayasın. Ba'de sa'yeyi ve esbâbı ve dükkânı abes bilesin. Yahut “bilirsin” demektir.

از مسبب میرسد هر خیر و شر
نیست اسباب و وسایط را اثر

Her hayır ve şer müsebbib-i Hakîkiden erişir esbâb ve vasitâya. Ey bâbâ hiçbir şey değildir.

جز خیال منعقد بر شاهراه
تا بماند دور غفلت چند گاه

(111b) Ulu yolda akideci ve tecessüm edici hayâlin gayrı değildir. Ve böyle sebebe rabt olması şundan içindir ki bu gaflet devri âlem-i ilâhide ne mikdârsa o vakte dek bu âlem ve bu gaflet kalsın.

در ابتدای خلقتِ جسم آدم علیه السلام که جبرئیل علیه السلام را اشارت کرد
که برو از این زمین مشتی خاک بگیر و به روایتی از هر نواحی مشتی مشتی بگیر

Burası onun beyânındadır ki Âdem aleyhisselâm'ın cism-i şerîfinin yaratılmasının ibtidasından Cibrîl aleyhisselâm'a Hak Teâlâ'dan emir geldi ki “yürü arzdan bir avuç toprak tut ve filân yere ilet”. Ve dahi bir gayrı rivâyetde geldi ki “her taraftan bir avuç toprak tut ve yine filân yere ilet” ki o yer Tâi'fle Mekke'nin

mâbeyniymiş, diye ba'zı mahalde yazmışlardır.

چونکہ صانع خواست ایجادِ بشر

از برای ابتلای خیر و شر

Çünkü Allah-u Teâlâ beşer nevi'nin icâdını murâd eyledi. Hayır ve şer imtihânı için

جبرئیل صدق را فرمود: رو

مشت خاکی از زمین بستان گرو

sıdk ve emânet ile mevsûf hazret-i Cibrîl'e Allah-u Teâla buyurdu ki; yürü zeminden bir avuç türâb rehin al sonra yine zemine reddederiz.

او میان بست و بیامد بر زمین

تا گزارد امر ربِّ العالمین

Cibrîl-i Emîn bu hizmet için kemer-beste oldu ki Mevlâ'nın emrini yerine getire. Ve zemîne dek geldi.

دست سوی خاک بُرد آن موتمر

خاک خود را در کشید و شد حذر

Onu o emre imtisâl edici Zât türâb semtine iletdi. Hâkin kendini çekdi. Ve hazır edici oldu. “Mütemmir” emir ediciye derler. “Hazer” hâ'nın fethiyle ve zal'ın

kesriyle sıfat-ı müşebbehedir. “Sakınıcı” ma’nâsınadır.

پس زبان بگشاد خاک و لابه کرد

کز برای حرمت خلاق فرد

Cibrîl-i Emîn hâkî onu uzadınca hâk dilini açdı ve Cibrîl’e yalvarmak eyledi. Öyle diyerek ki ferdiyet ile muttasıf olan Hallâk’ın ululuğuna ihtirâmâ –beyit-i âtiye merhundur-

بُرو، و، گو من ترك

رخش خنگ عنان من از تاب زود ببخش جانم

yâ Cibril beni terk eyle ve yanımdan git. Ve benim cânımı bana bağışla ve yürü benden boz atının dizginini çevir. Ve bu “haneg” hâ-yı mua’ccemenin kesriyle boz ata derler. “Rahş” râ’nın fethiyle ve hâ’nın sükûnuyla mutlaka “at” nevi’ne denir. “Hânek” gerçi “boz at” demektir. Velâkin “rahş” muzaâf olmakla tecrid-i kâidesine gidilip “haneg”den fakat “boz” murâd olmak üzerine şerh olundu. Tecrid bir kelimenin ma’nâsının ba’zısını tasdik ve ba’zısını ibkâya derler.

در کشاکشهای تکلیف و خطر

بهر الله هل مرا، با خود مبر

(112a) Teklîf-i ilâhiye çekmeye ve mahûf o emre getirmeye, Allah Teâlâ’nın rızası için beni terk eyle. Ve benden türâb alıp iletme, dedi.

بهر آن لطفی که حقت برگزید

کرد بر تو علم لوح کلّ پدید

O Lutf-u Bârî hakkı için ki Allah Teâlâ seni ihtiyâr etdi. Ve dahi senin üzerine levh-i mahfûzun ilmini aşikâre eyledi. Ve seni serâir-i ilâhîyesine vâkıf eyledi. –Beyit-i âtiye merhundur-

تا ملائک را معلم آمدی

دائما با حق مکلم آمدی

Sera'biyeye vukuf sebebiyle meleklerle hoca geldin. Dâi'mâ Allah Teâlâ'ya kelâm edici geldin. Ve karabet-i tâmah tahsîl etdin.

که سفیر انبیا خواهی بُدن

تو حیاتِ جان و حیّی، نی بَدَن

Bundan için Enbiyâ-yı Kirâm'a elçi geldin. Ve Mevlâ onlara vahiy getirmeye seni ta'yîn etdi. Sen vahyin cânının hayatına bâa'ş oldun. Ve dahi seninle hayat buldu. Bedenin hayatına sebep değilsin. Bu sûretde ruhdan büyük ve efdal oldun.

بر سرافیلّت فضیلت بود از آن

کاو حیاتِ تن بود، تو آن جان

Ondan için senin İsrâfîl aleyhisselâm üzerine ululuğun olur ki o tenin hayatına sebep olursun. Cana lâıksın. Ya'ni sen vahy-i ilâhînin cânının hayatına

sebepsin.

بانگِ صورش نشأتِ تنها بود

نفخِ تو نشو دلِ یکتا بود

İsrâfîl'in sûru cesedlerin kabirden kalkıp arz-ı mahşere gitmesine bâa'ş olur. Lâkin senin vahy-i Hüdâ'yı nefhin bî-nazîr olan kulub-u Enbiyâ-yı Azâm'ın büyümesine sebep olur. "yektâbü" mesel demekdir.

مغزِ جانِ تنِ حیاتِ دلِ بود

پس زِ دادش، دادِ تو فاضل بود

Tenin canının canı kalbin hayatına sebeptir. Böyle olunca senin ihsânın ihsânından ziyâdedir. Tenin cânının canından murâd vahy-i ilâhîdir ki ruha hayat verir.

باز میکائیلِ رزقِ تنِ دهد

سعیِ تو رزقِ دلِ روشن دهد

Yine Mikâil aleyhisselâm tenin rızkını vermeye mükellidir. Lâkin ya Cibrîl senin sa'y ve himmetin rûşen ve münevver olan gönle rızık verir. Murâd Enbiyâ'nın kulub-ı sâfiyeleridir.

او به دادِ کیلِ پُرِ کردست دیل

دادِ رزقِ تو نمی گنجد به کیل

Hazret-i Mikâil kile ile vermekle herkesin ettiğini dolu eylemiştir. Ama senin verdiği rızık ki vahy-i ilâhîdir. O kileye sığmaz. Bu sûretde İsrâfîl'den efdâl olduğun gibi Mika'il'den dahi eşrefsin, demek istedi.

هم ز عزرائیل باقهر و عطب

تو بهی، چون سبق رحمت بر غضب

Ve dahi kahr ve azâb ile muttasıf Azrail'den sen iyisin, rahmetinin gadabının üzerine sâbık olması sebebiyle fî el-vaki' Cibrîl-i Emîn melâikenin efdâli olduğunda şüphe yoktur.

(112b)

حامل عرش این چهارند و تو شاه

بهترین هر چهاری ز انتباه

Arşın hâmilî bu dört melektir. Cibrîl dahi bu dörtde dâhildir. Ve sen cümlelerin şâhısın. Ve her dördün agâhlık yönünden ziyâde iyisi sensin, dedi.

روز محشر هشت بینی حاملانش

هم تو باشی افضل هشت آن زمانش

Mahşer günü hamillerini arşın, ya Cibrîl sekiz görürsün. Yine sen o zaman o sekiz meleğin efdâli olursun. İşte senin böyle ulu kadrin vardır. Bana merhâmet edip benden türâb alma diyerek hayli istirhâm etdi.

همچنين بر ميشمرد و ميگريست

بوی میبرد او، کز این مقصود چیست

Buncılayın zemin-i Cibrîl-i Emîn'in mehasinine ta'dâd ederdi. Ve ağlardı. Zîrâ tûrâb almakdan murâd nedir? Ondan râyha iletirdi. Ve bir âdem-i mükellef halk olunacağını hissedirdi.

معدن شرم و حیا بُد جبرئیل

بست آن سوگندها بر وی سبیل

Cibril-i Emîn hayânın ma'deni Hazret-i Osmân radiyallahu anh gibi zeminin bu and vermesi ve böyle istirhâmı Cibrîl üzerine tûrâb almak yolunu bağladı.

بس که لابه کردش و سوگند داد

باز گشت و گفت: یا رب العباد

Zemîn ki Cibrîl-i Emîn'e çok niyâz eyledi. Ve çok andlar verdi. Tûrâb almaksızın geri döndü ve dedi ki "Ey kulların Tanrısı olan Mevlâ!

من نبودستم به کارت سرسری

لیک ز آنچه رفت، تو داناتری

Ben senin emrine imtisâlde mütehayyir ve serseri değildim. Belki der-a'kâb emr ü fermânın her ne ise yerine getirirdim. Lâkin zemîn ile beynimizde vaki' olan keşmekeş ve mücâdeleye sen vâkıf ve benden âlimsin, diyerek huzur-u Hakk'da böylece niyâz ve tazarru' eyledi.

گفت نامی که ز هولش، ای بصیر

هفت گردون باز ماند از مسیر

Yine Cibrîl-i Emîn der ki; ya Râb türâb alacak vakitde bir nâm-ı şerîf ile bana and verdi ki eflâk-ı seb'a eğer nâm-ı şerîfi dinleseler yürümekden geri kalırlardı. “mesîr” masdar mîm’i olmakla “yürümek” ma’nâsınadır.

شرمم آمد، گشتم از نامت خجل

ور نه آسان است نقل مشتی گل

Bana hayât geldi. Senin nâm-ı pâkinden mahcûb oldum yoksa bir avuç türâbı nakıl asândır. Ve bana nispetle bir işten değildir, dedi.

که تو زوری داده ای املاک را

که بدر آنند این افلاک را

Ey Mevlâ sen melek nev'ine kuvvet ve kudret vermişsin. O rütbedeki bu eflâkı böyle metâneti var iken yırtarlar. İşden midir ki bir mikdâr türâb getire, lakin zeminin istirhâmına mebnî ve senin nam-ı bâ-kelime and vermesine mebnî böyle iş pes-mânde oldu, dedi.

فرمان آمدن به میکائیل که از روی زمین

(113a)

قبضة خاك بردار جهت تركيب و ترتيب جسم مبارك ابو البشر خليفه الحق

مسجود الملك و معلمهم آدم عليه السلام

Burası çünkü Cibrîl-i Emîn'in hâli beyân olunduğu vech üzere olduysa mertebe-i sâniyede Allâh Teâlâ'nın Mikâil Aleyhisselâm'ı zeminden bir avuç türâb kabz için göndermesi beyânındadır. Ebu el Bişr künyesiyle mekni ve Cenâb-ı Hakk'ın halîfesi ve dahi melâike-yi kirâmın tahîyyât için secde olunması ve dahi meleklerin malumu Âdem Aleyhisselâm'ın cism-i şerîfî terkîb ve tertîb için, “ceht” bu makâmda “için” ma'nâsınadır.

گفت میکائیل را: رو تو به زیر

مشت خاکی در رُبا از وی دلیر

Bundan sonra Vâcib-ül Vücûd melek-i sâni Hazreti Mikâil Aleyhisselâm'a buyurdu ki yürü küre-i zemine nâzil ol. Arslân gibi zeminden bir avuç toprak kap. Ve filan mevziye ilet.

چونکه میکائیل شد تا خاکدان

دست کرد او تا که برُبايد از آن

Çünkü Mikâil Aleyhisselâm zemine dek gitdi. Elini uzatdı ki zeminden bir kabza türâb ala. “Hâkdân” “toprak mahali” demektir. Küre-i arz murâd olunur. “şod” burada “gitdi” ma'nâsınadır.

خاک لرزید و در آمد در گریز

گشت او لابه کنان و اشک ریز

Zemin titredi ve kaçdı. Ve dahi o zemîn Mikâil'e yalvarıcı ve gözyaşı dökücü oldu.

سینه سوزان، لابه کرد و اجتهاد

با سرشك خونیش سوگند داد

Sînesi sûzân olarak yalvarmak eyledi. Ve yalvarmakda kemâliyle sa'y etdi.
Ve dahi kanlı yaş dökerek and verdi ki kendinden türâb almaya.

که به یزدان لطیف بی ندید

که بکردت حامل عرش مجید

Öyle diyerek and verdi ki Latîf ve bî-misl olan Cenâb-ı Hakk'ın hakkı için
ki seni ulu olan arşın hâmile etmiştir. “Nedîd” mesel ma'nâsınadır.

کیل ارزاق جهان را مشرفی

تشنگان فضل را تو مغرفی

Dahi cihânın hilkatının erzağının müserrefi ve nâtârsın. Dahi Hakk
Teâlâ'nın ab-ı fazlına teşne olanlara su vericisin. Ya'nî herkes fazl-ı ilahîyi senin
yüzünden bulurlar, demektir. “Müşerref” ifa'l bâbından ism-i fâil olur ise “nâzar” ve
“Emîn” ma'nâsına isti'mâl olunur. Kezalik “mağruf” dahi ifâ'l bâbından ism-i fâ'il
olup “elini suya daldırıp eliyle su alıcı”ya derler.

ز آنکه میکائیل از کیل اشتقاق

دارد و کیال شد در ارتزاق

Beyt-i sâbık mısra' evveline ta'lîl olarak buyururlar ki zîrâ Mîkâil lafzı kîl
lafzından iştikâk tutar. Ve dahi Mikâil aleyhisselâm herkesin rızkını ölçücü oldu.

Ya'nî herkesin rızkını Mikâil aleyhisselâm'ın (113b) tarafından tevzi' ve taksîm olunurlar. "irtizâk" iftiâ'l bâbından masdar olup "merzûk" olmak ma'nâsınadır. Bu beyitden rızkın mikdârı olduğu ve ziyâde ve noksânı kabûl etmediği müstebân olur.

که امانم ده، مرا آزاد کن

بین که خون آلود میگویم سخن

Bu fezâil-i mezkûreyi sana ihsân eyleyen Zât-ı Şerîfin hakkı için benden türâb almakdan beni azâd eyle. Ve beni terk eyle. Zîrâ gör ki sözü kan ile karışmış söylerim. Sözün hûn-âlûd olması ağlayarak söylemekden kinâyedir.

معدن رحم اله آمد ملك

گفت: چون ریحم بریش او نمك؟

Vâcib-i Teâlâ hazretlerinin melek nevi' rahmının mui'dini geldi. Ya'nî Melâike-i Kirâm'ın şefkât ve merhâmeti çokdur, demektir. Bu cihetle kendine dedi ki o yaraya bu tuzu nice dökerim? Zîrâ lâıyk ve münasip değildir. Ya'ni zemînin böyle ızdırap hâli varken ondan türâb almakla ızdırabını tâ'kîd etmek münâsip değildir, diyerek türâb almakdan Mikâil aleyhisselâm fâriğ oldu, demeyi murâd ederler. Hasılı kemâl-i merhâmetinden emr-i Bârî'ye imtisâl Cibrîl gibi ona dahi mukaddir olmadı. Bunlar dahi râh-ı Hakk'a avdet etdiler.

همچنانکه معدن قهر است دیو

که بر آورد از بنی آدم غریو

Nevi' meleğın ma'den-i merhâmet olması ancılayındır ki şeytan ma'den-i kahr-ı Hüdâ'dır. Zîrâ kemâliyle kahr-ı ilahîye mazhar olmuşdur. Mısra'-yı evvele

i'ilet olarak buyururlar ki; zîrâ evlâd-ı âdemden feryâd ve figân getirmeye sebep oldu. Ve onları dalâlete ve guvâtaya ilkâ eyledi. Bir kimseyi idlâl ve müdill olmak kemâliyle kahr-ı ilahîye mazhar olmaksızın olamaz. Bu sûretde nevi' şeytan hem dâll ve hem medallidir. Böyle olunca ma'den-i kahr-ı Hakk olması lâzım gelir. "Gariyyu" ğayn'ın kesriyle "feryâd" ma'nâsınadır.

سبق، رحمت بر غضب هست، ای فتا

لطف، غالب بود در وصفِ خدا

Ey Yekt! Rahmetin gadap üzerine sebkati ve fazileti vardır. Zîrâ Cenâb-ı Kibriyâ'nın vafında lutûf gâlip idi. Ya'nî Cenâb-ı Hakk'ın lutfû gadabı üzerine sâbık idi demektir. Niteki hadîs-i Kudsi'de "sebkât rahmet-i âlinin azâbi" buyurulmuştur. Böyle olunca melâike-i kîrâmın şeytan nevi' üzerine fazilet ve şerefi vardır. Zîrâ melâik-i saffet rahmetin mazharı ve şeytanın sıfatı kahr ve gadabın mazharı olmuşlardır. Ba'zı kimseler şeytan nevi'nin melek nev'i üzerine faziletine zâhib olmuşlardır. Bu beyit ile Mevlâna kuddise sırrahu onları dahi red buyururlar.

بندگان دارند لا بُدْ خوی او

مشکهایشان پُر ز آبِ جوی او

Cenâb-ı Hakk'ın evliyâsı elbette Mevlâ'nın huyunu (114a) tutarlar. Ve merhamet ve şefkatleri kahr ve gadaplarına sâbık olur. Ve onların misk kalpleri o Hüdâ'nın ırmağının âbdan doludur.

آن رسول حق قلاوز سلوک

گفت: الناس علی دین الملوك

Ehl-i sülûğun rehberi o Hakk'ın resûlü ki murâd Fahr-i Â'lem Efendimiz'dir. “سَعَادَتُهُ النَّاسَ عَلَى دِينِ مَلِكِهِمْ” (Ennâsü alâ dîni mülûgihim)²⁹ buyurmuşdur. İşbu hadîs-i şerîfın ma'nâ-yı zâhîrisi “nâs padişâhlarının huyu ile huylanırlar” demektir. Fî el-vaki' padişâhları ne mâi'l olur ise nâs ona mâil olurlar. Ve ma'nâ-yı bâtınisi dahi evliyâ'ullah kaddes-Allah u Teâlâ esrârahüm Cenâb-ı Hakk'ın huyu ile huylanırlar. Niteki bu beyit-i şerîf ile bu ma'nâya işâret buyurdular.

رفت میکائیل پیش ربّ دین

از غرض خالی دو دست و آستین

Çünkü yerden türâb almayı edemedim. Bu cihetden bu Mîkâîl aleyhisselâm dinin sahibi olan Hakk Teâlâ Hazretlerine âlî yek-şey maksudundan ki türâb almakdı. Hâlî olduğu hâlde gitdi.

گفت: ای دانای سرّ و شاهِ فرد

خاک از زاری و گریه بسته کرد

Mîkâîl dedi ki; ey gizliye âlim olan Mevlâ! Ve müsellî olmayan pâdişah! Toprak beni anlamadan ve bükâdan için kendinden türâb almakdan bağlanmış eyledi. Ve almaya kâdir olamadım.

آب دیده پیش تو با قدر بود

من نتانستم که آرم ناشنود

²⁹ İnsanlar, hükümdarlarının dini üzeredirler.

Gözyaşı, Yâ Rab! Senin önünde kadr u şerefliydi. Ve ağlayan kulunu sen ziyâde seversin. Bu cihetle ben kâdir olamadım ki hâkin nâlesini dinlemeyeyim.

آه و زاری پیش تو بس قدر داشت

من نتانستم حقوق آن گذاشت

Âh etmek ve ağlamak senin önünde çok kadr tutdu. Ben kâdir değilim ki o hukuku geçeyim. Çünkü zemîn ağladı, ben dahi türâb almakdan fâriğ oldum.

پیش تو بس قدر دارد چشم تر

من چگونه گشتمی استیزه گر

Yâ Rab! Senin önünde yaş göz çok kıymet tutar. Böyle olunca ben ne günâh edici olayım bükâ edici göz ile.

دعوت زاریست روزی پنج بار

بنده را که: در نماز آو، بزار

Ah u zâr bir günde beş kere kulu anlamaya da'vet vardır. Öyle diyerek ki namâza gel ve anla.

نعرهٔ موذن که: "حی علی الفلاح

"آن فلاح این زاری است و اقتراح

Mevzu'nun neresi ki dar-ı âhiretde felâhınıza sebep olan şeye geliniz der. O

felâh nedir dersen o ağlamak ve gönül yârasıdır.

آنکه خواهی کز غمش خسته کنی

راه زاری بر دلش بسته کنی

O kimseyi ki dilerse ki gâmdan hasta eyleyesin. Ağlamak yolunu onun kalbi üzerine bağlanmış eylesin. Ya'ni onu kendine tazarru' ve niyâz etdirmezsin, demektir.

تا فرود آید بلا بی دافعی

چون نباشد از تضرع شافعی

(114b) Hatta belânın üzerine def'asız gele ve nâzil ola. Çünkü onun tazarru' ve niyâzdan bir şefaât edicisi yoktur. Hâsılı kelâm bir kulunu Mevlâ afv murâd ederse. Münâcât ve recâ yolunu ona feth eder. Ve onu afveder. Ve eğer belâsını vermek murâd ederse niyâz ve yalvarmayı onun hatırına getirmez. Ve tez belâsını verir, demektir. Niteki beyân buyururlar;

وآنکه خواهی کز بلایش واری

جان او را در تضرع آوری

O kimseyi istersen ki belâdan geri alâsın. Der-âkab onun cânını tazarru' ve niyâz yoluna getirirsin.

گفته ای اندر نبی کان امتان

که بر ایشان آمد آن قهر گران

Kurân-ı Kerîm’de buyurduk ki “O ümmetler ki onların üzerine kahr-ı azîm ki mevt ü helâkdir geldi. –Beyt-i âtiye merhûndur-

چون تضرع می نکردند آن نفس ؟

تا بلا زیشان بگشتی باز پس

Çünkü o belâ geldiği anda tazarru’ ve niyâz etmediler ki hatta o gelen belâ onlardan geri döndü. Bu beyitden dahi müstebân olur ki niyâz belâyı def’ sebebiymiş. –Beyt-i âtiye merhûndur-

لیک، دلہاشان چو قاسی گشتہ بود

آن گنہ ہاشان عبادت مینمود

Lâkin o ümmetler kalpleri çünkü kasvet ile muttasıf olmuştur. O suçlar onlara ibâdet görünür. Ve “Biz ne ettik ki âh u zâr edelim?” derler. Ve Mevlâ’ya niyâzı terk eder ve belâlarını bulurlar.

تا نداند خویش را مجرم عنید

آب از چشمش کجا تاند دوید ؟

Kendisinin o inad edici mücrîm kusurunu bilmedikçe onun gözünden yaş kertmeye kaçân kâdir olur ya’nî kusurunu bilen ağlar, demektir.

قصہ قوم یونس علیہ السلام بیان و برہان آنست کہ تضرع و زاری دفع

بلای آسمانیست، و حق تعالی فاعل مختار است پس تضرع و تعظیم پیش او مفید

باشد، و فلاسفہ گویند: فاعل بہ طبع است و بہ علت نہ مختار، پس تضرع طبع را
نگرداند

Burası Yûnus aleyhisselâm'ın kavminin kıssasıdır. Ve bu kıssa onun beyân ve bürhânıdır ki Mevlâ'ya yalvarmak ve ağlamak âlem-i bâlâdan nâzil olan belâyı edicidir. Ve dahi bil ki Allah Teâlâ fâil-i muhtârdır. Ve dilediğini yapar ve murâdını işler. Böyle olunca yalvarmak ve ta'zîm ve Mevlâ'yı ululamak kula fâil'de edici olur. Hemen duâya el kaldır. Ve niyâzda ol. Ve dahi hükemâ derler ki; Allah Teâlâ fâil-i mûcibdir. Ya'nî muktezâ-yı zâtından onun sūdûru lâzım gelir. Meselâ akl-ı evvelin Zât-ı Bârî'den sūdûru bil-itticâb olduğu gibi ve dahi illet-i tamah olmak üzerine fâil'dir. Ve ma'lûlden teklif-i mümkün değildir, derler. Ve fâil-i muhtâr olmak üzerine fâil değildir. Ya'nî dilerse yaradır ve dilerse yaratmaz. Böyle değildir derler. Böyle olunca yalvarmak tabîa'ti tahvîl etmez. Meselâ taâm yemek ve su içmek insânın muktezâ-yı tabî'îdir. Her ne kadar niyâz etmiş (115a) olursan yine yer içer. Zîrâ yememeye ve içmemeye kâdir değildir. Bu müzehhebin butlânında şek ve şûphe yoktur. Zîrâ Kurân-ı Kerîm'de “وَيَفْعَلُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ”³⁰ (ve yef'alüllahü mâ yeşâü)³⁰ buyurulmuştur. Ve bu küfür sârihtir. Ve bu felâsefenin küfrü sâi'r küffârın küfründen eşittir. Niteki Hazret-i Şeyh Ferîdüddîn Attâr aleyhi tecelliyât-ı el-gaffâr Mantıku't-Tayr nâm kitâb-ı celîlinde buyurmuştur. “الضرط آمين”
”د کاف کفر باحق الموعود خوشترم آید ز فاضل فلسفه اللهم احضنا الى ما”

قوم یونس را چو پیدا شد بلا

ابر پُر آتش جدا شد از سما

Yûnus aleyhisselâm'ın kavmine çünkü belâ ve gadap ilâhi zâhir oldu. Belâdan bedel ateşle dolu bulut semâdan bunların üzerine nâzil olmak için cüdâ oldu ve gelmeye başladı.

³⁰ Allah dilediğini yapar.

برق می انداخت، میسوزید سنگ

ابر میغرّید، رُخ، میریخت رنگ

Bulut zemîne yıldırım atardı. Ve taşı yakardı. Ve yine bulut arslân gibi homurdanırdı. Ve işidenin yüzünün rengi havfindan dökülürdü.

جملگان بر بامها بودند شب

که پدید آمد ز بالا آن کرب

Kavmin cümlesi gece damları üzerinde idi. Bu cihetle görürlerdi ki yukarıdan böğürtüler ve bu şiddetli belâlar zâhir olurdu. “Kerb” kâf’ın zammı ve râ’nın fethiyle kertebin cem’idir. “Kerbed” meşakkât-i azîmeye derler.

جملگان از بامها زیر آمدند

سر برهنه جانب صحرا شدن

Çünkü kavim bu hâli müşâhede etdiler. Dâmlardan aşağı geldiler. Zîrâ helâk olacaklarını cezmetdiler. Başı açık oldukları hâlde sahrâ cânibine tevcih etdiler.

مادران، بچگان برون انداختند

تا همه ناله و نفیر افراختند

Ve yine mâderler evlâdını taşra etdiler. Ve yalnız sahrâya bıraktılar. Hatta cümlesi feryâd ve figân kaldırdılar.

از نماز شام تا وقتِ سحر

خاك ميگردند بر سر آن نفر

Akşam namâzı vaktinden seher vaktine dek o cemaât başına toprak eylediler ve taslarla dökdüler.

جملگی آوازاها بگرفته شد

رحم آمد بر سر آن قوم لُد

Hatta kemâl-i feryâdlarından sedâları cümlesinin tutulmuş oldu. Bu cihetden o a'nûd kavim üzerine merhâmet-i ilâhiye geldi. "Lad" lâ'm'ın zammıyla a'nûd olan kimseye derler.

بعدِ نومیدی و آهِ ناشگفت

اندك اندك، ابر واگشتن گرفت

Yasdan sonra ve sabırsız ahdan sonra ya'nî ümidlerini kat' etmişlerken ve ıztırarı bu kadar âh etmişlerken âheste âheste o ateşli bulut geri dönmek tutdu. Ve semâ sâf oldu. Menkûldür ki bir kavme azâb geldiğinde geri reddolunduğu yoktur. Fakat Yûnus aleyhisselâm'ın kavminden red olundu. Ve vakt-i yasda imânları (115b) kabûl oldu.

قصهٔ یونس دراز است و عریض

وقتِ خاك است و حدیثِ مستفیض

Yûnus aleyhisselâm'ın kıssası uzundur ve ünlüdür. Tûrâb almayı

söylemekliğin vaktidir. Ve dahi feyz verici kelâmı söylemek zamânıdır. Kavm-i Yûnus'un ahvâlinden bu kadarı ile iktifâ edelim. Ve evvel ki hikâyemize rücu' edelim, buyurmak isterler.

چون تضرع را بر حق قدرهاست

کجاست رازاری کانجاست، بها آن

Çünkü niyâzın Hakk'ın indinde böyle kadri vardır. O kıymet ki nezd-i Hakk'da zârîlikdir. Onun kadri kandedir var kıyas eyle. Zîrâ zârîlik tazarru'dan büyükdür.

هین امید اکنون میان را چست بند

خیز ای گرینده و، دائم بخند

Kıssa-i kavm-i Yunus'u bildin ise agâh ol! Tez meyânını girye ve bükâ için bağla. Kalk ey ağlayıcı ağla! Ba'da dâi'm gül.

که برابر مینهد شاه مجید اشک

را در فضل با خون شهید

Zîrâ ulu Sultân gözyaşını kadr u kıymetde şehidin kanına beraber tutar. Ya'nî isyânı için ah edicinin nezd-i Hakk'da mertebesi şehidin mertebesi gibidir, demekdir. Böyle olunca ağla ki şehid rütbesini bulasın, demekdir.

فرستادن اسرافیل را علیه السلام به خاک که حفته ای برگیر از خاک بهر

ترکیب جسم آدم علیه السلام

Burası âdem aleyhisselâm'ın cism-i şerîfi vücûd bulsun için Cenâb-ı Hakk'ın yerden bir avuç toprak alması için İsrâfîl aleyhisselâm'ı göndermesidir.

گفت اسرافیل را یزدان ما

که برو ز آن خاک پُر کن کف، بیا

Bizim Rabbimiz İsrâfîl aleyhisselâm'a fermân buyurdu ki; yürü o hâkden onu tolu eyle ve gel. çünkü Mîkâîl aleyhisselâm dahi sıfır-ül yed geldi. Bu defa'türâb getirmeye Hazret-i İsrâfîl me'mûr oldu.

آمد اسرافیل هم سوی زمین

باز آغازید خاکستان حنین

Hazret-i İsrâfîl dahi türâb almak için zemîn cânibine geldi. Yine zemîn üslûb-ı sâbık üzerine feryad u figâna şüru' eyledi.

کای فرشته صور و ای بحر حیات

که ز دمه‌ای تو جان یابد موات

Ey sûr sâhibi olan melek ve ey âb-ı hayat gibi hayat bağışlayıcı zât! Zîrâ senin nefeslerinden mürdeler cân bulur.

در دمی در صور یک بانگ عظیم

پُر شود محشر خلاق از رمیم

Sûrdan bir azîm sedâ üflersen çürümüş kemikden yaradılmış mahlûkâtdan
arsa-yı mahşer dolu olur.

در دمی در صور گوئی: الصلا

بر جهید ای کشتگان کربلا

Sûra üflersen ve “arsa-yı mahşere geliniz” dersen ve dahi “Kerbelâ
sahasının ölmüşleri (116a) yukarı kalkınız” dersen

ای هلاکت دیده گان از تیغ مرگ

بر زنید از خاک سر، چون شاخ و برگ

“ey mevt seyfinden helâk ve telef görücüler, hâkdan başınızı dal gibi ve
yaprak gibi yukarı vurunuz” diyerek sûrdan böyle nidâ edersen onlar dahi senin
sûrundan hayat bulup kalkarlar.

رحمت تو، و آن دم گیر ای تو

پُر شود این عالم از احیای تو

Senin merhametin ve o senin müesser sûrunun nefesi ve sedâsı sebebiyle bu
âlem senin ihyâ ettiğin mahlûkattan dolu olur.

تو فرشته رحمتی، رحمت نما

حامل عرشی و قبله دادها

Yâ İsrâfîl sen rahmet meleğisin. Bana rahmet göster ve dahi arş-ı âlânın hâmilisin ve yine ihsânların kabilesisin.

عرش معدن گاهِ داد و معدلت

چار جو در زیر او پُر مغفرت

Arş-ı âlâ â'dâlet ve ihsan muidinidir. Onun tahtında lezzet ile dolmuş dört ırmak vardır. Niteki beyt-i âfîde beyân buyururlar. “Mağfîret”den bu makamda “halâvet” murâd olunur.

جوى شیر و جوى شهدِ جاودان

جوى خمر و دجلهٔ آبِ روان

Erba'anın birisi sûd ırmağıdır ve birisi asel-i musaffâ nehridir. Ve birisi şarâb-ı tahûr ırmağıdır. Ve birisi ab-ı revân nehridir ki sure'-i Muhammed'de bir tevcih tafsîl beyân buyurulmuşdur. Kalallahu Teâla “مَثَلُ الْحَنَّةِ الَّتِي وَعَدَ الْمُتَّقُونَ “ فِيهَا أَنْهَارٌ مِنْ مَّاءٍ غَيْرِ آسِنٍ وَأَنْهَارٌ مِنْ لَبَنٍ لَمْ يَتَغَيَّرْ طَعْمُهُ وَأَنْهَارٌ مِنْ خَمْرٍ لَذَّةٍ لِلشَّارِبِينَ وَأَنْهَارٌ مِنْ عَسَلٍ مُصَفًّى³¹

پس ز عرش اندر بهشتستان رود

در جهان هم چیزکی ظاهر شود

Ba'de arşdan cennete o ırmaktan gider. Dünyada dahi cûzi' şey o ırmakların dâdından zâhir olur.

³¹ Korunanlara va'dolunan Cennetin temsili: onda ırmaklar var bir sudan ki bozulması yok, ırmaklar var bir südden ki tadı değişmez, ırmaklar var bir şarabdanki içenlere lezzet, ırmaklar var bir baldan ki safî süzme,...(Muhammed/15)

گر چه آلوده ست اینجا آن چهار

از چه ؟ از زهر فنای ناگوار

Gerçi o dört ırmağın suyu burada alûdedir. Alûdeliği nedendir fenâ zehrindendir. Ve hazmı âsân değildir.

جرعه ای بر خاکِ تیره ریختند

ز آن جهان و فتنه ای انگيختند

Enhâr cennetden bir cûra' bu tire hâkin üzerine dökdüler ve o dört keduretli şeylerden için halk fitne kopardılar ve birbirine düşdüler.

تا بجویند اصل آن را این خسان

خود بر این قانع شدند آن ناکسان

Ondan için bu dünyaya o enhâr erbaadan dökdüler ki onun aslını bu haslar arasınlar, tahkik bu nâkesler bunun üzerine kani' oldular ve aslını aramayı terk etdiler.

شیر داده پرورش اطفال را

چشمه کرده سینه هر زال را

Allah Teâla hazretleri bu dünyaya enhar cennetten sûd verdi ve o sûd ile etfâle perureş ve terbiye verdi. Ve her (116b) avratın sadrını sût çeşmesi eyledi. “Zâl” kocakarıya ve ihtiyare olana derler. Bu makâmda avrat ve mâder murâd olunur.

خمر، دفع غصه و اندیشه را

چشمه کرده از عنب در اجترأ

Gamı ve endişeyi def için üzüm perdesinden Allahu Teâlâ hamrı akıtmada bekâr eylemiştir.

انگبین، داروی تن، رنجور را

چشمه کرده باطن زنبور را

Hastanın tenine şifâ için arının bâtınını bal çeşmesi eylemiştir. “Dârû” ilaca derler. Bunda şifâ murâd olunur.

آب دادی عام اصل و فرع را

از برای طهر و بهر کرع را

Allah Teâla Hazretleri asl-ı fera’ â’m ve şâmil olarak tedhhir için ve dahi içmek için cümleye su verdi. Keri’ “kâf”ın fethi ve “râ”nın sükûnuyla içmeye derler.

تا از اینها پی بری سوی اصول

تو بدین قانع شدی، ای بو الفضول

Hatta bu dünyadaki sudan ve lebinden ve aselden ve hamrdan cennetteki enhâr erbaanın lezzetine izzeyletesin ve ona vuslata sa’y ve gayret edesin. Sen ise ey cehl ve hamakat sâhibi bu dünyada olan nesneler kâni’ oldun ve cennette olanları ferâmûş eyledin.

بشنو اكنون ماجرای خاك را

كه چه می گوید فسون محرّاك را

Dinle şimdi hâkin mâcerasını ki efsûn olarak İsrâfîl aleyhisselâma ne söyler. “Mehrâk” “mim”in kesriyle mefâl vezninde ism-i aletdir. Ma’nâsı alet-i hareke demektir. İsrâfîl aleyhissellâm dahi kabirden harekete alet olmakla bu makamda İsrâfîl’e mehrâk ta’bir buyurdular. “Füsûn” “mekr” ma’nâsınadır.

پیش اسرافیل گشته او عبوس

میکنند صد گونه شکل و چاپلوس

İsrâfîl aleyhisselâm’ın önünde yeryüzünü abûs eyledi. Yüz türlü teşekkür ve medahne eyler olduğu halde

كه به حق ذاتِ پاكِ ذو الجلال

كه مدار این قهر را بر من حلال

öyle diyerek yalvardı ki zül-celâl olan Allah Teâla’nın hakkı için bu kahrı benim üzerime lâıyk tutma.

من از این تقلیب بوئی میبرم

بد گمانی میروند اندر سرم

Ben bu türâb almakdan bir koku iletirim. Ve bir sût-i-zan benim başımda vaki’ olur. Ya’ni benden türâb almakdan murâd insan halk olunacaktır. Ve ba’zı teklif ile mükellef olacaktır. Sonra o tekâlifâtı yerine getiremeyecektir. Ve

cehenneme duhûle lâıık olacaktır. Hâlk böyle olduğunu ben anladım onun için senin benden türâb aldığına razı değilim, dedi.

بقكه كان رحمتی، رحمت نما

ز آنكه مرغی را نیاز ارد هما

Sen rahmet meleğisin, bana şefkât göster. Zîrâ bir kuşu hümâ incitmez ve onu tutup yemez fakat kemik yemeğe kanaat eder. İşte hümânın böyle merhameti gâlipdir. Bu cihetden cümle tuyurun eşrefi (117a) olmuştur. Hatta makbûliyeti ve meymeneti o mertebedir ki kuyruğundan padişâhlara sergûş yaparlar.

ای شفا و رحمتِ اصحابِ درد

تو همان کن کان دو نیکوکار کرد

Ey dert sahiplerine şifâ ve rahmet olan zât sen ancak bâki olanı eyle ki o iki işi güzel zâtlar bâki eylediler. O ikisinin birisi Cebrâî‘l aleyhisselâmdır. Zîrâ onlar zeminin feryâdına merhâmet edip türâb almaksız sıfr-alîd rücu’ etmişler idi. Sen dahi onlara iktidâ eyle ve benden türâb alma ve geri eli boş rücu’ eyle diye çok niyâzlar eyledi demektir.

زود اسرافیل باز آمد به شاه

گفت عذر و ماجرا نزد اله

Tez İsrâfil aleyhisselem Cenâb-ı Hakk’a eli boş rücu’ eyledi. Ve dahi kendi özrünü ve zemin ile olan mâcerâyı Allah Teâla’ya nakl ve beyân eyledi. Ve yine İsrâfil aleyhisselâm dedi ki

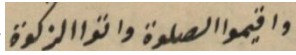
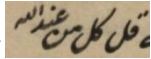
کز برون فرمان بدادی که بگیر

عکس آن الهام دادی در ضمیر

Îlâhi sen taşradan fermân verirsin ki zeminden toprak al ve bu emrinin aksini kalbe ilhâm edersin ya'ni kalbe dersin ki sakınıp türab almayasın.

امر کردی در گرفتن سوی گوش

نهی کردی از قساوت سوی هوش

Ya Rab, kulak canibine tut diye ferman eylersin. O emre imtisâl edeyim derken akıl canibini şiddet ve kasvet ile muttasıf olmakdan men' edersin ve ehl-i feryada merhamet ve unf etme diye akli ma'mur edersin. Kul, bu efa'l-i acibeye ve sanayi'-yi bedî'ye ne etsin ve senin kangı emrine imtisal etsin, dedi. Hazret-i İsrâfîl hakikat-ı hâle bakıp ve tevhide nazar edip bu cesareti eyledi. Lâkin Cebrail ve Mikâil aleyhisselâm bu cüreti edemediler ve fakat türâb alamadıklarına i'tizâr etdiler. Bu kelâmdan müstebân olur ki “” buyurarak ibadetini zahirde mâ'mur eder ve lâkin kimin ki namâz kılmasını ve zekat vermesini murâd buyurmaz ise onun kalbine ve batınına emreder ki namâz kılma ve zekat verme bu ecelden o emirlere imtisâl edemez. İşte hakikat-i hâl böyledir. Kalallahu Teâlâ “”.

سبق، رحمت گشت غالب بر غضب

ای بدیع افعال و نیکو کار رب

Rahmet sâbık olduğundan gadap üzerine gâlip oldu. Ey fail-i acîp ve işi güzel Rabb'im çü Sen de böyledir, ibadında dahi böyle oldu. Zeminin feryâdından

emr-i zahiriye imtisâl edemedim. Ve rahmet cânibine gitdim. Ve akla emreylediğine imtisâl (117b) etdim, dedi.

فرمان آمدن بعزرائیل به برداشتن خاک و تضرع کردن خاک و ناشنودن و
برداشتن عزرائیل باذن الله تعالى

Bu şerh-i şerîf kasd ve ihtiyât meleği olan Azrâi‘l aleyhisselâmı Âdem aleyhisselâm’ın cismini terkip için zeminden bir avuç toprak tutmak üzerine mertebeyi‘ rabia’da Azrâi‘l aleyhisselâm’ı irsâl etmesi beyânındadır.

گفت یزدان زود عزرائیل را

که ببین آن خاک پُر تخیل را

Allah Teâla hazretleri dördüncü mertebede Azrâi‘l aleyhisselâm’a buyurdu ki “git tez o evhâm ve hayâl ile dolmuş zemini gör ki kendinden toprak aldığını istemez ve feryâd ve figân eder hatta üç meleği sıfiralîd feryâdı ile geri döndürdü.

آن ضعیف زال ظالم را بیاب

مشتِ خاکی هین بیاور با شتاب

O nefsine zâlim ihtiyâr sanayini bul bir avuç türâb ondan acele eyle al ve buraya getir” diye Allah Teâla hazretleri Azrâi‘l’e fermân eyledi.

رفت عزرائیل، سرهنگ قضا

سوی کرّه خاک بهر اقتضا

kaza-yı ilâhi ki gelecekde olacak mevtidir. Onun çavuşu ki Azrâi'l'dir.
Küre'i zemin cânibine iktizâ etmesi sebebiyle gitdi. İktizâdan murâd emr-i Bârîdir.

خاك، بر قانون، نفیر آغاز کرد

داد سوگندش بسی با سوز و درد

Küre'-i arz kendi âdeti üzerine feryâda ağâz eyledi. Ve Azrâil'e benden tûrab alma diyerek çok and verdi. Ve kendisi dahi çok yemin eyledi. Yeminden murâd yalvarmasıdır.

کای غلام خاص و ای حمال عرش

ای مطاع الامر اندر عرش و فرش

Öyle diyerek ki ey arşın hamâlı ve ey Hakk'ın gulâm-ı hâhi ve ey arşda ve zeminde emri metâi' olan zât-ı şerîf,

رو به حق رحمتِ رحمان فرد

رو به حق آنکه با تو لطف کرد

yürü şerikden münezzeh Allah Teâla'nın rahmeti hakkı için benden tûrab alma. Yürü evvel zat-ı ecel ve a'lânın hakkı için ki sana lütuf eyledi. Ve seni melek-ulûlâzım eyledi. Ve hamilân-ı arşdan kıldı.

حق شاهی که جز او معبود نیست

پیش او زاری کس مردود نیست

Yine der ki; yürü o şâhın hakkı için ki ondan gayrı ibadet olunmuş yokdur. Ve onun önünde bir kimsenin feryâd ve figânı merdûd değildir. Böyle ulu ve kerîm Mevlâ'nın hakkı için benden türâb alıp ve âdem yapıdırmaya sebep olup beni lââyık-ı dûzah etmeye diyerek çok tekâpûlar eyledi.

گفت: نتوانم بدین افسون، که من

رو بتابم ز امر او سرّ و علن

Azrâî'1 dedi ki “kâdir olamam bu hîle üzerine ben gizlinin ve aşikârenin emri olan zât-ı ecel ve âla'nın emrine imtisâlden”.

گفت: آخر امر فرمود او به حلم

هر دو امر است، آن بگیر از راه علم

(118a) Zemîn dahi nâçâr kalıp encâmında dedi ki Allah Teâla hazretleri hilm ve mülâyemet ile dahi buyurmuşdur. Ve hilm etmekle dahi memuruz. “Türâb al” buyurması emirdir. Ve hilm ile buyurması dahi emirdir. Sen ilminin yolundan hilm emrini ahz eyle.

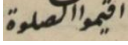
گفت: آن تاویل باشد یا قیاس

در صریح امر کم جو التباس

Azrâî'1 dedi ki böyle etsem emr-i Bârî'yi tâvîl olur. Yâhûd bir şey'e kıyâs olur. Sarîh olan emirde iştibâhı az iste. Zîrâ emr-i sarîhde şüphe olunmaz. Onun mazmûnu ile amel lâzım olur. Bu suretde

فکر خود را اگر کنی تاویل به

که کنی تاویل آن نامشتبہ

kendi fikrini eğer te'vîl edersen iyidir. Ondan ki bu şüphesiz olan emri te'vîl edersin. Zîrâ nas ve sarîh olan nesneyi tâvîl emr-i kabih olduğu aşikâredir. Ba'zı melâhidenin “” emr-i şerîfini te'vîli gibi

دل همی سوزد مرا بر لابه ات

سینه ام پُر خون شد از شور آبه ات

benim gönlüm senin yalvardığına yanar ve benim sînem senin gözünün yaşından kan ile doldu.

نیستم بی رحم، بل ز آن هر سه پاک

رحم بیش استم به تو ای دردناک

Ey zemîn ben bî-rahm değilim. Belki o her üç pâk melekden, dertlinin derdinden için merhametim ziyâdedir.

گر طیانچه میزنم من بر یتیم

ور دهد حلوا به دستش آن حلیم

Eğer ben yetîm üzerine şamar vurursam ve eğer O Kerîm yetime helva verir ise beyt-i âtiye merhûndur.

این طپانچه خوشتر از حلوای او

ور شود غرّه به حلوا، وای او

benim şamarım o Kerîm'in helvâsından iyidir. Eğer yetim onun helvâsına mağrûr olursa ve benim şamarımdan firâr ederse ve ey onun hâline, diye zemîne cevâp verdi.

بر نفیر تو جگر میسوزدم

لیک، حق لطفی همی آموزدم

Senin feryâdın üzerine benim ciğerim yanar. Lâkin Allah Teâla bana bir lûtuf ta'lîm eder.

لطف مخفی در میان قهرها

در حدث پنهان عقیق بی بها

O ta'lîm buyurduğu lûtf kahırlar meyânında hadisde kıymetsiz akîk gizli olur. Ya'nî gâh olur ki necâset içine akîk düşer. Ve onda mahfî olur. Bunun gibi çok olur ki kahr içinde lûtfunu saklar. Onu herkes bilemez. Bu cihetden kahırda lûtuf aramazlar ve herkes lûtf-ı celîyi anlar.

قهر حق بهتر ز صد لطف من است

منع کردن جان ز حق، جان کردن است

Eğerçi bende hilm vasfı vardır ve lâkin Cenâb-ı Hakk celle ve âla'nın kahrı benim yüz hilm ile muâmeleden hayırlıdır. Zîrâ ekşi cânını Hakk'dan men' etmek

suretde hayat ise de hakikatde cân çekişmekdir. Böyle olunca kahr-ı had benim vesâi'r ibâdın çok hilminden efdâl (118b) olmuş olur.

بدترین قهرش به از حلم دو کون

نعم ربّ العالمین و نعم عون

Ey derviş bil ki o Hüdâ'nın ziyâde kahr ve gadabı iki cihân halkının hilminden efdaldır. Rabb-ül-âlemîn ne güzel tâgrîdir ve ne güzel ibâdına yardım sâhibidir.

لطفهای مضمّر اندر قهر او

جان سپردن، جان فزاید بهر او

O Hüdâ'nın kahrında ızmâr olunmuş lûtuflar vardır. Cân ısmarlamak o Hüdâ için kişinin cânını artırır. Zîrâ ihtiyât-ı ebediye bâkiye bulur.

هین رها کن بد گمانی و ضلال

سرّ قدم کن چونکه فرمودت تعال

Agâh ol bu sûi' zannı ve delâleti terk eyle. Çünkü Mevlâ sana gel buyurdu. Başını ta'zîm için ayk eyle ve Hakk'a git.

آن تعال او تعالیها دهد

مستی و جفت و نهالیها دهد

O Hüdâ'nın kuluna Teâla demesi ve kulun o emre imtisâli ona çok lütuflar verir. Ve keyfinden mestlik verir. Ve cennetde hûrân verir ve bahçeler verir.

خود من آن امر سنّی را هیچ هیچ

من نیارم کرد و هن و پیچ پیچ

Hele ben o emr-i Âliyi, aslâ ben za'yıf etmeye kâdir değilim ve muzdarip dahi edemem. “Bârî” kelimesinin bunun gibi makâmlarda ma'nâsı “hile” ta'bîr olunan lafızdır. Yahûd hâsıl-ı kelâm demekdir. “Peyc”den murâd “sıklet” ve “ızdırab”dır. Bu makâmda emr-i Bârî'ye adem-i imtisâlden kinâyedir.

این همه بشنید آن خاكِ نژند

ز آن گمان بد بُدش در گوش بند

O hakîr ve alçak zemîn Azrâi'l'den bu kelâmların cümlesini dinledi. Ve lâkin Allah Teâla'ya sûi' zannından kulağında bağ ve bend vardı. Asla kabûl etmedi. Ve inâdından ayrılmadı.

باز از نوع دگر آن خاكِ پست

لابه و سجده همی کردش چو مست

Bu kadar kelâmdan sonra türâb almaya razı olmak lâzım iken yine o alçak türâb bir gayrı neva'dan hazret-i Azrâil'e yalvarmak ve tahiyyat eyledi. Sarhoş gibi insan dahi hâkdan mahluk olmakla, Azrâil'den bu kelâmları dinlese razı olmaz, yine yine ruhumu kabz etmeye diye temellük eyler. Meğer ki insan-ı kâmil ola o zamân mevte ve dünyadan gitmeye gayet teşne olur.

گفت: بنی، برخیز، نبود زین زیان

من سر و جان مینهم رهن و ضمان

Defa‘-yı sâniyede zemîn Hazret-i Azrâi‘l’e yine temellük edince Azrai‘l yine dedi ki “Ben emri terk etmem. Kalk bundan sana ziyân olmaz. Eğer olursa işte benim başım ve canımı sana rehin koyarım”. “Zamân” dahi bunda “rehin” demekdir.

کز میندیش و مکن لابه دگر

جز بدان شاه رحیم دادگر

Temellük fikrinde olma ve gayrı yalvarma! Elâ-evvel âdil merhametli pâdişâha yalvar. Zîrâ Hakk’ın gayrısına yalvarmak lâıyk değildir.

بنده فرمانم، نیارم ترك كرد

امر او، كز بحر انگیزید گرد

Ben emir kuluyum. Bu emri terke kâdir değilim. Zîrâ o Hüdâ’nın bahrden (119a) tuz kopardı. Ve bahr emrine muhalefet etmedi.

جز از آن خلاق گوش و چشم و سر

نشنوم از جان خود هم خیر و شر

İllâ o gözün ve kulağın ve başın helâkı onun emrini dinlerim ve dahi kendi canımdan bile hayrdan ve şerden hiçbir nesne dinlemem. Hemen Allah-u Teâla hazretlerini dinlerim, diye cevâp eyledi.

گوش من از غير گفتِ او كر است

او مرا از جان من شيرين تر است

Benim kulağım Hüdâ'nın emrinin gayrısından sağırdır. Ve kimsenin sözünü dinlemez. Belki ancak Hakk'ın buyruğunu dinler ve onun emri bana cân-ı şîrinimden hoşdur, dedi.

جان از او آمد، نیامد او ز جان

صد هزاران جان دهد او رایگان

Cân Hakk'dan geldi, Hüdâ cândan gelmedi. O Hüdâ müfit olarak kuluna yüz bin cân verir, dedi.

جان چه باشد تا گزینم بر کریم ؟

کیک چه بود تا بسوزم زو گلیم ؟

Cân nedir ki onu Kerîm olân zât-ı ecelden ve alânın üzerine tercih ve ihtiyâr edeyim. Elbette etmem belki cânımı ona fedâ ederim. Pire nedir ki ona infîâl edip ondan için tahtıma ferş eylediğim kilimi yakayım yahûd kilimden murâd yorgandır. Ya'nî o sitemde ki yorganı pireden için yakmam demektir.

من ندانم خیر، الا خیر او

صمّ و بکم و عمی، من از غير او

Yine Azrâi'l aleyhisselâm der ki; ey zemîn ben bir fertden hayır bilmem.

Zîrâ kimsenin elinden hayır gelmez. Alâ Allah-u Teâla'nın hayrını bilirim. Zîrâ Dârr u Nâfi' Allah u Teâla'dır. Ben o Hüdâ'nın gayrısından sağır ve dilsizler gibiyim. Ya'nî onun gayrısının emrini asgâ etmem ve yine onun gayrısının emrini söylemem. Ve yine onun gayrısının emrini görmem, demektir. "Samm" "sad"ın zammı ve mîm-i meşedde ile "asmm"ın cem'idir. "Sağırklar" demek olur. "Bükm" bâ'nın zammıyle ve kâf'ın sükunuyla "ebkem"ın cem'idir. "Dilsizler" demektir. "A'mâ" "ayn"ın zammıyle ve "mim"ın sükûnuyla a'mânın cem'idir. "Gözsüzler" demek olur.

گوش من کرّ است از زاری کنان

که منم اندر کفِ او چون سنان

Benim kulağım nâle edicilerin feryâdından sağırdır. Onu dinlemem ve emr-i Bârî'ye imtisâlde kusur etmem. Zîrâ ben kabz'-ı Hüdâ'da ve dest-i meşyet-i İlâhiye'de mızraklar gibiyim ve mızrakların sahiplerine inkıyâdları vardır. Her kime ki saplamak murâd ederler, muhâlefet etmezler. Ben dahi emr-i Hakk'a karşı koymaya kâdir değilim, demek istedi. "Sinân" "sîn"ın kesriyle "sinn"ın cem'idir. Mızrâklar demektir. Beyt-i cerâhât el-sinân lehâel tiyâm velâyeltâmmâcerhallisân" ve yine "sinn" dış ma'nâsına gelir. Ve lâkin cem'i esnândır.

در بیان آنکه مخلوقی که تو را از او ظلمی رسد، به حقیقت او همچون آلتی است، عارف آن بود که به حق رجوع کند نه به آلت، و اگر به آلت رجوع کند، به ظاهر، نه از جهل کند. بلکه برای مصلحتی. چنانکه بایزید قدس الله سرّه گفت که: چندین سال است که من با مخلوق سخن نگفتم و از مخلوق سخن نشنیده‌ام، لیکن خلق چنین پندارند که با ایشان سخن می‌گویم و از ایشان می‌شنوم، زیرا ایشان مخاطب اکبر را نمی‌بینند که ایشان چون صدایند او را نسبت به حال من. التفات مستمع عاقل به صدا نباشد چنان که مثلی است معروف: قال الجدار للوتد لم تشقنی

قال الوتد انظر الى من يدقنى

(119b) Burası o nesnenin beyanındadır ki bir mahlûk ki seni incidir ve sana ondan bir cevır ve sitem vasıl olur. O zalim hakikatte bir illet gibidir. Ve zulûm ondan değildir. Arif-i billah ol kimsedir ki Cenâb-ı Hakk’a rücu’ eder. Yani Teâla’dan bilir aletten yani o zalimden bilmez. Eğer arif-i billah zahirde alete rücu’ eder. Seni cehlinden eyler değildir ve hakdan olduğunu avâm gibi bilmediğinden değildir. Bil ki bir hükümetden ve bir maslahatdan için âletten bilir. Bu Hakk’dan bilmek ancılayındır ki Kutub el-ârifin şeyhül Ebu yezid el-Bestamî kuddise sırrahu buyurdu ki “Bu kader seni der ki ben mahlûka söz söylememişimdir. Bil ki Cenab-ı Hakk’a söylerim. Ve dahi mahlukdan söz dinle mümessemidir. Yani zahirde mahlûkdan dinle. Hakk’dan bilirim ve ondan dinlerim, diye buyurdu. İşte ashab-ı mağrifetin hâli budur. Lâkin nâs zân ederler ki onlara söylerim ve onlardan dinlerim. Zirâ halk-ı tahir beyan olmakla kendilere kıyas ederler. Velâkin halk kelâmına illet olarak buyururlar ki zirâ halk-ı muhatab-ı a’zâmı görmezler ve bize söylüyor zannederler. Muhatab-ı ekberden Vacib-i Teâla muraddır. Ondandır için Hakk’dan dinlerim ki benim hâlime nisbet olundukda halk hakkın sedası gibidir. Akıllı olan müstemi’n-i sedâya iltifatı olmaz belki zâta iltifatı olur. Ve ben dahi müstemi’-i âkil ve ârif olduğumdan sedâ makûlesi olan halka kulak vermem. Belki söylemekde ve dinlemekde menazırım Allah Teâlâ’dır, buyururlar. Bir ferdin elinde bir iş olmayıp cümlesi Cenâb-ı Kibriyâ’nın meşyetinde olması şu mesel-i meşhûr gibidir ki nâs söylerler. Duvar vetere dedi ki “Niçin bana meşakkât ve zahmet verirsin?” Cevabında veter dedi ki “Bana niçin nazar edersin ve bu zahmet vermeği bana niçin isnâd edersin? Bana, senin içine girsin diye vuran şahsı nazar et. Benim bunda ne suçum vardır?” dedi. İşte cevır ve cefâ gördüğün eşhası buna kıyas eyle ve cümlesini Hakk’dan bil!

Niteki Gülistan’ında Şeyh Sa’dî buyururlar. “بیت کرچه پیر از کمان همی کزدد” (120a) “

از کماندار بیند اهل خرد

” Ve yine bazı ârifin demişlerdir. Beyit; “Hakk kulundan intikamını yine abdiyle alır. Bilmeyen ilm-i ledünnî onu abd etti sanır.”

احمقانه از سنان رحمت مجو

ز آن شهی جو، کان بود در دستِ او

Ahmaklara lâyük mızraklardan merhamet isteme ol Sultan-ı Zîşân ki onun elindedir. Rahmı ondan iste ve ona yalvar.

با سنان و تیغ لابه چون کنی ؟

او اسیر آمد به دست آن سنی

Mızraklara ve kılıca niçin temellük edersin? Ya'ni zalimeye niçin yalvarırsın? Zirâ o âlî zâtın önünde o zâlîme esir geldi ve onları Cenâb-ı Kibriyâ dilediği gibi kullanır. Onlara emân diyeceğine Allah Teâla'ya ilticâ eyle, demektir. Fî-el-vâki' maslahat budur ve kâr-ı âkıl böyle olur.

او به صنعت آزر است و من صنم

آلتی کاو سازدم، من آن شوم

Yine Azrâil zemîne der ki; “Allah Teâla sanatta Hazreti İbrâhim aleyhisselâmın pederi yahut â'mîsi olan Âzer-i nâm kimse gibidir. Ve ben büt makâmındayım. Büt Âzere muhalefete kadir olamadığı gibi ben dahi Mevla'ya muhalefete kâdir değilim. Benden istirhâmın sana fâidesi yoktur. Böyle olunca o hudâbini ki bir alet düzer, ben o olurum. Ve o işi men gayr-ı ihtiyâr görürüm” dedi. Niteki tafsîl buyururlar.

گر مرا ساغر کند، ساغر شوم

ور مرا خنجر کند، خنجر شوم

“Eğer Mevlâ beni kadeh ederse kadeh olurum ve eğer beni hançer ederse hançer olurum.

گر مرا چشمه کند، آبی دهم

ور مرا آتش کند، تابی دهم

Eğer beni Mevlâ pîkâr ederse su veririm ve eğer beni ateş ederse hararet veririm.

گر مرا باران کند، خرمن دهم

ور مرا ناوڪ کند، در تن جهم

Eğer beni yağmur ederse harman veririm ve eğer beni ok ederse tene batarım.

گر مرا ماری کند، زهر افکنم

ور مرا یاری کند، مهر آکنم

Eğer Mevlâ beni yılân eylerse halkı sokup zehir bırakırım. Eğer beni halka yâr ve dost ederse muhabbet bırakırım” diye zemine Azrâil böyle cevaplar verdi.

من چو کلکم در میان اصبعین

نیستم در صفّ طاعت بین بین

Ben kâlem gibiyim; iki parmak beyninde kalem kâtibe niçe muhalefete kâdir

değil ise ben de öyle Allah Teâlaya muhalefete kâdir değilim. Ve dahi taat sırasında ben ben değilim belki kemâliyle tâa'tdayım, dedi.

خاك را مشغول كرد اندر سخن

يك كفى بر بود از آن خاك كهن

Türabî kendi sözünde meşgul eyledi. Bu esnâda o köhne zeminden bir avuç toprak kapdı.

ساحرانهاش در ربود از خاکدان

خاك مشغول سخن، چون بيخودان

Sahirlere lââyık ya'ni hile ve mekr ile zeminden türab kapdı. (120b) Zemin lâ-ya'kılar gibi Azrâil'in sözünü dinlemeye meşgul olmuş idi. Bunun gibi insanın bedeninden ruhunu dahi gözü, cenneti ve cemâl-i Muhammedî'yi görmeğe meşgul iken yahud derdiyle iştigali var iken kapar.

برد تا حق ثُربتِ بی رای را

تابه مکتب، آن گریزان پای را

Fıkr-i fâsîd zeminin türabını Hazret-i Hakk'a dek ilettili. Ve dahi mektebe dek o kaçıcı ayağı ilettili. Hazret-i Mevlâna kuddise sırrahu zemîni mektepden fîrar eden tıfla teşbih buyurdular.

گفت یزدان که: به علم روشنم

که تو را جلاد این خلاقان کنم

Bu hâl böyle olunca Allah Teâlâ buyurdu ki benim münevver ilmime yemin ederim ki seni bu mahlûkâta cellâd yani ruhunu kabz edici edeyim. Zirâ bu kârın ahdesinden gelirsın, Cibril'in ve Mikâil'in kârları değildir.

گفت: یا رب، دشمنم گیرند خلق

چون فشارم خلق را در مرگ خلق

Azrâil dedi ki; “Yâ Rab! Halk beni düşmân tutarlar. Çünkü halkın boğazını mevt katında sıkırım.

تو روا داری خداوند سنی؟

که مرا مبعوض و دشمن رو کنی؟

Ey âlî Padişah sen revâ tutar mısın ki beni halka mebgûs ve düşman yüzlü edesin?” “Senî” se’nin fethiyle kadri âli olanı derler.

گفت: اسبابی پدید آرم عیان

از تب و، قولنج و، سرسام و، سنان

Allahü-teâlâ buyurdu ki; “Ben mevte hummadan ve kılıç yarasından ve za’af-ı dimağdan ve mızraklar ile zahmdâr olmakdan aşikâre sebebler düzerim.

تا بگردانم نظر هاشان ز تو

در مرضها و سببهای سه تو

Böyle eylemekden için onların nazarlarını senden döndürürüm. Onlara marazlar ve mevte esbâb-ı metai'dde halk etmekde bu sûretde onlar senden bilmezler. Ve o hastalıklardan bilirler” buyurarak Azrail’e böyle cevap verdi.

گفت: یا رب، بندگان هستند نیز

که بدرند ای سببها، ای عزیز

Azrail cevabında dedi ki; “Yâ Rab dahi senin kulların vardır ki sebepleri yırtarlar ve esbâba nazarı terk edip müsebbibi bilirler.

چشمشان باشد گذاره از سبب

بر گذشته از حجب از فضل رب

Onların gözü sebepden tecavüz edici olur. Onlar senin fazlından hicablardan geçmişlerdir. “Hicâb” hâ’nın ve cîm’in zammeleriyle “hicâbın” cemi’dir. Perdeler ma’nâsınadır. Bu makâmda esbâb murâd olunur.

سرمه توحید از کحّال حال

یافته، رسته ز علت و اعتلال

Makâm-ı Vahdet sermayesini aşk u vecd kehâlinden bulmuşlardır. Ve dahi alet ve i’tilâlden halâs olmuşlardır. “Kehhâl” arabî olarak “göze ilaç edici”ye derler. Aletten ve itilalden dahi bu makâmda yine esbâb murâd olunur.

ننگرند اندر تب و قولنج و سل

راه ندهند این سببها را به دل

(121a) Sıtmaya ve kulunca ve hummaya bakmazlar. Bu sebeplere gönle yol vermezler ve benden bilirler dedi. “Sill” sîn’in kesri ve lââm’ın teşeddiyle ciğerde bir merhundur ki insanı müdakkik eder.

ز آنکه هر يك زين مرضها را دواست

چون دوا نپذیرد، آن فعل قضاست

Zirâ her birisi için bu merhunlardan deva vardır. Çünkü o maraz, deva kabul etmez. O gayri kazanın failidir yine benden bilirler, dedi.

هر مرض دارد دوا، میدان یقین

چون دواى رنج سرما، پوستین

Her derd devâ tutar, bunu yakîn bil. Şitâ mevsiminin devâsı zahmetinin devâsını gören oldu ki

چون خدا خواهد که مردی بفسرد

سردی از صد پوستین هم بگذرد

çünkü Mevlâ ister ki kulu dona. Bürûdet yüz körükden tesir eder ve o adam donar.

در وجودش لرزه ای بنهد که آن

نه ز آتش کم شود، نه از دخان

Onun vücûduna Allah-teâlâ bir ditremek kor. Öyle titremek ki ne libâs ile o titremek zail olur ve ne ateşden ısına vücudundan o bürudet gider. Belki o bürudetden fevt olur görmez misin?

چون قضا آید طبیب ابله شود

و آن دوا در نفع هم گمره شود

Çünkü mevt gelir. Tabip ahmak olur. Meselâ fesad lâzım iken iktiza’ etmez der ve dahi verdiği ilaç faydada yolunu zayi eder yani tesir etmez olur, demektir. Yine Azrâil’in kelâmına avdet edip buyururlar ki;

کی شود محجوبِ ادراکِ بصیر ؟

زین سببهای حجابِ گول گیر

Basîret sahibi zatın idrâki kaçan perdelenmiş olur. Bu ahmak tutucu hicab sebeplerinden belki perdelenmiş olmaz. Ve her şeyi Cenâb-ı Hakk’tan ve Müsebbib-i Hakikî’den bilir. “Gûl” kâf-ı Farisinin zammıyle “ahmak”a derler.

اصل بیند دیده، چون اکمل بود

فرع بیند، چونکه مرد احوال بود

Aslı ve sebeb-i hakiki’yi görür göz. Çünkü ziyâde kâmil olur. Ve dahi fer’i görür göz çünkü kendini şaşî eyler. “Ahvâl” ârabidir, gözü münherif olana derler.

جواب آمدن که: آنکه نظر او بر اسباب و مرض و زخم تیغ نیاید، بر کار تو
عزرائیل هم نیاید،

Burası Hakk-teâlâ Hazretleri'nden Azrâil'e cevap kelimesi beyânındadır. Öyle diyerek ki; Yâ Azrâil! o kimse ki onun nazarı sebeplere ve maraza ve yaraya ve tiğ zahmına gelmez. Ey Azrâil senin dahi işine gelmez. Ya'ni mevti dahi senden bilmez ve mümeyyit ancak beni bilir.

که تو هم سببی، اگر چه مخفی تری از آن سببه

Zirâ sen dahi sebebsin eğerçi mahfindir.

(121b) Esbâb-ı sâireden

و بود که بر آن رنجور مخفی نباشد که و هو أَقْرَبُ إِلَيْهِمْكُمْ وَلَكِنْ لَا
تُبْصِرُونَ

ve dahi gâh olur ki hasta üzerine mahfî olmazsın. Ya'ni Âzrâil aleyhisselâm muhtazar üzerine gâh mahfî olur. Ve muhtazar onu göremez. Ve gâh olur ki muhtazara mahfî olmaz. Belki bi-şekle zahir olur. Zirâ Kuran-ı Kerim'de “Biz kulumuza şâh damarından yakınız” buyurmuşdur. Mevlâ'nın kurbiyeti sebebiyle hastanın gözü Cemâl-i Hakk'ı müşâhede edip Azrâil mahfî olur. Bu hâl havas-ı evliyâ'nın hâlidir ki lafzı eğerçi mahfî terinin aletidir. Lâkin a'vâm-ı nâs vakt-i mevtte müşâhedeye kadir olamazlar. Bundan için Azrâil'i görürler. Menkuldür ki; havas-ı evliyâ mazhar-ı tecelli olmadıkça rûh-ı şerifleri kabz olunmaz imiş.

گفت یزدان: هر که باشد اصل دان

پس تو را کی ببند او اندر میان

Vacib-i-teâlâ hazretleri buyurdu ki “olma kimse ki aslı bilici olur, böyle olunca sebepten kaçanlar benden bilirler diye memur olduğun hizmete i’tizâr etme” buyurdu.

گر چه خویش از عامه پنهان کرده ای

پیش روشن دیده گان هم پرده ای

Eğerçi a’vâmın yanında kendini gizli eylemişsen zirâ mevti hastalıklardan bilirler ve senden bilmezler. Gözü münevver olanların yanında dahi bir yerde ve hicâbın ya’ni onlar dahi mevti senden bilmezler, demektir. Hülâsa-i kelâm nâs iki bölüktür. Bir bölümü “bayağı âdem”dir. Bunlar mevti senden bilmezler. Belki a’lil ve emrâzdan bilirler. Ve bir bölümü dahi “havas zümresi”dir. Onlar dahi ashab-ı basiretten olmakla seni arada perde-i vasıta bilip mümeyyit ancak beni bilirler. Bu sûrette gerek a’vâmın ve gerek havâsın senden bilecekleri yoktur. Bu cihetten beni herkese düşman edersin diye dergâhıma i’tizârın yerinde değildir.

دان که ایشان را شکر باشد اجل

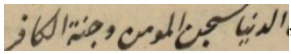
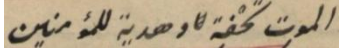
چون نظرشان مست باشد در دول

O kimseler ki onlara mevt sekr olur. Onların nazarı dünya devletlerine nice olur belki olmaz. Bu surette mevt için asla gam yemezler ki sana levâm edeler. “Düvel” dal’ın kesri ve vâv’ın fethiyle devletin cem’idir. Ve vâvın zammıyla galatdır.

تلخ نبود پیش ایشان مرگ تن

چون روند از چاه و زندان در چمن

Tenin mevti evliyaullahın indinde acı olmaz. Çünkü onlar, mevt ile kuyu

gibi olan dünyadan cennet bahçesine giderler. Niteki hadîs-i şerifde “
”³² buyurulmuştur ki zindandan bir müferrah mahale gide, o kimse de asla teessüf olmaz. Niteki Hazret-i Mısırî kuddise sırrahu divanında buyurmuştur. Beyit, “Ne gam giderse dünyadan, niyaz-ı visâline (122a) erer elhamdülillah. Ve yine bir hadîs-i şerifde “
” buyurulmuştur.

وار هيدند از جهان بيچ بيچ

كس نگرید بر فواتِ هيچ هيچ

Istırab ve meşakkât ile dolu olan dünyadan halâs oldular. Bir kimse hiç olan şeyin fevtine asla ağlamaz ve keder etmez. Zîrâ keder kadirli ve kıymetli nesnelerin fevtine olur. Dünyanın indellâh kadri olmadığı ehâdîs ile sabitdir.

بُرج زندان را شکست ارکانی

هيچ از او رنجد دل زندانی ؟

Zindanın duvarını eğer erkân-ı devletten birisi kırar ise onun kırmasından zindanînin incinmesi olur mu? Elbet olmaz belki mesrur olur ki zindandan halas oluruz. Ehlullah dahi bu dünyada zindanî olmakla daima mevte müterakkıbdır. Ve mevtten incinmezler. Zîrâ onlara mevt, zindanın duvarını harab etmektir.

کای دریغ، آن سنگِ مَرَمَر را شکست

تا روان و جان ما از حبس رست

³² Dünya müminin zindanı, kafirin cennetidir.

Zindânî der mi ki ey kimse yazık bu erkân zindânın mermer taşını kırdı.
Hatta bizim canımız burada mahbus olmakdan halâs oldu.

آن رخام خوب و آن سنگ لطیف

بُرج زندان را بهی بود و الیف

O güzel mermer sensin ve o latif taş zindânın, bir idi ve elif idi.

چون شکستش تا که زندانی برست

دست او در جرم این باید شکست

Bu erkânı niçin zindânı şikest eyledi. Hatta içindeki mahbuslar kurtuldular.
Onun alını bu ettiği cürümde kesmek lazımdır.

هیچ زندانی نگوید این فشار

جز کسی کز حبس آرنش به دار

Bu ebyât-ı mezkurenin mâlini Ve bu hezeyanı söylemez. İlla şol kimse söyler ki onu hapisten dâra asmağa götürürler. Bu kimse kendisi asılacak olması cihetiyle zindânı açar ve harab olduğunu istemez ve zindan da sair mahbuslar cefâ gördüğünü ister. Bu surette zindânın imâreti kendine matlûb olur.

تلخ کی باشد کسی را کش برند ؟

از میان زهر ماران، سوی قند ؟

Bir kimseye kaçan acı olur ki yılanların meyânından sekr tarafına iletirler. Bu hoş bir ferde acı olmaz. İşte Evliya-yı Kirâma dünyadan ahirete gitmek bu niceleyindir. Bu cihetle mevtden huzurları yokdur.

جان مجرد گشته از غوغای تن

میپرد با پَرّ دل، نی پای تن

Mevt ile cân ten kavgasından mücerred olmuştur. Tenin ayağı olmaksız gönül kanadıyla cân âlem-i bâlâda tayaran eder.

همچو زندانی چّه، کاندِر شبان

خسبد و بیند به خواب او گلستان

Bir zindanî gibi ki gecelerde uyur ve rüyada gülistânı görür.

گوید: ای یزدان، مرا ز اینجا مَبَر

تا در این گلشن کنم من کرّ و فر

Der ki (122b) “Ey Mevlâ beni artık tenime iletme hatta bu gülistanda ben azimet eyleyim”.

گویدش یزدان: دعا شد مستجاب

وا مرو، و الله اعلم بالصواب

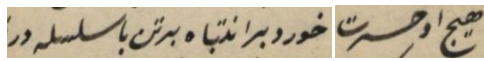
Allah Teâlâ dahi ona buyurur ki; ettiğin duâ kabûl olunmuş oldu. Burada

otur işte, benim bildiğim budur, buyurlar. Allah Teâlâ sevaba a'limdir.

این چنین خوابی ببین، چون خوش بود

مرگ نادیده به جنت در رود

Buncılayın hâbı görüncə hoş olur mevt görmeden cennete gider.

Ka'rçâh böyle rüyasında gülistan gören bîdar olmağa hiç hasret yer mi? Teni üzerine zincir ile kuyu dibinde otururken bunun gibi ehlullah dahi ölümden nefret etmezler.

مؤمنی، آخر در آدر صفّ رزم

که تو را بر آسمان بوده ست بزم

Eğer mümin isen encâmda cânın safına gel ve şehit ol! Zîrâ senin bezmin âsumânde olmuşdur ve şüheda mak'ad-ı sadakde sakinlerdir.

بر امید راه بالا کن قیام

همچو شمعی پیش محراب، ای غلام

Bâlânın yoluna gitmek ümidi üzere mihrabın önündeki mum gibi ey oğul, kaim ol! Ve gecelerde Mevlâ'ya yalvar.

اشک می بار و همی سوز از طلب

همچو شمع سر بُریده جمله شب

Gözyaşı yağıdır ve Mevla'yı talep için daim nar-ı aşka yan. Cümle gecede yaşı kesilmiş şem' gibi ola ki muradına eresin.

لُب فرو بند از طعام و از شراب

سوی خوان آسمانی کن شتاب

Dudağını taamdan ve şarab-ı dünyadan bağla, âsumana mensup sefer tarafına acele eyle. Her an âlem-i bâlâdan merzuk olmağa ümid eyle. Ve dahi âsumanın rızkının hevasında söğüt ağacı gibi hareket edici ol. “Bîd” söğüt ağacına derler. Söğüt daim hareket eder ve titrer. Sen dahi öyle ol, demekdir.

دم به دم از آسمان میدار امید

در هوای آسمان، رقصان چو بید

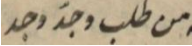
دم به دم از آسمان می آیدت

آب و آتش، رزق می افزایدت

Her an sana asumandan rızk-ı manevi gelir. Bârân-ı manevi ve ateş-i manevi ki hararet-i âfitâb-ı manevidir. Senin rızk-ı maneviyi artırır. Niteki bârân sûrî ve âfitâb zahiri sebebiyle zahiri rızk olan tezayid eder.

گر تو را آن جا کشد نبود عجب

منگر اندر عجز و بنگر در طلب

Eğer seni o âb ve âteş sebebiyle olan rızk-ı manevi âsumana ve alem-i bâlâya götürür ise aceb değildir. Kâne dedi ki ben asumana nice giderim. Benim gibi aciz hiç asumana uruc eder mi? Cevap buyururlar ki; sen kendi aczinin tarafına nazar eyleme. Belki kendi talebine ve isteğine nazar eyle. Zîrâ talep insanı maksuduna vasıl eder. Niteki “”.

کاین طلب در تو گروگان خداست

ز آنکه هر طالب به مطلوبی سزااست

Zîrâ bu talep ki sendedir Allah-teâlâ’nın sende rehn ve emânetidir. Kullarını tâlib-i ihsan etmiş ki muradlarına vasıl olalar.

(123a) Mısraî’ evvele illet olarak buyururlar ki zirâ talip bir matlûba lâyık ve münasipdir. Bu ise talep ile olur. Talibi ibâdına rehn ettiği taleb-i münâsib olduğu matlubunu bula “girovgân” kâf-ı farisînin kesriyle ve ra’nın fethiyle ve vâv’ın sükûnuyla müfred olarak “rehin” mânâsınadır. Ve “girov” lafzıyla murâdıdır. “Elif” ve “nûn” bu mahalde edât-ı cemi’ olmayıp zât-ı kelimedendir.

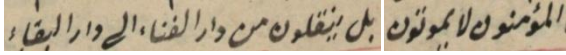
جهد کن تا این طلب افزون شود

تا دلت زین چاه تن بیرون شود

Ey derviş gayret eyle hatta bu talep sende ziyade ola. Hatta senin kalbin bu kuyu gibi olan tenden taşra ola ve gönül tenperverlik muhabbetinden azad ola. Ve Cenâb-ı Hakk’a mâil ola. Bu surette kârın tamam olmuş olur.

خلق گوید: مُرد مسکین آن فلان

تو بگوئی: زنده ام ای غافلان

Böyle kârın tamam olup vasıl alî-Allah olunca ve mevt sana gelince halk sana der ki; o filân meskin oldu. Sen dahi âlem-i ahiretten onlara dersin ki; “Ey benim hâlimden gâfil olanlar ben hayatdayım ve meyyit değilim”. Niteki hadîs-i şerifde “”³³ varid olmuştur.

گر تن من همچو تنها خفته است

هشت جنت در دلم بشکفته است

Eğer benim tenimde sair kimselerin tenleri gibi mürde olmuştur. Böyle ise de sekiz cennet benim gönlümde açılmışdır. Yani cennât-ı semâniyenin sefâsı kalbimde mevcuddur. Böyle olunca bu hâle mevt denmez. Belki ayn-ı hayat olmuş olur.

جان چو خفته در گُل و نسرین بود

چه غم است ار تن در آن سرگین بود ؟

Can çünkü gül bahçesinde uyumuş olur. Ne gam var der, tenden o canın eğer o sergîn içinde olursa “sergîn”den murad bu makamda “türab”dır. Yani ba’del-mevt cennet ravzalarında teni’ım ederse tenin toprakta yatmasından canın asla zevkine ve safâsına helâl gelmez demek olur. Bundan sonra mevt-i ekberin hâlini mevt-i esgar ile irsal-i mesel edip buyururlar ki görmez misin?

³³ Müminler ölmezler. Aksine fâni âlemde bâki âleme geçerler.

جان خفته چه خبر دارد ز تن ؟

كاو به گلشن خفت، يا در گولخن

Naim olan kimsenin cânı tenden ne haber tutar? Öyle ten ki gülistanda naim oldu. Yahut gülnihanda naim oldu. Yani ten gülistanda olsun yahut gülnihanda olsun. Naimin canından haberi olmaz. Belki naimin ruhu kendi haliyle meşgul olur. Ve tenin hâliyle mukîd olmaz. Bunun gibi evliyaullahın ervah-ı Tayyibeleri dahi kendi halleriyle ve safalarıyla meşgul olup bedenın hâkda yattığı ve çürüdüğü asla vazifesinden değildir, demek olur. (123b)

ميزند جان در جهان آبگون

نعره "يا لَيْتَ قَوْمِي يَعْلَمُونَ"

Ariflerin cânı maî renk olan âlemde ne olaydı benim kavmim halimi bilmiş olaydılar diye na'ra vururlar.

گر نخواهد زیست جان بی این بدن

پس فلك ايوان كه خواهد بُدَن ؟

Eğer can bundan sonra dirlik istemez ise ve can kıyamında bedene muhtac ise böyle olunca felek kimin iyi alını olmak ister. Zîrâ can bedenden müfarakat edince mürde olur. Ve felekde kim sakin olur ve felek hâlî kalmış olur, bu ise abes olur.

گر نخواهد بی بدن جان تو زیست

"فِي السَّمَاءِ رِزْقُكُمْ" روزی کیست ؟

Eğer bedensiz senin canın hayat bulmak ister, istemez ise ve hayatı bedende durmağa muvaffak ise Kuran-ı Kerim’de “Semâda sizin rızkınız vardır” buyuruldu. O rızık kimin rızkıdır ve semâyâ ervahdan gayri kim u’ruc eder. Bu ayetden münfehim oldu ki ervah bedenden müfarakatden sonra yine zinde imiş ve semâ da rızk-ı manevileri var imiş. Bu ma’na bu ayet-i Kerime’nin ma’na-yı batınîsidir. Ehl-i zahir indinde semâda rızıktan murad yağmurdur. Rızka sebep olması cihetiyle rızık tabir olundu, derler.

در بیان وخامتِ چرب و شیرین دنیا و مانع شدن او از طعام الله.

Burası dünyanın yağlısı ve tatlısının zarar ve ziyânı bazende alûcudur. Ve dahi onların taam-ı Allah’dan ma’ni olması beyanındadır.

چنانکه فرمود الجوع طعام الله يحيى به ابدان الصديقين اى فى الجوع طعام
الله

Bunların taam-ı ilahiye ma’ni olması ancılayın der ki; Resul-i Ekrem ve nebî-yi muhterem sallallahu Teala aleyhi vesellem buyurmuşdur ki açlık Cenab-ı Hakk’ın taam-ı manevîsidir. Onunla mübalağa ile sâdık olanların bedenlerini ihyâ eder. Bu hadis-i şerifin takdiri “fî el-cevi’ taamullah” demektir. Yani açlıkta taam-ı manevi vardır, demektir. Çenanki fermûd ilâ-ahir dünya yağlısı ve tatlısı taam-ı ilahiye mâni olduğuna delildir. Zirâ tatlı taam ve yağlı taâm açlığı def’ eder. Taam-ı manevîden yemek ve tenâvil açlıkta olacak idi. Çünkü açlık gitdi. Böyle olunca etame-yi nefise-yi surîye taam-ı maneviye mâni’ oldu.

و قوله ابيت عند ربي يطعمنى ويسقيني و قوله يرزقون فرحين

Ve dahi ben Rabbim’in indinde bîtü ten ederim. Rabbim dahi beni itâ’m eder, su içirir. Ve dahi şühedâ merzuk olurlar. Rabbilerinin fazlından ferh edici

oldukları halde nazm-ı celîlinin ma'nâsıdır. Ya'ni şu hadîs-i şerif ile şu nazm-ı celilin manası beyanda bu şerh-i şerif kâi'ndir, demektir.

و ا ر ه ی ز ی ن ر و ز ی ر ی ز ء ک ث ی ف

د ر ف ت ی د ر ل و ت و د ر ق و ت ش ر ی ف

Eğer bu ağır ve hakîr rızıkdan kurtulur isen (124a) manevî azığa şerafetli gıdaya vâsıl olursan “rîze” râ'nın kesriyle “ufak” mânâsıdır. Bu makamda taam hakîr murad olunur ki taâm dünyadır. “Lût” ve “kût” bazı nüshada vaki' olan “pût” üçü dahi “azık” ma'nâsıdır. Fakat “kût” arabîdir. Cemi' “akvât” gelir.

گ ر ه ز ا ر ا ن ر ط ل ل و ت ش م ی خ و ر ی

م ی ر و ی پ ا ک و س ب ک ، ه م چ و ن پ ر ی

Eğer niçe bin ratl o Hüdâ'nın taam-ı manevîsini yiyesin. Peri gibi pâk ve hafif gider. Asla sana şakadet ve muidde ağırlık vermez ve saim isen savmını dahi ifsad etmez. Zîrâ hadîs-i mezkuru ümmetini savm-ı visalden men' hakkında buyurdular. Fahr-i âlem Efendimiz'i savm-ı visalde Cenab-ı Kibriya itâ'am ve iskâ eder imiş ve bu kuvvet ile savm-ı visale Fahr-i âlem Efendimiz kadir olur imiş. Eğer savmı fesade verse Fahr-i âlem efendimiz savm-ı visal tutmamış olmak lazım gelir.

ک ه ن ه ح ب س ب ا د و ق و ل ن ج ت ک ن د

چ ا ر م ی خ م ع د ه آ ه ن ج ت ک ن د

Taam-ı manevî öyle taamdır ki ne senin vücudunda hapseder. Ve dahi ne sana kulunc eyler ve dahi ne senin ma'deninin iksirini germek eyler. “Çarmıh” iksir tabir olunan nesne ki Arapça “veter” derler. Çulhaların isti'mal eylediği “temûr”dur

ki onunla bezi gererler. Hülâsa-i kelâm taam-ı manevi maadiye ızdırap vermez demekden kinayedir.

گر خوری کم، گرسنه مانی چو زاغ

ور خوری پُر، گیرد آروغت دماغ

Eğer dünya taamından az yersen kötü huy tutarsın ve tabiati yâbis olursun. Ve dikk illetine dahi mübtela olursun. Eğer çok yersen tenin ta humma illetine müstehak oldu ve imtila-yı maidesinde hâsıl oldu.

از طعام الله و قوتِ خوش گوار

در چنان دریا چو کشتی شو سوار

Cenâb-ı Hakk'ın taamından ve dahi hazmı asân taamdan ye ki murâd yine taamullahdır. Ancılayındır deryâ üzerinde gemi gibi seyyar ol. Ya'ni taam-ı ilahi ile ağırlık gelmeyip kimi su üzerinde yürüdüğü gibi sen dahi hafif olduğun halde dünyada yürürsün ve gezersin, demektir.

باش در روزه شکیبا و مُصر

دم به دم قوتِ خدا را منتظر

Ey taam-ı maneviye talip oruçta sabır edici ol. Ve savm-ı ısrar eyle ve dahi her nefes kuvvet-i hüdayı müterkib ol ve Hakk'dan taam-ı manevi iste.

کان خدای خوب کار بُردبار

هدیه ها را میدهد در انتظار

Zîrâ o işte güzel Mevlâ ve Halîm olan Allah-teâlâ ibadını hediyesini muntazır olmak vaktinde verir. Eğer kul hediye-yi ilahiyeye muntazır olmaz ise ona bir şey vermez.

انتظار نان ندارد مردِ سیر

که سبک آید وظیفه، یا که دیر

(124b) Tok adam ekmeğe muntazır olmaz ekmek tez gelir ya geç gelir yani ne zaman gelirse gelsin vazifesi değildir. Bu cihetten ona tokdur diye nan getirmezler. Sen böyle tok adam gibi olma ki nân eline gire.

بی نوا هر دم همی گوید که: کو؟

در مجاعت منتظر در ماند او

Bî-nasib olan adam daim söyler ki kanı taam? Zirâ açlık içinde talebde olarak taamı muntazırdır.

چون نباشی منتظر، ناید به تو

آن نواله دولتِ هفتاد تو

Çünkü sen muntazır olmazsan o yetmiş kat devlet nevalesi ve zehiresi sana gelmez.

ای پدر، الانتظار، الانتظار

از برای خوان بالا، مرد وار

Ey baba Lutf-ı Bârî'ye alem-i bâlâ sifire için mürîd-i kâmil gibi muntazır ol.
Elbette alem-i bâlâdan sana taam-ı rûhânî gelir.

هر گرسنه عاقبت قوتی بیافت

آفتاب دولتی بر وی بتافت

Her aç elbette encâmında bir rızık buldu. Ve bir devlet güneşi onun üzerine parladı.

ضیف با همت چو آشی کم خورد

صاحب خوان، آش بهتر آورد

Himmet ile olan misafir çünkü bir aşdan az yer, hane sahibi ondan a'lâ bir aş getirir. Allah-teâlâ dahi kulu taam-ı dünyadan az yerse ondan âlâ olarak ona taam-ı manevî getirir.

جز که صاحب ضیف درویش لئیم

ظنّ بد کم بر به رزاق کریم

İlla ki dini fakir hâne sahibi evvelkinden âlâsını getirmez. Sen Kerim olan Rezzâk'a su'i-zannı izzeyle. Mevlâ fakir hane sahibi değildir ve Kerîmdir. Elbette evvelkinden kuluna âlâsıyla ikrâm eder. Böyle diyerek hüsn lazımdır.

سر بر آور همچو کوهی، ای سند

تا نخستین نور خُور بر تو زند

Ey mutemed zât, dağ gibi başını yukarı kaldır. Hatta Hakk'ın ol ki nuru senin üzerine vura. Yani dağ nur istedi ve buldu. Sen dahi taam-ı manevi istek edince bulursun, demektir.

کان سر کوه بلند مُستقر

هست خورشید سحر را منتظر

Zirâ o sabit olan dağın başı hurşid muntazırdır. Benâberîn güneşi buldu. Sen dahi iste, muntazır ol! Elbette istediğini bulursun, demek isterler.

جواب آن مغفل که گفت: چه خوش بودی که مرگ در جهان نبودی و این

جهان را زوال نبودی

Burası o gafleti çok kimseye cevaptır ki demişdir;” Bu cihan eğer mevt olmayaydı hoş bir cihan olur idi”. Niteki Lisan-ı Türkî ile denmiştir aynı. Fani dünya hoşdur ama akıbet mevt olmasa ve yine denmiş ki dünyanın saltanatı (125a) hoşdur. Eğer zavallı olmayaydı ve o saltanat-ı keşîde daim öleydi ve dahi bu üslûb üzerine o mağfil hezeyanlardan söyledi ve dünyanın zevkini likâ-yı Hakk’a tercih eyledi. “vetire” üslûb manâsınadır. “Fesar” fa’nın kesriyle hezeyan ve hummâ tabir olunan kelâma denir. Mağfil tef’îl bâbından ism-i mef’ûl olmakla teksir-i fa’alde olup kesir-i el-gafleti manâsı verildi.

آن یکی میگفت: خوش بودی جهان

گر نبودی پای مرگ اندر میان

ehl-i gafletin birisi der idi ki; eğer mevtin ayağı ortada olmayaydı yani mevt kademini bu dünyaya vuzu' etmemiş olaydı bu cihan bir hoş ve lâtif cihan olur idi. Velâkin çünkü encâmgar mevt vardır, latif cihan değildir.

آن دگر گفت: ار نبودی مرگ هیچ

که نیرزیدی جهان بیچ پیچ

Bu mağfilden gayrı bir merdi âkıl dahi dedi ki eğer dünyada asla mevt olmayaydı bu cihan hiçbir saman çöpü(ne) dahi değmez idi.

خرمنی بودی به دشت افرشته

مهمل و، ناکوفته بگذاشته

Bu cihan ovada yığılmış bir harman olur idi. Öyle harman ki ihmal olunmuş ve dövülmesi terk olunmuş. Ya'ni dünyada mevt olmasa dünya şol harmana benzer idi ki bir sahrada yığın olmuş ve dövülüp buğdayı samanından cüdâ olmamış ve o harmandan asla intifâ' olunmamış. Şu evsâf ile mevsûf bir harman gibi olurdu. Böyle harman ise makbul olmaz. Bu cihanın mevt olmadığı sûrette makbuliyeti olmaz. Zîrâ insân-ı kâmil mevt olmayınca ashâb-ı gafletten farkı ve imtiyâzı olmaz idi. Ve hüsn-i hâl ve sûi-hâl mahv olur idi. Ve iyilere ve ashab-ı mücahedeğe kadr-ı külli olmak lâzım gelir idi. Bu cihetten daima arifler mevte ve rûz-ı kıyameti tâlip olurlar. Hatta kendilerinin kemâli zahir ola görmez misin ashab isti'dâd daima imtihanı temenni ederler. Ama nâmüstei'd olanlar imtihan olunmayı istemezler. Menkûldür ki; Mustafa Bey zâde rızkı Allah ihsânı ve ziyade buyururlar imiş ki; "Kıyamet tez kâi'm olaydı ve münkerler görmüş olaydılar ki cennete onlar mı gider yoksa bizler

mi gideriz?

مرگ را تو زندگی پنداشتی

تخم را در شوره خاکی کاشتی

Sen ey bîçâre dünyada olmak mevttir. Onu hayat zannettin ve kendi tohumunu çorak yere ekdin. Tohumdan murad sa'y ve ameldir. Ve Hakk-ı şûradan murâd neyedir yani hayat-ı dünyanı gerçekten hayat zannetmek hasbiyle ona sa'y edip Allah-ı Teâlâ'nın yoluna (125b) gitmeyi terk ettiğin bu cihetten tohumu hâk-ı şûraya ekdin demeyi murad ederler.

عقل کاذب هست خود معکوس بین

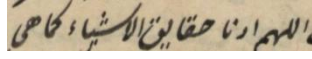
زندگی را مرگ پندارد یقین

Bundan sonra mevti hayat zannın sebebini beyân edip buyururlar ki akl-ı meâş işte böyle ma'kûs gördüğü ömürden birisi ezcümle budur ki o akl-ı mağbun hayat-ı mevt görür.

ای خدا، بنمای تو هر چیز را

آنچنان که هست در خدعه سرا

Bundan sonra münacatı şürû' edip buyururlar ki ey Mevlâ bize her nesneyi ancılayın ki o şey öyledir. Bize bu dâr-ı gurur olan dünyada öyle göster ve hakikati her ne ise izhâr eyle “haddessera” “hile hanesi” demektir. Bu beyitte fahr-i âlem Muhammed Mustafa sallallahu Teâlâ ve sellem Efendimizin “

»³⁴ buyurduğu duaya işaret vardır. Ve insan daima böyle dua etmek lâzımdır tâ ki iyiyi kötü ve kötüyü iyi görmeye.

هیچ مرده نیست پُر حسرت ز مرگ

حسرتش آن است، گش کم بود برگ

Ey sâlik râh-ı Hüdâ bil ki kabirde bir meyyit mevtten pür hasret değildir. Belki meyyitin hasreti onadır ki dünyada ahîret zâhiresini az tedârik etmiştir.

ور نه از چاهی به صحرا افتاد

در میان دولت و عیش و گشاد

Eğer dediğim gibi olmasa meyyit kuyudan câh-ı ferah fezâya düştü. Devlet meyânında ve ayş ve sâfâda ve inbisat-ı derûnda olduğu halde hiç böyle zindandan halâs olup mevzu’ güşade vaki’ olmuş kimsede gâm ve mevtten tahassür olur mu? Niteki beyân buyururlar.

زین مقام ماتم و تنگین مناخ

نقل افتادش به صحرای فراخ

Bu musibet makâmından ve bu târd ve küçücük yerden ekâbir vasi’ âleme intikâl vaki’ oldu böyle şahsın kederi olur mu? “Menah” mîm’in fethiyle deve ahırına derler. Ferâh dahi vasi’ ma’nâsı ma’nâsınadır.

³⁴ Allah’ım eşyanın hakikâtini olduğu gibi bana göster.

مقعد صدقی، نه ایوان دروغ

باده خاصی، نه مستی ز دوع

Dar-ı ahiret ehl-i sâdıkın muka'ddidir. Yalancıların sarayı değildir. Orada hâslara mahsus olan bâde vardır. Ve orada olan mestlik ayrandan değildir. Ve asla yük değildir. Ve dünyanın mestliğine benzemez. “Dürûğ” yalan ve “dûğ” ayran ma'nâsınadır.

مقعد صدق و جلیس حق شده

رسته زین آب و گل آتشکده

O zât-ı mürde dâr-ı ahirette ehl-i sadığın mu'kaddindedir. Ve onun celîsi Allah-teâlâ'dır. Ve dahi meyyit âb u gülden mahlûk olan mecûs künyesi gibi olan dünyadan kurtulmuştur. Hiç böyle kimse gâmnâk olur?

ور نکردی زندگانی منیر

يك دو دم ماندست، مردانه بمیر

Eğer bu dünyada nâfi'-yi hayat eyledin ise işte ömüründen(126a) cezası kalmıştır. Sa'y eyle ve mürdlere lââyık ahîrete nakl eyle.

در حدیث آمد که روز رستخیز

امر آید هر یکی تن را، که خیز

Mevt-i münasebetle kıyametin ahvâlini beyâna şüru' edip buyururlar ki hadîs-i şerifde varid oldu ki “Kıyamet günü her bir nassa kabrinden kalk diye Hakk

Teâlâ tarafından emir gelir. Ve o emre inkıyad edip her türâb olmuş meyyit kendi eczâsını cem’ edip ve dünyadaki gibi lehm ve şehm olarak ve ruhları iade olunarak kabirlerinden kalkarlar”.

فِيْمَا يُرْجَى مِنْ رَحْمَةِ اللّٰهِ تَعَالَى مُعْطَى النِّعَمِ قَبْلَ اسْتِحْقَاقِهَا وَ هُوَ الَّذِي يُنَزِّلُ
الْغَيْثَ مِنْ بَعْدِ مَا قَنَطُوا³⁵

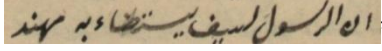
Allah Teâlâ’nın rahmetinden recâ mâmûl olunur. Öyle Allah ki nimetleri kullarına vericidir. Kullar o nimetlere müstehâk olmazdan mukdim yani Cenâb-ı Hakk’ın lütfundan mamûldür ki istihkâksız kullarına nimet verir ve ihsan eder. Bunun gibi kabirlerinde çürümüş ve türâb olmuş ve aziminden dahi eser kalmamış mürdeleri hayat vermeye istihkak ve liyâkatleri yok iken onlara hayat verip kabirlerinden dünyadaki suretleri gibi müsavver olarak ihyâyâ kâdirdir. Ve edeceğini Kurân-ı aziminde yüz ayetden mütecâviz ayetlerinde haber vermiştir. Ve yine bu rûz-ı kıyametin hakkında bin hadîs-i şerifden mütecâviz ahadis-i sahiha vardır. Bu hâl böyle olduğu ma’lumin oldukda deme ki; rahm-ı maderdeki ceninin hayata istidadı vardır. Ona nigah-ı ruh oldu velâkin kabirdeki türâb olmuş ve türâbının her zerresi imânın müteaddidiye nişân olmuş ve kemiğinden dahi eser kalmamış. Bu misillü mürdenin hayat vermeye neden istihkak ve liyâkatı vardır. Zîrâ Vâcib-i Teâlâ Hazretleri’nin ihsânı liyâkat ve isti’dad’a muvakkuf değildir. Ve isti’dadsız dahi vermeye kudreti vardır. Niteki yine Mesnevi-i Şerîf’de buyurulmuştur. Görmez misin padişahlar nice namüstei’ d kimseleri vezîr ve müyesser etmişdirler. Allah Teâlâ’nın padişahlar kadar kudreti yokmudur ki ihsânına isti’dadı şart edelim ve kabiliyet lâzımdır diyelim, ihsânı ilahîye isti’dadı şart etmek Cenâb-ı Bâri’ye aciz ve kusur a’râs eder. Ve dahi Hakk cell ü âlâ hazretleri öyle zat-ı ecel ve âlâdır ki kulları me’yus olduktan sonra iri taneli yağmur semâdan inzâl eder ve dahi rahmetini ibadına neşr eder. Bunun gibi mürdelerin hayatını akl-i insani tecviz etmez iken Vacib-i Teâlâ hazretleri mürde-i sâmeniyede hayat verir ve cennete idhal eder.

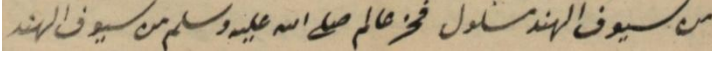
³⁵ Ve öyledir ki o, ümidi kesmişlerken feyz indirir ve rahmetini neşr eder, o öyle veliy öyle hamîddir. (Şûrâ/28)

يُرجى حيث من تأتي سعادة رب و ميمونة معصية رب و قربا يورث بعد رب (126b)
36 يُبدّل الله حسنات سيئاتهم ان ليعلم النقم

Ve dahi çok lebi'd vardır ki karibi îras ve intac eder. Bai'dden mâ'mûl olan yine buud-i intac idi. Velâkin karbi netice verdi ve bu'dun karbi intaca isti'dadı yokdur çünkü karbi netice verdi. Fehm olundu ki isti'dad lâzım değil imiş. Bunun gibi isti'dadsız mürdelere dahi hayat verir, demeyi murâd buyururlar. Ve dahi çok isyan vardır ki meymunedir. Zîrâ Cenâb-ı Hakk'a takribe sebep olur. Zahirde ma'siyet ba'd-ı Hakk'a sebep idi. Kâh olur ki kurba sebep olur bundan dahi münfehm olur ki Allah Teâlâ'nın ihsanına liyâkat şart değil imiş. Ve dahi çok saadet vardır ki nikmetler ve belâlar ma'mul olunur. Cânibden gelir yani şu işden bir gazab ve belâ gelmek ma'mul iken o işden Cenâb-ı Kibriya bir hayr-ı azîm fetheder. Menkuldür ki; Ka'b bin Züheyr radiyallahu anh din-i islamı ve ehlini hicv etmişler Fahr-i Alem sallallahu aleyhi vesellem Hazretleri hicvini işitip "demni heder" buyurdular bu haber bir edri tarafından ki sahabe-i güzînden idi. Kendine vâsıl oldu. Ve sahabe-i güzîne "her kanaati mahalde görür iseniz öldürünüz" diye tenbih Muhammedi-yi kendine bilâ haber ifade eyledi. Ve sana ba'del yevm hayat yoktur. Elbette seni Ashâb-ı Kirâm'dan birisi katleder. Bak kendine çâre bul, dedi. Bu haber-i mevhus kendine vâsıl olunca o anda mazhar-ı hidâyet oldular. Ve evvelâ binti Sâi'd olan kaside-yi mübarekiye derakab-ı nazm edip salâvat-ı sabahdan sonra mescid-i saadete tevci' buyurdular. Hazret-i Ömer bab-ı mescitde görüp gadapla kendine nazar buyurunca "Emân ya Ömer beni huzur-ı Rasulallah'a ilet diyerek yalvardı. Hazret-i Ömer Mescid-i Şerife dahil olup Ka'b geldiğini "Huzur-ı Rasulallah'a götür" diye niyazını haber verince ruhsat buyurulup Hazret-i Ömer Ka'b'ı alıp içeri getirdi. Huzur-ı Rasulallah da islâmını izhâr edip kaside-yi şerifesini dahi takdim eyledi. Ve bu hikâyeye delâlet eder. Bir beyit-i şerifleri dahi kasidede mezkûrdur. Bu beyittir; "اِنَّ رَّسُولَ اللَّهِ اَوْعَدَنِي وَالْعَفْوَ عِنْدَ رَّسُولِ اللَّهِ مَأْمُولٌ" ba'de fahr-i kainat aleyhi ekmelüttahıyyat kasidelerini cehr ederek okumakla kendilerine emir buyurdular. Hûb

³⁶ Ancak tevbe ve iman edip salih bir amel işleyenler başka, çünkü bunların seyyiatını Allah hasenâta tebdil eder, ve Allah gafûr , rahîm bulunuyor. (Furkan/70)

avâz ile kasidelerini okumakla kendilerine emir buyurdular. Hûb avaz ile kasidelerini okumaya başladı. Şu beyit-i şerîfe geldiler;

(127a) lafzını okudukda “

buyurdular. Ve bu esnada zahir lâbes oldukları puşide-i saadetlerini çıkarıp enverini eyle Ka’b bin Züheyr hazretlerine elbas ve ihsan buyurdular. Bu beyitin şerhinde ba’zı şarihler sair kaside getirdiğinde ona ihsan ve atıye vermek sünnet-i rasûlullâhdandır, diye beyân buyurdular. O puşide-i saadeti teberrikâ saklayıp onunla sahabe beyninde iftihar buyururlar idii Fi- el-vakıa bin sene fahr etseler azdır. Zîrâ böyle hediye ve böyle tebrik olmaz. Bahusus ki mübarek yedin-i şerîfini ile elbas buyuralar. Menkuldür ki; Muaviye “On bin altın vereyim bana ver” demiş. Buyurmuşlar ki; Şu cihanı altın ile mâl-â-mâl etsen, vermek ihtimalim yokdur. İşte bu hikâyeye nazar-ı ibret ile nazar eyle. Din-i İslam-ı ve millet-i Muhammediyeyi hicvettim. A’zîm ma’siyet iken hem islamına ve hem böyle bâki bir kaside nazmına sebep oldu. Ve böyle sahabe-i Kiram’da refat kader-i iktiza ile menkuldür ki; hilafeti zamanında Hazret-i Ömer mescide geldiğinde görmüş ki Ka’b kendi kasidesini avaz-ı bülend ile okur. Ve zâkirleri ve müslîleri ta’ciz eder gibi anladılar ve buyurdular ki “Niçin refi’ savt edersin ve cehr ile okursun? Gizli oku!” Cevabında buyurmuşlar ki; “Ben bu kaside-yi hayrelbeşerin huzur-ı şerifinde bundan a’lâ avaz bülend ile okudum. Mesrur olup kemâl-i sürûrundan Bürde-i saadetini bana elbas buyurdular. Sen kimsin ki beni avâz bülend ile okumaktan men’ edersin. Nâçâr hazret-i Ömer sükût ettiler. Menkuldür ki; Hazret-i Muhammed Mustafa Sallallahu Teâlâ aleyhi vesellem efendimizin emirleri üzere hazret-i Ka’b radiyallahuanha “Men süyufillahind” lafzından “elhand” kelimesini hak edip “men süyufullah” yazmışdır. Ve ilân kaside-i mübarekenin nüshalarında böyle muharrerdir. “Mehbind” tefîl bâbından ism-i mefuldür. Hind diyârında sanat olunan kılıca derler ki sayfın âlası odur. Ma’lum ola “ya’lem” cümlesi mabedinde olan cümlelere illettir. Ma’nası demek olur ki bu emver mezkureyi Vacib-i Teâlâ şundan için böyle eder ki ibad beyninde bilinsin, tahkik Allahu-teâlâ kullarının seyyiatını hasenata mübeddel eder imiş ve bu cihetle ib’ad-ı rahmetinden me’yus olmasınlar. Ve daima dergâh ve âlâdan ümitvâr olsunlar.

نفخ صور، امر است از یزدان پاک

که بر آرید، ای ذریر، سر ز خاک

Sırr-ı Hak kalbinde olan beyitte kıyamet günü her bir tene (127b) Hakk’dan kalk diye emir gelir buyurmuşlar idi. Bu beyitte o emri beyana şüru’ edip buyururlar ki İsrâfil aleyhisselamın Ey evlad-ı âdem başınızı hâkdan kaldırınız diye sûru üflemesi şerikden meze olan moladan kalkınız diye emreder. “Zürariye” zürriyetin cemi’dir. Zürriyet, nesil ve veled ma’nâsındır.

باز آید جان هر يك در بدن

همچو وقتِ صبح، هوش آید به تن

Her bir mürdenin cânı sûrun sedâsını istima’ edince bedeninin derûnuna avdet eder ki sabah oldukça u’kul-ı âlem gayba gitmiş iken bedene gelir. Ve havas-ı saire dahi cümlesi avdet ederler.

جان، تن خود را شناسد وقتِ روز

در خرابه خود در آید چون کنوز

Can kendi cesedini sabah olduğunda anlar ve kendi bedenine sîm ü zer-i hazinelere gittiği gibi gider. “Genûz” günzin cem’idir. Hazineler ma’nâsındır. Günz mâl ve sun’ oluncak kârgirden yapılmış hanelere derler. Bu makâmda mecaz olarak sîm ü zer demektir. Zîra engiz gelmez belki sîm ü zer gelir. Bu naziri be’yine cerî elhaz mecâz-ı mürselidir. Harabeden murâd canın cesedidir. Cesedi harab ile tabir genze cemiyet olsun içindir. Zira define memur olmayan mahallerde olur Binabirin şu’râ hazine yanında harap lafzını zikrederler.

جسم خود بشناسد و در وی رود

جان زرگر سوی درزی کی شود ؟

Herkesin canı kendi cismini anlar ve cesede gider. Kuyumcunun canı terzinin cesedine kaçan gider belki gitmez demektir. Bunun gibi sûr üflenip kabirde kalkdıkda herkesin ruhu kendi cesedini bilip o cesede gider ve başka cesede gitmek ihtimali olmaz.

جان عالم سوی عالم میرود

جان ظالم سوی ظالم میشود

Yine dünyadaki haşirde âlemin canı bir cahilin cesedine gitmeyip ve yine ulemadan birisinin cesedine dahi gitmeyip belki ancak o ruhun cesedi kangı cesed ise o cesede gider ve yine zalimin canı o zalimin cesedi canına gider. Hâsılı gerek haşir-i ekberde ve gerek haşir-i esgarda ervahın hata etmek ihtimali yoktur buyurmak, isterler.

که شناسا کردشان؟ علم اله

چونکه برّه و میش، وقتِ صبحگاه

Zîrâ Hak Teâlâ'nın ilmi onları anlayıcı eyledi. Kuzu ve koyun sabah vakti anladıkları gibi yani sabah vakti kuzu yavrusu maderini ve maderi yavrusunu nice anlarlar ise ervah dahi cesedlerini gerek arsa-yı mahşerde ve gerek sabah vaktinde öylece anlarlar ve hata etmezler,

پای، کفش خود شناسد در ظلم

جان تن خود چون نداند؟ ای صنم

Ayak kendi pâyûşunu (128a) zulmetler içinde anlar ve kendi pâyûşu mudur yoksa değil midir onu bilir. Böyle olunca can kendi tenini ey mahbub nice bilmeyesin can ayak kadar müdrik değil midir? Zulm “zâ”nın zımmi ve “lam”ın fethiyle zulmetin cemi’dir. Ve “sanem”den bu makamda “dilber” ve “mahbub” demek murâd olunur.

صبح، حشر كوچك است، ای مستجير

حشر اكبر را قياس از وی بگير

Vakt-i sabah küçük mahşerdir. Ey Mevlâ’dan emân dileyici kul, haşr-i ekberi dahi bundan kıyas tut. Gece olduğunda herkesin canı ve aklı ve havas-ı sairesi nezd-i Hüda’ya nice giderler ise herkes vakti geldiğinde herkesin ruhu ve aklı ve ahlağı nez-i Hakk’a gidip “وَإِنْ كُلٌّ لَّمَّا جَمِيعٌ لَدَيْنَا مُحْضَرُونَ”³⁷ nazm-ı celili mantığınca nez-i Bârî’de hıfz olunur. Ve emanet olarak orada durur. Vaktaki İsrâfîl aleyhisselâm nefh-i sûr edince sabah oldu gibi olup herkesin nezd-i Hakk’da olan emaneti kendine vasıl olur. İşte haşr-i ekberi bundan kıyas ile buyurmalarının ma’nâsı budur.

آنچنان كه جان ببرد سوی طین

نامه پرد از یسار و از یمین

Ancılayınki can cesedi tarafına tayeran eder. Defter-i a’mâlimiz dahi sol canibimize dek ve sağ canibimize dek uçar mısra’ evvel-i müsebbibedir. Ve mısra’

³⁷ Ancak hepsi toplanıp bizim kıtamıza ihzar edilmişlerdir. (Yâsîn/32)

sani' müsebbibedir. An çenan gelmesi dahi edat-ı tesbiye olmakla müsebbebe canibinde zikrolunmuştur. Ma'lum ola ki ba'sının indinde herkesin namesi semâ canibinden tayeran ederek mahşer yerinde kendine vasıl olacak. Ve asla hata olunmayacak. Mesela; Zeyd'in namesi Ömer'e ve Ömer'in namesi Bekir'e gitmeyecek. Ve bazı ulemâ dahi "herkesin namesi sa'idden olur ise sağ eline ve eşkiyadan olur ise sol eline verilecek" diye beyan eylemişlerdir. Kur'an-ı azimde dahi ve "وَإِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ"³⁸ buyurulmuştur.

در کفش بنهند نامه بخل و جود

فسق و تقوی، آنچه او خو کرده بود

Onun eline buhl nâmesini ve ihsân namesini ve dahi fisk u takvi namelerini korlar. Ve dahi o nesnenin namesini ki dünyada avdet ve tabiat eylemiş idi. Âyine dahi her ne ise eline verirler.

چون شود بیدار او وقت سحر

باز آید سوی او آن خیر و شر

Çünkü o kimse seher vakti hâbından bidâr olur. Onun tarafına o hayr ve şer her ne ise geri gelir. Habdan murâd mevtdir. Ve mâ ba'd yine bu ma'na sebeptir.

گر ریاضت داده باشد خوی خویش

وقت بیداری همان آید به پیش

Eğer kendi havına riyazat ve terbiye vermiş ise mahşer yerine var ve kadeh

³⁸ Ve defterler açıldığı vakit...(Tekvir/10)

o gününe ancak o gelir.

(128b)

ور بُد او دی پاک و با تقوی و دین

نامہ باز آید مر او را در یمین

Eğer dünyada ham ise ve çirkin ise ve hilalette ise ta'ziyenâm gibi kendi inlemesini sulali siyah olarak bulur. Şu iki beyit ile bâlâdaki hayır ve şerri tafsil buyurdular.

ور بُد او دی خام و زشت و در ضلال

چون عزا نامہ سیہ یابد شمال

Eğer dün pâk ise ve dahi takvi ve din ile ise bidarlık vaktinde kıymetli inci bulur. Hâsılı dünyada ameli hayr ise hayır bulur ve dünyada ameli şer ise şer bulur, demektir.

هست ما را خواب و بیداری ما

بر نشان مرگ و محشر، دو گوا

Bizim hâbımız ve beyitel mevtimize ve mahşer gününe iki şahiddir. Dünyadaki hâbından mevtimiz zahir olur. Ve bidarlığımızdan arsa-i mahşer nümâyân olur ve hâb ve bidârı merk ve mahşere delalet eder.

حشر اصغر، حشر اکبر را نمود

مرگ اصغر، مرگ اکبر را زدود

Küçük haşır büyük haşri izhar eyledi. Ve ona delalet eyledi. Ve dahi küçük mevt ki uykudur. Büyük mevte delalet eyledi. Ve onu keşif ve izhar eyledi. “Zedûd” kılıç gibi nesnelerin başını mahkla ile izale etmeğe derler. Bu makamda tecrid-i tariki ile mutlaka keşf ve izhar murâd olunur.

لیک این نامہ خیال است و نہان

و آن شود در حشر اکبر بس عیان

Eğerçi mevti ve haşr-i ekberi hâb ve bidarı ile temsil eyledin. Lâkin bu nâme-i a'mâl naziri olmamak cihetiyle halkın zihninde evham ve hayal gibidir ve gizlidir ve bu dünyada bilinmez ve lâkin büyük mahşerde çok ayândır. Zîrâ orada herkes gözüyle görse gerekdir.

این خیال اینجا نہان، پیدا اثر

زین خیال آنجا برویاند صُور

Bu hayal gibi olan name-i a'mâl eğerçi burada gizlidir ve velâkin o namenin eserleri herkesin nahiyesinde zahirdir. Niteki Kuran-ı Kerim'de “سِيمَاهُمْ فِي”³⁹ buyurulmuştur. Ve bu hayal görünen name-i amâlden iyi ise sever hasene ve çirkin ise sûr kubha biter ve hâsıl olur. Ve herkes mahşer yerinde böylece müşahade etseler gerektir. Bundan sonra hayalin musavver olmasını ispat için buyururlar ki;

در مهندس بین خیال خانہ ای

در دلش، چون در زمینی دانہ ای

³⁹ Onları görürsün cemâatle rükû', sücud ederek, Allahdan fadl-u rıdvan isterler. Sîmaları secde eserinden yüzlerindedir. (Fetih/29)

mühendisin kalbinde bir hanenin hayalini gör ki onun kalbinde yerdeki dane gibidir. Muammâr olan binânın resmini kalbinde tahayyül eder. Ba'de o resim ile o binayı yapar. Bu cihetten hayal musavver oldu. A'mâlin dahi ruz-ı cezâda musavver olmasını buna kıyas eyle, buyurmak isterler.

آن خیال از اندرون آید برون

چون زمین که زاید از تخم درون

O hayalin muammârın kalbinden taşra geldi ve suret buldu. Şol zemin gibi ki (129a) derununda olan tohumu doğurdu ve o tohum nebat oldu ve mısır oldu. Bunun gibi mühendisin kalbindeki hayalhâne dahi zahire çıkıp sûret buldu, demekdir.

هر خیالی کاو کند در دل وطن

روز محشر، صورتی خواهد شدن

Her bir hayal ki kalbte vatan tutar. Mahşer günü elbette bir suret olmak ister.

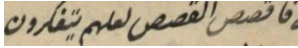
چون خیال آن مهندس در ضمیر

چون نبات، اندر زمین دانه گیر

O mühendisin demirinde ki hayal gibi ve dahi dane saçı zeminin derunundaki nebat gibi kalpte vatangîr olan hayal elbette ruz-ı cezada mısır olur. Hâsılı gönüldeki hayalin mısır olması mühendisin demirindeki hayalin mısır olmasına ve yine zeminin demirindeki danenin bir dıraht-ı azim olmasına ve suret-i kimse tesbiye buyururlar.

مخلصم، زین هر دو محشر، قصه ایست

مؤمنان را در بیانش حصه ایست

Benim muradım bu her iki haşirden bir kıssa beyanıdır. Ve bu kıssanın beyanında müminlere hassa-i azime vardır. Kâle Allah-u-teâlâ “”⁴⁰ emvâr-ı maziyei teemmülde ve kütüb-i seyr ü tarih mütalaasında fevaid-i azime hasıl olduğu emr-i bedihidir. Yine ahval-i kıyametin beyanına şüru’ edip buyururlar ki;

چون بر آید آفتاب رستخیز

برجَه‌ند از خاکِ خوب و زشت تیز

Çünkü afitab-ı kıyamet tulu’ eder kabirdeki habend salih ve fasık der-akab bilâ-mahal sıçrarlar ve dahi “مَنْ بَعَثْنَا مِنْ مَرْقَدِنَا هَذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمَنُ وَصَدَقَ”⁴¹ derler.

سوی دیوان قضا پویان شوند

نقدِ نیک و بد، به کوره میروند

Mahşer yerine o hub u zeşt koşucu olurlar. Ve dahi halis altın gibi olanlar kalb-i altın gibi olanlar bir pûte giderler. Küreden murad arsa-yı mahşerdir. Yani iki bölük dahi divan-ı kazada cem’ olurlar, demektir. “Küre” kâf-ı farisiyenin sanemiyle “pota” tabir olan nesnedir ki kuyumcular onda altını ve gümüşü eritirler.

⁴⁰ Kıssayı anlat, belki tefekkür ederler.

⁴¹ Eyvah, başımıza gelenlere derler: kim kaldırdı bizi uyuduğumuz yerden? Bu işte, o Rahmanın va'd buyurduğu, doğru imiş o gönderilen Resuller...(Yasin/52)

نقدِ نیکو شادمان و ناز ناز

نقدِ قلب اندر زحیر و در گداز

Güzel nakid gibi salihler orada sevinicidir ve iftihar edicidir. Ama tafd-ı kalp gibi fasıklar ve kâfirler orada yürek ağrısında ve erimektedir. “Zehir” iç ağrısına ve “iğdaz” erimeye derler.

لحظه لحظه امتحانها میرسد

سِرِّ دلها می نماید در جسد

Her an Hâkk tarafından arsa-i mahşerde imtihanlar nâsa vasıl olur. Dünyada herkesin kalbindeki sır cesetlerinde zahir olur.

چون ز قندیل آب و روغن گشته فاش

یا چو خاکی، که بروید سبز هاش

Ne gibi dersin kandilden su ve yağ zahir olduğu gibi (129b) yahud bir hâk gibi ki o hâk derûnunda olan sırları mevsim-i baharda bitirir.

از پیاز و زعفران و کوکنار

سبزئی پیدا کند دشت از بهار

Hâkin derûnunda olan sırları soğandan ve za’feran çiçeğinden ve haşhaş tabir olunur çiçektir. İşte böyle mevsim-i şitânın erzak içindeki sırrını baharın eli izhar ederdi. “Dal”ın fethi ve “ya”nın sükûnuyla kış mevsimine derler ve “dal”ın kesriyle dünki gün ma’nâsınadır.

آن یکی سر سبز، نحن المتقون

و آن دگر هم چون بنفشه سرنگون

Arsa-i mahşerde bir tâife “Bizler müttâkileriz” diyerek şâdan ve handandırılar. Ve dahi bir gayri cemaat mücrim olduklarından benefşe çiçeği gibi başı aşağıdır. Kâle Allah-u-teâlâ ma’nâsı; cisim şol zamandaki asiler Rabbilerinin indinde isyanından için başlarını aşağı eğicidirler. O hâli geriden emr-i acib görmüş olurdun. Bu kelime sîn’in cezâsı mahdufdur. Takdirîler ayet emr-i acibâ demek olur. “Benefse” kelimesi farisîdir. Lisan-ı Türkî’de tahrif olunup “menekşe” dedikleri çiçekdir. Mağribi “benefşeh” lafzıdır.

چشمها بیرون جهیده از خطر

گشته ده چشمه ز بیم مستقر

Âsilerin gözleri korkulu nesnelerden taşra sıçramış ve gözlerinden akan yaş cehennem havfindan on çeşme olmuş. “müstakir-i haml” karar demektir. Bu makamda makam-ı karînesiyle cehennem murad olunur. Yahut çeşm-i göz vehâsı tahsis içindir dense ve on gözlü olmuş duzah havfindan diyerek ma’na verilse bu dahi münasip ma’nâ olur.

باز مانده دیده ها در انتظار

تا که نامه ناید از سوی یسار

Asiler gözleri intizârda açık kalmış olmasa ki name-i a’mâl sol taraftan gelmesin ve duzahı olduğumuz tebeyîn etmesin.

چشم گردان، سوی راست و سوی چپ

زانکه نبود بخت نامه راست، کاست

Asâtin gözü sağa ve sola bakıcıdır. Ve name ne canipten gelecek diye mütehayyirdir. Zîrâ ahirette sahih ve sevaplı name almak baht-ı âsan değildir. Name-i rasttan hayır defteri murâd olunur. “Zabb” zâ’nın fethi ve bâ’nın teşeddiyle âsan demektir.

نامه ای آید به دست بنده ای

سر سیه از جرم و فسق آکنده ای

Arsa-i mahşerde bir kulun eline bir defter gelir o defterin sahibinin cürmünden için defterin başı siyah fîsk ve fücür taharrileriyle dolmuş.

اندر او يك خير و يك توفيق نه

جز كه آزار دل صديق نه

O defterde bir hayır amel ve bir Tevfîk-i Hakk yazılı değildir. İllaki bir velinin kalbini incitmek yazılmışdır.

پُر ز سر تا پای زشتی و گناه

تسخر و خنبك زدن بر اهل راه

(130a) Baştan ayağa kadar defter-i amali çirkinlik ve günah dolu ve dahi rah-ı hakikatte salık olan zatlar üzerine istihza ve ıslık vurmak ile dolu “hanbek” hâ’nın zımmi ve “nûn”un sükunu ve bâ-yı mevhedenin dahi zımmiyle ıslık tabir olunan şey ki ağız ile etfal-i sana’t ederler.

آن دغل کاری و دزدیهای او

و آن چو فرعونان، انا انای او

Ve dahi defterinde onun hırsızlıklarının hilekârlığı ile dolu ve dahi firavunlar gibi inad demeklik ile dolu.

چون بخواند نامه خود آن ثقیل

داند او که سوی زندان شد رحیل

Çünkü o şekil kendi namesini okur o anda o habis bilir ki zindan tarafına rihlet lâzım geldi.

پس روان گردد چو دزدان سوی دار

جرم پیدا، بسته راه اعتذار

Bu yalancı o asi hırsızlar gibi dâr tarafına revan oldukları gibi revan olur. Zira ecrām ve suç zahirdir ve itizar yolu dahi kapanmıştır.

آن هزاران حجت و گفتار بد

بر دهانش گشته چون مسمار بد

Onun dünyadaki iyiliğine götürdüğü deliller ve onun o çirkin söylediği kelimât onun ağzı üzerine bir çirkin iksir olmuş ve söylemeğe meydanı ve mecâli kalmamıştır.

رختِ دزدی بر تن و در خانه اش

گشته پیدا، گم شده افسانه اش

Hırsızlık metaı’ teninde ve hanesinde zahir olmuş yani üzerinde ve onda bulmuşlardır ve sözü tekmil olmuş ve hiç diyeceği kalmamıştır.

پس روان گردد به زندان سعیر

که نباشد خار را ز آتش گزیر

Hâl böyle olunca cehennem zindanına gidici olur. Zira o güne ateşten çâre yoktur. Elbette tenini ateşte yakarlar. “Gozir” kâf’ın zammıyla “lâbed” ve “nâçâr” ma’nâsındır.

چون موکل، آن ملایک پیش و پس

بوده پنهان، گشته پیدا چون عسس

Melâike-i Kiram dahi onun ardında giderler. Dünyada iken onlar gizli idi. Velâkin şimdi su başı gibi zahir olmuştur.

میبرندش، میسپوزندش به نیش

که برو ای سگ به کهدانهای خویش

O asaleti eylediler ve onları mızrakların neşteri ile dürterler. Öyle diyerek ki ey kelb seyret samanlıklarınıza gidiniz. “sepûrîden” sîn’in zammıyla sivri şeyin ucuyla bir nesneyi dürtmek ve bir nesneyi bir nesneye zor ile takmak mânâsındır. “Gehdân” samanlığa denir.

می کشد پا بر سر هر راه، او

تا بود که بَر جَهد ز آن چاه، او

Her yolun başında o mücrim tevfik eder, ola ki bir şefâatçı erişe de çah-ı duzahda sıçraya bula.

(130b)

منتظر می ایستد، تن می زند

بر امیدی روی واپس میکند

muntazar olduğu durur ve sükut eder. Cenab-ı Hakk'dan yahut bir şefaattçıdan emir üzerine yüzünü geri eyler ve arkasına nazar eder.

اشک می بارد چو باران خزان

خشک امیدی، چه دارد او جز آن ؟

O mücrim gözyaşı yağdırır. Hazan yağmuru gibi fakat bir ümidi vardır. Mevlâsından o ümidin gayrı o mücrim biçare ne tutar. Belki hiçbir şey tutmağa kâdir değildir. Mücrimin eşk çeşmini bârân-ı hazana tesbiye menfaati az olmakdadır.

هر زمانی روی واپس میکند

رو به درگاه مقدس میکند

Her an o asi yüzünü geri eyler, geri etmekden bedel yüzünü Vacib-i Teala'nın dergâh u âla-yı mukaddisine eyler.

پس ز حق امر آید از اقلیم نور

که بگوئیدش که: ای بطل عور

Böyle olunca Hakk’dan emir gelir Hakk’dan bedel nura kılınmadan emir gelir ile diyerek ki ona deyiniz “Ey ilimden üryan olan muattal ve tembel,

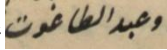
انتظار چیستی؟ ای کان شر

رو چه واپس می کنی؟ ای خیره سر

kime müntazırsın, ey şirk maadını yüzünü geriye ne eylersin? Ey başı şaşkın! Seni kim azabed-i halasa kadirdir, söyleyiniz diye meleklerle ferman-ı ilahi varid olur.

نامه ات آن است کت آمد به دست

ای خدا آزار و، ای شیطان پرست

Senin defter-i a’ mâlin odur ki eline gelmiştir. Ve okudun ve onu gördün ey Allah-u Teâlâ hazretlerini incitici ve ey şeytana tapıcı şeytana tapmak şeytanın idlaline ittiba’dır. Bu hâl Kuran-ı Kerim’de “”⁴² nazm-ı celili ile zımmolunmuştur. Ve bunun hilafı dahi “وَالَّذِينَ اجْتَنَّبُوا الطَّاغُوتَ أَنْ يَعْبُدُوهَا وَأَنَابُوا”⁴³ nazm-ı kerimi ile medh olunmuştur.

⁴² Tağuta tapınıyorlar.

⁴³ Tağuttan, ona kulluk etmekten kaçınıp da tam gönülle Allaha yönelenlere gelince onlarıdır müjde: haydi tebşir et kullarıma.(Zümer/17)

چون بدیدی نامه کردار خویش

چه نگری پس؟ بین جزای کار خویش

Çünkü kendi amelinin namesini gördün ve dünyada ettiğin sana ma'lum oldu. Arkana niçin bakarsın var git cehennemde ceza-yı amelinini gör yahut böyle olunca ceza-yı amelinini gör, demektir. Zira “pes” bu makamda “inse” ma’nasına olur. Yahut böyle olunca desen ve pes kelimesine “ezâgân illâ merkezâlîk” ma’nası versin o dahi münasip olur.

بیهده، چه مول مولی میزنی؟

در چنین چه، کو امید روشنی؟

Beyhude yere niçin Mevlâ Mevlâ demeyi vurarsın. Buncılayın kuyuda sana ruşenlik ümidi kandan gelir.

نه تو را از روی ظاهر طاعتی

نه تو را در سرّ و باطن نیتی

Ne sana zahir yüzünden bir taat var idi. Ne sana serinde ve batınında bir hayra niyet var idi. Ve bir hayrı işlemek senin amelin değil idi. Bu vecihle fasık idin.

نه تو را شبها مناجات و قیام

نه تو را در روز پرهیز و صیام

(131a)Ne sana gecelerde münacat-ı Bâri var idi. Ve ne namaz kılar idin ne sana gündüz meâ’sîden sakınmak ve sâim olmak var idi. Böyle bâği idin.

نه تو را حفظِ زبان ز آزار کس

نه نظر کردن به عبرت پیش و پس

Ne sana kimseyi incitmekden lisanını muhafaza vardır. Ve ne ibret ile ileri ve geriye nazarın vardır.

پیش چه بود؟ یادِ مرگ و نزع خویش

پس چه باشد مُردن یاران ز پیش؟

Beşeriyet-i evk dediğim ne olur dersin kendinin mevtini ve dahi halet nezi'ni yâd olur. Ârttan murâd ne olur, kendi önünden yârânın gitmesi olur ya'ni âharın mevti olur, demektir.

نه تو را بر ظلم، توبهٔ پُر خروش

ای دغا گندم نمای جو فروش

Ne senin ettiğin zulme hararet-i kalp ile tövbe eylediğin vardır. Ey bağda-yı gösterip arpa satıcı “hilekâr” yani “mürâi” demek olur.

چون ترازوی تو کژ بود و دغا

راست چون جوئی ترازوی جزا

Çünkü ey hilekâr, senin dünyada terazin eğri idi. Yevm-i kıyametde ceza terazisini niçin doğru istersin.

چونکه پای چپ بُدی در غدر و کاست

نامه چون آید تو را در دست راست ؟

Çünkü sol ayak aydın suçda ve noksan olmakda namesinin sağ eline nice gelir belki gelmez ve sol eline gelir.

چون جزا سایه ست، ای قَدّ تو خم

سایه تو کز فتد در پیش هم

Ey kaddi bunalmış âdem çünkü ceza ve ı'vz gölge gibidir. Senin zullün dahi önüne eğri vaki' olur. Zîrâ kaddin eğridir. Hasılı bir kimsenin kaddi munharif ise sayesi dahi yere münharif vaki' olur. Eğer kaddi müstakim ise sayesi dahi müstakim vaki' olur. Bunun gibi dünyada onun ki hüsn ameli vardır. Ahirette ceza-yı hasene bulur. Ve onun ki sû-i ameli vardır.

زین قِبَلِ آید خطاباتِ درشت

که شود کُهر را از آنها گوژ پشت

Bu kabilden Allah-teâlâ'dan şiddetli itablar gelir. Öyle ki dağın arkası bu itablardan kambur olur. “Kûzbešt” “arkası eğri” demektir.

بنده گوید: آنچه فرمودی بیان

صد چنانم، صد چنانم، صد چنان

O asi kul dahi Hâkk Teâlâ'ya der ki; o nesneye ki Ya Rab, beyan buyurdun. Ben ancılayın yüz katım yani buyurduğundan yüz kat ziyadeyim.

خود تو پوشیدی بترها را به حلم

ور نه میدانی فضیحت ها به علم

Velâkin tahkiksin bu benim günahımdan ziyadeleri halîmin ile setr ettin
yoksa ilmin ile kullarının rûsvalığını bilirsın ve meydana çıkarmadın.

لیک، بیرون از جهاد و فعل خویش

از ورای خیر و شرّ و کفر و کیش

Lâkin kendi (131b) cihadımdan ve kendi fî'limin hariç olarak ve dahi
benim hayrımın ve şerrimin ve küffarımın ve dinimin varisinden –beyt-i âtîye
merhundur-

وز نیاز عاجزانه خویشتن

از خیال و وهم من، یا صد چو من

Ve dahi benim âcizane olan niyazımın varisinden ve dahi benim hayal ve
vehmimin verasından -yine beyt-i âtîye merhundur-

بودم امّیدی به محض لطفِ تو

از ورای راست باشی یا عتو

Senin sırf lûtfuna benim ümidim var idi. Bu hâl doğru olduğumdan olsun
yahud tuğyanımdan olsun, her ne ise senden ümit vâîr, câîm var idi, diye o asi böyle
cevap verdi.

بخشش محضی، ز لطفِ بی عوض

بودم امّید، ای کریم بی غرض

Bî-farz olan ihsandan bir atise-i muhaddaya ey bî-farz olan Kerîm benim ümidim var idi. Beyt-i âtiye merhundur.

سوی آن امّید کردم روی خویش

که وجودم داده ای از پیش پیش

O ümid tarafına kendi yüzümü müteveccih eyledim. Zîrâ bana dünyada vücûd vermişsin. Ve senin keremine muattadım, o itiyad girmekle bu defa dahi belâ avz bâki cennet verir diye ümid ettim. Benâberîn canip lûtfuna nazar oldum, diyerek cehenneme emr olunan âsi, bu vech ile Vâcib-i Teâlâ hazretlerine cevap verdi.

خلعتِ هستی بدادی رایگان

من همیشه معتمد بودم بر آن

Yine o memur-ı dûzah olan âsi der ki; ilahi bana müfit olarak vücûd haleti ihsan etdin. Ben daima senin müfit olan ihsan ki itimad edici idim. Bu defa dahi mecânâ ihsan ki vasıl olurum, diye sana hüsn ü zannım bu idi. Ve bu hâl, tevakkufuma ve geri yıkmama bâaş oldu.

چون شمارد جُرم خود را و خطا

محض بخشایش در آید در عطا

O hata sahibi âsi kendi cürmünü bâlâda beyân olunduğu vecih ile ta'dad

eder. Ve Cenâb-ı Hakk'ın lutfundan ümitvâr olduğunu haber verir. Cenâb-ı Hakk'ın atıye-yi mahzası ihsana gelir. Yani atıyye-yi ilahîye ona ihsan etmeğe şürû' eder.

کای ملایک، باز آریدش به ما

که بُدستش چشم دل سوی رجا

Öyle diyerek ki ey mâmur olan melekler o kulu bize geri getiriniz. Zîrâ onun kalbinin gözü bizden recâ ve ümid tarafına küşâd olmuşdur. Ve bizim ihsanımız emel etmiştir.

لا اُبالی وار آزادش کنیم

و آن خطاها را همه خط بر زنیم

Lâübâlî olan kullar gibi onu azad eyleyeyim. O ettiği hataların üzerine hatt-ı butlan çekeyim yani defter-i a'mâlinde olan masiyetlerini af ve setremle mahvedeyim, demektir. "Lâübâlî" "kendini aramaz ve kaydetmez kimse"ye tabir ederler. Bunların hali her ne kadar hata olunur ise (132a) onunla intikam almayıp affetmekdir. Bu ecelden Vacib-i Teâlâ hazretleri kendi affını lâübâlîlerin affına tesbiye buyurdu.

لا اُبالی مر کسی را شد مباح

کش زبان نبود ز جرم و از صلاح

Lâübâlîlik tahkik bir kimseye mübâh ve helâl oldu ki ona bir kimsenin zulmünden adilinden ziyan gelmez. Yani lâübâlîlik böyle zatlara yakışır. İşte ben böyle bir Zat-ı Ecel'im ve bu vasıf ancak bana münasibdir. Ve bu kulumun azar ve isyanından bana bir zarar dahi gelmedi. Bu cihetten çünkü benden ümitvârdır. Ve

kulum böyle hüsn sahibidir. Ben bunu azab-ı duzahdan azad ederim, diye Melâike-i Kirâma böyle buyurdu. Ve o kul dahi cehenneme gitmekden azat ve halas olur. İşte afv-ı Bâri'nin böyle nihayeti yokdur.

آتشی خوش بر فروزیم از کرم

تا نماند جُرم و زلت بیش و کم

Kerem ve ihsânımızdan bir hoş-nâr îkad edelim Hatta kulların cürm ü isyanı ziyade ve eksik kalmasın ve cümlesini ihrâk eyletsin.

آتشی کز شعله اش کمتر شرار

می بسوزد جُرم و جَبر و اختیار

Ateşgîrımız bir ateşdir ki onun şulesinden bir odun-u gafilim kulların cürmünü ve cebr ve irade saffetlerini yakar.

شعله در بنگاه انسانی ز نیم

خار را گلزار روحانی کنیم

İnsana mensup hayme-i vücud üzerine âteş vururuz. Ve insanın varlığını mahvederiz ve dahi denini bir rûhâni gülistan ederiz ve şakiyi said ederiz.

ما فرستادیم از چرخ نُهم

کیمیا یصلح لکم أعمالکم

Biz âlem-i bâlâdan sizin amâlinizi ıslah eder kimyayı sizlere gönderdik ve sû-i halinizi hüsn-ü hale tehvile kadiriz.

خود چه باشد پیش نور مستقر ؟

کر و فر اختیار بو البشر

Sabit ve daim nurun önünde insanın iradesinin revnâkı ve azameti ne olur yani benim katımda irade bir şey değildir. Bî-çâre insan mecbur olarak ne yapmağa kadirdir bu surette bunlara itab layık değildir demegi Vacib-i Teâlâ murâd buyurur.

گوشت پاره، آلت گویای او

پیله پاره، منظر بینای او

Bir pare lahmdır. Onun söyleyici lisanı ve dahi onun görücü gözü bir pare iç yağıdır. “Guşet” et ve “peye” iç yağı ve “menazır” göz manasıdır.

مسمع او، آن دو پاره استخوان

مدرکش دو قطره خون، یعنی جنان

Yine Vacib-i Teâlâ ibadına kemal-i rahmından buyurur ki o biçare insanın alet-i semî’ iki pare kemikdir. Ve dahi onun alet-i idrâki iki katre kandır. Müdrık ile Allah Teâlâ hazretleri kalbi murâd ederler. Yani adat-ı tefsirdir. Ve müdrık müfessirdir. Ve “cenan” kelimesi onun müfessiridir. “Müsemmi” mîm’in kesriyle ism-i âlet olarak “kulak” ma’nâsındır. Ve “müdrık” (132b) kezâlik ism-i alettir. “Kalb” ma’nâsındır. Her şey kalb ile idrak olduğundan gönle ism-i alet sayfasıyla müdrık tabir olundu.

کرمکی و، از قنر آکنده ای

طمطراقی در جهان افکنده ای

İnsan bir at kurdu gibi hakirdir ve murdarlıktan dolmuştur. Ve lakin dünyaya bir şevket ve şan bırakmıştır. Ve cihan insan ile ma'mur olmuştur. Kerem-i kâfin kesriyle "lâşede" olan ufak kurda derler.

از منی بودی، منی را واگذار

ای ایاز، آن پوستین را یاد آر

Ey insan sen meniden mahluk idin meni ise indel-hanîfiye bir ab-ı necisdir. Böyle olunca nebilîği terk eyle. Ey Ayâz gibi âkıl olan zât, hâlet-i fakirde giydiğin köhne kürkünü unutma ve hatıra getir. Evvelki "meni" Türki'dir ve Arabîsi "nudfe"dir. Ve ikinci meni ya masdar ya ile Farisi olarak "varlık" manasınadır. Ayaz, Sultan Mahmud'un gayet sevgilisi bir nedimin ismidir. Bir gün sultan Mahmud saydı çok şikârgâha gidip bir ehveyi kovup itbaından cüdâ oldu. Ve yalnız olduğu halde Ayâzın karyesine geldi. Köyde dahi Âyaz'dan gayri bir ferd bulunmayıp Ayaz Sultan Mahmud'u istikbal etdi. Ve padişah olduğunu anladı, gördü ki padişah dirilmişdir o halde su matlub etdi. Ayaz dahi pederim soğuk su getirmeye gitdi, şimdi gelir bir aramadın diyerek padişahı attan indirdi ve mükalemeye meşgul etdi. Gördü ki padişahın teri gitti ve harareti teskin oldu. Kalkıp hanesinden bir soğuk su içmek için padişaha getirdi. Padişah dedi ki "Ya sen su yokdur, pederim şimdi soğuk su getirecekdir, dedin idi" deyince Ayaz dahi cevabında dedi ki; belki vücuda bir zarar isabet eder. Bu hile ile sizi terli soğuk su içmekden uvk etdim deyince Sultan Mahmud bunun aklını kemaliyle tahsin edip ve beraber alıp sarayına getirip hüdâm-ı has zümresine ilhak eyledi. Ve günbegün itibarı tezâyüd edip cümle hüdâmına faik olduğundan mâa'da ittihatını dahi kendine bahşeyledi, diye bazı mahalde yazılmışdır. Ve bu nakl olunacak kıssadan dahi Ayazın kemaliyle rüşd ve fetaneti nümâyan olur. Ve böyle hizmetkâra insan malını değil canını verir.

قصه‌ای از و حجره داشتن او جهت چارق و پوستین، و گمان آمدن خواجه
تاشانش که او را در آن

حجره دفینه‌ایست به سبب محکمی در و گرانی قفل

Burası Sultan Mahmud'un nedimi Ayaz'ın kıssasıdır. (133a) Ve dahi onun köyde iken ayağına giydiği çarık için ve yine köhne kürkü için hücre tutması ve o hücrede onları hıfz eyleyip ve bir ferdi o hücreye duhule ruhsat vermemesi beyanındadır. Ve dahi onun kapı yoldaşlarına zan ve vehm gelmesi beyanındadır ki; Ayazın o hücrede definesi vardır. Ve bu gümanın sebebi hücre kapısının muhkem ve metin olmaklığıdır. Ve dahi kapının üzerinde olan ka'lan büyük olması ve ağırlığıdır. Ayaz'ın kapı yoldaşları derler idi ki; bunun içinde mâl-i azim olmayaydı kapısına ve kilidine bu ihtimamı etmez idi. Niteki hikâyede beyan olunsa gerekdir.

آن ایاز از زیرکی انگيخته

پوستین و چارقش آویخته

O Âyaz âkıllıktan hâsıl olmuş idi. Ve âkıllık kâne mâderi idi. Âlem-i fakirde lâbes olduğu kürkünü ve çarığının o hücre-yi mezkûrede asıp zayi' etmemiş idi. Ta ki nefsi şimdiki devletini görüp mütekebbir olmaya.

میرود هر روز در حجره خلا

چارقت این است، منگر در علا

Her gün o hâli olan hücreye gider idi. Ve bir kimseyi beraber getirmez idi. Ve nefsine der idi ki; işte ayağına giydiğin çarık budur. Şimdi ki irtifâ'-yı kaderine bakma ve sen bunu giymiş olan insansın. Kişi o ki hâlini tefekkürde haylice ibret

almak hasıl olur. Kâlallahu teâlâ manası “İnsan nazar-ı ibretle baksın neden halk olundu?” Burası sû’aldir. Yine Vacib-i Teâlâ cevap buyurur ki “İtici sudan halk olundu.” Böyle olunca şimdiki hüsn ve cemâline bakıp mütekebbir olmasın, buyurmak ister.

شاه را گفتند: او را حجره ایست

اندر آنجا زر و سیم و خمره ایست

Padişaha bir gün gammâzlar bil-münasebet dediler ki Ayaz’ın bir hücre si vardır. Ve o hücrede altını ve gümüşü ve hamrası vardır. Zirâ kapısı muhkemdir. Ve kilidi gayet ağır ve mesnu’dur. Hamra ha’nın zammıyla ve mim’in sükûnuyla küçük olan “küp”e derler. Murâd “altın küpü” demektir.

راه می ندهد کسی را اندر او

بسته می دارد همیشه، آن در، او

O hücrenin içine duhule bir ferde ruhsat vermez, dai’mâ onun kapısını kapanmış tutar.

شاه فرمود: ای عجب آن بنده را

چیست خود پنهان و پوشیده ز ما؟

Padişah bu kelâmı işidince dedi ki “ey kimse acep o bendenin bizden gizli ve saklı nesi olur? Ve kula yakışır mı ki Mevlâsı’ndan mahfî malı olsun. Ve ben bundan bu hâli mâmûl etmem. Zîrâ Ayaz bende sadıkdır.” (133b)

پس اشارت کرد میری را کھرو

نیم شب بگشای در، در حجره شو

Çünkü halk Ayaz'ın halini bu vecihle beyân edince padişah bir emire emir eyledi ki; yürü gece yarısı Ayaz'ın hücrecini aç ve içeriye gir.

هر چه یابی مر تو را، یغماش کن

سِرِّ او را بر ندیمان فاش کن

Her neyi ki o hücrede bulursun onu ma'iyetinde olanlar ile yağmâ eyle. Ve onun sırrını ba'de sâi'r nedimlere fâş ve aşikâre eyle. Ve Ayaz'ın şu kadar nakdi ve mücevheri varmış, diye teşhir ederek Ayaz'ı terzil eyle, dedi.

با چنین اکرام و لطفِ بی عدد

از لئیمی سیم و زر پنهان کند

Kemâl-i denâa'tinden sîm ü zer saklar ve onu bizden pinhân eyler. Buncılayın bizim canibimizden ikram ve hesabımız lutf ve kerem olmuş iken ve idhara ihtiyacı yok iken ve cümle malımız kendinin iken böyle şahıs tahkire lâyıkdır, dedi.

می نماید او وفا و عشق و جوش

وانگه او گندم نمای جو فروش

O Ayaz bize vefâ ve aşk ve hararet tamah gösterir. Ondan sonra bu işleri eder. O meğr metâ'ım budur diye buğday gösterici ve arpa satıcı imiş.

هر که اندر عشق یابد زندگی

کفر باشد پیش او جز بندگی

Her kimse ki aşkda hayat bulur yani âşıkdır. Yani onun önünde ubudiyetden gayrısı kâfir olur. Ve dünyaya iltifat ve sîm ü zer cemi' ona haram olur. Ve yine Allah u Teâlâ Hazretleri dava-yı aşk edenin edharına razı olmadığı ebyâd-ı sabıkadan müstebân olur.

نیم شب، آن میر، با سی معتمد

در گشادِ حجره او رای زد

Gece yarısı o emir, padişahın otuz mutemed adamları ile Ayaz'ın hücreğini küşad etmekde meşveret eyledi. Ve ne vecihle küşad edeceklerini söyleşmediler.

مشعل بر کرده چندین پهلوان

جانب حجره، روانه شادمان

Bu kadar pehlivan eliyle birer meşâ'le aldılar ve hücre tarafına elimize mâl girecek diyerek revâne oldular.

کامر سلطان است، بر حجره زنیم

هر یکی همیان زر در کش کنیم

Zîrâ padişahın emiri der ki; hücreyi küşad ederiz, her birimiz altın kesesini koltuğumuza eyleriz. “Hemyân” hâ'nın kesri ve mîm'in sükûnuyla altın kesesine derler. “Keş” kâf-ı farisiye'nin fethiyle koltuk manasınadır. Ve yine “güzel”

ma'nâsına dahi gelir.

آن یکی میگفت: هی، چه جای زر؟

از عقیق و لعل گوی و از گهر

O ittibândan birisi derdi ki “Ey kimse altının ne yeridir ve altın buluruz, dersen a'kîkden ve lu'lden ve inciden söyle yani elimize bunlar girerdi.

خاص خاص مخزن سلطان وی است

بلکه اکنون شاه را خود جان وی است

Padişahın hâs mahzenine hâs olan Ayaz'dır. Belki şimdi şâhın tahkik-i cânı Ayaz'dır. Hiç böyle (134a) kimse altına i'tibar eder mi belki bunun hücresi envai' cevahir ile dolu olur.

چه محل دارد به پیش این عشیق؟

لعل و یاقوت و زمرد یا عقیق

Belki bu maşuk padişahının önünde la'l ve yakut ve zümrüd veyahud a'kîk ne mertebe tutar. Belki hiçbir mertebe tutmaz. Ve bu cevahirin dahi kadri olmaz. Mahal bu makâmda mertebe ma'nâsınadır.

شاه را بر وی نبودی بد گمان

تسخری میکرد بهر امتحان

Padişahın Ayaz üzerine sû-i‘ zannı yokdu. Bunları imtihan için istihza ederdi.

پاک می دانستش از هر غش و غل

باز، از و همش همی لرزید دل

Padişah Ayaz’ı her bir emir kapıcıdan pâk bilirdi. Böyleyken yine vehminden kalbi titrerdi.

که مبادا کاین بود، خسته شود

من نخواهم که بر او خجلت رود

Olmaya ki bu dedikleri olur ve define onun hücresinde zâhir olur. Ve bu Ayaz bu cihetle mahzunel kalb olur. Ve ben istemem ki onun üzerine hacalet ve âr vakî’ ola.

این نکردست او و، گر کرد او رواست

هر چه خواهد، گو بکن، محبوب ماست

Bunu Ayaz etmemişdir ve eğer etdi ise ona lâyıkdır her ne isterse söyle eylesin Zîrâ o bizim mahbubumuzdur, diye cevap eyledi.

هر چه محبوبم کند من کرده ام

او منم، من او، چه گر در پرده ام

Her ne ki benim mahbubum onu eylemiştir, ben etmiş gibiyim. Zîrâ o benim ve ben odur. Eğerçi ben perde ve hicabdayım. Velâkin beynimizde iftirak yoktur.

باز گفתי: دور از آن خو و خصال

این چنین تخیل طراژ است و خیال

Yine padişah derdi ki ve bu hasletlerden o Ayaz ba'iddir. Buncılayın onun hakkında sû-i zan nefsin ve şeytânın zahmını tahlid etmesidir. Ve hezeyân ve hayâl-i mehasindir.

از ایاز این خود محال است و بعید

کاویکی دریاست، قعرش ناپدید

Padişah dedi ki Ayaz'dan bu mehaldir ve ba'iddir. Zîrâ Ayaz dibi yok ve umîk bir deryadır.

هفت دریا اندر او یک قطره ای

جمله هستی هاز موجش چکره ای

Yedi derya-yı sûri Ayaz'ın derya-yı vücûdunda bir katre gibidir. Belki cemi' mevcûdât onun derya-yı vücûdundan bir damladır. “Çekere” cîm-i farisînin fethiyle ve kâf-ı farisiyenin sükûnuyla katre ma'nâsınadır. Niteki şahidi la'netinde gelir ciğere damla küflü ekmek fağfura ma'lûm ola ki Ayaz'dan murad mazhar-ı sırr-ı Muhammedî ve Halife-yi Cenâb-ı Mustafâ olan veli-yi kâmilidir. Fî-el-vakî' cihan onun derya-yı vücûdundan bir katre olduğu mahal şüphe değildir. Niteki Hazret-i Mısri kuddise sırrahu buyurur; arş ve kürsiden (134b) güneşdir bir velinin eyâyesi

جمله پاکيها، از آن دريا بَرند

قطره هایش يك به يك میناگرند

halk cemi’ pâklıkları ol deryadan iletirler. Ve takdis ve tenzihi onlardan ahzederler. Ve o zatın katreleri birbir ince ve dakik sanat sahipleridirler. “Minyager” “sanat sahibi”ne denir. Katrelerden murad insan-ı kâmilin halifeleri olur. Eğer Ayaz’dan murâd peygamberimiz sallalallahu teâlâ aleyhi vessellemdir der isek katrelerden murâd ashab-ı ikram rıdvanallahu Teâlâ aleyhim ecmaindir, deriz. Gerek sahabe-yi kirâm ve gerek insan-ı kâmilin halifesi ulûm-ı zahirenin dakayıkına ve ulum-ı batinenin hakayıkına arif olduklarından minager tabir buyurdular.

شاه شاهان است، بلکه شاه ساز

از برای چشم بد نامش ایاز

Yine padişâh der ki Ayaz padişahların padişahıdır. Belki bir kimseyi şah düzücüdür cism beden nazariyenin isabeti havfından onun namı Ayaz oldu. Fî-el-vaki’ insan-ı kâmil şahşah muazzamdır Belki himmetiyle nice denîleri sultan etmiştir. Velâkin nazar-ı hafvından nâmı filan şeyh ve filan dervîşdir.

چشمهای نيك هم بر وی بد است

از ره غیرت، که حُسنش بی حد است

Evliyâ-yı kirâmın güzel gözleri dahi onun üzerine gayretleri cihetinden kötüdür. Zîrâ onun hüsnü nihayetsizdir. Ehlullah mazhar-ı sırr-ı Muhammedî olan zâtlar için gayrette derler ve biz bu devlette niçin nazil olmak diye gıpta ederler. Bu sebepten nazarları onlara değer.

يك دهان خواهم به پهنای فلک

تا بگویم وصف آن رشکِ ملک

Feleğin vüs'atinde bir eğer isterim. Hatta meleğin ma'butu olan insan-ı kâmilin vasfını sana söyleyim.

ور دهان یابم چنین و صد چنین

تنگ آید در فغان این حنین

Eğer felek vüs'atinde ağız bulursam ve dahi felekden yüz kat o su'-i ağız bulursam insan-ı kâmilin hakkında eylediğim figân ve kelâmette bu avazım o felekden yüz kat o sû-i ağza sığmaz. Bu makamda “figân”dan murad insan-ı kâmilin medh ve senasına müteallik olan sözlerdir. Ve “hanin” avaz ve seda manasınadır. Sual geldi ki; insan-ı kâmilin hali böyle olunca ve onun vasfı böyle vasi' ağza sığmayınca sen böyle dar ağız ile niçin onun vafına şüru' edersin? Bu beyitle bu suâl-i mukaddere cevap buyururlar.

این قدر هم گر نگویم، ای سند

شیشهٔ دل از ضعیفی بشکند

Bu kadar dahi ey mu'temed eğer söz söylemez isem gönül şişesi zaafından kırılır Ve ben bunları söylememeye kadir değilim.

شیشهٔ دل را چه نازک دیده ام

بهر تسکین بس قبا بدریده ام

Gönül şişesini çünkü nazik görmüşüm ve bir şişe-yi tahammül etmez. (135a) bilmişim. Şişe-yi dili teskin için ve ıstırabını def' için arkamdan çok kaftan yırtmışım ve gönlü teskin etmişim. Zîra aşk Kâbeye sığmaz.

من سر هر ماه، سه روز، ای صنم

بی گمان باید که دیوانه شوم

Ben her ay başı ay Ey mahbubem, üç gün olur ki divane olmak şüphesiz bana lâzım olur ve iktiza eder ve deli olurum.

هین که امروز اول سه روزه است

روز پیروز است، نی پیروزه است

Agah ol bugün o üç günün evvelidir. Ve bugün bir mütemmin günüdür. “Pirûz” mübarek manasınadır. Ve dahi bil ki pirûze günü değildir. Pirûze bir mavi taşdır ki ondan yüzük yaparlar. Hasılı bugün mavi ve kabih gün değildir. Belki benim hakkımda bir kutlu gündür. Zîrâ galebe-yi aşkımın evvelidir ve aşkın galeyân-ı cezbese günü mübarek günüdür.

هر دلی کاندل غم شه می بود

دم به دم او را سر مہ می بود

Her bir gönül ki Şah-ı hakikinin aşkında olur. Daima o gönlün ay başısı olur.

قصه محمود و اوصاف ایاز

چون شدم دیوانه، رفت اکنون ز ساز

Sultan Mahmud'un kıssası ve Ayaz'ın evsafı çünkü aşk bana galebe etdi. Şimdi nizam ve tertibinden gitdi ve söylemeye mecalim kalmadı. İnşallah eylediğinde söyleriz, buyurmak isterler.

در بیان آنکه آنچه بیان کرده میشود صورت قصه است

Burası onun beyânındaki o nesne ki beyân olunmuş olur. Sultan Mahmud ve Ayaz kıssasından bu beyân olunan kıssanın sûretidir ve hakikati değildir.

که در خور صورت گران است و در خور

O ki bir sûretdir. Bu sûret tutuculara lâyıkdır ve zahir-perestlere münâsibdir.

آینه تصویر ایشان

Ve dahi onların suretlerinin âyînesine münâsibdir. Bunların dahi beyânındadır.

و از قدوسی حقیقت آن نطق را شرم می آید

Ve dahi şol âlem-i kudse münâsib olan nesnenin beyânındadır ki bu kıssanın ser ü hakikatidir. Nutuk için bu Kurân gibi olan hakikat-i kıssayı beyana hayâ gelir ve nutuk o hakikat-ı kıssayı beyâna kadir olamaz. Belki sûret-i kıssayı beyân eder. “Tenzil” Kuran-ı azîmin ism-i şerîfidir. Bu makamda hakikat-i kıssa murâd olunur. Ve o hakikati Kuran’a tesbiye buyururlar.

و از خجالت قلم سر و ریش گم میکند

Ve dahi o nutuk cehaletinden başını ve sakalını ve kalemini zayi' eyler.
Murâd nutkun sahibi demekdir.

و العاقل يكفيه الاشارة

Gene sual geldi ki çünkü hakikat-i kıssayı beyâna nutuk kadir değildir ve matlub (135b) dahi hakikat-i kıssadır. Bizler o hakikat-i kıssayı neden bilelim cevap buyururlar ki suret-i kıssada ona işaret ederiz. Var o işaretden anla. Âkil olana dahi remz ve işaret kifayet eder. Zîrâ rumuzât u'kalâya tasrih gibidir ve benim bildiğim budur. Allah-teâlâ sevaba ve her şeyin iyisine a'limdir.

ز آنکه پیلیم دید هندستان بخواب

از خراج امید بُر، ده شد خراب

Sırr-ı Hakk kâbilinde ki beyte illet olarak buyururlar ki; zira benim filim diyar-ı Hindî rüyâsında gördü. Benâberîn bana cenûn geldi. Şimden sonra harac almakdan kat'ı ümit eyle. Zîrâ köy harab oldu. Ve haraca razı verecek kimse kalmadı. Meşhur der ki; fil Hindistan'da doğmuştur. Ve vatan-ı aslîsi Hindistan'dır. Diyar-ı gurbette iken kâhice vatan-ı aslîsini rüyasında görür ve bidar oldukta zabt olunmaz mertebede izhar-ı cenûn eder imiş.

كيف يأتى النظم لى و القافيه

بعد ما ضاعت اصول العافيه

Nazm-ı bekâ ve kafiye bende kaçan olur. Âfiyetin usulü ki havas hamse-i zahiredir. Sanayi' olduktan sonra

ما جنونٌ واحدٌ لى فى الشجون

بل جنونٌ، فى جنونٌ فى جنون

benim için hüznün ve kederde bir cenûn olmadı. Belki cünûn içinde oldu.
“Şecun” sin’in fethiyle müsbehanın cemi’dir. “Hüzün” manasıdır.

ذاب جسمى من اشارات الكنى

منذ عاينت البقاء فى الفنا

Benim cismim kinayeler ki işaretlerdir onlardan eridi. Ben makam-ı fenâda bekâ-yı aşikâre göreliden beri yani makam-ı fenâyâ vasıl olalı cism-i mühimmîden bende eser kalmadı, demektir. “Gune” kâfın zammıyla “kinâye”nin cemi’dir.

ای ایاز، از درد تو گشتم چو مو

ماندم از قصه، تو قصه من بگو

Ey Ayaz senin derdinden kıl gibi oldum ve aşkın canıma kâr etti. Ben bundan sonra kıssa naklinden kaldım. Sen benim kıssamı halka söyle. Ayaz’dan bu makamda Allah-teâlâ murad olmak rûşen ve vazıhdır.

بس فسانه عشق تو خواندم به جان

تو مرا، کافسانه گشتستم، بخوان

Ey Ayaz senin aşkının kıssasını canla çok okurum. Sen dahi şimdiden sonra benim kıssamı oku. Zîrâ ben dahi şimdi hikâye oldum.

خود تو میخوانی، نه من، ای مقتدا

من کُھ طورم، تو موسی، وین صدا

Tahkik sen okursan ey muktedâ-bih olan zât ben okumam. Zîrâ ben Tur dağı'yım ve sen Hazreti Musa aleyhisselam gibisin ve bu efsane dahi seda gibidir.

کوه بی چاره چه داند گفت چیست ؟

زانکه بیچاره ز گفتنها نُهیست

Bî-çâre dağ guft u gûdan ne bilir ki nedir. Zîrâ o guft u gûnun ne olduğunu (136a) Hazret-i Musa aleyhisselam bilir. Ve dağı böyle şeyleri bilmekten tehîdir.

کوه هم داند به قدر خویشان

اندکی دارد ز لطفِ روح تن

Dağ eğer bilirse kendi mikdarı ile ve cümle guft u gûyu bil ki kadir olamaz. Niteki ten ruhun letâfetinden azz-ı âlem tutar ve ruhun letâfetine kemâliyle ten vâkıf olamaz. Bunun gibi dağ dahi sözün hakikâtine vukûfu yoktur.

تن چو اسطرلاب باشد ز احتساب

آیتی از روح، همچون آفتاب

İnsanın bedeni âlât-ı hesabdan olan ızdırıp gibidir. Ve afitâb gibi olan ruhdan bir alâmetdir. Yani usturlâb ile şemsin ahvâl-i cezi'yesi malum olduğu gibi ten ile dahi ruhun ahvâl-i cezi'yesi ma'lum olur. Ve beden ile ruhun hakikatine ıttıla' mümkün değildir.

آن منجم چون نباشد چشم تیز

شرط باشد مردِ اسطرلاب ریز

O müneccim çünkü gözü tez olmaz ona bir usturlâb sana't edici şart olamaz olur ki ahvâl-i feleğe ve ahvâl-i şemse vâkıf ola ama müneccim tez çeşm olursa usturlâba haceti kalmaz. Ve usturlâbsız ehval-i semâya vukuf tamî olur. Bu beyitden murad-ı şerifleri eğer salik, ahvale vakıf olursa usturlâb gibi olan mürşide muhtaç olmaz. Ve eğer tez çeşm olmaz ser ü gözü âlem-i anîbi görmez ise elbette bir mürşid-i kâmile muhtaçdır.

تا کند بهرش سطرلابی نکو

تا بَرَد از حالت خورشید بو

Hatta o usturlâb yapıcı onun için bir usturlâb sana't eyleye. O müneccim dahi o usturlâb ile güneşin halinden bir ihya istişmâm ede.

جان کز اسطرلاب جوید او صواب

چه قَدَر داند ز چرخ و آفتاب ؟

Bir can ki usturlâbdan sevabı ister ve usturlâb ile ahvâl-i feleğe vâkıf olayım, der. Gerek çerâhdan ve gerek felekden o kimse ne bilir. Yani bir şey bilmez, demekdir.

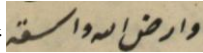
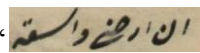
تو که ز اسطرلاب دیده بنگری

در جهان دیدن بسی تو قاصری

Sen ki göz usturlâbından nazar edersin. Cihanı görmekte yakîn bil ki kâsarsın. Cân usturlâbından sevabı bilmediğinde bir şey bilmediği gibi göz ile eyle dahi cihan mâlûm olmaz.

تو جهان را قدر دیده دیده ای

کو جهان؟ سببت چرا مالیده ای؟

Sen dünyayı gözün mikdarı görmüşsün kanı dünya kanı senin gözün? Yani cihan senin gördüğün mikdarı değildir. Zîrâ dünya o su'dur. Nitekim Kuran-ı Kerim'de “” ve âyet-i ahirede “” buyurulmuştur. Böyle olunca niçin beyni'ni bozmuşsun. (136b) Bıyık buyurmak kebirden kinâyedir.

عارفان را سرمه ای هست، آن بجو

تا که دریا گردد این چشم چو جو

Ariflerin gözleri için bir sürme vardır. Onu iste ta ki bu senin ırmak gibi olan gözün derya olsun. Ve cihanı gümâhü Hakk'ı görmeye kâdir olasın.

ذره ای از عقل و هوش ار با من است

این چه سودا و پریشان گفتن است

Eğer bir zerre mikdarı akıldan benim ile vardır ve mevcuddur. Böyle ise bu ne sevdadır. Ve ne acep cenûndur. Ve ne acep perişân ve rabitasız söylemekdir. Bundan münfehm oldu ki bende zerre mikdarı akıl yok imiş.

چونکہ مغز من ز عقل و هُش تھیست

پس گناہ من در این تخلیط چیست ؟

Çünkü benim bînim akıldan boşdur. Ve benden akıldan eser yokdur. Böyle olunca bu hezeyan söylemekde benim cürmüm nedir? Yani böyle perişan söz söylemekde asla kusurum yokdur, demek isterler. Zîrâ aklım yokdur ki perişan söylemeyem.

نی، گناہ او راست کہ عقلم ببرد

عقل جملہ عاقلان پیشش بمر د

Günah ve suç onun değil midir ki aklımı eyletdi. Zîrâ cümle âkillerin aklı onun önünde oldu. Hâsıl-ı kelâm benim bu denîlikde kusurum yokdur. Suç beni böyle mecnun eden zâtındır demeyi irade ederler. Bu kelâm indellah makam-ı nâzda olduğuna ve kemâl-i makbuliyetine delalet eyler. İşte mahbubiyet mertebesinde bunlar böyle söylemeye cüre't ederler. Şârih-i Mevlevî'nin bu beyitte ebyât-ı âtîyede söylediği kelâma ve verdiği ma'nâya asla iltifât etmesin.

یا مجیر العقل فتان الحجی

ما سواک للعقول مرتجی

Çünkü bu hayranlık kendine Hakk tarafından gelmek hasbiyle buyururlar ki; ey akıllı hayretde koyucu zât-ı şerif ve ey aklın sebep-i fitnesi olan Mevlâ! Sana nidâ ederim ve böyle derim ki; akıllar için senden gayrı iltica edecek yokdur. Ve u'kulun mültecâsı ancak sensin. Dilersen ukulu hayran edersin ve dilersen müdrik edersin. "Micar" if'âl bâbından ism-i fâil olup "hayrete ilkâ edici" demektir. Fetân-ı mübalağa ile fâildir. Ziyâde "fitne bırakıcı" demektir. "Mürteci" ism-i mekân olarak sığınacak yere derler. "hâce" hâ'nın kesriyle "akıl" manasınadır.

ما اشتھیت العقل مذ جننتنی

ما حسدت الحسن مذ زینتنی

Aklı iştiâ etmedim ve tâlip olmadım. Sen beni mecnun edeliden beri zirâ bildim ki cünûn ukuldan iyidir. Ve dahi hüsne hased etmedim sen beni tezyin ve tahsin edeliden beri. Zîrâ benim ziynetim hasene-yi fâi'k olmuştur.(137a)

هل جنونی فی هواك مستطاب

قل بلی و الله یجزیک الثواب

Benim cünûnum senin aşkında iyi değil midir? Bu sû'al Vacib-i Teâlâ'yadır. Yine Allah-teâlâ'ya der ki; iyi derdi Allah-teâlâya sitem ederim ki böyle derdi sana ecir verir. İşbu beyitler dahi makâm-ı nâz ricâlinden olduğuna işaret vardır.

گر به تازی گوید او ور پارسی

گوش و هوشی کو که در فهمش رسی؟

Eğer cânân a'rabi söylesin ve eğer Fârisî söylesin kanı bir kulak ve kanı bir akıl ki onun fehmine erişsin. Ve yârin kelâmını anlar yokdur, buyururlar.

بادء او، در خور هر هوش نیست

حلقه او، سخره هر گوش نیست

Zîrâ onun bâdesi her akla lâyük değildir. Ve dahi onun kelâmının halkası her kulluğun mesheresi değildir. Yani her kuş onun kelâmını istima'a kadir değildir. Ve liyâkati yokdur, demekdir.

بار دیگر آمدم دیوانه وار

رو رو ای جان، زود زنجیری بیار

Yine divane gibi geldim yani deli oldum. Ey cânım yürü bana bir zincir getir.

غیر آن زنجیر زلفِ دلبرم

گر دو صد زنجیر آری برِ درم

Lâkin benim canımın zincir zülfünü getir. Zîrâ dilberimin zincir zülfünden gayrı eğer ikiyüz zincir getirir isen kırarım. Beni zabd eden ancak dilberimin zincir zülfüdür. Bu beyitler dahi cezbeseinin cûş u hurûşunu beyân buyurdular.

حکمت نظر کردن در چارق و پوستین که فلینظر الإنسان مم خلق

Burası Ayaz'ın çarığına ve kürküne nazar eylemesinin beyanındadır. Zira Kurân-ı Kerim'de "İnsan baksın neden halk olunmuştur?" diye buyuruldu. Kişi aslına bakmak ve ibret almak lâzımdır.

باز گردان قصه عشق ایاز

کان یکی گنجیست، مالا مال راز

Ey Mevlanâ geri dön Ayaz'ın aşkının kıssasına, zîrâ o Ayaz sır ile dolmuş bir hazinedir.

میرود هر روز در حجره برین

تا ببیند چارقی با پوستین

Her gün Ayaz o kendinin âlî hücreğine giderdi. Hatta çarığının kürkü ile göre. Ve aslını ferâmûş etmeyip mütekebbir olmaya. “berîn” âlî ma’nâsınadır.

زانکه، هستی، سخت مستی آورد

عقل از سر، شرم از دل میبرد

Zîrâ varlık ve kibr-i a’zîm sarhoşluk getirir. Hatta insanın başından aklını ve kalbinden hayâ ve ârını eyletir. Yahut “hestî” “gînâ” ma’nâsınadır dersin bu dahi bir lâtif ma’nâ olur fî-el-vakî’ insanı mest eder.

صد هزاران قرن پیشین را همین

مستی هستی بزد ره زین کمین

Nice yüzbin mukaddem geçmiş cemâa’ti bu dalık mestliği pusudan yolunu vurdu. Ve varlık sebep-i helâkları oldu.

شد عزازیلی از این مستی بلیس

که چرا آدم شود بر من رئیس؟

İblis bu gururdan (137b) bir azîm şeytân oldu. Öyle diyerek ki niçin âdem bana baş oldu. Ben ondan efdal şeyden halk olunmuş iken

خواجه ام من نیز و، خواجه زاده ام

صد هنر را قابل و آماده ام

ben hocayım ve dahi hocazâdeyim. Ve ben yüz hünere kâbil ve âmâdeyim. Çünkü meleklerin ma'lumu idi. Bu cihetden kendine hoca tabir etdi. Ve hocazâdenin ta'biri mücerred fahr içindir. Âlim ben âlimim, şâ'ir ben şâ'irim demek gibi.

در هنر من از کسی کم نیستم

تا بخدمت پیش دشمن بیستم

İlimde ve kemâlde ben bir kimseden aşağı değilim ki hatta hezimetle düşmanın önünde durayım ve ona ta'zim edeyim. Hâl böyleyken niçin bana Allah-teâlâ secde eyle, emreyledi diye kendi kendine ve ba'zı meleklerle söylenirdi. Ve yine derdi ki

من ز آتش زاده ام، او از وحل

پیش آتش، مر وحل را چه محل؟

ben ateşden doğmuşum o âdem koyu çamurdan yaratılmışdır. Âteşin önünde tahkik çamurun ne mertebesi vardır. Zîrâ nar u'lvîdir ve türâb sefildir. Ve ulviden halk olunan âli olur. Elbette benim âdem üzerine şerefim vardır. “Mahal” bu makâmda “mertebe” ma'nasıdır.

او کجا بود اندر آن دوری که من

صدر عالم بودم و فخر زَمَن؟

Âdem kande idi ki o devirde ben âlemin ulusu idim. Ve zamânın mâ-bih-il-iftihârı idim. Böyle sonradan gelip bize takdimin manasınadır. Ben dahi ona secde etmem, dedi. Ve Vacib-i Teâ’la hazretlerine böyle serkeşlik eyledi.

اللهم احفظنا من شرور أنفسنا ومن سيئات أعمالنا

خَلَقَ الْجَانَّ مِنْ مَّارِجٍ مِنْ نَارٍ وَقَوْلُهُ تَعَالَى فِي حَقِّ ابْلِيسَ أَنَّهُ كَانَ مِنَ الْجِنَّ
فَفَسَقَ⁴⁴

Burası Allah-teâlâ’nın⁴⁵ “وَخَلَقَ الْجَانَّ مِنْ مَّارِجٍ مِنْ نَارٍ” nazm-ı celîlinin tefsiridir. “Cânn” nûn-ı meserredde ile cin tâi’fesinin ismidir. Yahud cin tâi’fesinin ecdadının sâfî olan şu’leye derler. Yani Allah-teâla cin kavmini yahud onların ecdadını dehândan sâfî olan şu’leden yarattı. O şu’lede âteşdendi. “Minnâr” kelimesinde olan “min” beyân için olmakla “mâreci” beyân eder. Ve dahı Hakk Teâ’la’nın kân minel cin kulunun tefsiri beyânındadır. Yani iblis cinden oldu. Bundan sonra Rabb’isinin emrine â’sî oldu.

شعله ميزد آتش جان سفيه

کاتشی بود، الولد، سرّ ابیه

O sefîh iblisin cânının âteşi şu’le vururdu. Zîrâ o iblîs dahi bir âteşdi niteki “

الولد سرّ ابیه

” buyurulmuşdur. Çünkü iblis âteşden hâsıl (138a) oldu ve babası âteşdi. Velede babasının sırrı mevcut olduğundan iblisde dahi narın sırrı mevcut olmakla cânının âteşi alevgîr oldu. Ve dahi Vacib-i Teâla hazretlerine isyân eyledi.

⁴⁴ Yine düşün o vakit ki Melâikeye Âdem için secde edin demiştik hemen secde ettiler, ancak İblis, Cinden idi de Rabbinin emrinden çıktı, ya şimdi siz beni bırakıp da onu ve zürriyyetini kendinize evliyamı ittihaz ediyorsunuz onlar size öyle düşman iken? (Kehf/50)

⁴⁵ Bir maric ateşten de o canı yarattı. (Rahman/15)

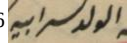
نی، غلط گفتم، کہ بُد قہر خدا

علتی را پیش آوردن چرا ؟

Beyit oluk mazmununu eğerçi söylemiş idim. Velâkin söyledigim değildir. Ve onu galat söyledim. Zîrâ o iblîsin emr-i Hakk’a hadim-i imtisâli Allah Teâ’la’nın fahrine mazhar olduğundandı. Ve o babanın sırrı velede olduğundan değildir. Böyle olunca kelâmının i’lletini meydana getirmek niçindir.

کار بی علت، مُبرّا از علل

مستمرّ و مستقرّ است از ازل

Zîrâ bî-i’llet olan Vâcib-i Teâ’lâ’nın işi illetlerden müberrâdır. Ezelden kendi sunî’ dâi’m olucu ve karar edicidir. Böyle olunca “⁴⁶ ” illetini eyler ve getirmek münasip değildir.

در کمال صنّع پاک مستحث

علتِ حادث چه گنج در حدّث ؟

Kullarını hayrete tergîb edici ve şerîk ve nezirden pâk Zât’ın sani’nin kemâlinde hâdis olan illet yahud hadûs ile muttasıf olan mevcudât arada nice vasıta olur. Ve kadîmin işine hâdis nice sebep olur. Zîrâ kadîm var iken ve hâdisin vücudu yok iken yine kadîm-i sâni’ ve Hâlık idi.

⁴⁶ (El-veledü sırrı ebîhi) Çocuk babanın sırrıdır.

سِرّ آب چبود؟ آبِ ما صنع اوست

صنع مغز است و، آبِ صورت چو پوست

Babanın sırrı ne olur. Bizim babamız Vacib-i Teâlâ'nın sana'yidir. Ve hakikatde işi gören sani' Cenab-ı Bârî'dir. Yoksa babanın sırrı ve hakikati değildir ve dahi sani' ilahî mağz makâmında ve zâhirde olan babanın o mağzının kasrıdır.

عشق دان، ای فندق تن دوستت

جاننت، جوید مغز و، کوبد پوستت

Ey teni fındık gibi olan zât, sen dostunu aşk bil! Ve senin dostun ancak aşk-ı Hüdâ'dır. Ve aşkullah senin cânının mağz gibi olmasını ister. Ve senin cesedini dai'm döver ki post makâmında olan ten ince ola. Ve menaz büyük ola emver-i mahsusadandır ki mangır yok iken meyvenin kasrı galîz olur. Ba'da mangır büyüdükçe kasra incelik ve rikkat gelir. Beden insanı dahi kasr makâmında ve ruh mangır makâmındadır. Aşk ilahi cesed-i insaniyeyi cevır ü cefâ ile zebûn eder ki mağz-ı ruh büyüye. Bu cihetle insanın dostu aşkullah olmuş olur. "Kû'bed" fia'l masdarı "döker" ma'nâsınadır. Ba'zı nüshada "fındık" yerine "fıstık" vâki' olmuşdur. Yine ma'nâ böyledir.

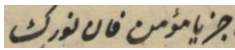
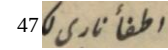
دوزخی که پوست باشد دوستش

دادِ بَدَلنا جلودا پوستش

Bir cehenneme mensup ki onun dostu post olur ve postu ister “بدلنا جلودا” nazm-ı celîli (138b) o cehennemîye dâi'mâ post verir. Kuran-ı azîmde beyân olunmuşdur ki ehl-i cehennemin derisi yanmakdan mahvolursa ona bir gayrı deri ve lehm ü sehm halk eder. Ve onu nâr-ı cehenneme yakar.

معنی و مغزت بر آتش حاکم است

لیک آتش را قشورت هیزم است

Lâkin insanın ma'nâsı ki hakikat-ı insaniyedir. Ateş-i duzah üzerine gâlipdir. Benâberîn ehlullahı yakmaya kâdir olamaz. Ve fî-el-hadis “ ⁴⁷ lâkin ateş-i duzah senin kusur-ı cismin odundur. Ve cismi yakar. Eğer denirse ki; ehlullâhın dahi cisimleri vardır. Ya onları yakmaz mı? cevabında denir ki; mağzları nâra galebe eder. Vehim dahi bunların cismi cânlarına hemreng olmuştur. Cânları yanmadığı gibi cisimleri dahi yanmaz.

کوزه چوبین، که در وی آب جوست

قدرت آتش همه بر ظرف اوست

Nar-ı cahîmin ma'ni'-yi insaniyeye gâlip olmadığını temsîl edip buyururlar ki; görmez misin bir ağaç bardak ki onda ırmak suyu vardır. Onu ateşin üzerine vuzu' etsen, âteşin kudreti zarefîn üzerine olur. Ve onu yakar ve suyu yakmaya kâdir olamaz. Bu beyitte cesedi ağaç bardağa ve hakikat-ı insaniyeyi âba tesbiye buyurdular.

معنی انسان بر آتش مالک است

مالک دوزخ در او کی هالک است ؟

Hakikat-ı insâniye âteş üzerine galibdir. Cehennem hazinesinin rei'si olan malın nam-ı melek kaçan cehennemde Hâlik'dir. Belki değildir ve nar-ı cahîm onu yakmaya bir vecihle kâdir olamazlar.

⁴⁷ Ey mü'mîn senin nurun, benim ateşimi söndürüyor.

پس میفزا تو بدن، معنی فزا

تا چو مالک، باشی آتش را کیا

Böyle olunca sen bedeni artırma. Belki hakikat-ı insaniyeyi artır. Hatta melek gibi atsa ulu olasın. “Geyâ” kâfın kesriyle ulu kimseye derler.

پوستها بر پوست می افزوده ای

لاجرم چون پوست اندر دوده ای

Sen ise cesedini semiz edip cesed üzerine artırmış sen bu ecelden post gibi is içindesin.

زانکه آتش را علف جز پوست نیست

قهر حق آن کبر را گردن زنیست

Zîrâ ateşin alevi derinin gayrı değildir. Kahhar-ı Hakk ki nar-ı cehennemdir. O kibrin boynunu vurucudur. Yani Mevlâ'nın onu cehennemde yakması kibrinin mahvetmekden içindir, demekdir.

این تکبر از نتیجه پوست است

جاه و مال، آن کبر را ز آن دوستست

Bu tekebbür cesedin ve tenin hâsıl ve eseridir. Mansıp ve mâl o kibre ondan için dostudur. Zîrâ mansıb ve mâl dahi cesede müteallikdir. Ve kibir dahi cesedden hâsıldır. İkisi bir mahalden hâsıl olmakla mâl ve mansıp kibre dost olurlar.

این تکبر چیست؟ غفلت از لباب

منجمد، چون غفلت یخ ز آفتاب

Bu kibir ve varlık neden hâsıldır denirse cevap buyururlar ki akıllardan gaflet olunmakdan (139a) hâsıldır. Ve bu kibir yüz âfitâbdan gafleti sebebiyle münce mid olduğu gibi donup kat kat olmuşdur. “Lebâb” lebin cemi’dir. Ve “leb” akıl ve mağz ma’nâsınadır. “Münce mid” donucu veyhi müşterek olarak “buz”a derler.

چون خبر شد ز آفتابش، یخ نماند

گرم گشت و، نرم گشت و، تیز راند

Çünkü o buzun âfitâbdan haberi oldu. Buz olduğu halde kalmadı ve yumuşak oldu. Ve hararetle muttasıf oldu. Ve âb olmak tarafına kendini tez sürdü.

شد ز دید لبّ جمله تن طمع

خوار و عاشق شد، که ذلّ من طمع

Bundan sonra lebin beyânına şüru’ edip buyururlar ki; bir kimse ki leb ve hakikat-i insaniyeyi müşahade eyledi. Teninin o mecmu’ o lebe hırs ve tama’ oldu. Ve dahi o lebe zelîl oldu ve âşık oldu. Zîrâ tama’ sahib-i zelîl oldu, diye buyurulmuşdur.

چون نبیند مغز قانع شد به پوست

بندِ عزّ من قنع زندان اوست

Çünkü bir kimse maz olan ruhu ve hakikat-ı insaniyeyi görmedi. O kimse hemen insandan posta kâni' oldu ve insaniyet fakat cesedi bildi. Ve dahi “عزمن قنر” kelâmının bendi ona zindan oldu. Bu kelâm ki “عزمن قنر ذل من طمعو”⁴⁸ der İmâm Âli kerimullah veche hazretlerini nisbet olunmuşdur.

عزت اینجا گبری است و ذل دین

سنگ تا فانی نشد، کی شد نگین؟

Bu makamda izzet istemek kâfirlikdir. Zîrâ insaniyetden cesed ile kanâa't etmiş olur. Ve hırs edip zelîl olmak din ve müslümanlık olur ki; dine hırstır. Zîrâ tâş ya'ni elmâs fâni olmadıkça yüzük olmaz. İnsan dahi zelîl ve hakîr olmadıkça azîz olmaz. Kibir kâf-ı Farisiyenin fethi ile her nev'i kâfire ıttılak olunur. Ve “ya”sı dahi masdariyedir. “nigîn” “nun”un kesriyle yüzüğe ve hâteme ıttılâk olunur.

در مقام سنگی و، آنکه انا؟

وقت مسکین گشتن توست و فنا

Tâşlık makâmında olmak ve bundan sonra benlik izhâr eylemek münâsîp değildir. Zîrâ vakitsiz benlik izhârı fira'vuniyet olmuş olur. Ey derviş senin şimdi miskîn ve fakîr olmaklığının vaktidir. Ve rah-ı Hak'da fâni olmaklığının zamanıdır ki nigîn olasın.

کبر، ز آن جوید همیشه جاه و مال

که ز سرگین است گلخن را کمال

⁴⁸ Kanaat eden aziz, tamah eden zelil olur. (Hz.Ali r.a)

İnsanda olan varlık bundan için dâi‘mâ câh ve mâl dahi fişkî gibi olmakla kibr-i kemâl bulmakdan için câhın ve mâlın talebi olur.

کاین دو دایه، پوست را افزون کنند

شحم و لحم و کبر و شهوت آکنند

Zîrâ bu iki daye ki birisi câh ve birisi mâldır. İnsanın cesedini ziyade eylerler. Ve insanın cesedini yağ ve et ve kibir ve ululuk (139b) dolu eylerler. Bundan için cesed, câh ve mâlın tâlibi olur.

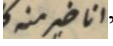
دیده را بر لب لب نفراشتند

پوست را ز آن روی لب پنداشته

Böyle cesed ile iktifâ edip gözünü lebin lebine kaldırmadılar. Ve akıl ve ruh tarafına gitmediler. Bu cihetden cesedi leb ve mağz zannetdiler. Ve tenperliği ihtiyâr etdiler.

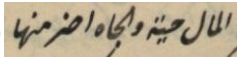
پیشوا ابلیس بود این راه را

کاو شکار آمد شبیکه جاه را

Bu yolun muktedası şeytândı. Zîrâ o iblis mansıb şebekesine saydoldu. Ve riyaset ve ululuk davâsını ihtiyâr eyledi. Ve tenperest oldu. Bu cihetden Âdem aleyhisselam'ın dahi tenine nazar edip ve hakikatini görmemekle “” kelâmını söyledi.

مال چون مار است و، آن جاه اژدها

سائى مردان زمرد اين دو را

Bundan sonra mâl ile câhın masraatını beyâna şüru' edip buyururlar ki mâl yılan gibidir ve mansıb ejderha gibidir. Niteki hadîs-i şerifde ⁴⁹ ” buyurulmuştur. Evliyaullah'ın sâyesi dahi bu her ikisine zümrüd gibidir. Yani bunların zararlarını def'edicidir, demekdir. Meşhurdur ki hayyenin gözü zümrüde isabet etse kör olurmuş. Şeyh-i kâmilin dahi sayesinde mâl hayyesinin şerrinden mürid halâs olur. Ve câh hayyesi dahi ziyân edemez.

زان زُمرّد مار را دیده جهد

کور گردد مار و، رهرو وارهد

O zümrüdden yılanın gözü sıçrar ve yılan kör olur. Ve yolcu onun şerrinden halas olur.

چون بر این ره خار بنهاد آن رئیس

هر که خست، او گفت: لعنت بر بلیس

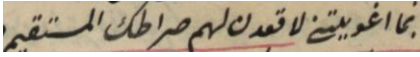
Çünkü bu yol üzerine o rei's ki şeytandır. Diken vuzu' eyledi. Ve o diken rah-ı Hakk'da giden her kimsenin ki ayağına batdı, dedi ki “La'net iblîsin üzerine olsun.

⁴⁹ Mal yılan gibidir, mâkam ve mevki sevgisi ise ondan daha zararlı (ejderha) gibidir.

یعنی، این غم بر من از غدر وی است

غدر را آن مقتدی سابق پی است

O kimse la'netden murâd eder ki; bu gam benim üzerime iblîsin gadrindendir. Gadr için o mukteda olan iblîs ayağı bu yolda cümleye sâbıkdır. Niteki

Cenâb-ı Kibriyâ'ya “” demiştir.

بعد از او خود قرن بر قرن آمدند

جملگان بر سنت او پا زدند

İblîsden sonra dünyaya cemâa't cemâa't geldiler. Cümle nâs onun sünnetine kadem vuzu' etdiler. Ya'ni iblîsin küşad ettiği şekâvet yoluna gıtdiler.

هر که بنهد سنت بد ای فتی

تادر افتد بعد او خلق از عمی

Her şol kimse ki bir kötü kânun ey yekt bu âlemde vuzu' eder. Hatta nâs körlüğünden ondan sonra o yola gideler ve gemrâh olalar. Beyt-i âtîye merhundur.

(140a)

جمع گردد بر وی آن جمله بزه

کاو سری بوده ست و، ایشان دُم غزه

Onun üzerine o günahın cümlesi cemi' olur. Zirâ o bu yolda bâş olmuştur. Ve onlar onun kuyruğuna tabi' olmuştur. Ve onun eserine gitmişlerdir. Bu cihetden

onların günâhının birer meseli o yolu küşad edene Hakk tarafından verilir. Hadîs-i şerifde gelmiştir. Bir kimse sünnet-i haseneyi vuzu’ etse “الى يوم القيام” o sünneti halk işledikçe ecirlerinin birer misli vuzu’ edene verilir. Ve yine bir kimse bir sünnet-i seyyie‘ vuzu’ etse kıyamete dek o sünneti seyyie‘ işlendikçe işleyenlerin günâhının bir misli yine vuzu’ edene verilir. Şu iki beyt-i şerîf bu hadîs-i şerifin meâ’lindedir. İblis dahi rah-ı Hakk’da bir sünnet-i seyyie‘ vuzu’ eyledi. Onun yoluna sâlik olanların vizrinin bir misli bir misli elbette iblîse verilse gerekdir. “Dümğusre” kuyruğun dibine denir. Bu makâmda eserine gidici ma’nâsı murâd olunur.

ليک آدم چارق و آن پوستين

پيش می آورد، که هستم ز طين

İşte iblîsin hâlî budur. Ki beyân olundu. Lâkin hazreti Âdem aleyhisselâm o çarığını ve köhne kürkünü önüne getirdi. Öyle diyerek ben tînden halk olundum ve aslını bildi ve tînden halk olduğuna mu’terif oldu. Bu cihetden Cenab-ı Kibriyâ kendinden sâdır olan zellesini kendine necis eyledi. Ve bir sünnet-i seyyie‘ vuzu’ edip iblîs gibi kimsenin dalâletine sebep olmadı. Menkûldür ki evvelâ kibri ahdâs eden iblîsmiş. Zîrâ ona “hırmane” dedi. Ve bu kibir yolunu vuzu’ eyledi. Kendinden sonra gelen ashab kibir etdikçe o kibrin vizrinin bir misli iblîse Allah Teâ’lâ tarafından verilir.

چون اياز آن چارقش مورود بود

لاجرم او عاقبت محمود بود

Ayaz gibi Hazret-i Âdem’in aslı kendine mürûd etdi. Yani aslını bilir idi. Ve tînden olduğunu inkâr edip kibir yoluna gitmezdi. Bî-ecelden encâm-ı kârda Cenâb-ı Hakk’ın mahmudu oldu.

هستِ مطلق، کار ساز نیستیست

کارگاه هست کن، جز نیست چیست ؟

Mutlâka mevcud olan Cenâb-ı Kibriyâ yokluktan iş düzücüdür. Ve var edicinin degânı yokluğun gayrı nedir? Yani Cenâb-ı Hakk her ne ki halk ederse yokluktan halk eder. Ve onun tevcihi dâi'mâ adem tarafınadır. Böyle olunca sen dahi Hazret-i Âdem gibi yokluk izhâr eyle ki mazhar-ı Latif-i Bârî olasın. Eğer iblîs gibi varlık izhâr edersen matrud-ı dergâh-ı Hüdâ olursun. Zîrâ varlığa Cenâb-ı Hakk'ın aslâ iltifatı yokdur.

بر نوشته هیچ بنویسد کسی ؟

یا نهاله کارد اندر مغرسی ؟

Bir kâtip hiç yazılmış kâğıdı ister mi yahut bir kimse ağaç dikilmiş mahale ağaç diker mi? (140b) Belki kâtip yazılmamış kağıt ister ve bahçıvan ağaç dikilmemiş yer ister. Bu beyit ile mâkablinde olan beyti temsîl buyururlar. Temsîl şu vecihle olur ki kâtip yazılmış kağıdı nice istemez ise ve bahçıvan ağaç dikilmiş yeri nice istemez ise Allah Tea'lâ hazretleri dahi varlık izhâr edenleri istemez. Ve dâi'mâ tevâzu' sâhiplerini ister. Kağıtnüvistede varlık varmış ve ağaç dikilmiş yerde dahi varlık varmış. Bu cihetden kağıt kâtibin ve mazısı olan mahal bahçıvanın merdudu oldular. İşte Allah Teâ'la dahi varlık ashâbını böyle red buyurur.

کاغذی جوید که آن بنوشته نیست

تخم کارد موضعی که کشته نیست

Kâtip bir kâğıt ister ki o kağıt yazılmış değildir. Tohum eker bir mevzi'ye bahçıvan ki o mevzi' ekilmiş değildir.

تو برادر، موضع ناکشته باش

کاغذِ اسپیدِ نابنوشته باش

Sen ey kardeş ekilmemiş bir mevzu' ol ve yazı yazılmamış bir beyaz kağıt ol tâ ki tohum ekilesin ve yazı yazılasın. Yazıdan murâd esrâr-ı ilahîdir. Niteki bu beyit ile tasrih buyururlar.

تا مشرف گردی از نون و القلم

تا بکارد در تو تخم آن ذو الکرم

Hatta ” نَ وَالْقَلَمَ “ (nûn-vel-kalem)den⁵⁰ yani esrâr-ı ilahiyeden hissedâr olasın. Ve yine hatta sana O Kerim sahibi tohum ilkâ etsin.

خود از این پالوده نالیسیده گیر

مطبخی که دیده ای نادیده گیر

Tahkîk bu dünyâ pâlûdesinden kendini yalamamış tut. Bir matbahî ki görmüşsün görmemiş tut. Ya'ni lezâi'z-i dünyâyı ferâmuş eyle, demekdir.

زانکه زین پالوده مستیها بود

پوستین و چارق از یادت رود

Zîrâ bu dünyâ pâlûdesinden sana sarhoşluklar gelir ve senin aslın ki menidir. Hâtırından gider ve sana azîm gaflet gelir. Görmez misin, mest olan bir şeyden gafıl olur ve bir şey tezkir edemez.

⁵⁰ kalem suresi ayet:1

چون در آید وقتِ نزعِ آهی کنی

ذکرِ دلّ و چارقِ آن گاهی کنی

Çünkü sana hâlet-i nez' ve mest gelir o zamân âh eylersin. Ve dahi köhne libâsın zikrini ve çarığın zikrini o vakit eyler.

تا نگردي غرق موج زشتئی

که نباشد از پناهی پشتئی

Pâlûde-i dünyâdan yeme ki vakt-i mevtde çirkinlik deryâsının mevcinin garkı olmayasın. Zîrâ sana ilticâdan için bir tepe ve bir yığın olmaz ki halâs bulasın.

یاد ناری از سفینهٔ راستین

ننگری در چارق و در پوستین

Hâl böyle olunca niçin doğruya mensupların sağınasına bakmaz ve hatırına getirmez misin? Ve kendi aslına bakmayıp kibr yoluna niçin gidersin.

چونکه درمانی به غرقاب بلا

پس "ظَلَمْنَا" ورد سازی بر ولا

Çünkü hâlet-i nezi'de belâ suyunun garkı olmakda aciz olursun. Muhabbet üzerine böyle olunca "Yâ Rab biz nefsimize zulm etdik" kelâmını vird düzersen o zaman

دیو گوید: بنگرید این خام را

سر بُرید این مرغ بی هنگام را

Şeytân der ki hele şu hâm herife bakınız ne hezeyân eder, şu bî-vakit öten horozun başını kesiniz.

دور این خصلت ز فر هنگِ ایاز

که پدید آید نمازش بی نیاز

Ayazın sana'tından ve hâlinden bu huy bai'ddir. O huy odur ki onun namazı niyazı gele. Ve dahi

او خروس آسمان بوده ز پیش

نعره های او هم هدر وقتِ خویش

o Ayaz ezelde asumânın horozu olmuştur. Ve onun cümle na'raları vaktinde olmuştur. Ya'nî Âyaz öyle bî-vakt na'ra eden hâmlardan değildir. Belki cemi' na'raları vakit ve zamân ileidir. Zîrâ âkildir ve vakitsiz na'ra Âyaz'ın aklından dûrdur, diyerek Sultan Mahmud Âyaz'ı böyle senâ eyledi.

در معنی "ارنا الاشياء كما هي"

Burası onun beyânındadır ki fahr-i â'lem Muhammed Mustafâ sallallahu teâlâ aleyhi vesellem “ارنا الاشياء كما هي” buyurmuştur. Ya'ni bize hakâyık-ı eşyâyı yâ Rab olduğu gibi göster demekdir.

و بیان" لو كشف الغطاء ما ازددت يقينا"

Ve dahi onun ma'nâsı beyânındadır. İmâm-ı A'li Kerimallah-teâ'lâ veche buyurmuşdur. Eğer Cenâb-ı Hakk ile beynimizde olân perde ve hicaplar refî' olunsa yığını artırmaz idim. Zîrâ verayı hicâbdan Allah-teâ'la hazretlerine hicâbsız gibi yığınınım vardır. "Gıtâ" "gı"nın kesriyle "perde"ye denir.

و معنی این بیت" در هر که تو از دیده بد می نگر یاز چنبره وجود خود می
نگری"

Ve dahi bu beyitin ma'nâsında der ki; denmiştir. Ma'nâsı şu vecihledir ki her kimseye ki sen kendi çirkin gözünden nazar edersin, kendi vücûdunun çenberesinden nazar edersin ve onu kabih görürsen, o gördüğün kubh senin çirkinliğindir. Yoksa o âdemin kubhu değildir.

و پایه کژ کژ افکند سایه

Eğer kai'm olan nesne sâyesini eğri bırakır zîrâ şeyi'n sâyesi vücuduna tâbi'dir. "Pâye"den murâd her kâi'm olan şey' demektir. Ve kesr kâf-ı Fârisiyenin fethi ile ve zâi' farisiye ile eğri ma'nâsınadır.

ای خروسان، از وی آموزید بانگ

بانگ بهر حق کند، نی بهر دانگ

Ey horozlar Ayâzdan ötmeyi ta'lim ediniz. Zîrâ izânı Hakk için eyler. Ve dânik için etmez, "dânik" dirhemin rabi'ne derler.

صبح کاذب آید و نفریبدهش

صبح کاذب، عالم نیک و بدش

Subh-ı kâzib gelir ve onu aldamaz. bunun ve bed â'lemî olan dünya Ayâz'a subh-ı kâzibdir. Asla onu aldatmaya kâdir olamaz. Yine Ayâz'dan insân-ı kâmil murâd olunur.

اهل دنیا عقل ناقص داشتند

تا که صبح صادقش پنداشتند

Lakin ehl-i dünya nâkıs akl (141b) tutdular. Hatta ki onu subh-ı sâdık zannetdiler. Ve dünyanın kâzib olduğunu anlamadılar.

صبح کاذب کاروانها را ز دست

که به بوی روز بیرون آمدست

Subh-ı kâzib çok kervanların helâkına sebep olmuştur. Zîrâ gündüz ümidine kervân halkı yola çıkmışlardır. Ve haramîler o kervanı vurup gâret etmişlerdir. Böyle olunca

صبح کاذب خلق را رهبر مباد

کاو دهد بس کاروانها را به باد

subh-ı kâzib gibi âdem insana klâvuz olmasın. Zîrâ o rehber çok kervanları rüzgâra verdi.

ای شده تو صبح کاذب را رهین

صبح صادق را تو کاذب هم مبین

Ey kimse sen subh-ı kâzib gibi mezura rehin olmuşsun ona kıyas ederek subh-ı sâdık gibi zâtı sâkınıp öyle görme. Zîrâ bu bâbda kıyâs cai'z değildir. Ve ikisinin beyrinde fark-ı a'zim vardır.

گر نداری از نفاق و بد امان

از چه داری بر برادر ظن همان ؟

Eğer kötü nifâkdan imân tutmaz isen neden için din kardeşine o zannı eylesin.

بد گمان باشد همیشه زشت کار

نامه خود خواند اندر حق یار

İşi çirkin olan dâi'm sû'-i- zann sahibi olur. Ve işi güzel olanlar dâi'm hüsn-ü zann sahibi olurlar. Yârin hakkında herkes kendi nâmesini okur. Ya'ni kesî ne amelde ise herkesi öyle zanneder, demektir.

آن خسان کاندِر کژیها مانده اند

انبیاء را ساحر و کژ خوانده اند

O haslar ki eğriliklerde kalmışlardır. Murâd-ı küffârdır. Enbiyâ-yı azâm aleyhimesselem'a sâhir ve bunun emsâli nesneler okumuşlardır. Ve kendi hallerini peygamberâne nisbet etmişlerdir.

و آن امیران خسیس قلب ساز

این گمان بردند بر حجره ایاز

Sultan Mahmud'un o galbazan olan emirleri bu sû'-i zannı Ayâz gibi nedîm-i pâkin hücreğine iletdiler. Öyle diyerek ki

کاو دفینه دارد و گنج اندر آن

ز آینه خود منگر اندر دیگران

o Ayâz define tutâr ve o hücrede hazinesi vardır. Böyle denîlere de ki gayrılara kendi ayinenden bakma ve herkesi kendin gibi zannetme.

شاه میدانست خود پاکی او

بهر ایشان کرد او آن جستجو

Padişâh Ayâz'ın pâklığını bilirdi. Ve pâdişâhın araması o hasved emirler içindi ki onlar dahi Ayâz'ın böyle edhâr etmeyeceğini bilsinler ve ehl-i dünya olmadığını nefes etsinler.

مر شمارا دادم این زرّ و گهر

من از آن زرها نخواهم، جز خبر

Pâdişâh hücreyi küşâde ruhsat verdiği zamanda emirlere dedi ki o altın ve inciye tahkîk size tahbis eyledim. Ve ben Ayâz'ın şu kadar altını varmış diye bana haber vermekden gayrı bir şey istemem, dedi.

این همی گفت و دل او می طپید

از برای آن ایاز بی ندید

Sultân Mahmûd emirâna bu kelâmı böyle söyledi velâkin onun kalbi ıstırabından (142a) hareket ederdi. O a'kıl ve kemâlde misli olmayan Ayâz için

که منم کاین بر زبانم می‌رود ؟

این جفا، گر بشنود، او چون شود ؟

öyle diyerek ki bu ki benim zebânım üzerine bu kelâm ki vâki' oluyor. Eğerçi murâdım Ayâz'ın pâk dâmenliğini bunlara izhârdır. Ve lâkin bu cefâyı Ayâz işidince o nice olur diyerek yine şâh mükedder olurdu ki

باز میگوید: به حقّ دین او

که از این افزون بود تمکین او

yine şah derdi ki; Ayâz'ın dinine yemin ederim ki Ayâz'ın temkîni bundan ziyâdeydi.

کاو به قذف زشت من تیره شود

وز غرض، وز سِرّ من غافل بود

Ki benim çirkin ta'nma gadaba gele ve dahi benim garizimden ve bâtınımdan gâfil ola. Ya'ni şah, Ayâz benim murâdımı bilir ve bana hâtır mânde olmaz, demek istedi.

مبتلا چون دید تاویلاتِ رنج

بُرد بیند، کی شود او مات رنج؟

Hasta çünkü hastalığın tâvîlini gördü. Hastalığa galebe iletir. Kaçan vuruncak mağlup olur, belki olmaz demektir.

صاحب تاویل، ایاز صابر است

کاو به بحر عاقبتها ناظر است

Te‘vîl sahibi, sabır edici Ayâz gibidir. Zîrâ sahib-i te‘vîl olanlar â‘kıbetler bahrına nâzır ederler. Bu cihetden renci için keder etmezler Ayâz dahi hücrenin küşadı için keder etmez. Zîrâ encâmında kendinin kemâli ve ilki zâhir olur, diyerek pâdişah müteselli olur idi.

همچو یوسف خوابِ این زندانیان

هست تعبیرش به نزد او عیان

Hazret-i Yusuf aleyhisselâm gibi bu zindânîlerin rû‘yâsının ta’bîri onun katında nice a’yân ise Ayâz’ın dahi hakikât-ı hâli öylece i’ndinde a’yandır.

خواب خود را چون نداند مردِ خیر؟

کاو بود واقف ز سرّ خوابِ غیر

Kendi rû‘yâsını hayır Âdemi nice bilmez zîrâ gayrın hâbından vâkıf olur. Gayrın hâbını bilmiş olan elbette kendi hâbını bilir.

گر زنم صد تیغ او را ز امتحان

کم نگرده و صلت آن مهربان

Dedi ki eğer ona imtihandan için yüz kılıç vurursam o mihrîbânın bana vuslatı kem olamaz ve bana muhabbeti zâî'î olamaz. Zîrâ

داند او، کان تیغ بر خود میزنم

من وی ام، اندر حقیقت، او منم

ender-i hakikat o benim Ayâz bilir ki o kılıcı ben kendime vururum. Ben oyum hakikatde o bendir ve benimizde aslâ mugayyerât yoktur.

بیان اتحاد عاشق و معشوق از روی حقیقت اگر چه متضادند، جهت آنکه
نیاز، ضدّ بی نیاز است

Burası âşık ile ma'sûkun hakikat yüzünden ittihadının beyânındadır. Eğerçi zâhirde sadelerdir. O cihetden sadelerdir ki niyâz bî-niyâzlığın zıddıdır. Ve âşığın hâli niyâzdır. Ve ma'sûğun dahi hâli bî-niyâzlıktır. Bu saffetler sebebiyle âşık ve ma'sûk birbirine zıd görünür lâkin ittihâdı hakikîleri (142b) vardır. Niteki şevket merhûm divânında buyurmuşdur. "Beyit-i nist der tıyeni cüdâ âşık ve mâşukrâ şemi' betüvâni reyhat ez hâ kesret pervânihâ" ma'nâsı 'âşık ile ma'sûğun hilkatinde cüdalık yoktur. Bu cihetden pervânelerin gülünden mûm dikmek mümkün olur.

چنانکه آینه بی صورت و ساده است و بی صورتی، ضد صورت است

Ancılayın ki âyîne sûretsizdir ve dahi sûretten sâdedir. Ve bî-sûret olmak dahi sûretin zıddıdır. Hâsıl-ı kelâm âyine ve sûret zâhirde zıd ve hakikatde bence

muhted ise â'şık ve mâ'şuk dahi zâhirde zıd ve hakikatde öylecelerdir, demektir.

لیکن میان ایشان اتحادیست درحقیقت که شرح آن به نطق نیاید، و العاقل
یکفیه الاشاره

Velâkin âşık ile mâ'şuk beyninde hakikatde bir ittihâd vardır ki onun şerhî
uzundur. Bu makâma sığmaz ki ondan bahsedelim. İşte bu kadar işaret etdin, âkile
dahi işaret kifâyet eder. Ve tefsile hâcet yokdur. Niteki denmiştir. “ ان كنت زقياكفاك ” Şu me'selei' müşkile
ki zekînin gayrısı anlamaz.

جسم مجنون را ز رنج دورئى
اندر آمد علت رنجورئى

Mecnûnun cismine firkât zahmetinden nâgehân bir hastalık geldi.

خون به جوش آمد ز شعله اشتیاق
تا که پیدا شد در آن مجنون خناق

Muhabbet şu'lesinden kân coşa geldi. Ve mecnûnun kanı kaynadı. Hatta o
mecnûnun üzerine hınâk dedikleri illet zâhir oldu.

پس طبیب آمد به دارو کردنش
گفت: چاره نیست هیچ، از رگ زنش

Hâl böyle olunca i'laç için mecnûna hekim geldi dedi ki bunun damarını vurmaktan gayrı aslâ çare yokdur. Yani bundan kan almak lâzım gelir, dedi.

رگ زدن باید برای دفع خون

رگ زنی آمد بدانجا ذوفنون

Bunun damarını bu kanın kesretini def" için vurmak lazımdır, diye tabib böyle cevap verdi. Bir kan alıcı üstâd oraya getirdiler ki mecnûndan kan ala.

بازویش بست و گرفت آن نیش او

بانگ بر زد بر وی آن معشوق خو

O mecnûnun, fassâd kan almak için kolunu bağladı. Onun neşterini o aşk tabia'tli mecnûn o zaman tutdu. Öyle diyerek ki

مُزِدِ خود بستان و ترکِ فصد کن

گر بمیرم، گو: برو جسم کهن

ücretini al ve fasdı terk eyle. Eğer alırsam söyle ki bu köhne cism varsın gitsin ve sen öl.

گفت: آخر تو چه می ترسی از این ؟

چون نمی ترسی تو از شیر عرین

Fassâd dedi ki encâmında neden havf edersin ve havfin bu neşterden midir?

Çünkü sen arslân yatağı olan arsanın arslânından (143a) korkmazsın. Ve böyle bir âşık-ı dilâversin. “Garîn” gayn-ı mua’ccimenin fethiyle arslân yatağı olan mahale denir ki Arapçası “mâ’sda”dır.

شیر و خرس و پوز و هر گرگ و دده

گرد بر گرد تو شب گرد آمده

Arslân ve kurd ve ayı ve her humâr-ı vahşî ve yırtıcı hayvan senin etrafında gecene cem’ olmuşlardır. “Gerd ber gerd” etrâf demektir.

می نیایشان ز تو بوی بشر

ز انبہی عشق و وجد اندر جگر

O hayvanâtı senden insân reyhası gelmez ve senin insân olduğunu kemâl-i hayretten anlamazlar. Böyle olması sende ki aşkın kesretinden ve ciğerindeki vecddendir diye fassâd Mecnûn’a böyle söyledi.

گرگ و خرس و شیر داند عشق چیست

کم ز سگ باشد که از عشق او تهیست

Kurd, ayı ve arslân bilir ki aşk nedir. Zîrâ onların dahi muhabbet bâşındadır. Köpekden alçaktır o kimse ki yârin muhabbetinden hâlîdir.

گر رگ عشقی نبودی کلب را

کی بجستی کلب کھفی قلب را ؟

Eğer kelbin aşk damarı olmayaydı ve aşk ne olduğundan kelb bî-haber olaydı kaçan ashab-ı kehfe mensub olan kelb ehl-i kalbi arardı? Ve onlar ile refâkat dilerdi. Ve onlar tard edince gitmezdi ve gârın kapısında ellerini bast edip onları uyurken beklerdi. Kelb kehfe müdâfidir ve ehl-i mukadderdir. Ve yâsı nisbet içindir.

هم ز جنس او، به صورت چون سگان

گر نشد مشهور، هست اندر جهان

Dahi ehl-i kehfîn kelbinin cinsinden çünkü sûretde kelbler meşhûr olmadı ise yine dünyada vardır ve Kıtmîr gibi meşhûr olmak lâzım gelmez. Menkûldür ki; kıyamete dek her belde o cinsden bir kelb olurmuş. Binâberîn her kelbi itâ'm etmek lâzımdır ki o kelbe tesadûf olsun çün burada çünkü ma'nâsınadır.

تو نبردی بوی دل از جنس خویش

کی بری تو بوی دل از گرگ و میش؟

Gene dedi ki çünkü Kıtmîr cinsi vardır. Ya biz niçin bilmeyiz, olsa bilirdik. Bu beyit ile cevap buyururlar ki sen kendi cinsinden gönül kokusunu duymadan kaçan kurd cinsinden ve koyun cinsinden reyhâ iletirsin. Cinsinden gönül kokusu almak ehvendi. Onu alamadan cins-i ahırdan koku almak ziyâde sa'bdır. Onu hiç alamazsın.

گر نبودی عشق، هستی کی بُدی؟

کی زدی نان بر تو و، کی تو شدی؟

Eğer aşk olmayaydı bu dünya kaçan olurdu. Ve bu varlık â'lemi nice vücûd bulurdu. Kaçan ekmek sana takarrüb ederdi ve kaçan nân senin ecra-yı vücûdunda

olmakla sen olurdun. Bu emvâr-ı mezkûrenin birisi olmayıp hiç birisi vücûd-ı pesdîr olmazdı. Belki adem-i sarfda kalırdı. (143b)

نان تو شد، از چه؟ ز عشق و اشتہی

ور نہ نان را کی بُدی تا جان رھی؟

Ekmek niçin sen oldu? Belki aşk ve muhabbeti sen olmayı olduğundan oldu. Yoksa nânın câna dek kaçan yolu olurdu. Ve nân cân yolunu nice bulurdu. Bu yolu nâna bulduran ancak senin ecra-yı vücûdundan olmaya aşkıdır.

عشق، نان مرده ای را جان کند

جان کہ فانی بود، جاویدان کند

İnsânın cemâ'd olan nâna muhabbeti o nânı cân eder. Eğer câna muhabbet etse o cân ki fânidir. Onu bâkî ve ebedî eder. Zîrâ bir kimse ki cemâ'dı can etmeye kâdirdir. Elbette cân fâniyi bâkî edeceğinden şüphe yoktur. “Mî” lafzı “küned” kelimesine merbutdur. Ve zan için cân kelimesi fâsıl olmuşdur. “Câvîd, Câvîdân” dâi‘mi olan nesneye derler.

گفت مجنون: من نمیترسم ز نیش

صبر من از کوه سنگین هست بیش

Mecnûn dedi ki ben neşterden havf etmem. Zîrâ benim sabrım taşa mensub dağdan ziyâdedir. Hiç böyle sabrı olan neşterden havf eder mi?

منبلم، بی زخم ناساید تنم

عاشقم، بر زخمها بر می تنم

Bir ok rahmedecek mahlem benim kalbim oksuz ve zahmsız rahat etmez. Ve ben ok yaralarına aşığım. Ve bana ok gelsin ve beni mecrûh etsin için dolanırım, dedi. “Mineblem” ism-i mekândır “okun düştüğü yer”e derler. Zîrâ “nebl” ok ma’nâsınadır. Âsaid-i fi’l masdârıdır. Rahat eder demektir. Evveline nûn-ı nâfiye gelmekle hemzesi “yâ”ya münkalib olup zaruret-i vezn için yâ-yı huzef olunmuştur.

لیک از لیلی وجود من پُر است

این صدف پُر از صفات آن دُر است

Lâkin Leyla’nın aşkından benim vücudum doludur. Ve bu sadev vücud o dürr gibi Leylâ’nın saffetlerinden memlûdur. Mısra’-yı sâni onun ma’nâsınadır.

ترسم ای فصّاد اگر فصدم کنی

نیش را ناگاه بر لیلی زنی

Korkarım ey kan alıcı eğer beni fassd edersen. Neşteri nâgâh Leylâ’ya vurarsın ve Leylâ’yı azâr edersin. İstemem ki Leylâ mu’azzab ola, diyerek bu vecihle fassâd cevâb bâsevâb verdi.

داند آن عقلی که او دل روشنیست

در میان لیلی و من فرق نیست

Yine Mecnûn fassâda der ki sana söylediğim bu kelâmı o kimsenin akli bilir

ki onun kalbi rûşendir. O kelâm odur ki Leylâ ile benim meyânımda fark yokdur. Zîrâ âşık ile ma'suk beyninde ittihâd-ı zâtî ve mugayyirât-ı sûrî olduğu erbâbının ma'lumudur. “مَنْ يُطِيعَ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ” nazm-ı celîli ve dahi “بالمحاربه” “من اهان و ليافقذبازنى” hadis-i kudsi dahi bu müddeâ'ya şâhiddir.

معشوقى از عاشق پرسید که: خود را دوست تر دارى يا مرا

Bir ma'sûk kendi âşığından sordu ki kendini mi ziyâde seversin yoksa beni mi?

گفت: من از خود مُرده ام و به تو زنده ام، از خود و صفاتِ خود نیست شده

ام

و به تو هست شده ام

(144a) Âşık dahi cevabında dedi ki ben kendimden ölmüşüm ve a'lâkayı kat' etmişim. Ve kendi sıfâtımdan dahi yok olmuşum. Ve seninle vâir olmuşum.

علم خود را فراموش کرده ام و از علم تو عالم شده ام

Ve kendi ilmimi unutmak eylemişim ve senin ilminden âlim olmuşum.

قدرت خود را از یاد داده ام و از قدرت تو قادر شده ام.

Ve dahi kendi kudretimi hatırımdan vermişim ve ihrac etmişim ve bende kudret vardır, demem. Ve senin kudretinden kudret sâhibi olmuşum. Bu surette

اگر خود را دوست دارم، تو را دوست داشته باشم، و اگر تو را دوست دارم،
خود را دوست داشته باشم.

eğer kendimi sevmiş olursam tahkik seni sevmiş olurum ve eğer seni sevmiş
olursam tahkik kendimi sevmiş olurum. Zîrâ meyânımızda fark kalmadı dedi.

هر که را آینه یقین باشد ---- گر چه خود بین، خدای بین باشد.

Bu beyitin ma'nâsı her kimse için ki âyine gibi yakîn hâsıdır. Ve mertebe
yakîne ermişdir. Eğer zâhirde kendini görücü ise de hakikâtde Allah Teâla görücü
olur.

اخرج بصفاتی الی خلقی من رآک رآنی و من قصدک قصدنی و علی هذا

Mâkablindeki beyiti ispât için bu hadis-i kudsîyi ityân buyurdular. Ma'nâsı
Habib-i Ekrem ve nebî-yi muhterem Muhammed Mustafa sallallahu teala aleyhi
vesellem hazretlerine Allah-teâlâ hazretleri buyurur ki; benim sıfatlarım ile halkı
da'vete şüru' eyle. Eğer Habîbim, bir kimse seni görür ise beni görmüşdür. Ve bir
kimse sana ihânet ederse bana ihânet eder. Bundan mâa'da bâkî emir-i enbiyâ buna
kıyas oluna.

گفت معشوقی به عاشق ز امتحان

در صبحی: کای فلان ابن الفلان

Bir maşuk, aşığına imtihân yüzünden sabâh vakti dedi ki; ey filânın oğlu
filân kimse

مر مرا تو دوست تر داری عجب

یا که خود را؟ باز گو ای بوالکرب

tahkik sen beni ziyâde mi seversin, acep yahud ki kendini mi ziyade seversin doğru söyle ey kerbetler sâhibi olân âşık!

گفت: من در تو چنان فانی شدم

که پُرم من از تو، از سر تا قدم

Âşık dahi cevabında dedi ki; ben sende ancılayın fâni oldum ki senden tepelerimden ayağıma dek doluyum. “Sâr” tepe ma’nâsınadır.

بر من از هستی من جز نام نیست

در وجودم جز تو ای خوش کام، نیست

Benim üzerime benim varlığımdan fakat nâmdan gayrı bir şey‘ yokdur. Benim vücûdumda ey murâd-ı güzel senden gayrı bir kimse mevcûd değildir, dedi.

ز آن سبب فانی شدم من این چنین

همچو سرکه، در تو، بحر انگبین

Bu sebepten (144b) ben buncılayın sirke gibi sende fâni oldum ve mahv-ı vücûd etdim. Ey bâl deryâsı olan yârim, dedi. “Bahr” engübîn mânâdadır. Harf nidâsı ey kelimesi mahzufdur. Â’şık işâret eder ki sende fâni olmak cihetiyle sirkengübîn ma’cûnu oldum.

همچو سنگی کاو شود کُل لعل ناب

پُر شود او از صفاتِ آفتاب

Bir tâş gibi ki o tâş cümle eczâsıyla hâlas ve a'lâ la'l olur. Böyle olunca o tâş-ı afitâbın sıfâtından dolu olur. İşte ben dahi böyle oldum. Tâşın la'l olması nice ise benim hâlim dahi böyledir.

وصف آن سنگی نماند اندر او

پُر شود از وصفِ خور، او پشت و رو

O taşlık vasfı onda kalmaz ve güneşin vasfından o tâşın arkası ve yüzü dolu olur. Eğer o la'l olan tâş ben afitâbım dese hilâf değildir. Bu cihetden

بعد از آن، گر دوست دارد خویش را

دوستی خور بود آن، ای فتا

bundan sonra eğer o la'l kendini severse o sevmek güneşi sevmek olur. Ey yekt bunu böyle bil.

ور که خور را دوست دارد او به جان

دوستی خویش باشد بی گمان

Eğer güneşi cân ile o la'l severse şüphesiz kendini sevmiş olur. Zîrâ beynlerinde aslâ fark kalmadı. Niteki beyân buyururlar.

خواه خود را دوست دارد لعل ناب

خواه یا او دوست دارد آفتاب

Bu suretde isterse la'l-ı nâb kendini tutsun isterse la'l-ı nâb afitâbı dost tutsun, kangısını severse öbürüsünü sevmiş olur. Zîrâ

اندر این دو دوستی خود فرق نیست

هر دو جانب جز ضیاء شرق نیست

bu iki dostlukda tahkik-i fark yokdur. Her iki taraf ki birisi afitâb ve birisi la'l olan taşdır. Maşriğin ziyâsının gayrısı ya'ni maşriğin güneşin gayrısı değildir.

تا نشد او لعل، خود را دشمن است

زانکه يك من نیست، اینجا دو من است

Mâdem ki taş la'l olmadı kendine düşmandır. Ondan için ki bu hâlde bir vücûd yokdur. Belki burada iki vücud vardır. Bu cihetden afitâba taş bende dahi vücûd vardır, diyerek izhâr-ı vücud etmiş olur. Ve afitâbın mazhar-ı azabı olmuş olur. Bu vecihle kendine düşman olur. Zîrâ emvâc sâhibidir ve suçü vücûdudur. Ve bu suç dahi a'zam- zenûbdur. Niteki hadîs-i şerifde “ وجودك ذنب لاقیاس علیه ذنب ” buyurulmuşdur.

زانکه ظلمانیست سنگ، ای با حضور

هست ظلمانی حقیقت، ضد نور

Bu beyit ile dahi iki burada iki vücud olduğunu ta'lîl edip buyururlar ki zîrâ

tâş zulmânîdir. Ve gündüzü görmez zulmânî olan ve akı'de-yi nûrun senedidir. Öyle ise iki vücûd olmak lâzım geldi. Birisi tâşın vücudu ki zulmanîdir. Ve birisi afitâbın vücudu ki (145a) nûranîdir. Bu suretde

خویشتن را دوست دارد، کافر است

زانکه او مناع شمس اکبر است

tâş kendini çünkü sever ki kâfir afitâbdır. Ve şemsi bilmez zîrâ şems-i a'zîm ecrâmın hasmıdır. Ve kendini onun vücudu vaktinde mahvetmedi. Hasıl-ı makâm-ı fenâfillaha vâsıl olmayan imân-ı hakîki nediğin ve ona mevcut-ı hakîki “denmez buyurmak isterler.

پس نشاید که بگوید سنگ انا

کاو همه تاریکی است اندر فنا

Senin la'l olmayınca lâyük olmaz ki ben afitâbım diye zîrâ o tâşın cem'iyi eczâsı zulmetdedir. Ve la'l olmadıkça fenâdadır. Eğer la'l olursa ben afitâbım demek şayestedir. Ve afitâbın terbiyesi ile la'l olduğundan afitâbın sıfatları kendine nakletmiş olur. Ve dahi ona şems deme sahih olur. Bundan sonra lâyük olmadığını isbât makâmında buyururlar.

گفت فرعونى: "انا الحق"، گشت پست

گفت منصورى: "انا الحق" و برست

Fir'avuna mensub olan “ene-l-hakk”⁵¹ dedi ve mertebesi alçak oldu. Mansûra mensup olan “ene-l-hakk” dedi ve pislikden kurtuldu. Firavnîden murâd

⁵¹ Hallac-ı Mansûr'un söylediği: “ben hakkım” mânâsına meşhur bir söz. (Devellioğlu,2004)

ehl-i nefisdir. Ve Mansurîden murâd makâm-ı fenâfillahı ihrâz eyleyen zevât-ı kirâmdır. Zîrâ her fîravunî “inna rabbiküm ilâ a’lî” dedi. Ve her Mansûrî ene-l-hakk ba’zısı kâlâ ve ba’zısı hâlâ “yâ”lar nisbet içindir.

آن انا را لعنة الله، در عقب

وین انا را رحمہ الله، ای محب

O anânın la’netullah kafasındadır. Zîrâ fîravun uluhiyet da’vasının a’kabinde ırak oldu. Ve lâkin Mansurî’nin enel-hâk akabinde ey âşık neyl-i rahmet vardır. Ezcümle Hazret-i Hallâc şهادeti buldu. Ve ahiretde devlet-i uzmâya erdi.

زانکه او سنگ سیہ بُد، این عقیق

آن عدوی نور بود و این عشیق

Zîra fîravun olan kara taş idi ve Mansurî a’kîk idi. O fîravunu nûrun düşmanıydı. Ve Mansûrî a’kîkdi. Bu cihetden beyinlerinden fark-ı a’zîm vardı.

این انا هو بود در سِرّ، ای فضول

ز اتحادِ نور، نه از رایِ حلول

O “inna” dediği Allah-teâlâ idi. Bu suretde “ben Hakk’ım” demek olur. Ve lâkin nûrunu mazhariyetden ene-l-Hakk yoksa vücud-ı Hakk ve zat-ı bâri Mansûr hazretlerine hâlul etdi de ondan için ene-l-Hakk dedi böyle değildir. Zîrâ Allah-teâlâ hulul ve ittihaddan münezzehdir.

جهد کن تا سنگیت کمتر شود

تابه لعلی، سنگ تو انور شود

Sa'y eyle hatta senin taşlığın ziyâde eksik olsun. Hatta la'l olmak ile senin vücudun ziyade nurlu olsun.

صبر کن اندر جهاد و در عنا

دم به دم می بین بقا اندر فنا

Ey derviş sabır eyle. Mücahedede ve zahmetde olarak ve her an vücudunu fenafillah mertebesinde gör. Bekâdan bu makamda (145b) Murâd vücudu insanîdir. Ve insân sa'y ile vücûdunu makam-ı fenâda görür.

وصف هستی میرود از پیکرت

وصف مستی میفزاید در سرت

Vücudundan riyazat ve sa'yle evsâf-ı rüyâ her an nâkıs olur. Ve dahi la'lin saffeti sende muhkem olur. Çünkü vücûdunu bu hâlde görürsün. Bu iyilikler sende tezâyüd eder. Ve dahi

وصف سنگی، هر زمان کم میشود

وصف لعلی در تو محکم میشود

varlık saffeti senin sûretinden gider ve senin başında mestlik artar. Hâsıl-ı insân-ı kâmil olursun, demektir.

سمع شو يك بارگی تو گوش وار

تا ز حلقه لعل یابی گوشوار

Ey derviş kulluk gibi bütün bütüne semî' ol. Ya'ni kulluk nice sema'nın aynı olmuş ise sen dahi bu ayine sem' olmaya gayret eyle. Hatta la'lden masnu' halkadan küpe bulasın ve tezyin edesin.

همچو چَه کن، خاک می کن، گر کسی

زین تن خاکی، که در آبی رسی

Eğer kimse isen kuyu kazıcı gibi vücûdundan toprak kopar ki vücudundaki âba vuslat edesin. Âbdan murâd ilm-i ledündür. Küre-i arzda su vardır. Velâkin hâfır lâzımdır ki âb zâhir ola. Bunun gibi vücûd-i insânide dahi aşk ve muhabbet ve ab ilm-i ledün vardır. Lâkin riya hınnet ve mücahede ile tenâkuz-ı beden olur ise o zaman meydana çıkar. Ve ilâ mektum kalır. Sû'âl geldi ki vuslat-ı ab hemen sa'yle midir, âher tarîki yok mudur? Bu beyitle cevap buyururlar ki

گر رسد جذبه خدا، ماء معین

چاه ناکنده، بجوشد از زمین

Eğer kula cezbe'î Hüdâ ve aşk defaat erişir ise kuyuyu kazmaksız âb-ı lezîz yerden bîgâr gibi kaynar ve mücahede zahmetine ihtiyaç kalmaz. Zîrâ fazl-ı Hüdâ'ya nihayet yokdur. Velâkin nâdirdir. Binâberîn beyt-i âtîde buyururlar.

کارکی میکن تو و کاهل مباحش

اندک اندک خاك چَه را می تراش

Ey derviş sen hemen sa'y eyle beyt-i sâbıkın mâlîna kulak vermekle olma azâz. Beden kuyusunun toprağını kaz. Ve âheste olarak bedeni mahv etmeye gayret eyle ve ab-ı ilm-i ledünnîye vuslat eyle. Zîrâ bilâ-sa'y vuslat-ı cehd işidir. Yerde define bulmaya benzer. Eğer esna-yı sai'de o inayete nâî'l olursan say'den fâriğ ol.

هر که رنجی بُرد، گنجی شد پدید

هر که جدّی کرد، در جدی رسید

Her kimse ki rah-ı Hâk'da bir genc gördü. Ve zahmet çekdi. Ona elbette bir define-yi bâtına zâhir oldu. Ve dahi her kimse ki bir sa'y eyledi. Bir ululuğa erişdi. "Cedd" "cim" in kesriyle "sa'y" ve "cim" in fethiyle "ululuk" ma'nâsınadır.

گفت پیغمبر: رکوع است و سجود

بر در حق کوفتن حلقه وجود

Fahr-i â'lem Muhammed Mustafâ sallallahu teâla aleyhi vesellem buyurdu ki; rûku' ile sücud Cenâb-ı Hakk'ın kapısında halka gibi olan vücudunu dikmek (146a) ve vurmaktır. Ya'ni rûku' ve sücûd bâb-ı Hakk'daki vücud-ı hakikisini vurmaktır. Ve halkayı vurmak kapının küşâdına sebeptir. Ve rûku' ve sücud ile takarrüb alîyullah olur, demek isterler. Gâle Allahu Teala "ve esced ve iktirab kâne bâb" Allah'ın halkası imiş ve onu döğmek rûku' ve sücûdmüş. Kapı dik olunca küşâd olunduğu gibi rûku' ve sücûd ile dahi bâb-ı Hüdâ açılsa gerekdir.

حلقه آن در هر آنکو میزند

بهر او دولت سری بیرون کند

Bâb-ı Hakk'ın kapısının halkası makâmında olan halka'-yı vücûdu rûku' ve

sücûd ile her kim ki dakk ederse onun için devlet bâşını kapıdan taşra eder. Ve ona yüz gösterir. Ya'ni devletli olur, demektir.

آمدن آن امیران تمام غماز نیمشب با سرهنگان به گشادن حجره ایاز و دیدن
چارق و پوستینآویخته و گمان بردن که این مکر است و رو پوش

Burası o gammaz olan emirin çâvuşlar ile gece yarısı Ayaz'ın hücresi kapısına gelmesi ve kapıyı açıp içeri girmesi ve dahi çarık ile kürkünü hücrede asılmış görmesi ve zannetmesi ki bu hiledir. Asıl mâl mahfidir.

و دیوارها را سوراخ کردن

Ve hücrenin duvarlarını delik delik etmesi,

و چیزی نایافتن و خجل و نومید شدن

Ve dahi hücrede bir nesne bulamaması ve me'yûs olması beyânındadır.

چنانکه بد گمانانو خیال اندیشان در کار انبیا و اولیا که می گفتند

Ancılayın ki sût'-i zan ashâbı ve hayâl düşünenler enbiya-yı a'zâm ve evliyâ-yı kirâm hakkında dediler.

که: ساحرند و خویشان ساخته اند و تصدر میجویند،

Ki bunlar sahirdirler ve kendini böyle peygamber düzmüşlerdir ve bunlar dünyada ululuk isterler. Ya'ni bunların Ayaz'a sût'-i zannı küffârdan peygamberlere

ve münkirlerin evliyaya sût-i zannı gibidir, demekdir. Zîrâ çenânki edât-ı teşbihdir.

آن امینان بر در حجره شدند

طالب گنج زر و خمره شدند

O emirler hücre kapısına gitdiler. Hazinesinin ve altının ve altın küpünün talibi oldular.

قفل را بر میگشادند از هوس

با دو صد فرهنگ و دانش، چند کس

Kapının kilidini çok hüner ve sanat ve ilim ile birkaç kimse mâl hevesinden açdılar. “Ferheng” sanata derler.

زانکه قفل صعب و پُر پیچیده بود

از میان قفلها بگزیده بود

Zîrâ küşad-ı müşkil ve derûnunun âlâtı dolaşık bir gafıl idi. Ve gafillerin arasından intihâb olunmuş idi.

نی ز بُخل سیم و مال و زرّ خام

از برای کتم آن سِرّ، از عوام

Bu mesnu’ kilid, gümüşe ve mâla ve darb olunmamış altına necliden için değildi. Belki sırrı azîmi a’vâm-ı nâsdan kettm ve ihfâ (146b) içindi.

که گروهی بر خیالی برتنند

قوم دیگر، نام سالوسم کنند

Bu sırrı ketm bundan içindir ki bir cemâa't kötü hayale dolansınlar. Ve benim hakkımda sû'-i zan etsinler. Ve bir cemâa't dahi bana mûrai' nâmını eylesinler. Ve bir ferd bana iltifât etmesin. Hatta Hakk'ın şerrinden emin olayım. Evliyâ-yı Kirâm'ın bu tâi'fesine melâmiye ta'bir ederler. İşbu beyit ile cemi' evliyânın hâlini beyân buyurdular. Ve mâ-kablinde ki beyit ile Ayaz'ın hâlini beyân buyurdular.

پیش با همت بود اسرار جان

از خسان محفوظ تر از لعل کان

Himmet sahibi zâtın önünde cânın esrârı alçaklardan la'l ma'deninden ziyade mahfuz ve mektûn olur. Ve erbâb-ı himmet esrâr-ı aşkı aslâ nâ-mahreme fâş etmezler. Beyit sûfî gelecek açma sâkın aşk kitabın dâna-dil isen sırrını nâdâna duyurma.

زر، به از جان است نزد ابلهان

زر نثار جان بود پیش شهان

Altın ahmakların önünde cândan iyidir. Lâkin âkillerin indinde altın câna fedâdır. Mehân "mim"ın kesriyle "ulular" demektir. Bu makâmda "eblehân" karinesiyle âkiller ma'nâsınadır.

می شتابیدند تفت از حرص زر

عقلشان میگفت: هان آهسته تر

Ahmaklar hırslarından altın cemi'ne acele etdiler. Ve dünyâ kârı için koşdular. Onların akli onlara acele etme, ziyade ağır git, diye söylerdi. Velâkin işitmezlerdi.

حرص تازد بیهده سوی سراب

عقل گوید: نیک بین، کاین نیست آب

Hırs-ı serâb tarafına abes olarak gider. Ve o serâbı âb zanneder. Akıl harise der ki; iyi bak o su değildir. Beyhûde koşma pişmân olursun.

حرص غالب بود و، زر چون جان شده

نعره عقل آن زمان پنهان شده

Akla itâat etmemesinin sebebi; hırs gâlibdi. Ve altın cân gibi olmuşdu. Aklın nüvesi harisin o zamân kulağına girmedi.

گشته صد تو، حرص و غوغاهای او

گشته پنهان حکمت و ایمای او

Gerek hırs ve gerek hırsın kesreti yüz kat olması idi. Ve dahi akıl ve aklın işaretleri mahfî olmuş. “Hikmet” burada akıl ma'nâsınadır.

تا که در چاهِ غرور اندر شود

آنگه از حکمت ملامت نشنود

Harisin galebesi sebebiyle dünyaya aldanmak ve gaflet kuyusuna düşer. Ve kemâliyle dünyaya daldığından Allah-teâlâ'ya ve dar-ı ahireti ferâmûş eder. Ba'de-yi sekri ve gafleti zâi'î olduğunda o zaman gafletten levm ve ta'un denilir. Lâkin o haldeyken nefs-i levvâmesi kendine her ne kadar ta'un etse müfîd olmaz.

چون ز بندِ دامِ بادِ او شکست

نفسِ لوامه بر او یابید دست

Çünkü bir dâmeye bend olmakdan onun bad-ı gururu ve gafleti (147a) zâi'î oldu. Nefs-i levvâme onun üzerine el buldu. Ve ona gâlip olup ta'ununu ona esmai' etdi.

تابه دیوارِ بلا ناید سرش

نشنود پندِ دل آن گوشِ کرش

O dünyaya aldanmışın başı bir duvar-ı belâya kendine vurmadıkça onun o sağır kulağı nefs-i levvâmenin yahud bir nâsihin nash-ı ve pendîni dinlemez ve mucibiyle a'mel eylemez. Başını duvara vurmak azl ile olur yahud kemâliyle pîr olur. Dünyaya bu derece hırsına pişmân olur. Yâhud mevt vakti dünyanın ne olduğunu anlar ve lâkin bir fây'dayı müfîd olmaz.

کودکان را حرصِ لوزینه و شکر

از نصیحتها کند دو گوشِ کر

Başını duvara vurmamak nasihat kabûl etmeyeceği bu beyit ile temsîl edip buyururlar ki; görmez misin etfâli bâdemli helvâ hırsı ve şekeri ekıll etmek hırsı, iki kulağını nâsihin nasihatlerinden sağır eder. Her ne kadar babası oğul bu tatlıdan çok yeme sonra pişmân olursun ve damene hiddet gelmek ile çıbanlara mübtela olursun dese dinlemez ve helva ve şekerden fâriğ olmaz.

چون که درد دُنبَلش آغاز شد

در نصیحت هر دو گوشش باز شد

Çünkü çibânın derdi ona şüru’ ve iptida’ etdi. Nasihatde onun iki kulağını küşâde eyledi. Ba’zı nüshâda “kerd” yerine iki mısra’da dahi “şed” vaki’dır. Bu cihetden darb-ı mesel meşhurdur ki “bin nasihatden bir musîbet yeğdir” demişlerdir.

حجره را با حرص و صد گونه هوس

باز کردند آن زمان آن چند کس

Yine Ayaz’ın hikâyesine şüru’ edip buyururlar ki hücreyi hırs ile ve yüz dürlü heves ile o birkaç kimse o zaman kapısını küşâd eylediler.

اندر افتادند در هم ز ازدحام

همچو اندر دوغ گندیده هوام

O zıdd-ı hâm ve kesret yönünden hücrenin derûnuna, kokmas ayrana sinek vâki’ olduğu gibi vaki’ oldular.

عاشقانه در فتد در کرّ و فر

خوردن امکان نیّ و، بسته هر دو پر

Sinek kir ü fer ile âşıklara lâyük ayranın içine vaki' olur. Ve lâkin ekıll etmek kudreti olmaz ve her iki kanâdı ayranın içinde bağlanmışdır ve ayrandan çıkmaya dahi kudreti.

بنگریدند از یسار و از یمین

چارق بدریده بود و پوستین

Çünkü Ayaz'ın hücrelerine bakdılar bir yırtık çâlık ve bir köhne kürk vardı.

جمله گفتند: این مکان بی نوش نیست

چارق اینجا جز پی رو پوش نیست

Hücreyi bu halde görüp zannımız gibi değilmiş, demek lâzım gelmişken yine o hesân dediler ki bu mekân ve bu kovân balsız değildir. Bu yırtılmış çâlık ve köhne kürk ki burada asılmış görürüz, hileden gayrı bir şey değildir. Eğer birisi ez kaza hücreye girer ise bunları (147b) görürsün ve hücre bunlar için imiş zannetsin, diye hiledir dediler. “nûş” bal ve “revpûş” hîle ve “bederîde” yırtılmış ma'nâsınadır. Ba'zı nüshâda “çâlık incâ çizpa revpûş nist” vaki' olmuştur. Ya'ni çâlık bu mahalde hîle içinin gayrı değildir, demek olur.

هین بیاور سیخهای تیز را

امتحان کن حفره و کاریز را

Agâh ol! Getir keskin şişleri. Ve imtihân eyle hücrenin çukur yerini ve dahi hücrede olan su arklarını. “kâriz” su cereyân edecek yerlere denir ve “kâzurât” akdığı mahale dahi ıtlâk olunur.

هر طرف کردند و جستند آن فریق

حفرة ها کردند و گوهاى عمیق

Hücrenin her tarafını kazdılar ve o cemaat altın aradılar. Ve hücre içinde çukurlar eylediler.

حفرة هاشان بانگ میزد آن زمان

کنده هاى خائیم، ای گندگان

Onların kazdıkları çukurlar lisân-ı hâl ile o zaman sedâ vururdu ki ey kazıcılar biz hâlî çukurlarız, beyhûde zahmete giriftâr oldunuz, bizde mâl yoktur, derlerdi. Ba’zı nüshâda “hifre” yerine “gündhâ” vâki’ olmuşdur. Yine “çukurlar” demektir.

ز آن سگالش شرم هم میداشتند

کنده ها را باز می انباشتند

O ettikleri sût-i zandan utandılar. Çünkü bir şey bulamadılar. Ve o kazdıkları çukurları yine türâb ile doldurdular. “enbâşeten” doldurmak ma’nâsındır.

بی عدد لاحول در هر سینه ای

مانده مرغ حرصشان بی چینه ای

Sâyesiz her sinede “lâhavle velâ kuvvete illâ billah”⁵² virdîni çekmek vardı. Ve onların hırs kuşu aç ve yemsiz kalmışdı. “Çîne” kuş yemine derler.

ز آن ضالتهای پاوه تازشان

حفره دیوار و در، غمازشان

Onların beyhûde sa’yelerinden ve koşmaklarından hücrenin kapısının ve duvarının çukuru onların hâlini ve etdikleri işleri Ayaz’a ve padişâha gammaz ediciydi. Ve inkâra mecâl yokdu.

ممکن اندای آن دیوار نی

با ایاز امکان، هیچ انکار نی

O hücrenin duvarını ıslâh ve sıvamak mümkün değildi. Ve dahi Ayaz’a biz etmedik demeye ve inkâra dahi aslâ bunlarda kudret yokdu. Zîrâ tahrib-i hücre şehâdet verirdi.

گر خدای بی گناهی میدهند

حایط و عرصه گواهی میدهند

Eğer bir bî-günahî ki Ayaz’dır. Ona hud’a verirlerse biz etmedik, diyerek hücrenin duvarı ve meydânı şehâdet verirlerdi ki belli etdiler. Bu sûretde hud’anın

⁵² Yetki ve kuvvet yalnız Allah’ındır. (Devellioğlu,2004)

dahi faydası olmaz.

باز گردیدند سوی شهریار

پُر ز گرد و، روی زرد و، شرمسار

Çünkü hücrede dürr ve cevahirden bir nesne bulmadılar. Nâçâr padişâh tarafına rücu' etdiler. Libâsları toz ile dolmuş ve yüzleri havflarından sararmış ve mahcûb oldukları hâlde.

باز گشتن نامان از حجره ایاز به سوی شاه توبره تهی، و خجل

Burası nemmâmların Ayaz'ın (148a) hücresi tarafından padişah tarafına torbaları sîm ü zerden hâlî ve mahcûb oldukları hâlde avdetleri beyânındadır.

همچون بد گمانان در حق انبیاء علیهم السلام در وقت ظهور، برائت و پاکی
ایشان

Mahcubiyetleri neye benzer dersin Enbiya-yı Azam aleyhimesselem'ın Hak saadetlerinde iftira eden küffârın mahcûbiyetleri gibi. O zamandaki Enbiyâ'nın o kendilere olunan iftiradan beraa'ti ve pâklığından rûz-ı cezâda zuhûru vaktinde

کَیْـوَمَ تَبْیَضُ وَجُوهُ وَ تَسْوَدُ وَجُوهُ⁵³

Zîrâ Kurân-ı Kerîm'de bu evsâf ile mevsûf kimseler için azab-ı elîm vardır. O günde ki bazı vücuh beyâz ve nûrânî olur ve ba'zı vücûh zulmet-i küfr ile ve

⁵³ O bir takım yüzlerin ağaracağı ve bir takım yüzlerin kararacağı gün (o vakit o yüzleri kara çıkanlara şöyle denecek: ya... İmanınızdan sonra küfrettiniz ha? o halde tadın azabı, ettiğiniz nankörlüğün cezası) (Âl-i İmran/106)

zulmet-i ma'sîyet ile siyah olur, buyurulmuştur. O günden murâd kıyâmet günüdür ki bu makâmda la'lîl içindir. Zîrâ mâbu'du mâkabline i'lletdir. Ve mahcûbiyetden murâd sevâd-ı veccehdır.

و قوله تَرَى الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَى اللَّهِ وُجُوهُهُم مُّسْوَدَّةٌ⁵⁴

Bu ayet-i Kerime'yi dahi ahiretde ba'zı vücûhun siyah olmasına delil olarak getirdiler. Ma'nâsı habîbim rûz-ı cezâ'da sen görürsün Allah-teâlâ'ya iftira edenlerin yüzleri siyah olmuştur. Hasılı enbiya-yı a'zama iftira edenlerin ahiretde mahcub ve yüzü kara olduklarını şu iki ayet-i kerime ile ispat buyurdular. İftira a'liullahdan iftira a'lierrasulün farkı yokdur. Böyle olunca deme ki ayet-i saniye iftira a'liallah edenlerin hakkındadır.

قاصدا، شه گفتم: این احوال چیست؟

که بغلتان از زر و همیان تهیست

Sultan Mahmud altın bulmadıklarını biliyorken sahra-yı makâmında i'nikasd bunlara dedi ki bu ahvaliniz nedir? Ve ne aceb haldir ki koltuklarınız altın ma'denine girmişken zerden boşdur. Ve keseniz dahi akçeden hâlîdir.

ور نهان کردید دینار و تسو

فرّ شادی در رخ و رخسار کو؟

Eğer altını ve akçeyi gizli eyledinizse ve benden saklarsanız sürûr-ı rûnkîsizin yanağınızda kanı ve vecihinizde bir meserret eylemem. Ve eline altın giren böyle olmaz, dedi.

⁵⁴ Hem o Kıyâmet günü görürsün ki Allaha karşı o yalan söyleyenlerin yüzleri kararmıştır. (Zümer/60)

گر چه پنهان بیخ هر بیخ آور است

برگ سیماهم وجوهم اخضر است

Eğerçi her kök sahibi ağacın, kökü gizlidir. Yaş ve kuru olduğu ma'lûm olmaz ve türâb ile mahfî olmuşdur. Lâkin “سیماهم فی وجوہهم من اثر السجود” nazm-ı celîline benzeyen ağacın yaprağı yaşlıdır. Ondan anlarız ki kökü sağdır. Bunun gibi siz dahi altın bulsanız ve saklasanız vecehinizde sürûr ve inbisad olurdu. O hâli dahi sizde müşâhede etmiyorum. Mengahem olan budur ki gâlibâ bir şey bulamadınız.

آنچه خورد آن بیخ از هر زهر و قند

نک منادی میکند شاخ بلند

Ol nesneyi ki ağacın o kökü zehirden ve şekerdendi. İşte ağacın dalı onu nidâ eder ve zehir ve kanadan neydi (148b) ise onu haber verir. Zehir yemekden murâd ağacın kökünün zeminden adem-i intifâi'dır. Ve şeker yemekden murâd fayda-mened olmasıdır. “Nek” kelimesi “eynek”den mahfîfdir. “İşte” ma'nâsınadır. Münâdî mefâ'il bâbindan masdar mîmi olarak “nidâ” ma'nâsınadır. Fî-el-vâki' şâh-ı bülendde vaki' olan yeşil yapraklar ağacın kökünün intifâi'na delâlet eder. Ve yaprakların sârı olması adem-i intifâina delâlet eder. Bunun gibi siz dahi hücrede mâl bulmuş olaydınız her ne kadar ketm ve ihfâ etseniz vechinizde elbette bir inbisad ve sürûr eseri olurdu. Bundan münfehim oldu ki mâl bulunmadı. Beyhûde Ayaz'a mâl idhâr eder, diyerek bühtân etdiniz, diyerek onları böyle serzeniş eyledi.

بیخ گر چه بی بر از میوه تهیست

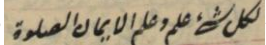
برگ سبزش بر شجر از بهر چیست ؟

Kök eğer yaprak vermezse yani kökün tâzeliği sebebiyle ağacın dalında

berg-i aha'z zâhir olmazsa ve o gün maye'-yi nemden boşsa ağaçların üzerinde bu yeşil yapraklarından hâsıl olmuştur. Eğer bî-mâye olaydı bu yeşil yapraklar, ağaç üzerinde zâhir olmazdı.

بر زبان بیخ گل مُهری نهد

شاخ دست و پا گواهی میدهد

Kökün lisânı üzere eğer türâb, bir mihr-i kor ise ve o kökün ben müntefi'm demeye kâdir değil ise ele ve ayağa müşâbih olan ağacın dalları mâye sâhibi olduğuna şehâdet ederler. Gene kök lisan-ı hâl ile bin müntef'im, mâye sahibiyim demiş oldu. Hülâsa'î kelâm her nesnenin bir a'lameti vardır. Ve o a'lametden o şey'in keyfiyeti zahir olur. Ve irfanı olanlar her ne kadar lisân-ı kâl ile o nesne söylememişse de onu anlarlar. Ve fî-el-hadis el-şerîf⁵⁵

آن امیران جمله در عذر آمدند

همچو سایه پیش مه ساجد شدند

Bu kelâm i'tâb amizî padişahdan çünkü o emirler istimâ' etdiler. Ve hiçbir diyecek bulamayıp cümlesi azerde geldiler. Ya'ni i'tizâr etdiler ve kusurlarının me'fvolmasını niyaz eylediler. Ve dahi sâye gibi padişahın huzurunda secde eylediler.

عذر آن گرمی و لافِ ما و من

پیش شهر رفتند با تیغ و کفن

⁵⁵ Her şeyin alâmeti vardır. İmanın alâmeti de namazdır.

O hararetin ve o lâfın ve izhâr etdikleri varlığın i'tizârı için padişâhın huzuruna kılıç ve kefen ile gitdiler. Ya'ni "Dilersen bizi öldür" dediler. "İstersen suçumuzu afveyle" diye niyâz eylediler, demektir. "Germî" den bu makâmda murâd o emir onun Ayaz'a olan hased ve derûnlarının kînidir. Zîrâ hasvedde harâret-i kalb mevcuddur.

از خجالت، جمله انگشتان گزان

هر یکی میگفت: کای شاه جهان

Kemâl-i hicâblarından cümle emirân parmaklarını ısıracıydı. Ve her birisi derdi ki ey cihânın padişâhı

(149a)

گر بریزی خون حلال استت، حلال

ور ببخشی، هست انعام و نوال

eğer bizim hûnumuzu dökersen sana kanımız helâldir. Ve aslâ bir diyeceğimiz yoktur. Ve eğer bizim suçumuzu bahşedersen senin canından bize mahz-ı enâ'm ve a'tiyyedir. Hâsılı emir senindir, demek istediler. Bu kelâmdan murâd makbûl-ı Hüdâ olan velîye iktirâ edenlerin hâlini beyândır.

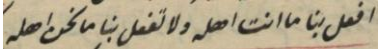
کرده ایم آنها که از ما می سزید

تا چه فرمائی تو، ای شاه مجید

Yine dediler ki biz onları eylemişizdir ki bizden sâdır olması lâyıkdır. Sen ne buyurursan ey ulu sultân, bizim hakkımızda biz ona râzıyız, demektir.

گر ببخشی جرم ما ای دل فروز

شب، شبیها کرده باشد، روز، روز

Eğer bizim suçumuzu ey kalbe ferâh verici sultân, bize bahşedersin. Ve bizim etdiğimize nazar etmezsen revâdır ve münâsibdir. Zîrâ gece geceliklerini eyler ve herkesi zulmetde terk eder. Gündüz dahi gündüzlüklerini eyler ve cümleyi müstağrif ziyâ eyler. Ya'ni herkes mahlûk lehine ise onun tarafına azm ve kasd eder ve cibiliyetinde olanı izhâr eder. Biz dahi mukteza-yı hilkatimizi icrâ etdik. Ve bu iftirâya cesâret etdik. Sizin dahi mukteza-yı hilkatiniz afv ve şefkatdir. Bakî yine sezâ ilimsiz demeyi murâd eylediler. Emir onun bu kelâmı şu dua-yı meşhurun aynı vaki' olmuştur. “”

گر ببخشی، یافت نومیدی گشاد

ور نه صد چون ما فدای شاه باد

Eğer padişâhın suçumuzu bağışlaması sebebiyle bizden yei's küşâd bulup zâi'l oldu ise bizim hakkımızda ne a'lâ şey hasendir. Yoksa ya'ni avf olmazsa bizim gibi yüz kimse pâdişâhın yoluna canları fedâ olsun.

حواله کردن پادشاه قبول توبه نمامان و حجره گشایان و سزا دادن ایشان به

ایاز که یعنی اینخیانت بر عرض او رفته است

Burası padişâhın nemmâmlarının ve hücreyi açıcıların tevbesinin kabûlünü ve onların lâyığını vermeyi Âyaz'a havâle eylemesi beyânındadır. Öyle diyerek ki bu suç Âyaz'ın arzına vâki' olmuştur. Ve benim arzıma vâki' olmuştur.

گفت شه: نی، این نواز و این گداز

من نخواهم کرد، هست آن ایاز

Padişâh dedi ki bu afvı ve bu intikamı ben eylemek istemem. Zîrâ bu Âyaz'ın lâıyğıdır ve onun hakkıdır.

این خیانت بر تن و عرض وی است

زخم، بر رگهای آن نیکو پی است

Bu cinâyet, Âyaz'ın ırzına ve tenine derv açdığınız yâra, âvâzı güzel Âyaz'ın damarları üzerinedir. Sua'l geldi ki yâ tarîk-i muhabbetde âşık ve ma'sûk bir değil midir? Ona cevap için bu beyiti buyururlar. Velâkin zâhirde ve ben cihetiyle bu sûd ve ziyândan ba'îd olmuşuzdur.

تهمتی بر بنده، شهر را عار نیست

جز مزیدِ حلم و استظهار نیست

(149b) Kul bir suç etse, şâh için o kulluk suçu şâha âr u ayb değildir. Ve o suç şâhın hilminin ziyadeliğine affetdiği sûretde delâlet eden şeyi'in gayrısı değildir. Ve lütfûnun gayrısı değildir. Zîrâ şâhın hilminin ziyadeliği ve lütfûnun artıklığı sâbit olur. Böyle olunca Âyaz'ın bu cürmünden bana zarar yokdur. İstizhâr iâne ve lûtfâ derler.

متهم را شاه چون قارون کند

بی گنهر را تو نظر کن چون کند

Mezid hilminin ve lûtfunun zuhuru şundandır içindir ki; suçlu kulunu padişâh mansıp ile Kârûn gibi zengin eyler. İtaâtde olan kulunu var kıyas eyle ki nice eyler. Ve ne inâyetlere mazhar eyler. İşte şâhın bu hâlimden mezid hilmi tebyin etmiş olur. Bu sûretde bu beyit mâ-kablinde olan beyitin mısra’-ı sanîsine illet olur.

شاه را غافل مدان از کار کس

مانع اظهار، آن حلم است و بس

Şâhı sen bir kimsenin işinden gâfil bilme. Çünkü bilir. “Niçin izhar etmez” derseni cevabında deriz ki; onu izhâra mâni’ olan fakt-ı ilmdir. Ve hilmin muktezası ketm ve ihfâ-yı ma’siyetdir. Şâhdan murâd; Vacib-i Teâla’dır. Ve kulunun her işine âlîmdir. Niteki Kurân-ı Kerim’de ⁵⁶” وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ “ buyurmuştur. Bundan sonra hilm-i ilâhının beyânına şüru’ edip buyururlar;

من هنا يشفع به پیش علم او

لا ابالی وار الا حلم او

kimdir ki Cenâb-ı Hakk’ın ilminin önünde lâübâli gibi âsîye şefâat eylesin. Ve şefâate kâdir olsun. Hiçbir ferd yoktur, illâ ki Hüdâ’nın saffet-i Hilmi kâdirdir. Ve o hilm-i Hakk şefâat eder. İşte saffet-i hilm böyle büyükdür, demektir. “Men” kelimesi bu makâmda istifhâm içindir.

آن گنه، اول ز حلمش می جهد

ور نه آن هیبت مجالش کی دهد؟

⁵⁶ Sizler ise neler yapıyorsunuz Allah gafil değil! (Bakara/74)

Kulun günâhı ola, Mevlâ'nın hilminden sıçrar. Yoksa heybet-i Hakk o kudreti o âsiye kaçan verir belki vermez. Ve Mevlâ'nın dehşetinden o âsiye cesâret ve o isyânı irtikâba kudret dahi gelemmez.

خونبهای جرم نفس قاتله

هست بر حلمش دیت بر عاقله

Çünkü kul Mevlâ'nın hilmine i'timâd ederek isyân etdi. Zâlim nefsin etdiği ma'siyetin hûn pahâsı makâmında olân afvı ma'nâsınadır. Kabai'l-i arabdan bir kimse hatâ tarîkiyle birisini katletse ve kâtil, padişâh hizmetinde değilse onun diyeti kabîlesinin üzerinedir. Eğer ehl-i dîvân ise yâhud askerî ise diyet sai'r ehli divân üzerine olur. Zîrâ âkilesi onlar olmuş olurlar. Velâkin bu mesele kabâil-i Araba hasdır. (150a) Zîrâ onlar bir şahısdan hâsıl olmak hasbiyle beynlerinde asubet cihetiyle garâbet vardır. Ama diyar-ı rûmda hatâ ile olan diyet dahi katlık nefesine lâzım gelir. Sai'r ahâlî' beldeye bir şey lâzım gelmez.

مست و بی خود نفس ما ز آن حلم بود

دیو در مستی کلاه از ما ربود

Bizim nefsimiz o hilm-i ilâhiden lâ-ya'kıl idi. O mestlik esnâsında külâhî şeytân ondan kaptı. Ve nefis bî-tâc oldu.

ساقی حلم ار نبودی باده ریز

دیو با آدم کجا کردی ستیز ؟

Eğer hilm sâkîsi bize bâde dökücü olmayaydı şeytân hazret-i Âdem aleyhisselâm ile kaçan inâd ederdi. Ve iblisin hazret-i Âdem ile meâ'nda haddi

değildi. Lâkin gördüğü bâde-i hilm-i Hüdâ ile mestdir. İdlâle cesaret geldi.

گاهِ علم، آدم ملايك را كه بود ؟

اوستادِ علم و نقادِ نقود

İlmi ta’limi vaktinde Âdem melâikenin nesiydi? İlim hocasıydı. Ve nukûd ilmin sarrafıydı. Hiç böyle üstâd-ı kâmilî iblis mağlup etmeye muktedir olur mu? Elbette olamaz, demektir.

چونكه در جنت شرابِ حلم خورد

شد ز يك بازى شيطان روى زرد

Çünkü cennetde Âdem aleyhisselâm hilm şarabını nûş eyledi. İblisin bir hîlesinden mağlup ve mahcup oldu. Ve bu hâle bâa’ş-ı bâde‘ hilm-i ilâhi oldu.

آن بلا درهای تعلیم و دود

زيرك و دانا و چستش کرده بود

Belâdûr ilâcına benzeyen Ta’lîm-i Bârî, hazret-i Âdem’i âkıl ve âlim ve rah-
ı Hakk’da tez eylemişti. Böyleyken

باز آن افیون حلم سختِ او

دزد را آورد سوى رختِ او

yine O Hüdâ’nın azîm olan afyon gibi Hilmi, hırsız şeytânı onun metai’

tarafına getirdi. Ve gâret etdirdi.

عقل آمد سوی حلمش مستجیر

ساقی ام تو بوده ای، دستم بگیر

Akıl insanı bir suç ettiği zamanda Allahu Teâlâ'nın saffet-i hilmi tarafına amân dileyici olduğu halde gelir. Öyle diyerek ki benim sâkim sen olmuşsun. Benim elimi tut. Eğer sen beni mest etmeyeydin ben bu isyânı etmezdim. Ma'lûm ola ki Cenâb-ı Hakk'ın hilmine isnâd ederek ba'zı zilleye cüre't edenler ârif-i billah olan zevât-ı Kirâm'dır. Yoksa âvâm-ı nâs ne Allahu Teâla hazretlerini bilir ve ne hilmini bilir. Hemân onlara isyân etdiren nefis-i emmâresiyle İblisdir.

فرمودن شاه ایاز را که اختیار کن از عفو و مکافات که از عدل و لطف هر

چه کنی اینجا صواباست

Burası padişâhın Âyaz'a buyurması beyânındadır ki afvdan ve mükâfatdan birini bunların hakkında ihtiyâr eyle. Zîrâ intikâmdan ve afvdan herhangisine intihâb edersen (150b) bu mahalde sevabdır. Ve hatâ değildir. Mükâfât ve adl ikisi de intikâm ma'nâsınadır.

و در هر یکی مصلحتهاست که در عدل هزار لطف درج است

Ve dahi afvdan ve intikâmdan her birisinde hikmetler vardır. Zîrâ intikâmda nice lütuflar mahfîdir. Ona âvâmın akli ermez. Belki havâsın akli erer. Bundan için avâm kahrından firâr ederler. Ve ancak lütuf isterler. Ama havâs kahrından kaçmazlar. Belki kahr-ı Hakk'a râgıb ve mâi'1 olur. Zîrâ encâmında fevâid-i azîme müşâhede eder. Ve bu ma'nâyı isbat için şu ayet-i Kerîme'yi getirip buyururlar ki;

وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ

وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَوةٌ⁵⁷

ma'nası Vâcib-i Teâ'la Hazretleri buyurur ki “sizin için kısasda hayat vardır.” Ey akıllar sahipleri zîrâ kısas-ı şeri'de vuzu' olunmuş olmayaydı, ednâ bahane ile nâs birbirini katl ve i'dâm ederlerdi. Şer'ide kısâs ile emr olundu ki herkes beni öldürürler ve bu katl-i nefis etmeye cesaret edemez. Bu cihetden kısâsda hayat olmuş oldu. Ve bu ma'nâyı ashâb-ı ukûl idrâk etmekle âyetin aşağısında⁵⁸ “يَا أُولَى الْأَلْبَابِ” buyurulmuşdur. Ashâb-ı ukûldan olmayanlar zâhirine nazar edip kısâsda hammât görmüşlerdir. Bu ayet-i Kerime'nin mazmûnuna i'tirâf etmezler.

آن کس که کراهت می دارد قصاص را در این يك حیات قاتل نظر میکند

O kimse ki kısâs için kerâhet tutar ve kısâsı reddeder. “Kısâsda hayat vardır” demez katilin bir hayatına nazar eder.

و در صد هزار حیات که معصوم و محقون خواهند شدن در حصن بیم

سیاست نمی نگرد

Ve dahi yüz bin hayat ki hıfz olunmuş ve gizlenmiş olmak ister. Siyaset korkusu kale'sinde ona nazar etmez. Binâberîn siyaset-i girye tutar, bunlar ahmaklar makulesidir. Niteki zamanımızda tâife-yi efrenc hâzâ leh-mullah siyaseti külliyyen redd ve istikyâh etdiler. Ve nizâm-ı âleme hulul verdiler. Bâzı tarafâ demişdir. “

”قطعه چوب بود شاه را عجز و سیاست

⁵⁷ Hem kısasta size bir hayat vardır. (Bakara/179)

⁵⁸ ...ey temiz aklı, temiz özü olanlar! (Bakara/179)

کشد از دست کتاخان ذیلی

چو بنو شیراز ندان و ناخسن خور و از رو بهان

“Kat’a çün bûde şâhrâ a’zu siyaseh. Nâ-hasn hûrvâz rûbehân.” “Ma’sûm”
hıfz olunmuş ve “mahkûn” gizli ma’nâsınadır.

کن میان مجرمان حکم، ای ایاز

ای ایاز پاک با صد احتراز

Ey Âyaz mücrimlerin ortasında hükmeyle çok takva ve perhiz ile muttasıf
olan Âyaz.

گر دو صد بارت بجوشم در عمل

در کفِ جوشت نیابم یک دغل

Ey Âyaz bu imtihanda pâklığın zâhir oldu. Eğer seni iki yüz kere imtihân
amelinde kaynadırsam senin kaynamak vaktindeki köpüğünde bir hîle bulamam.
“Dagal” dalın fethiyle kalb ve hîle ma’nâsınadır.

ز امتحان شرمنده خلقی بی شمار

امتحانها کرده، ایشان شرمسار

(151a) Seni imtihândan bî-aded halk utanıcıdır. Belki nefis imtihânlarıyla
senden mahcupdur. Murâd ehlullahı imtihân edenler elbet şerm-sâr olur, demekdir.

بحر بی قعر است، تنها علم نیست

کوه و صد کوه است، تنها حلم نیست

Âyaz ki murâd velî kâmilidir. Fakat hilm değildir. Belki nihâyetsiz ve dibi yok bir deryâdır. Tahkik bu Âyaz fakat ilm değildir. Belki yüz dağ kadar bir âlî dağdır. “Hôd” tahkîk ma’nâsınadır. Yahut kendi ma’nâsına desek dahi olur.

گفت: من دانم، عطای توست این

ورنه من آن چارقم، و آن پوستین

Âyaz dahi cevabında Sultan Mahmud’a dedi ki ben bilirim. Benim iyiliğim ve hüsn-i halilim senin ihsânındır. Ve bende ne var ise senindir. Yoksa ben o köhne çarığım ve köhne kürküm. Yani bî-kaderim demek ister. Yahut hâlâ şunları lâbes olan bir köylü adamım ya’ni evvel ne isem yine adım, demek olur.

بهر این پیغمبر آن را شرح ساخت

کانکه خود بشناخت، یزدان را شناخت

Senahât kula böyle demek lâzım olduğundan peygamberimiz Muhammed Mustafa sallallahu Teala aleyhi vesellem bu kelâmı şerh buyurdu. Öyle diyerek ki her kimse ki kendi nefsini anladı, Allah-teâlâ hazretlerini anladı. Ve fî el-hadis-i şerîf

59، «من عرف نفسه فقد عرف ربه»

⁵⁹ Nefsini bilen Rabb’ini de bilir.

چارقت نطفه‌ست و خونت پوستین

باقی ای خواجه، عطای اوست این

Senin dahi Âyaz gibi çarığın menîdir ve nutfelikden ilka olan kânın dahi kürkündür. Bunlardan mâ'adasında her ne varsa cümlesi Cenâb-ı Hakk'ındır. Yani sen menîden ve kândan terkîb olunmuş bir âdemsin. Kürk bedeninde olan ni'met-i azîme ve kürk zâhırde olan mâlın cümlesi Hakk celle ve âlâ'nın sana atîyye ve ihsânıdır. Gaflet sebebiyle benimdir zannedip mütekebbir ve muaccib olmayasın.

بهر آن داده‌ست، تا جوئی دگر

تو مگو که نیستش جز این قدر

Allah-teâlâ hazretleri sana bu ni'metleri onun için vermiştir ki; Allah-teâlâ hazretlerinde a'tâya ve nimetler çok olduğunu bilesin. Ve başka ihsânlara tâlip olasın. Sen deme ki Allah-teâlâ'nın ihsânı bu kadardır, bundan ziyâdesi yokdur. Hükemâ derler ki bu â'lemin bir mislini Allah-teâlâ yaratmaya kâdir değildir. Zîrâ boşluk ve halv yokdur ki oraya vuzu' edesin dahi hükemâ gibi cümlesi bu kadardır, demeyesin. Belki dâimâ tâlib-i feyz-i ilâhi olasın.

ز آن نماید چند سیب آن باغبان

تا بدانی نخل و دخل بوستان

Bundan için bâğbân bir mikdar elmâ gösterir. Hatta sen bahçenin ağacını ve meyvesini bilesin. Ve elmaya tâlip olasın.

کفّ گندم ز آن دهد خر کار را

تا بداند گندم انبار را

Bir avuç, (151b) müşteriye ambâr sâhibi ondan için verir ki hatta o müşteri ambarın buğdayının iyiliğini bilsin. Ve buğday ister esna tâlip olsun. “haryar” “hâ”nın kesriyle ve “ra”nın sükûnuyla “harîdâr”ın muhaffîfidir, “alıcı” ma’nâsınadır.

نکته ای ز آن شرح گوید اوستاد

تا شناسی علم او را مستزاد

Bir remiz dakîk ilminin şerh ve beyânından üstâd-ı kâmil söyler. Hatta onun ilminin ziyadeliğini anlayasın ve üstâddan okuyasın. Müstezâd masdar mimidir. Ziyâdelik ma’nâsınadır. Hulâsa-i kelâm bâğban gibi ve ambardâr gibi ve üstâd gibi Cenâb-ı Hakk dahi sana bu kadar çok ihsan eder ki Allah Teâlâ da çok olduğunu bilip ihsânına tâlip olasın.

ور تو گوئی: خود همینش بود و بس

دورت اندازد چنان کز ریش خس

Eğer sen dersin ki tahkîk-i Hakk’da olân budur. Ancak seni kendi ihsânından Allah-teâlâ uzâk atar. Ancılayın ki halk süpürün diye sakalından yere atar.

ای ایاز، اکنون بیا و داد ده

داد نادر در جهان بنیاد نه

Yine Sultân Mahmud der ki ey Âyaz gel şimdi. Ve adâlet ver ki ve bir nâdir
adilin binâsı ilmi vuzu' eyle.

مُجرمانت مستحق کُشتن اند

وز طمع بر عفو و حلمت می تنند

Senin mücrimlerin öldürmeye müstahakkdırlar. Ve dahi dimâğlarından
senin afv ve hilminin etrâfında dolanırlar. Hangisini diler sen, onu onlara eyle, dedi.

تا که رحمت غالب آید، یا غضب

آب کوثر غالب آید، یا لهب

Yine padişâh der ki mücrimler muntazırdır. Ayâ rahmeti mi gâlip gelir
yâhud gadabı ve âb-gûser mi gâlip gelir. Yahud şu'le' nâr mı ya'nî Âyaz acep bize af
ile mi muâmele eder yoksa kahr ve intikâm ile muâ'mele mi eder? “Şev”
muntazırdırlar, demektir. “Leheb” ateşin alevine denir.

از پی مردم ربایی هر دو هست

شاخ حلم و خشم از روز اَلْسَت

Gene Âyaz dedi ki ey Sultân-ı Zîşân af mı edeyim yoksa zecr ü mülamet mi
edeyim? Bu beyit ile bu sû'al-i mukaddere padişâh cevap verip dedi ki; halk zabt ve
rabt için af da vardır ve intikâm da vardır. Ve dahi ezelden beri hilm dâlli de vardır
ve hışm dâlli de vardır. Ve ikisi de hakdır. Herhangisini ihtiyâr edersen, siz a'lemsiz
dedi.

بهر این، لفظِ اَلَسْتُ مستبین

نفی و اثبات است در لفظی قرین

Hilm ü hışm ezeli olduğundan bundan için zâhir ve vâzıh olan “elest” lafzı nefî ve isbât-ı muntazamandır. Ve nefî ve isbât bir lafızda karîndir. Nefî hışma delâlet eder. Ve ispât affa delâlet eder. Bu suretde ezelde hışmda varmış ve af dahi varmış demek olur.

زانکه استفهام اثباتیست این

لیک در وی لفظ آیس شد دفین

Zîrâ (152a) istifhâm inkârı isbâtıdır. Şu cihetle “elest” kelimesinde isbât vardır. Lâkin “lîr” kelimesinin ma’nâsı dahi onda gizlidir. Bu cihetle nefî dahi mutazammın olmuş olur. Zân ki edât-ı ta’lîl olmakla mâkablinde olan beyitin illetidir.

ترك كن تا ماند این تقریر خام

کاسه خاصان منه بر پیش عام

Bundan sonra nefse hitap edip Hazret-i Mevlâna kuddise sırrahu buyururlar ki; Sultân Mahmud lisânından bu affın ve bu hışmın ezeli olduğunu söyledik. Ve buna meta’lık hîle-yi dakâyık dahi beyân eyledik. Bu bahsi terk eyleye. Hay bu bahis hâm kalsın ve nâmahremler anlamasınlar. Hâsların sahnını, a’vâmın seferesine koyma.

لطف و قهری چون صبا و چون وبا

آن یکی آهن ربا، وین کهربا

Sabâ ile vebâ gibidir. Birisi ki kahr-ı Hakk'dır. Mıknatıs gibi demire benzeyen eşkıyâ'yı kapıcıdır. Ve birisi ki Lutf-ı Hakk'dır. Güher-bâ gibidir. Samân gibi sararmış âşıkları ve sa'idleri kapıcıdır. Hâsılı eltâf-ı ilahîye sa'd ismetine ve kahr-ı Hüdâ eşkıyâ' tarafına râci' demekdir. Böyle olunca

میکشد حق راستان را تا رشد

قسم باطل، باطلان را می کشد

Allah-teâlâ doğruları hidâyet tarafına çeker. Ve dahi o Hüdâ ehli butlânı, kasem-i bâtil ki delâletdir, o cânibe çeker.

معدہ حلوائی بود، حلوا کشد

معدہ صفرائی بود، سرکا کشد

Bir şahsın mi'desinde safranın galebesi yok ise o mi'de helvayâtadır. Kendi cânibine helvâ çeker ve helvâyı ekleder. Eğer mi'de safrayî olursa sirke çeker. Ya'nî helvayâtı sevmeyip dâima ekşiye müteallik şeyleri ekleder. Zîrâ ekşi safrayı basdırır. Ve tâtlı safrâyı kabardır. Sirkeden murâd bu makâmda mutlakâ ekşi demekdir. Ve ahirinde olân elif-i fâfiye için gelmiştir.

فرش سوزان سردی از جانش برَد

فرش افسرده حرارت را خورد

Yün gibi ve keçe gibi harâretli döşeme üzerine câlis olandan bürudeti ve üşümeyi o döşeme iletir ve izâle eder. Ve yine tabîatı bârid olan döşeme üzerine câlis olanın harâretini yer. Ve ona üşümek getirir.

دوست بینی، از تو رحمت می جهد

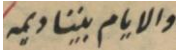
خصم بینی، از تو سطوت می جهد

Eğer bir dostunu görürsen senin kalbinden ona rahmet ve şefkât sıçrar. Zîrâ dostu lââyık olan merhametdir. Eğer bir düşmanı görürsen senden kahr ve gadap harekete gelir. Zîrâ düşmana lââyık olân dahi budur. Hülâsa-i kelâm Allahu Teâlâ hazretleri her nesneyi münâsibine verir. Ve kul lûtuftan ve kahrından neye münâsib (152b) ise onu o cânibe sevk eder. Meselâ nübüvvete münâsib ise nübüvvet verir. Velâyete münâsib ise velâyet verir ve zühde lââyık ise zühd verir. Ve ehl-i dünyâ olmaya münâsib ise mâl ve câh verir. Ve kitâbete lââyık ise fenn-i kitâbette mâhir eder. Ve şi'ri lââyık ise şâir eder, demektir.

تعجيل فرمودن پادشاه اياز را كه زود اين حكم را فيصل رسان

Burası padişâhın Âyaz'a ta'cîl eyle emir buyurması beyânındadır. Öyle diyerek ki tez bu hükmü erişdir ve da'vayı tekmlil eyle.

و منتظر مدار و ایام بیننا مگو

Ve hasımlarını muntazır tutma ve “” deme.

که الانتظار موت الاحمر

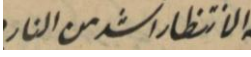
Zîrâ intizâr-ı şedîd mevtdir.

و جواب گفتن ایاز شاه را

Ve dahi Âyaz'ın padişâha cevap vermesi beyânındadır.

ای ایاز، این کار را زوتر گزار

زانکه نوعی ز انتقام است انتظار

Padişâh dedi ki; bu işi ziyâde tez fasl eyle. Zîrâ intizâr dahi bir nevi' intikâmdır. Niteki “” denmiştir.

گفت: ای شه، جملگی فرمان تو راست

با وجودِ آفتاب، اختر فناست

Âyaz dedi ki ey padişâh emir cümle senindir. Afîtâbın vücudıyla ahiretin zîyâsı ve hükmü fenâ bulucudur.

زهره که بود؟ یا عطارد، یا شهاب

کاو برون آید به پیش آفتاب؟

Zühre kîm olur yahut utâridin ne kadri olur? Yahut şihâb-ı sai‘renin ne şerefî olur ki bunlar afîtâbın huzuruna gelirler ve biz de kevakeb-i seyyâredeniz, diyeler.

گر ز دلق و پوستین بُگذشتمی

کی چنین تخم ملامت کِشتمی ؟

Eğer çarıktan ve köhne kürkden geçmiş olaydım, kaçan buncılayın levm ve ta'un tohumunu ekerdim. Ve hakkımda nâsa böyle ta'un teşnî' ettirmeye sebep olurudum. Bundan fehmi olundu ki köhne çarıktan ve köhne kürkden âzâd olmamışım, belki onların muhabbetiyle alûde olmuşum.

قفل کردن بر در حجره چه بود ؟

در میان بد گمانان حسود

Hücrenin kapısı üzerine ta'lik-i kadl ne idi. Ve neden iktizâ etmişti. Bu kadar hasvedin yüz hayâli içinde ya'nî bu kadar hasvedler benim hakkımda sui' zanna mühmel olmayan yerde sû-i zann etmiş iken bunların miyânında hücrenin kapısına bu kadar ihtimâm iktizâ etmezken etmiş oldum, bu surette kusur bendedir. Ve hasvedlerin cürmü yokdur demeyi Âyaz murâd eyledi, demekdir.

دست در کرده درون آب جو

هر یکی ز ایشان کلوخ خشک جو

Irmağın âbının içinde bu hasûdlerin her birisi kuru gelmicin tâlibi olduğu halde onu ırmağın suyuna eylemiş. Hâlbuki ırmâk içinde kuru gelmic yokdur ya'nî bu hasûdlerin hâli yakışmaz iftirayı bile ederler, demekdir.

پس کلوخ خشک در جو کی بود ؟

ماهئی، با آب عاصی کی شود ؟

(153a) Böyle olunca kuru gelmic ırmâk içinde kaçan olur ki belki olmaz, böyleyken derûn-ı âbda kuru gelmic ararlar. Bir bâlık suya kaçan âsi olur. Belki mâhi âba isyân etmeye kâdir olamaz. Bunun gibi suda dahi kolûh-ı huşk bulunamaz.

بر من مسکین جفا دارند ظن

که وفار اشرم می آید ز من

Yine Âyaz der ki ben miskînin üzerine veliyy-i ni'metime bu hasvedler cefâyı zan tutârlar. Öyle miskîn ki vefâyâ benden hayâ gelir. Ve vefâ benden utanır. Böyle olunca cefâyâ beni nisbet gâyet bai'd olur, demektir.

گر نبودی زحمت نامحرمی

چند حرفی از وفا وا گفتمی

Eğer nâ-mahremlık meşakkati olmayaydı ve vefâyâ müteallik kelâmı herkes anlayaydı. Birkaç harf vefâyâ müteallik kelâmlardan söyledim. Hatta herkes vefâyâ aşına olur idi. Velâkin nâ-mahremlerin vücûdu vefâdan kelâm söylememeyi iktizâ eyledi.

چون جهان بر شبهت و اشکال جوست

حرف میرانیم ما بیرون پوست

Çünkü bu dünya halkı şüphe ve işgâlin tâlibidir. Böyle olunca postun taşrasından harf söyleyelim ve içeriden bir nesne söylemeyelim.

گر تو خود را بشکنی مغزی شوی

داستان مغز نغزی بشنوی

Eğer sen vücûdunu ri-yâzat ve mücâhede ile mahvedersin. Lü-b ve iç olursun. Ve bir güzel mağz-ı hikâye dinlersen, o istima' etdiğin hikâye ve elfâz ve hurûfdan ârîdir. Böyleyken sen onu bî-harf ve lafz feh-m edersin. Ve tefehhümde harf u septe ve lafza muhtâc olmazsın görmez misin?

جوز را در پوستها آوازهاست

مغز و روغن را خود آوازی کجاست ؟

Cevizin kabukları içindeyken avâzları vardır. Lâkin cevizin mağzının ve rugan zeytin sedâsı kandedir. Bunlar mahv-ı vücûd etdiler. Binâberîn bunların sedâları ve âvazları kalmadı hâsılı ne kendilerinin âvazı vardır ve ne vakt-i istimâ'da avâza muhtaçdırlar, demektir. Suâl olundu ki bu fenâ-yı sarfa erenlerin hiç âvâzı yok mudur? Bu beyit ile buyururlar ki;

دارد آوازی، نه اندر خورد گوش

هست آوازش نهان در گوش نوش

Hoş-nağme ashab-ı fenâ âvâz tutarlar. Lâkin kulağa lâyık ve gûşî zâhiri ile mesmu' âvâz değildir. Belki ashab-ı fenânın âvâzı akıl kulağında mahfidir ve gûş-ı hoş ile mesmu' olur.

گر نه خوش آوازی مغزی بود

ژ غرغ آواز قشری که شنود ؟

Eğer mağzın hoş âvâzlığı olmasaydı kışra mensup âvazın kıkırdısını kim dinlerdi. Belki herkes istiskâl edip bir ferd (153b) gelmezdi.

ژ غزغ آن، ز آن تحمل میکنی

تا که خاموشانه بر مغزی زنی

O kışrın âvâzının kıkırdısına ondan için tahammül eder. Sen ki hatta hâmuşlara lâıyk bir mağza kendini vurasın. Hâmûşândan murâd evliyâullahdır. Ve mağzdan murâd onların ahvâl ve esrârıdır. Ya'nî kışrın tıkırdısına tahammül mağza vuslat içindir, demektir.

چند گاهی بی لب و بی گوش شو

و آنکھی چون لب حریفِ نوش شو

Bir mikdâr zamân lebsiz ve kulaksız ol. Ya'nî söyle ve ne dinle. Bundan sonra leb gibi bâla musahib ol. “Nûş” asel ma'nâsınadır. Fî-el-vaki' insan bir mikdâr zamân halvet-nişîn beya'nızın olup ne söylese ve ne dinlese lebleri asel-i musaffâ-yı ma'nevi zevk edeceğine şüphe yoktur.

چند گفتی نظم و نثر و راز فاش؟

خواجھ، یک روز امتحان کن، گوش باش

Cenâb-ı Mevlâna kuddise sırrahu buyururlar ki; çok manzûm ve menşûr kelimât söyledin. Ve dahi aşikâre çok sır söyledin. Ey hoca birgün imtihân için dilsiz ol. Bu âna dek söylediğin nazm u eşar bir fâi'de etmedi. Bakalım belki ebkem olmakdan bir fâi'de tahsil edersin.

حکایت در تقریر این سخن که چندین گاه گفت و گو را آزمودیم، مدتی صبر
و خاموشی را بیازمائیم

Burası bu sözün takririnde bir hikâyedir. Söz odur ki bu kadar vakit kâl u kıyli sınıdık ve ne olduğunu anladık. Bir müddet dahi sabrı ve sükutu tecrübe edelim, görelim ki sükût ve sabır o nicesidir. Bu sözden murâd şerhe muttasıl olân beyittir.

چند پختی تلخ و شور و تیز و گز ؟

هم یکی بار امتحان شیرین بیز

Âcı ve keskin ve tuz şeyleri tencerede çok müddet pişirdik. Bu bir kere dahi tecrübe için tatlı pişiriniz. Kâf-ı Fârisiye'nin fethi ve zâi' Arabiye ile acı ma'nâsınadır ki telhine murâdıf eder. Bu makâmda seyrinde murâd âlem-i bâtıdır. Yahut sükût ola. "pezamir" hâzırdır ki "puhten" masdarından müştekidir, "pişir" ma'nâsınadır.

آن یکی را در قیامت ز انتباه

در کف آید نامه عصیان سرباه

Cenâb-ı Mevlâna kuddise sırrahu tatlı pişirmek ile emir buyurdular. Ve eğer dünyada tatlı pişirmek ile meşgûl olmaz ise rûz-ı kıyametde hâlinin müşkil olacağı ve nedâmetin fâi'de vermeyeceğini ve ahiret ömr-i azim olduğunu tenbiye ve eşâr için buyururlar ki; o bir kimseye kıyametde intibâh gelsin için eline nâme-yi isyânı siyah olarak gelir. Ma'lûm ola ki bu sözün takririnde olan hikâye, bu şerhde (154a) bu kadar ve hayli aşağısına nazar etdim, yine görmedim. Gâlibâ bu şerh dahi kalem-i nasuhdan sehv olmuşdur.

سر سیه، چون نامه های تعزیه

پُر معاصی، متن آن با حاشیه

Ta'ziyeler gibi o gelen nâme, nâmenin bâşı siyâhdır. Ol nâmenin içi ve etrâfı ma'siyet doludur.

جمله فسق و معصیت آن يك سرى

همچو دار الحرب پُر از كافرى

O nâmenin içinde mektûp olan cümle fisk u ma'siyet idi. Ve fesâd ile dolmuş idi. Dârel-harb kâfirden dolu olduğu gibi.

آنچنان نامه پلید پُر و بال

در یمین ناید، در آید در شمال

Ancılayın murdâr ve ma'siyet ile dolu olan nâme, insanın sağ eline gelmez, belki sol eline gelir.

خود همینجا نامه خود را ببین

دست چپ را شاید آن؟ یا در یمین

Tahkik burada kendi nâmeni gör. Sol ele mi lâyıkdır, yoksa sağ eline mi lâyıkdır?

موزۀ چپ، کفش چپ هم در دکان

آن چپ دانیس پیش از امتحان

Sol ayağın hafnı ve yine sol ayağın papûşu dekânda sola mı lâıykdır? Ve sağ ayağın mıdır? Giymeksizin şöyle durur iken ma'lûmun olur. Bunun gibi nâme'-i â'mâl sâğ ele mi gelir yahut sol ele mi gelir, dikkat olunca ma'lûm olur.

چون نباشی راست، می دان که چپی

هست پیدا نعرۀ شیر و کیپی

Çünkü sen doğru olmadın ve istikâmet yoluna gitmedin. Bil ki sola mensupsun. Ya'ni nâme'-i a'mâl sol eline gelir, demektir. Zîrâ arslan ile maymûn sedâsı bellidir.

آنکه گل را شاهد و خوش بو کند

هر چپی را راست، فضل او کند

Sû'al olundu ki Allah-teâlâ hazretleri böyle sola mensup olanı rast ve doğru eder mi? Bu beyit ile cevap buyururlar ki; o kimse ki gili güzel kokulu mahbûb eder. Her şakîyi onun fazlı doğru etmeye kâdir olur.

هر شمالی را یمنی او دهد

بحر را ماء معینی او دهد

Bir şakiye saâdeti o Hüdâ verir. Ve dahi taşa lezzetli suyu o Hüdâ verir.

گر چپی، با حضرتِ او راست باش

تا ببینی دست بُردِ لطفه‌اش

Eğer şakî isen Allah Teâla'nın zâtı ile doğru ol. Tâ ki o Hüdâ'nın galebesini ve lütuflarını göresin.

تو روا داری که این نامه مهین؟

بگذرد از چپ در آید در یمین؟

Sen revâ tutar mısın ki bu hakîr olan defter-i â'mâlin, sol elinden geçip sağ eline gele?

این چنین نامه که پُر ظلم و جفاست

کی بود خود در خور آن دستِ راست؟

Buncılayın nâme ki zulm ve cefâ ile doludur. Tahkîk kaçan sağ ele gelmeye lâyıq olur, belki sağ ele gelmeyip sol ele gider.

در بیان کسی که سخنی گوید که حال او مناسب آن سخن و آن دعوی نباشد

(154b) Burası onun beyânındadır ki; bir kimse bir sözü söyler, öyle söz ki onun hâli o söze ve o davaya münâsîp olmaz.

چنانکه کفره، وَ لَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ⁶⁰

⁶⁰ Onlara gökleri ve yeri kim yarattı diye sorsan, elbette “Allah” diyecekler.

Ancılayın ki küffâr şu ayet-i Kerime'nin mazmununu söylerler. İşte bu mazmunu söylemek, onların hâline münâsib değildir. İşte bunun gibi ayet-i Kerime'nin ma'nâsı Allah-teâla buyurur ki “Habibim eğer küffara karşı sûal eylesen gökleri ve yeri kim halk eyledi? Cevabında Allah-teâla halk eyledi, derler. Bu kelâm onların hâline, onlar böyle müşrik iken münasib değildir. Bundan sonra münâsib olmadığını makâm-ı isbatda buyurur ki;

خدمتِ بت سنگین کردن و جان و زر نثار او نمودن چه مناسب باشد

Taşdan mesnu' bûte hidmet eylemek ya'nî secde ve ta'abbüd etmek ve dahi cânını ve altınını o büt-i sengîne fedâ eylemek neden münâsib olur.

با جانی که داند

Bir cânâ ki o cân bilir ve ikân etmiştir.

که خالق سماوات و ارضین و خالقی الهیست سمیع و بصیر و حاضر

Onu ki halk-ı semavât ve arz ve sai'r mahlûkâtın hâlkı bir tekerrîdir ki semi'dir ve Basîr'dir ve her yerde ilmi hazırdır. Niteki Kurân-ı Kerim'de ⁶¹“

و ان الله قهار

بكل شیء علما

زاهدی را بُد یکی زن بس غیور

هم بُد او را یک کنیزک همچو حور

Zamân-ı mâzide bir zâhidin hasved ve gayûr bir avratı vardı. Ve dahi onun

⁶¹ Şüphesiz Allah (c.c.) her şeyi ilmiyle kuşatmıştır.

hûr gibi bir cariyesi vardı. “Hûr” hânın zammıyla cennetde olan kızlara derler. Müfredi hûra’dır. Ya’nî câriye dahi gayet dilberdi, demekdir.

زن ز غیرت پاس شوهر داشتی

با کنیزك خلوتش نگذاشتی

Zâhidin ehli gayretinden zâhidi hıfz tutardı. Ve câriye ile onu yalnız terk etmezdi. Sâye ki bir iş tahdis eder diye korkardı.

مدتی شد زن مراقب هر دو را

تا که شان فرصت نیفتد در خلا

Bir müddet avrat ikisine dahi murakıb oldu. Hatta onlara halvetde bir fırsat düşmeye.

تا در آمد حکم و تقدیر اله

عقل حارس خیره سر گشت و تباه

Allah-teâla’nın hükmü ve takdiri gelinceye dek. Bundan sonra avratın akl-ı hârsı müttehir oldu ve zayi’ oldu.

حکم و تقدیرش چو آید بی وقوف

عقل که بود؟ در قمر افتد خسوف

Allah-teâla’nın hükmü ve takdiri çünkü bilâ-tevkif gelir, akıl kim olur ki

ona dayansın. Kamere bile tutukluk gelir.

بود در حمام آن زن ناگهان
یادش آمد طشت و در خانه بُد آن

O avrat nagehân birgün hamamdaydı. Onun hatırına tâs geldi ki hânede unutmuşdu.

بلکنیزك گفت: رو هان مرغ وار
طشت را از خانه برگیر و بیار

Câriyeye, zâhidin avratı dedi ki; yürü hâne(155a) canibine git. Tez gümüş tası bizim hânemizden getir.

آن کنیزك زنده شد چون این شنید
که به خواجه این زمان خواهد رسید

O câriye çünkü avratdan bu kelâmı işitdi. O zamân hayat buldu. Zîrâ bu zamân hocaya vâsıl olmak ve erişmek istedi. Ve hoca câriyenin aşkı vardı.

خواجه در خانه ست و خلوت این زمان
پس دوان شد سوی خانه شادمان

Câriye dedi ki hoca hânededir. Ve bu zamân hâne dahi tenhâdır. Böyle olunca hâne tarafına câriye sevinci olduğu halde seğirdici oldu.

عشق شش ساله کنیزك را بُد این

که بیابد خواجه را خلوت چنین

Câriyenin altı senedir istediği buydu ki; hocayı bunun gibi tenhâ bula. Bu cihetden mesrûr olarak hâne semtine acele etdi.

گشت پَرّان، جانب خانه شتافت

خواجه را در خانه خلوت بیافت

Câriye kuş gibi uçucu oldu. Ve hâne tarafına acele etdi. Hocayı hânede halvetde buldu.

هر دو عاشق را چنان شهوت ربود

که احتیاط و یاد در بستن نبود

Her iki aşığı ancılayın şehvet kapdı ki uliyyil- a'mel ve kapıyı kapamak hâtırası ikisinin kalbinden zâi'1 oldu.

هر دو در هم واخزیدند از نشاط

جان به جان پیوست آن دم ز اختلاط

Hoca ve câriye her ikisi rağbetlerinden birbirine tekarrüb eylediler. O damda birbirine ittisalden canları dahi birbirine muttasıl oldu.

یاد آمد در زمان زن را، که من

چون فرستادم و را سوی وطن؟

Avratın o zamân hatırına geldi ki ben niçin onu bu zamanda vatan tarafına ya'nî hâneye gönderdim.

پنبه در آتش نهادم من به خویش

در فکندم من فُچ نر را به میش

Ben kendim pamuğu ateşe koydum. Erkek koçu dişi koyuna bıraktım ve azîm hatâ etdim dedi.

گل فرو شست از سر و بیخود دوید

در پی او رفت و چادر میکشید

Avrat külü başından yıkadı ve cansız meyyit gibi hâne tarafına seğırtti. Ve câriyenin akabinde gitdi ve başına yaşmağını örttü.

آن ز عشق جان دوید و، این ز بیم

عشق کو و بیم کو؟ فرق عظیم

O câriye cânının aşkından seyirtti. Ve bu avrat korkudan seğırtti. Binâberîn câriyeye yetişemedi. Aşkdan seğırtmek kande ve havfdan koşmak kande. Bu ikisinin beyninde fark-ı azîm vardır.

سیر عارف هر دمى تا تختِ شاه

سیر زاهد هر مَهى يکروزه راه

Ârif-i billahın seyri ve hareketi her anda şâh-ı hakîkinin tahtına dekdir. Zâhidin seyri her ayda bir günlük (155b) yoldur.

گر چه زاهد را بود روزى شگرف

كى بود يك روز او خمسين الف ؟

Eğerçi zâhidin rah-ı Hakk'da azîm rızkı ve nasibi olur. Lâkin kaçan onun bir günlük yolu elli bin senelik yol olur belki olmaz. Ve ârif rah-ı Hakk'da yol alamaz. Niteki Hazret-i Hüdâyî kuddise sırrahunun halifesi Cennet Efendi bir nutkunda buyurmuşdur. Beyit; "Aşk atının süvarî erişdi menziline, lâ-azhar ile zâhid bekler kapıda nöbet."

قدر هر روزى ز عمر مردِ کار

باشد از سال جهان پنجه هزار

Âşığın ömründen her günün seyrinin mikdarı, dünyânın yılından elli bin yıl olur. "merdkâr" âşık demektir.

عقلها زين سرِ بود بیرون در

ز هره وهم، ار بدرّد، گو بدر

Âkıllar bu aşkın sırrından kapının taşrasındadır. Kuvve-i vâhimenin zühresi eğer yırtılırsa varsın yırtılsındı. Ve hiç elem üzere olma ve kuvve-i vâhimeye açma

murâd-ı şerifleri aklın ve kuvve-i vâhimenin ahvâl-i âşıkânı ihâta edemediğini beyândır.

ترس موی نیست اندر پیش عشق

جمله قربانند اندر کیش عشق

Aşkın huzurunda aklın ve vehmin kıl kadar kadri ve korkusu yoktur. Bunların cümlesi aşkın deninde kendine kurbân ve fedâdır. Bundan sonra aşkın ululuğunu ispât için buyururlar ki;

عشق، وصفِ ایزد است، اما که خوف

وصف بنده مبتلای فرج و جوف

Aşk Allah-u Teâlâ'nın vasfıdır. Lâkin havf ferce ve karnına mübtelâ olanların sıfatıdır. Bu surette aşk havfdan efdal olur.

چون یحبون بخواندی از نبی

با یحبهم شو قرین در مطلبی

Çünkü Kuran-ı Kerim'de ⁶²” یُحِبُّهُمْ ” lafzını bir matlûbda ⁶³” وَیُحِبُّونَهُ ” lafzına mukârren olarak okuduk. Bu nazm-ı celîlden muhabbetullah-ı Teâlâ'nın vasfı olduğunu ona bu beyit muhabbet vasf-ı Hakk olduğuna delildir. Zîrâ “yehb” kelimesinin fâili üstündeki ⁶⁴” فَسَوْفَ یَأْتِی اللّٰهُ ” cümlesinde olan lafza-yı celâle

⁶² Allah onları sever. (Mâide/54)

⁶³ Onlar Allah'ı severler. (Mâide/54)

⁶⁴ İçinizden kim “dininden dönerse” duysun: Allah onun yerine öyle bir kavim getirecek ki Allah onları sever... (Mâide/54)

râci'dir. Eğer denirse ki "يحبون" kelimesinin fâili dahi üstündeki "قوم" lafzına râci'dir. Bu sûretde muhabbet kulun dahi vasfı olmuş olur. Cevabında deriz ki biz muhabbetin vasf-ı Hakk olduğuna inhisâr da'vâsı etmedik. Belki muhabbetin vasıf olduğunu istidlâldır. Kullara dahi muhabbet varsın olsun. Eğer inhisâr da'vâsı etmiş olaydık bu sû'al o zamân tevcih ederdi. Matlub bu makâmda mahal ma'nâsına ya'nî Kurân-ı azîmin bir mahalinde "يُحِبُّهُمْ" lafzına mukarren olarak okuduk, demektir. O mahalden murâd sûre-i Mâi'de'dir. Ve yine ma'lûm olan emirdendir ki muhabbetullah vasf-ı Hakk'dır, demekden mahluğun vasfı olmaz demek lâzım gelmez. Zîrâ "ذَكَرَ الشَّيْءَ لَا يَنْفَعُ مَا عَدَاهُ" (156a) denmiştir.

پس محبت وصف حق دان، عشق نیز

خوف نبود وصف یزدان، ای عزیز

Böyle olunca muhabbetullah Teâlâ'nın vasfıdır. Aşk dahi Mevlâ'nın vasfıdır. Zîrâ muhabbet ile aşk elfâz-ı müterâdifedendir. Lâkin havf Allah Teâlâ'nın vasfı olmaz. Zîrâ Cenâb-ı Hakk bir ferdden havf etmez. Ve yine bir ferdden bir nesneyi recâ etmez. Havf ve safâ hak olmadığına ve kulluk vasfı olduğuna⁶⁵ "يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ" nazm-ı celîli ve dahi "يَخَافُونَ رَبَّهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ" nazm-ı celîli şehadet eder.

وصف حق کو؟ وصف مشت خاک کو؟

وصف حادث کو، وصف پاک کو؟

Allah Teâlâ'nın vasfı kande bir kabza hâkdan mahlûk olanın hâli kande! Ve hadisın vasfı kande ve hadûsdan pâk olanın vasfı kande! Bu ikisinin beyinde fark-ı

⁶⁵ Üstlerindeki Rabler'inden korkarlar.

⁶⁶ Allah yolunda mücahede ederler, dil uzatanın levminden korkmazlar. (Mâide/54)

azîm vardır.

شرح عشق، ار من بگویم بر دوام

صد قیامت بگذرد، و آن ناتمام

Ey tâlib-i Hakk bil ki aşkın şerhini eğer ben devâm üzere söylersem ve arasını kesmezsem dünyânın böyle yüz ömrü olsa tamam olur. Ve bu aşkın şerh ü beyânı ona sığmaz. Belki aşkın beyânı tamâm olmayarak kalır.

زانکه تاریخ قیامت را حد است

حد کجا آنجا که وصفِ ایزد است ؟

Zîrâ kıyametin zamânına hadd ü nihâyet vardır. Ya'nî dünyânın nihâyeti vardır ki ona kıyâmet denir. Lâkin aşk şerh ve beyânında hadd ü nihâyet hani ya'nî yoktur. Zîrâ aşk Hakk-teâlâ'nın saffetidir. Ve o sâf-ı ilâhiyeye nihayet yoktur. Meselâ saffet-i rahmetden ve saffet-i hilmin Vâcib-i Teâlâ hazretlerine nisbet olundukda intihâsı olmaz ama kula nisbet olursa o saffâtların o zamân nihâyeti olmuş olur.

عشق را پانصد پَر است و هر پَری

از فراز عرش تا تحت الثری

Aşk için beş yüz kanat vardır. Ve her bir kanadı arş-ı âlânın üstünden kerh-i hâkin tahtına dekdir. Ya'nî aşkın her bir kanadının dolu bu vecihledir, buyurmak isterler. Ve yine bu ta'bir ile aşkı Cibrîl-i Emîn'e tesbiye murâd ederler. Zîrâ şu evsâf ile mevsûf olan bâl ü per Cibril-i Emîn'in bâl ü perinin vasfıdır. "Ferâz" fâ'nın kesriyle bu makâmda "üst" ma'nâsıdır. "Serâ" sâ'nın fethiyle toprağa derler. Ve

“tahtessera” küre‘i zeminin nihayetidir. “Pânsed” dahi “beşyüz” ma’nâsınadır.

زاهدِ با ترس می تازد به پا

عاشقانِ پَران تر از برق و هوا

Havf ile olan zâhid ayağıyla koşar. Lâkin âşıklar yıldırımdam ve rüzgârdan ziyâde uçucudur. Ya’nî zâhidin seyri aşığın seyrine nisbet kabûl etmez, demektir.

کی رسند این خائفان در گردِ عشق

کاسمان را فرش سازد دردِ عشق

(156b) Bu zahidler aşkın tozuna kaçan erişirler. Zîrâ aşk derdi, asumânı kendine zemin etmiştir. Ve bu mertebede kadri aşkın âlîdir ve zühdde bu şeref yoktur. Öyle olunca ehl-i aşka seyrde ve menzil almakda kat’â müsâvi olamazlar, demektir.

جز مگر آید عنایت‌های ضو

کز جهان و این روش آزاد شو

İşte zâhidin seyr ü hareketi bu vecihle olur ki beyân eyledim. Cemi’ halde bu böyle illâki meğher Allah-u-teâlâ’nın nurunun inayetleri gele. Öyle diyerek ki bu cihandan ve bu hareketden âzâd ol. Zîrâ o zamân zühhd mertebesini geçer. Ve mertebe-yi aşka erer.

از قُش خود، و از دُش خود باز رَه

که سوی شه یافت آن شهباز رَه

Ve yine ilahi der ki ey zâhid kendi kuşundan ve düşünden halâs ol. Böyle demesi şundan içindir ki; o doğan olan zâhid şâh-ı hakikât tarafına yol buldu. Ve mertebe-yi zühdü geçip âşıklara mülhâk oldu. Eğer böyle olursa ona hiçbir diyecek olmayıp âşıklar gibi râh-ı Hakk'da seyredip katı' menâzil etmeye başlar. Bu beyitte olan "kuş" lafzı "murg" ma'nâsına ve "düş" lafzı yine türkî olarak "rû'yâ" ma'nâsıdır. Ve bu kuşdan ve düşden murâd ne olduğunu bu beyit ile beyâna şüru' edip buyururlar ki;

این قُش و دُش هست جبر و اختیار

از و رای این دو آمد جذبِ یار

bu kuş ve düşden murâdım; sendeki cebri ve irâdedir. Onları terk eyle. Zîrâ ikisi de bir işte yaramaz. Ancak işe ehlullâhın cebri ve iradesi yarar. Ve ikisi de nezd-i Bâri'de mu'teberdir. Bu ikisi terkin verâsından Mevlâ'nın cezbisini bulur. Ama bu irâdeyi ve bu cebri terk etmezsen seni Allah-teâlâ dergâhına çekmez. Mevlâ'nın feyzinden mahrum olursun. Bu beyitte cebri kuşa ve iradeyi rû'yâyâ tesbiye buyurdular. Vech-i şebeli evvelkinde tez zai'î olmak ve ikincide zayıf olmaktır. Zîrâ avâmın cebri kuş gibidir. Ve iradesi dahi rû'yâ gibi zayıftır.

چون رسید آن زن به خانه، در گشاد

بانگِ در در گوش ایشان در فتاد

Çünkü zâhidin ehli hamamdan hâneye erişti. Kapının sedâsı mücâmaat esnâsında onların kulağına erişti.

آن کنیزك جست آشفته ز ساز

مرد بر جست و ستاد اندر نماز

O câriye kendi nizâmından perişân olarak yahut cimâ'ın nizamından perişân olarak sıçradı. Merd zâhid dahi sıçradı. Ve namaz kılmaya şüru' eyledi ki namazdaymış diye ve başka bir sû-i zan (157a) etmeye.

زن کنیزك را پژولیده بدید

در هم و، آشفته و، دنگ و مرید

Avrat, câriyeyi mütegayyir gördü. Ve dahi perişân ve hayran ve muhattal ilâ hâl gördü. Pejulide solmuş ve merid hâli perişân ve “deng” “hayran” demektir.

شوی خود را دید قائم در نماز

در گمان افتاد و، اندر اهتزاز

Çünkü avrat hücreye dahil oldu. Cariyeyi böyle perişân gördü ve zevci zâhidi dahi namazda kâim gördü ise de zevcinin ditremesinden bir iş vardır diye zan ve şüpheyi düşdü. “İhtizaz” ditremek ma'nâsınadır.

شوی را برداشت دامن بی خطر

دید آلوده منی خصیه و ذکر

Avrat zevcinin eteğini bî-mehâbâ kaldırdı. Gördü ki hâyası ve zekeri meni ile bulaşmıştır.

از ذکر باقی نطفه میچکد

ران و زانو گشته آلوده و پلید

Zekerden nudfenin bâkısı damlardı. Zâhidin uyluğu ve dizi meniye bulaşmış ve murdar olmuş idi.

بر سرش زد سیلی و گفت: ای مهین

خصیه مرد نمازی باشد این؟

Onun başına avrat bir şamar vurdu. Dedi ki; ey hovarda, hâkir adam! Namaz kılıcı adamın zekeri bu mudur? Hiç müsallîde böyle meni akan zeker olur mu? “bâşed” kelimesinde istifhâm mukadderdir.

لایق ذکر و نماز است این ذکر؟

وین چنین ران و زهار پُر قدر؟

Böyle zeker ile zikrullah ve namâz olur mu? Bu zeker namâza layık mıdır? Ve dahi buncılayın fahd u murdar kâsık namaza layık mı simâ ki Mevlâ Kuran-ı Kerim’inde

“وَأَنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا”

buyurmuşdur ve musallînin bedeni ve esvabı ve namâz kıldığı mekân dahi kazurâtdan pâk olmak namazın şartındandır. Bunlar ise birisi sende yokdur. Bu senin namâzın ne günâh namâzdır, demek istedi. “Rân” Farisîdir. Arabîsi “fahz”dır ve Türkîsi “uyluk”dur. “zehâr” “zâ”nın fethiyle kasığa denir.

نامهٔ پُر ظلم و فسق و کفر و کین

لایق است، انصاف ده اندر یمین

Şu zâhid namâza lââyık olmadığı gibi senin dahi böyle zulüm ve fîsk ile ve küfr ü şerrin ve adavet-i mü‘minin ile dolmuş defterin, rûz-ı mahşerde insâf ile sağ eline gelmeye lââyık mıdır? Elbet değildir. Ve cânib-i seyyare geleceğinden şüphe yokdur buyurmak isterler.

گر بپرسی گبر را :کاین آسمان

آفریده کیست وین خلق و جهان ؟

Eğer kâfire su‘al edersen ki; bu asumân kimin mahluğudur ve dahi bu mahlukâtı ve bu dünyayı kim yaratdı?

گوید او :کاین آفریده آن خداست

کافرینش، بر خدائی اش گواست

O kâfir der ki; O Hüdâ’nın yaradılmışıdır. Zîrâ bu âlem-i halk Mevlâ’nın tekelliğine şâhiddir. Böyle olunca kat’â onun mahluğu olmak lâzım gelir. “Âferîniş” âlem-i halkın adıdır ki murâd dünyadır.

کفر و فسق و استم بسیار او

هست لایق با چنین اقرار او ؟

(157b) O kafirin küfrü ve fîskı nefsine ve cümleye olan çok zulmü onun bu ikrârına lââyık mıdır, elbette değildir. Bunda işaret vardır ki mü‘mine zulüm ve fîsk

lâyık değildir.

هست لایق با چنین اقرار راست؟

آن فضیحت ها و آن کردار کاست ؟

Buncılayın doğru ikrara küffârın fa'l cihetiyle etdikleri rüsvaylıklar ve inkâra delâlet eden ahvâl ve noksân münâsip midir? Belki değildir.

فعل او کرده دروغ آن قول را

تا شد او لایق عذابِ هول را

Küffârın fiili kolunu tekzib etmiş hatta korkunç sahibi azaba her birisi şayeste oldu. Murad cehennem azabıdır.

روز محشر، هر نهان پیدا شود

هم ز خود، هر مجرمی رسوا شود

Mahşer günü her gizli aşikâre olur. Kâl Allahu Teâlâ ⁶⁷”يَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرُ“ ve dahi kendi zatından her asi ehl-i cima' rezil olur. Bu vecihle kendinden rüsvâ olur, dersin bu beyit ile cevap buyururlar ki;

دست و پا بدهد گواهی با بیان

بر فساد او به پیش مستعان

⁶⁷ Yoklanacağı gün bütün serâir (Târık/9)

eli ve ayağı beyân-ı fasih ile Allah u Teâlâ'nın huzurunda onun fesâd ve fîskı üzerine şehadet verir. Niteki ⁶⁸”وَنُكَلِّمُنَا أَيْدِيَهُمْ وَيَتَشَهِدُ أَرْجُلُهُمْ“ buyurulmuştur.

دست گوید: من چنین دزدیده ام

لب بگوید: من چنین بوسیده ام

Mücrimin eli Allah Teâlâ'ya der ki; ben buncılayın sirkât etmişim. Yine mücrimin lebi der ki ben buncılayın helâl olmayan mahali tekbîl eylemişim.

پای گوید: من شدستم تا منا

فرج گوید: من بکردستم زنا

Yine mücrimin ayağı der ki; ben maksudlar tarafına gitmişim. Yine mücrimin zekeri der ki; ben zinâ eylemişim. “menî” mim'in zammıyla “meniye”nin cemi'dir. Maksudlar ma'nâsınadır. Bu makâmda murâd nefsi emmârenin müştahiâtı demektir. “Şod” dahi “gitdi” ma'nâsınadır. Ve fercden zina karinesiyle zeker murâd olunur.

چشم گوید: غمزه کردستم حرام

گوش گوید: چیده ام سوء الکلام

Yine mücrimin gözü der ki; ben haram olan nâ-mahreme nazar eylemişim. Yine mücrimin kulağı der ki; gıybet gibi ve kizb gibi kubh kelâmı dinlemişim. “çîde” “devşirmiş” ma'nâsınadır. Kulağa nispet olundukda “dinlemek” ma'nâsı murâd olunur. “Gamze” gayın'ın fethiyle ve mim'in sükûnuyla göz ucuna derler, bu

⁶⁸ ...bize elleri söyler ve ayakları şehadet eyler...(Yâsin/65)

makamda “göz ucuyla bakmak” murad olunur. Zeker mahalli irade-i hâl tarikıyla mecâz-ı mürsel olur.

پس دروغ آمد ز سر تا پای خویش

چون گواهی میدهد اعضا به پیش

Böyle olunca o mücrim başından ayağına dek kâzib oldu. Zirâ onu kendi a’zâsı tekzib edip yalancı olduğunu beyân eyledi Çünkü suç, suç sahibi suçu üzerine almaz. Mücrim dahi “benim ne cürmüm var” derken, a’zâsı etdiği fesadı (158a) beyân etmekle mücrimi tekzib eyledi. Bu sûretde insan her uzvunu maâsîden saklamak lâzım gelir. Tâ ki rûz-ı cezâda huzur-ı Hakk’da kendini tekzib etmeye. “düruğ” eğerçi “yalan” ma’nâsınadır. Lâkin bu makamda tekzib murâd olunur.

آنچنان کاندن نماز با فروغ

از گواهی خصیه شد زرقش دروغ

Bu mücrimin kendinden rûsvaylığı ona benzer; revnâk ve zîyâ ile olan namâzda kendi husyesinin şehadetinden zâhidin riyâsı yalân oldu. Hâsılı zâhidin namâzı kizb olduğu husyesinden zahir olduğu gibi mücrimin dahi mücrimliği a’zâsının ihbârıyla aşikâre oldu, demeyi Cenâb-ı Mevlâna kuddise sırrahu murâd buyururlar. Lâkin şu kadar var ki husyenin şehâdeti şehâdet-i hâliyedir. Ama mücrimin uzvu şehâdet-i kâliye ile şehâdet etseler gerekdir.

پس چنان کن فعل، کان خود بی زبان

باشد اشهد گفتن و عین بیان

Böyle olunca kâr ve ameli ancılayın eyle ki o kâr ve amel lisân-ı hâlîle

“eşhedü” demesi ola. Ve o amelin sıdkını ayan ve beyân ola. O amel ihlâs ile olan ameldir. Ve o amelin şâhidi yine nefs-i ameldir. Hariçden ihlâs ile amele şahid lâzım değildir. Bu hikâyeden murâd-ı şerifleri meşayih-i müzevvirîni ta’n ve teşnî’dir. Ve onların makâm-ı irşadda olmasını şu cünüb zâhidin namâzına teşbiye buyururlar.

تا هم تن، عضو عضو، ای پسر

گفته باشد "اشهد" اندر نفع و ضرر

Hatta senin cümle tenin ya’ni bir uzvun, ey oğul senin nefi’nde “اشهد” diyerek şehadet etmiş ola. Bu beyitte “darı” “nef” tâbiyyet ile kâfiye için zıkr olunmuştur.

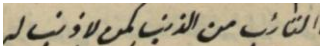
رفتن بنده پی خواجه گواست

که منم محکوم و، این مولای ماست

Kulun Mevlâ’sının arkasında gitmesi, “ben kulum ve bu benim Mâlikimdir” demesine şahiddir. Bunun gibi hüsn ü amel hariçden şahide muhtaç değildir.

گر سیه کردی تو نامه عمر خویش

توبه کن ز آنها که کردستی به پیش

Eğer sen ömrünün defterini ma’siyet ile siyah eyledin ise teessüf etme. Mukaddim ettiğin isyâna hemen tövbe eyle. Nâme-yi ömre beyâzlık gelir. Zîrâ hadis-i şerifde ⁶⁹ “” buyurulmuştur.

⁶⁹ Günahına tövbe eden sanki hiç işlememiş gibidir.

عمر اگر بگذشت، بیخش این دم است

آب توبه اش ده اگر او بی نم است

Eğer ömür geçti ise kökü senin bu nefsendir Eğer nefsin kuru ise ona tövbe suyu ver ki taze ola. Ömrünün köküne âb-ı hayat gibi olân tövbe suyunu ver. Hatta ömür ağacı sebât ile ola.

بیخِ عمرت را بده آبِ حیات

تا درختِ عمر گردد با ثبات

Ve ömrün bu suretde (158b) fenâya gitmemiş olur. Zîrâ bakıyye-i ömürde kaza-yı mâ-fât mümkündür.

جمله ماضیها از این نیکو شوند

زهر پازینه، از این گردد چو قند

Cemî' geçmişler bu âb-ı tövbeden iyi olurlar. Sene-yi sâbıkada olan zehir bu âb-ı tövbeden şeker gibi olur.

سیئاتت را مُبدل کرد حق

تا همه طاعت شوند آن ما سبق

Tövbe etdiğin sûretde senin seyyiatını Cenâb-ı Kibriya hasenâta mübeddel eyledi. Hatta o mâ-sabak ki isyandır. Cümlesi ayn-ı tâat oldu. Ve bu cihetle ömür beyhûde geçmiş olur.

خواجہ، بر توبہ نصوحی خوش بتن

کوششی کن، ہم بہ جان و، ہم بہ تن

Ey hoca Nasuh'a mensup tövbenin etrafında dolan. Ve dahi bir sa'y eyle. Hem cân ile ve hem ten ile mısra' evvel de ten ömr-i hazırdır. "Dolan" ma'nâsınadır. Mısra'-yı sâinde "ten" "cesed" ma'nâsınadır.

شرح این توبہ نصوح از من شنو

بگرویدستی، ولی از نو گرو

Bu Nasûh nâm kimsenin tövbesinin beyânını bizden dinle. Eğerçi sen bu hikâyeyi mukaddem dinleyip i'tikâd etmişsindir. Velâkin yeniden bir dahi tasdik eyle. İşbu "girov" "rehîn" ma'nâsına olmayıp "giroviden" kelimesinden emr-i hazırdır. İnan ve itimâd eyle, demekdir.

در بیان نصوح

Burası Nasûh nâm dellâğın tövbesinin beyânında kâr'n hikâyesidir.

چنانکہ شیر از پستان بیرون آید باز بہ پستان نرود

Nasuh'un tövbesi onun gibidir ki; süd memeden taşra gelir geri memeye gitmez. Tövbe-yi nasûh ile tövbe eden dahi o ma'siyete rücu' etmez.

آنکہ توبہ نصوح کرد هرگز از آن گناه یاد نکند بہ طریق رغبت

O kimse ki bu hikâde mezkûr Nasûh'un tövbesi gibi tövbe eyledi. Aslâ o

günâhdan rağbet tarıkıyla hatırına getirmez bir kimse bir ma'siyete tövbe eylese ve o ma'siyeti telezzüz ederek ve şöyle ederdin. Ve kanı o günler diyerek yâd eylese tövbesinin adem-i kabûlüne delâlet eder. Eğer nefret tarıkıyla yâd ederse ve niçin böyle oldu diyerek izhâr-ı nedâmet ederse tövbesi makbûl olduğuna a'lâmetdir. Cenâb-ı Mevlâna (kuddise sırrahu)'nın bu kelâmından bu dediğiniz ma'ni müstefâd olur. Nasûhun lûgat ma'nâsı "nasûhda ve hayır kasdında mübâlağa edici" demektir. Zîrâ nasûh fa'ul vezninde mübâlağa ile ism-i fâi'ldir. Ve Kuran-ı A'zim'de böyle tövbe-yi kâmile ile me'mur olmuşuzdur. Kâlallahu-teâlâ "يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا تَوْبُوا" "إِلَى اللَّهِ تَوْبَةً نَّصُوحًا"⁷⁰ velâkin Nasûh bu makâmda bir dellâğın ismidir. Ma'nâ-yı lügavîsi murâd değildir. Ama Kuran-ı A'zîmde olan tövbe-yi nasûhu eşa'r eder. Ve bu hikâye tövbe-yi nasûhun ma'nâsını tevhîm eder.

(159a)

بلکه هر دم نفرتش افزون باشد

Belki onun her dem nefreti ziyâde olur.

و آن نفرت دلیل آن بود که لذتِ قبول یافت

Ve dahi o nefret ona delil olur ki kabûl lezzetini buldu. Ya'nî kabûlde olan hilaveti buldu, demektir.

آن شهوت اول بی لذت شد، این لذت توبه و قبولش بجای او نشست

Tövbe edici o nefsinin müştehâsının lezzeti ibtidadan kendine bî-lezzet oldu. Ya'nî tövbe edici müştehiyâtın lezzeti kendinden zâi' oldu. Ve kabûl lezzeti

⁷⁰ Ey o bütün iman edenler! Allaha öyle tevbe edin ki nasuh (gayet ciddî, müessir, öğütücü) bir tevbe olsun. (Tahrîm/8)

müştehiyâtın lezzetinin yerine oturdu.

اند: بُنَرْد عَشَق رَا جَز عَشَق دِیْگَر --- چَرَا یَارِی نَگِیْرِی زَو نَکُوتَر

Bir seyyi'e olan muhabbeti kat' etmez. İlâ gayrı bir muhabbet gelip evvel ki muhabbetden ziyâde olursa o kat' eder. Böyle olunca evvelki yârdan bir iyi yâr niçin tutmâzsın ki evvelki yârin muhabbeti gidip a'lâ olan yârin muhabbeti kala. Âkil olan kimseye lâzımdır ki iyi yâr tedârik edip nâ-hem-vâr yârin muhabbetinden halâs ola. Bunun ey derviş sen dahi tövbe-yi nasûh ile tevbe eyle. Ve kabûl lezzetini ele getir. Tâ ki müştehiyât lezzetini ferâmuş edesin. Fî-el-vakı' ma'siyet ile mütelezziz olmakdan tövbe edip lezzet-i tövbe eyle. Mütelezziz olmak elezz olduğu emr-i bedîhidir. Zirâ imtisâl-i emrde olan lezzet ma'siyet lezzetine muâ'dil gelmez.

و آنکه دلش باز بدان گناه رغبت میکند علامت آنست که لذت قبول نیافته
است و لذت قبول به جای آن لذت گناه ننشسته است

O kimse ki onun gönlü o günaha yine rağbet eyler. Bu hâl onun alâmetidir ki tevbesi kabûl olmamıştır. Ve kabûl lezzetini bulmamıştır. Ve kabûl lezzeti o günâh lezzetinin yerine gelmemiştir.

فَسَنُیْسِرُهُ لِلْيُسْرِی نَشْدَه اَسْت لَذْت فَسَنُیْسِرُهُ لِلْعُسْرِی بَاقِیْسْت بَر وِی

“Bu kimsede biz ona tââ't ve ibâdâtı asân ederiz” nazm-ı celîlinin sırrı zâhir olmamıştır. ⁷¹“Yüsra”dan murâd ibâdetdir. Haddi zâtında ibâdat nefse asân olduğundan yüsra ta'bîr olundu. Her ne kadar fâsıklara emr-i seyir gelmez ise de hakikatine nisbet olunmuştur. Ve bu kimse de biz ona ma'siyeti asân ederiz. Nazm-ı

⁷¹ فَسَنُیْسِرُهُ لِلْيُسْرِی (Biz onu yüsraya (en kolayına) kolaylıyacağız.) (Leyl/7)

celîlinin sırrı zâhir olmuştur.⁷² “Üsrâ”dan murâd ma’sîyettir. İsyân her ne kadar asân ise de yine hakîkatine nispet olunup ma’sîyete üsrâ ta’bîr olunmuştur. Zîrâ Allah-teâlâ’ya ma’siyetden esu’b-ı kâmillere bir emir-i a’sîr olmadığı bedîhîdir.

بود مردی پیش از این، نامش نصوح

بُذِر دلاکی زنان او را فتوح

Bu zamandan evvel bir merd vardı. Onun nâmı Nasûh idi. Ve onun rızkının fütûhu nisâ hamâmında dellâklık etmekdendi. Ya’nî Allah-teâlâ hazretleri onu dellâklık (159b) sana’tından merzuk ederdi.

بود روی او چو رُخسار زنان

مردی خود را همی کرد او نهان

O nasûhun yüzü nisânın yanağı gibi idi. Ve kendinin erkek olduğunu ihfâ eylerdi.

او به حمام زنان دلاک بود

در دغا و حيله بس چالاک بود

O nasûh nisâ hamamında dellâk idi. Şimdi lisânımızda ona “hamâm ustası” ta’bîr olunur. Ve o Nasûhun hîlede çok tez ve çabuk idi. Zîrâ kendinin erkek olduğunu hîlekârlığından ve çapkınlığından bir ferde bildirmedi. Ve müddet-i medîde bu sana’tı oldu. “Diğâ” dahi “hîle” ma’nâsıdır. Niteki buyururlar.

⁷² فَسْتَيْسِرُهُ لِلْعُسْرَى (Onu da usraya (en zoruna) kolaylıyacağız.) (Leyl/10)

سالها میکرد دلاکی و کس

بو نبرد از حال و سیر آن هوس

Niçe yıllar nisâya dellâklık eyledi. O heves sâhibi Nasûh'un sırrından bir kimse erkek olduğuna mütea'llik bir rayiha iletmedi.

ز آنکه آواز و رُخش زن وار بود

لیک شهوت کامل و بیدار بود

Ondan için bir fert hâline vâkıf olamadı ki sedâsı ve yanağı avrat gibi idi. Lâkin şehveti kâmil idi. Ve nikâb dahi yüzüne esnâ'-yı râhde yürürken asmış idi. Şehvine mensup bir merd idi. Ve gençliğin evvelinde idi. Bu makâmda “gareh”den evvel ma'nâsı murâd olunur.

دختران خسروان را زین طریق

خوش همی مالید و می شست آن عشیق

Pâdişâhların kızlarını bu hîle tarikından hoş ovar idi. Ve o ziyâde aşk ve muhabbet sâhibi Nasûh, yıkar idi.

توبه ها میکرد و، پا در میکشید

نفس کافر توبه اش را میدرید

Nasûh bu işden tövbeler eyler idi. Ve ayağını geri alır idi. Velâkin nefsi-i emmârenin tövbesini pâre pâre yırtar idi. Ya'nî tövbesini bozar idi, demekdir.

رفت پیش عارفی آن زشت کار

گفت: ما را در دعائی یاد آر

Bu çirkin işli nasûh bir merd-i kâmilin ve ârifin yanına gitdi. Ona dedi ki bizi dua ve münâcât vaktinde hatırına getir. Ya'nî bu işden fariğ olmaya himmet istedi.

سِرِّ او دانست آن آزاد مرد

لیک، چون حلم خدا، پیدا نکرد

O merd-i kâmil onun sırrını ve murâdını bildi. Lâkin sıfat-ı hilm-i Hüdâ gibi izhâr eyledi.

بر لبش قفل است و در دل رازها

لب خموش و دل پُر از آوازا

Ârifin lebi üzerine gufl vardır. Ve gönlünde sırlar vardır. Ve gönlünde sırlar vardır. Gerçi ârifin gibi sükût edicidir. Velâkin kalbi sedâlardan ya'nî herkesin hâline vukufdan doludur. Sen onun sükûtundan benim hâlîme vukufu yokdur, zannetmeyesin.

عارفان که جام حق نوشیده اند

رازها دانسته و پوشیده اند

Ârifler ki Allah-teâla'nın câm-ı aşkından muhabbet bâdesini nûş etmişlerdir. Bundan için herkesin kalbindeki esrâra vâkîf olmuşlardır. Ve setr etmişler.

هر کهر اسرار حق آموختند

مُهر کردند و دهانش دوختند

(160a) Her kimseye ki işin esrârını ta'lîm etdiler, ağızını mühürlediler ve dehânını dikdiler.

سُست خندید و بگفت: ای بَد نهاد

ز آنکه دانی، ایزدت توبه دَهاد

O ârif tebessüm eyledi. Ve dedi ki ey kötü huylar o etdiğin işi ki bilirsin, Allah-teâla Hazretleri sana ondan tövbe nasîb etsin.

در بیان آنکه دعای عارفِ واصل و درخواست او از حق همچو درخواست
حق است از خویشتن

Burası onun beyânındadır ki vâsıl-ı Hakk olan ârifin duâsı ve onun Cenâb-ı Kibriyâ'dan isteği Allah-teâla'nın kendinden isteği ve irâdesi gibidir. Ya'nî bir şey' Allah-teâla murâd eylediği zamanda nice vücut bulur ise velî ârifin isteği dahi Cenâb-ı Hakk'dan öyle vücûd bulur, demektir der. "Hâst" talep ma'nâsınadır.

که کنتُ له سمعا و بصرا و لسانا و یدا

Zîrâ hadîs-i kudsîde "Ben kulumun sem'i basarı ve lisânı ve eli olmuşumdur." buyurmuşdur. Böyle olunca velî-yi kâmilin irâdesi irâdetullah olmuşdur. Ve murâd etdiği şey olmamak olmaz.

قوله تعالى وَ مَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَى⁷³

Ve yine insân-ı kâmilin irâdesi irâdetullah şu ayet-i Kerîme delil olur ki Vâcib-i Teâla buyurur ki “ Habibî gazve‘i Bedir’de küffâra yerden bir kabza türâb alıp atdığı vakitte onu sen atmadın, lâkin Allah-teâla onu atdı.” Hâlbuki Habib-i Ekrem atmış idi. Vurmayı kendi zâtına nisbet buyurunca münfehim oldu ki; ikisi bir imiş.

و آیات و اخبار و آثار در این بسیار است

Ve dahi bunun hakkında ayetler ve hadis-i şerîfler çok vârid olmuşdur.

و شرح سبب سازی حق تا مجرم را گوش گرفته به توبه نصوح آورد

Ve dahi burası Cenâb-ı Hakk’ın sebep halk etmesinin beyânındadır ki mücrimleri nasûhun tövbesine getire ve kat’i tövbe etdire. Sebep sâzı dua-yı ârif üzerine ma’tûf olmakla der beyân ân ki sebep sâzî‘ Hakk takdirindedir.

آن دعا از هفت گردون در گذشت

کار آن مسکین، به آخر خوب گشت

O şeyhin duası yedi felekden ileriye geçdi. O miskinın encâmında işi hoş oldu.

⁷³ ...attığın vakit de sen atmadın ve lâkin Allah attı...(Enfâl/17)

كان دعای شیخ، نی چون هر دعاست

فانی است و گفتِ او گفتِ خداست

Zîrâ o şeyhin duâsı her dua gibi değildir. Vesair nâsın etdiği duâyâ benzemez. Zîrâ o şeyh fenâ-fi-llah mertebesindedir. Ve kendinde vücûd yokdur. Ve o şeyhin kelâmı Hüdâ'nın kelâmının aynıdır. Hâl böyle olunca

چون خدا از خود سؤال و کد کند

پس دعای خویش را چون رد کند ؟

Çünkü Mevlâ kendinden bir nesneyi (160b) irade eder. Böyle olunca kendi duasını nice redd eder. Ve irâdesini ne günah fiile getirmez. Bu olur şey değildir. İradesinden pişman olmuş olur. Sonra Zât-ı Bârî'ye cehl lâzım gelir. Allah-teâlâ cehlden münezzehdir.

يك سبب انگيخت صنع ذو الجلال

كه رهانيديش ز نفرين و وبال

O zâtın duası bereketiyle Allah-teâlâ'nın san'ı bir sebep kopardı ve yarattı. Öyle sebep ki onu taun olunacak şeyden ve bu vezrden halâs eyledi. Bundan sonra o sebebin beyânına şüru' edip buyururlar ki

اندر آن حمام پُر میکرد طشت

گوهری از دختر شهیاوه گشت

Nasûh hamam içinde padişahın kızını yıkamak için tası sabun ile köpürdüp

dolu eylemek ile meşgul idi. Bir dürr-i yetîm pâdişâhın kızının küpesinden zâyî oldu. Niteki beyân buyururlar.

گوهری از حلقه های گوش او

یاوه گشت و، هر زنی در جست و جو

Bir âlâ kıymetli inci şâhın duhterinin küpesinden zâyî' oldu ve şâhzâdenin cümle câriyeleri hamâm içinde onu talebde idi.

پس در حمام را بستند سخت

تا بجویند اول اندر پیچ رخت

Böyle olunca hamâmın kapısını bağladılar. İbtidada eli câmekendeki libâsların büklümünde arasınlar. Eğer libâslarının ceblerine hamâmda olanlar sakladılar ise bulsunlar.

رختها جستند و آن پیدا نشد

دزدِ گوهر نیز هم رسوا نشد

Herkesin libâslarını ve yüklerini aradılar. O Güher zâhir olmadı. Ve o güherin sârkı dahi rezil olmadı. Zîrâ Güher bulunmadı.

پس به جد جستند گرفتند از گزاف

در دهان و گوش و اندر هر شکاف

Böyle olunca cedd ile o güheri tecsis tutdular. Şöyle ve böyle aramakdan fariğ olarak her ağızda ve her kulakda ve dahi her yarıkda dikkatli aradılar.

در شکاف فوق و تحت و هر طرف

جست و جو کردند دُرّ از هر صدف

Yarıktan bedel alt yarığında ve üst yarığında o sade-i hoş olan inciye ardılar yani her avratın kalbine ve dübürüne varınca aramağa mübaşeret etdiler.

بانگ آمد که همه عریان شوند

هر که هستند، از عجز و از لوند

Çünkü aramaya niyet etdiler. Bir münadi nidâ etdi ki; ey hatunlar cümleiniz üryân olunuz. Her kimse ki sizden gerek kocakarı ve gerek genç vardır, cümleiniz üryân olunuz. Zîrâ cümle hamâmıda olan aransa gerekdir.

يك به يك را حاجيه جُستن گرفت

تا پديد آید گهر، بنگر شگفت

Hamâmıda olan nisâyı hamâmcı kadın birbir aramak tutdu. Hatta o acip olan inci danesi zâhir gele yani buluna demekdir.

آن نصوص از ترس شد در خلوتی

روی زرد و لب کبود از خشیتی

O Nasûh nâm dellâk havfindan tenhâya gitdi. Yüzü sarı ve bî-mâlî olduğu halde kemâl-i (161a) haşyetinden o dellâk gözünün önünde mevt görür idi.

KAYNAKÇA

AĞIR, Hasan Mahir, Hûlasat'üş-şürûh Adlı Mesnevî Şerhinin 2. Cildinin 103-204 Varaklarının Günümüz Harflerine Akrarılması Ve İncelenmesi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fatih Üniversitesi, İstanbul, 2010.

CAN, Şefik, Mevlânâ, Hayatı, Şahsiyeti, Fikirleri, Ötüken Yay., İstanbul 1995.

CAN, Şefik, Mesnevi Hikâyeleri, Ötüken Yay, İstanbul 2003.

ÇETİNDAG, Yusuf, Osmanlı'yı Müjdeleyen Mevlâna, Etkileşim Yay, İstanbul 2009

ÇELEBİOĞLU, Âmil, Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları, MEB, İstanbul 1998

DEVELLİOĞLU, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Kitabevi Yay., Ankara 2004.

DOĞAN, Muhammed Nur, “Metin Şerhi Üzerine”, Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler, İstanbul 1999.

GÖLPINARLI, Abdulbâki, Mevlâna Celâleddin, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1985.

KOCATÜRK, Vasfi Mahir, Başlangıçtan Bugüne Kadar Türk Edebiyatı Tarihi, Tahlili ve Tenkidi, Edebiyat Yayınevi, Ankara 1964.

LEVEND, Agâh Sırrı, Divan Edebiyatı (Kelimeler, Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar), Enderun Kitabevi, İstanbul 1984.

MAZIOĞLU, Hasibe, “Metin Şerhi, Tahlili ve Tenkidi Üzerine Düşünceler”, Dergâh S.93, Kasım 1997.

MENGİ, Mine, “Metin Şerhi, Tahlili ve Tenkidi Üzerine”, Divan Şiiri Yazıları, Dergâh, Kasım 1997.

MENGÜÇ, Hilal Tuğba, “İlmî Mehmed Dede’nin Cezire-i Mesnevî Şerhi”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Fatih Üniversitesi, İstanbul 2005.

“Mevlânâ Celâleddî-i Rûmî”, DİA, C.29

“Mevleviyye”, DİA, C.29

“Murad Nakşibendî”, DİA, C. 32.

Murad Molla, Hûlasatü’ş-Şürûh, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY 6313 Nr.lı kayıtlı nüshası.

Mürşid 5, Turan yazılım, 2011

Mütercim Âsım Efendi, Burhan-ı Katı, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 2000.

ONAY, Ahmet Talât, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı, Akçağ, Ankara, 2000

ÖKSÜZ, Zehrâ, Hûlasat’üş-Şürûh Adlı Mesnevî Şerhinin 1-107 Varaklarının Günümüz Harflerine Aktarılması ve İncelenmesi, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Fatih Üniversitesi, İstanbul 2008.

ÖZDİL, Hatice, Hûlasat'üş-Şürûh Adlı Mesnevi Şerhinin 108-214 Varaklarının Günümüz Harflerine Aktarılması ve İncelenmesi, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Fatih Üniversitesi, İstanbul 2009.

PALA, İskender, Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü, LM Yay., İstanbul 200

Şemseddin Sami, Kamus-i Türkî, (Haz. Ömer Faruk Akün), Alfa Yayınları, İstanbul 1998.

ŞENTÜRK, A. Atillâ - KARTAL, Ahmet, Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi, Dergâh Yay., İstanbul 2004.

‘Güncel Türkçe Sözlük ve Yazım Klavuzu (cd)’, TDK Yay., Ankara 2007.

YARDIM, Ali, Mesnevî Hadîsleri, Damla Yay. , İstanbul 2008
‘Yazım Kılavuzu’, TDK Yay. , Ankara 2005.

